# P. VIRGILII MARONIS OPERA

*EX RECENSIONE*

N. HEINSII ET P. BURMANNI

Ad

CHR. GOTTL. HEYNE

Editionem

*ACCURATISSIME EXACTA*

*Cum Notis Selectioribus.*

TOMUS III.





VENETIIS MDCCLXXXIV.
Apud Thomam Bettinelli

*Cum Facultate, ac Privilegio.*

# P. VIRGILII MARONIS
# ÆNEIDOS
## SEX POSTERIORES LIBRI.

# P. VIRGILII MARONIS
# ÆNEIDOS
## LIBER VII.

### ARGUMENTUM.

*Cajetam, nutricem suam, Æneas sepelit, locumque ipsum ab ejus nomine Cajetam appellat. Inde Circes sedem prætervehitur, secundoque vento ad Tiberis ostia defertur: adversoque flumine subvectus, in Laurentem agrum egreditur. Ibi cum ex Ascanii verbis cognovisset, eam esse terram fatis sibi debitam; ad Latinum regem, qui ejus tractus regnum obtinebat, centum oratores mittit, qui & suo nomine illi munera offerrent, & urbis condendæ locum peterent. Latinus legatione benigne audita, præter postulata, Laviniam filiam suam, quam & ex Fauni, patris sui, oraculis, & augurum responsis externo viro tradere jubebatur, ultro Æneæ conjugem offert. Interim Juno prosperis*

*Trojanorum rebus offensa, Alecto ad disturbandam pacem ab inferis evocat: quæ primum Amatam, Latini uxorem, deinde ipsum etiam Turnum furiis suis implet: atque inde ad Trojanorum juventutem conversa, quæ tum forte venationi operam dabat, mansuetum illis cervum objicit, Tyrrhi, armentarii regii, liberis inprimis carum; quem cum Ascanius sagitta vulnerasset, rustici, arreptis armis, in Trojanos impetum faciunt. Alecto ex superiore loco classicum canit: cadunt in eo tumultu Almon, Tyrrhi filius natu maximus, & Galesus, agricola regionis totius locupletissimus: qui cum in urbem mortui essent relati, Turnus & Amata regem Latinum ad bellum suscipiendum injuriamque manu vindicandam exstimulant. Verum cum ille & fatorum & fœderis nuper cum Trojanis initi memor, adduci non posset, ut illis bellum indiceret, Juno ipsa belli portas aperuit. Turni auspicio ad bellum sequitur Mezentius una cum Lauso filio: item Aventinus, Herculis ex Rhea filius: Catillus & Coras Tiburtini, fratres: Camilla e Volscorum gente mulier fortissima: aliique complures: quorum catalogus ad finem libri recensetur.*

TU quoque litoribus nostris, Æneia nutrix,
Æternam moriens famam, Cajeta, dedisti.
Et nunc servat honos sedem tuus, ossaque nomen

Hesperia in magna, si qua est ea gloria, signant.
At pius exsequiis Æneas rite solutis,
Aggere composito tumuli, postquam alta quierunt
Æquora, tendit iter velis, portumque relinquit.
Adspirant auræ in noctem, nec candida cursus
Luna negat: splendet tremulo sub lumine pontus.
Proxima Circææ raduntur litora terræ:
Dives inaccessos ubi Solis filia lucos
Adsiduo resonat cantu, tectisque superbis
Urit odoratam nocturna in lumina cedrum,
Arguto tenues percurrens pectine telas.
Hinc exaudiri gemitus iræque leonum,
Vincla recusantum & sera sub nocte rudentum:
Sætigerique sues, atque in præsepibus ursi
Sævire, ac formæ magnorum ululare luporum:
Quos hominum ex facie dea sæva potentibus herbis
Induerat Circe in vultus ac terga ferarum.
Quæ ne monstra pii paterentur talia Troes
Delati in portus, neu litora dira subirent;
Neptunus ventis implevit vela secundis:
Atque fugam dedit, & præter vada fervida vexit.
Jamque rubescebat radiis mare, & æthere ab alto
Aurora in roseis fulgebat lutea bigis:

V. 4 *signat* vulgo. (8 *cursum* vulgo. (13 *nocturno in lumine* Medic. & Zulich. a m. sec. quæ vulgaris est ratio. 26 *in croceis* conj. Schraderus ad Musæum p. 289. Sed in *roseis bigis* non tam erat hærendum, quam in mira colorum temperatione.

Quum venti posuere, omnisque repente resedit
Flatus, & in lento luctantur marmore tonsæ.
Atque hic Æneas ingentem ex æquore lucum
Prospicit. Hunc inter fluvio Tiberinus amœno,
Vorticibus rapidis, & multa flavus arena,
In mare prorumpit. Variæ circumque supraque
Adsuetæ ripis volucres & fluminis alveo
Æthera mulcebant cantu, lucoque volabant.
Flectere iter sociis, terræque advertere proras
Imperat, & lætus fluvio succedit opaco.

Nunc age, qui reges, Erato, quæ tempora rerum,
Quis Latio antiquo fuerit status, advena classem
Quum primum Ausoniis exercitus adpulit oris,
Expediam, & primæ revocabo exordia pugnæ.
Tu vatem, tu, diva, mone. Dicam horrida bella:
Dicam acies, actosque animis in funera reges,
Tyrrhenamque manum, totamque sub arma coactam
Hesperiam. Major rerum mihi nascitur ordo:
Majus opus moveo. Rex arva Latinus & urbes
Jam senior longa placidas in pace regebat.
Hunc Fauno & Nympha genitum Laurente Marica
Accipimus. Fauno Picus pater: isque parentem
Te, Saturne, refert: tu sanguinis ultimus auctor.

31 *Verticibus*, cum aliis antiquissimi Medic. & Rom. it. fragm. Vatic. (32 *præcipitat* pro div. lect. Moret. (34 *Æquora* Serv. (35 *socios* aliquot Pier. Mentel. pr. a m. pr. & sic Ge. Fabricius scriptum viderat. (38 *antiquus* Moret. pr. quod vulgare esset.

Filius huic, fato divûm, prolesque virilis
Nulla fuit, primaque oriens erepta juventa est.
Sola domum & tantas servabat filia sedes,
Jam matura viro, jam plenis nubilis annis.
Multi illam magno e Latio totaque petebant
Ausonia: petit ante alios pulcherrimus omnes
Turnus, avis atavisque potens: quem regia conjux
Adjungi generum miro properabat amore;
Sed variis portenta deûm terroribus obstant.
Laurus erat tecti medio in penetralibus altis,
Sacra comam, multosque metu servata per annos:
Quam pater inventam, primas quum conderet arces,
Ipse ferebatur Phœbo sacrasse Latinus,
Laurentisque ab ea nomen posuisse colonis.
Hujus apes summum densæ (mirabile dictu)
Stridore ingenti liquidum trans æthera vectæ,
Obsedere apicem; &, pedibus per mutua nexis,
Examen subitum ramo frondente pependit.
Continuo vates, Externum cernimus, inquit,
Adventare virum, & partes petere agmen easdem
Partibus ex îsdem, & summa dominarier arce.

52 *tantos s. nata penates* laudat Schol. Stat. I, Theb. 572.
57 *magno p.* Bigot. *p. honore* Goth. tert. (60 *S. coma* aliquot Heins. cum Nonio: sed præstat græca ratio.
63 *Laurentesque* Gud. a m. sec. cum aliis, sed recentt. & sic Arusianus Messius. Neque vero aliter quam quarto casu accipiendum *Laurentis*. (65 *t. æquora* quatuor Burm. cum Goth. pr. (66 *sub m.* Ed. Dan. Heins. (69 *agmine* Rom. cum aliis Pierii minus bene.

Præterea, castis adolet dum altaria tædis,
Ut juxta genitorem adstat Lavinia virgo,
Visa (nefas) longis comprendere crinibus ignem,
Atque omnem ornatum flamma crepitante cremari:
Regalesque accensa comas, accensa coronam
Insignem gemmis: tum fumida lumine fulvo
Involvi, ac totis Vulcanum spargere tectis.
Id vero horrendum, ac visu mirabile ferri:
Namque fore illustrem fama fatisque canebant
Ipsam; sed populo magnum portendere bellum.
At rex sollicitus monstris, oracula Fauni,
Fatidici genitoris, adit, lucosque sub alta
Consulit Albunea: nemorum quæ maxima sacro
Fonte sonat, sævamque exhalat opaca mephitim.
Hinc Italæ gentes, omnisque Œnotria tellus,
In dubiis responsa petunt. Huc dona sacerdos
Quum tulit, & cæsarum ovium sub nocte silenti
Pellibus incubuit stratis, somnosque petivit:
Multa modis simulacra videt volitantia miris,
Et varias audit voces, fruiturque deorum
Colloquio, atque imis Acheronta adfatur Avernis.
Hic & tum pater ipse petens responsa Latinus

72 *Et j.* vulgo. (78 *Hoc v.* multi Heins. & Burm.
81 *s. monstrorum* Donat. Ms. Fabric. (84 *exaltat* Menteh. pr. & Goth. alt. (86 *r. ferunt* Goth. pr. (87 *Contulit* multi scripti & edd. *Attulit* Voss. *Ut tulit* conj. Heins.
88 *Pellicibus* Dorv. Ita librarius forte malebat; non nunc Latinus.

Centum lanigeras mactabat rite bidentes,
Atque harum effultus tergo stratisque jacebat
Velleribus. Subita ex alto vox reddita luco est:
Ne pete connubiis natam sociare Latinis,
O mea progenies, thalamis neu crede paratis;
Externi veniunt generi, qui sanguine nostrum
Nomen in astra ferent, quorumque ab stirpe nepotes
Omnia sub pedibus, qua Sol utrumque recurrens
Adspicit Oceanum, vertique regique videbunt.
Hæc responsa patris Fauni, monitusque silenti
Nocte datos, non ipse suo premit ore Latinus:
Sed circum late volitans jam fama per urbes
Ausonias tulerat; quum Laomedontia pubes
Gramineo ripæ religavit ab aggere classem.
 Æneas, primique duces, & pulcher Iulus,
Corpora sub ramis deponunt arboris altæ:
Instituuntque dapes, & adorea liba per herbam
Subjiciunt epulis, (sic Juppiter ille monebat)
Et Cereale solum pomis agrestibus augent.
Consumtis hic forte aliis, ut vertere morsus

95 *Subito* Medic. Colot. cum aliis Heins. (97 *nec* vulgo. 98 *veniunt* bene jam Servius vidit melius convenire vaticinio, quod quæ futura sunt, ut præsentia nuntiat. (99 *ferant* Medic. & omnes antiquiores & recte; mutata mox eleganter oratione in *videbunt*. Sed Heins. recepit *ferent* ex Leid. cui aliquot alios adjungit Burmannus recentes nulliusque auctoritatis. (101 *Respicit* ex Helenio Acrone laudat Ge. Fabric. (102 *Hæc præcepta* aliquot Pier. quod Cuningamus tanquam verius prætulit. (109 *per herbas* vulgo; quæ vulgaris esset ratio. (110 *Jup. ipse* vulgo.

Exiguam in Cererem penuria adegit edendi,
Et violare manu malisque audacibus orbem
Fatalis crusti, patulis nec parcere quadris;
Heu! etiam mensas consumimus? inquit Iulus.
Nec plura alludens. Ea vox audita laborum
Prima tulit finem, primamque loquentis ab ore
Eripuit pater, ac stupefactus numine pressit.
Continuo, Salve fatis mihi debita tellus,
Vosque, ait, o fidi Trojæ salvete Penates.
Hic domus, hæc patria est. Genitor mihi talia (namque
Nunc repeto) Anchises fatorum arcana reliquit:
Quum te, nate, fames ignota ad litora vectum
Accisis coget dapibus consumere mensas:
Tum sperare domos defessus, ibique memento
Prima locare manu, molirique aggere tecta.
Hæc erat illa fames: hæc nos suprema manebat,
Exitiis positura modum.
Quare agite, & primo læti cum lumine solis,

115 *frusti* fuisse qui legerent, ex Cerda intelligitur.
116 *consumsimus* aliquot Pier. & tres Burm. nec male.
117 Heins. distinguere malebat: *nec p. alludens ea vox* &c. quod bene expulit Burm. (118 *primusque* malit Trapp. quod prosaico esset propius. (119 *Corripuit* Ven. non male, inquit Heins. (122 *Hic p.* septem ap. Burm. & alii.
123 *f. a. canebat* Parrh. (125 Servius interpretatur, quasi legerit: *ancisis*. *Ambesis* aliquot Pier. ex lib. III, 257, ut Heins. monuit: *assumptis* Bigot. *accensis* Gud. (128 *movebat* sc. Anchises, Serv. & Ed. Ven. *manebant* Rom. quod arridere potest. (129 *Exiliis* conj. Burm. & sic Goth. solenni varietate.

Quæ loca, quive habeant homines, ubi mœnia gentis,
Vestigemus, & a portu diversa petamus.
Nunc pateras libate Jovi, precibusque vocate
Anchisen genitorem, & vina reponite mensis.
Sic deinde effatus frondenti tempora ramo
Implicat, & Geniumque loci, primamque deorum
Tellurem, Nymphasque, & adhuc ignota precatur
Flumina: tum Noctem, Noctisque orientia signa,
Idæumque Jovem, Phrygiamque ex ordine matrem,
Invocat, & duplices Cœloque Ereboque parentes.
Hic pater omnipotens ter cœlo clarus ab alto
Intonuit: radiisque ardentem lucis & auro
Ipse manu quatiens ostendit ab æthere nubem.
Diditur hic subito Trojana per agmina rumor,
Advenisse diem, quo debita mœnia condant.
Certatim instaurant epulas, atque omine magno
Crateras læti statuunt, & vina coronant.
Postera quum prima lustrabat lampade terras
Orta dies; urbem & fines, & litora gentis
Diversi explorant: hæc fontis stagna Numici,
Hunc Thybrim fluvium, hic fortes habitare Latinos.
Tum satus Anchisa delectos ordine ab omni

133 *libare pateras* satis intelligitur esse dictum pro: *libare vinum*, ne quis *pateris* emendandum putet; etsi & hoc eleganter diceretur. (135 *lauro* tres Burm. (138 *noctuque* conj. Voss. male: nam vulgare esset. (144 *Diditur* scripti omnes Heins. nisi quod tres *dicitur*, & Sprot. *editur*. 146 *ordine* Zulich. *agmine* pr. Hamb. & Bigot.

Centum oratores augusta ad mœnia regis
Ire jubet, ramis velatos Palladis omnes:
Donaque ferre viro, pacemque exposcere Teucris.
Haud mora: festinant jussi, rapidisque feruntur
Passibus. Ipse humili designat mœnia fossa,
Moliturque locum; primasque in litore sedes,
Castrorum in morem, pinnis atque aggere cingit.
Jamque iter emensi, turres ac tecta Latinorum
Ardua cernebant juvenes, muroque subibant.
Ante urbem pueri, & primævo flore juventus,
Exercentur equis, domitantque in pulvere currus;
Aut acres tendunt arcus, aut lenta lacertis
Spicula contorquent, cursuque ictuque lacessunt.
Quum prævectus equo longævi regis ad aures
Nuntius ingentes ignota in veste reportat
Advenisse viros. Ille intra tecta vocari
Imperat, & solio medius consedit avito.
Tectum augustum, ingens, centum sublime columnis,
Urbe fuit summa, Laurentis regia Pici,
Horrendum silvis & relligione parentum.
Hic sceptra accipere, & primos adtollere fasces
Regibus omen erat: hoc illis curia templum,
Hæc sacris sedes epulis: hic ariete cæso

154 *ramos* tres Heins. ipse malebat *ramo*. (160 *Latini* Medic. cum aliis plurimis. (161 *murosque* Rom. pr. Mentel. & alii: *m. propinquant* Gud. pro var. lect. (166 *provectus* vulgo, quod frustra defendit Burm. (173 *Hinc* vulgo.

Perpetuis soliti patres considere mensis.
Quin etiam veterum effigies ex ordine avorum
Antiqua e cedro; Italusque, paterque Sabinus,
Vitisator, curvam servans sub imagine falcem,
Saturnusque senex, Janique bifrontis imago,
Vestibulo adstabant: aliique ab origine reges,
Martiaque ob patriam pugnando vulnera passi.
Multaque præterea sacris in postibus arma,
Captivi pendent currus, curvæque secures,
Et cristæ capitum, & portarum ingentia claustra,
Spiculaque, clipeique ereptaque rostra carinis.
Ipse Quirinali lituo, parvaque sedebat
Succinctus trabea, lævaque ancile gerebat
Picus, equûm domitor: quem capta cupidine conjux
Aurea percussum virga, versumque venenis
Fecit avem Circe, sparsitque coloribus alas.
Tali intus templo divûm patriaque Latinus
Sede sedens Teucros ad sese in tecta vocavit:
Atque hæc ingressis placido prior edidit ore:
Dicite, Dardanidæ (neque enim nescimus & urbem,
Et genus, auditique advertitis æquore cursum)
Quid petitis? quæ caussa rates, aut cujus egentes
Litus ad Ausonium tot per vada cærula vexit?
Sive errore viæ, seu tempestatibus acti,
(Qualia multa mari nautæ patiuntur in alto)

182 *Martia qui* vulgo. (187 *fulvaque* Zulich. (196 *cursus* vulgo. (200 *Q. sæpe* aliquot Pier.

Fluminis intrastis ripas, portuque sedetis;
Ne fugite hospitium, neve ignorate Latinos
Saturni gentem, haud vinclo nec legibus æquam,
Sponte sua veterisque dei se more tenentem.
Atque equidem memini (fama est obscurior annis)
Auruncos ita ferre senes, his ortus ut agris
Dardanus Idæas Phrygiæ penetrarit ad urbes,
Threiciamque Samum, quæ nunc Samothracia fertur.
Hinc illum Coriti Tyrrhena ab sede profectum
Aurea nunc solio stellantis regia cœli
Accipit; & numero divorum altaribus addit.
Dixerat. Et dicta Ilioneus sic voce secutus:
Rex, genus egregium Fauni, nec fluctibus actos
Atra subegit hiems vestris succedere terris,
Nec sidus regione viæ litusve fefellit:
Consilio hanc omnes animisque volentibus urbem
Adferimur, pulsi regnis, quæ maxima quondam
Extremo veniens Sol adspiciebat Olympo.
Ab Jove principium generis: Jove Dardana pubes
Gaudet avo. Rex ipse Jovis de gente suprema
Troius Æneas tua nos ad limina misit.
Quanta per Idæos sævis effusa Mycenis,

204 *serentem* Codd. apud Pier. (205 Heins. conj. *f. etsi*, quo carere possumus. (206 *Aruncos* alii, quod Ge. Fabricius diversum populum prodere putabat. Perperam *Ausonios* Uratisl. a m. pr. (207 *penetravit* vulgo. (211 *numerum divorum altaribus auget*, vulgata lectio ante Heins.
214 *tectis* ante Heins. vulgg. Edd. & Codd. pars.

Tempestas ierit campos; quibus actus uterque
Europæ atque Asiæ fatis concurrerit orbis;
Audiit, & si quem tellus extrema refuso
Summovet Oceano, & si quem extenta plagarum
Quatuor in medio dirimit plaga solis iniqui.
Diluvio ex illo tot vasta per æquora vecti,
Dîs sedem exiguam patriis, litusque rogamus
Innocuum, & cunctis undamque auramque patentem.
Non erimus regno indecores: nec vestra feretur
Fama levis, tantive abolescet gratia facti:
Nec Trojam Ausonios gremio excepisse pigebit.
Fata per Æneæ juro, dextramque potentem,
Sive fide, seu quis bello est expertus & armis;
Multi nos populi, multæ (ne temne, quod ultro
Præferimus manibus vittas ac verba precantia)
Et petiere sibi & voluere adjungere gentes.
Sed nos fata deûm vestras exquirere terras
Imperiis egere suis. Hinc Dardanus ortus
Huc repetit, jussisque ingentibus urget Apollo
Tyrrhenum ad Thybrim, & fontis vada sacra Numici.

228 Distinguere alios post *Diluvio ex illo*, ut cum antecedd. jungatur, narrat Servius. (231 *nostra* Oudart. (232 *tantique* pars scriptt. & edd. *abolevit* Hugen. Heinsius malebat, *abolebit*. At poeta docte posuit antiquum verbum, quod & in Lucretio occurrit V, 732. (233 *pigebat* alt. Mentel. a m. pr. librarii lapsu; sed Heinsius commodiorem lectionem in eo inveniebat, ut ad Dardani in Phrygiam adventum referretur. Argute magis quam vere. (237 *Proferimus* aliquot Pier. & duo Heins. *&* *v. precantum* vulgo.

240 *I. cogere* aliquot Pier. forte pro *coegere*.

Dat tibi præterea fortunæ parva prioris
Munera, relliquias Troja ex ardente receptas.
Hoc pater Anchises auro libabat ad aras:
Hoc Priami gestamen erat, quum jura vocatis
More daret populis; sceptrumque, sacerque tiaras,
Iliadumque labor vestes.
  Talibus Ilionei dictis, defixa Latinus
Obtutu tenet ora, soloque immobilis hæret,
Intentos volvens oculos. Nec purpura regem
Picta movet, nec sceptra movent Priameia tantum,
Quantum in connubio natæ thalamoque moratur:
Et veteris Fauni volvit sub pectore sortem.
Hunc illum fatis externa ab sede profectum
Portendi generum, paribusque in regna vocari
Auspiciis: huic progeniem virtute futuram
Egregiam, & totum quæ viribus occupet orbem.
Tandem lætus ait: Dî nostra incepta secundent,
Auguriumque suum. Dabitur, Trojane, quod optas.
Munera nec sperno. Non vobis, rege Latino,
Divitis uber agri Trojæve opulentia deerit.
Ipse modo Æneas (nostri tanta cupido est,
Si jungi hospitio properat, sociusve vocari)
Adveniat; vultus neve exhorrescat amicos.

Pars

254 *volvens* a pr. m. fragm. Vatic. & aliquot Pier. ut ad *ait* continuetur oratio. (255 *provectum* aliquot Pier. (257 *Ominibus* Oudart. a m. sec. *hinc* vulgo. (259 *victus ait* Menag. 260 *Auspiciumque* Menag. pr. (264 *sociusque* vulgo.

Pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni.
Vos contra regi mea nunc mandata referte.
Est mihi nata, viro gentis quam jungere nostræ,
Non patrio ex adyto sortes, non plurima cœlo
Monstra sinunt: generos externis adfore ab oris,
Hoc Latio restare canunt, qui sanguine nostrum
Nomen in astra ferant. Hunc illum poscere fata
Et reor, &, si quid veri mens augurat, opto.
Hæc effatus, equos numero pater eligit omni.
Stabant ter centum nitidi in præsepibus altis.
Omnibus extemplo Teucris jubet ordine duci
Instratos ostro alipedes pictisque tapetis.
Aurea pectoribus demissa monilia pendent.
Tecti auro, fulvum mandunt sub dentibus aurum.
Absenti Æneæ currum geminosque jugales,
Semine ab ætherio, spirantes naribus ignem,
Illorum de gente, patri quos dædala Circe
Subposita de matre nothos furata creavit.
Talibus Æneadæ donis dictisque Latini
Sublimes in equis redeunt, pacemque reportant.
  Ecce autem Inachiis sese referebat ab Argis
Sæva Jovis conjunx, aurasque invecta tenebat:
Et lætum Ænean classemque ex æthere longo
Dardaniam Siculo prospexit ab usque Pachyno.

276 *Omnes ext.* Catroeus edidit. (277 *instructos* Ven. & plerique Pier. sollemni permutatione. (281 *flagrantis* fragm. Vatic. (283 *satos f.* laudat Comment. Cruqu. ad Horat. 288 *longe* vulgo.

Moliri jam tecta videt, jam fidere terræ:
Deseruisse rates. Stetit acri fixa dolore.
Tum quassans caput, hæc effundit pectore dicta:
Heu stirpem invisam, & fatis contraria nostris
Fata Phrygum! num Sigeis occumbere campis,
Num capti potuere capi? num incensa cremavit
Troja viros? medias acies, mediosque per ignes
Invenere viam; at, credo, mea numina tandem
Fessa jacent, odiis aut exsaturata quievi.
Quin etiam patria excussos infesta per undas
Ausa sequi, & profugis toto me obponere ponto.
Absumtæ in Teucros vires cœlique marisque.
Quid Syrtes, aut Scylla mihi, quid vasta Charybdis
Profuit? optato conduntur Thybridis alveo,
Securi pelagi atque mei. Mars perdere gentem
Immanem Lapithûm valuit: concessit in iras
Ipse deûm antiquam genitor Calydona Dianæ:
Quod scelus aut Lapithas tantum, aut Calydona merentem?
Ast ego magna Jovis conjunx nil linquere inausum,
Quæ potui infelix, quæ memet in omnia verti,
Vincor ab Ænea. Quod si mea numina non sunt

290 *sidere t.* plerique Pier. & alii. (292 *effudit* vulgo. 293 *factis* conj. Waddel. temere. (297 *an credo* malebat Ge. Fabric. minus bene. (303 *potiuntur* Ven. ex interpret. 305 *potuit* Bigot. & Schol. Statii. (307 *Lapithis t. aut Calydone merente* vulgo. Heinsius conj. *Lapithis t. a. Calydoni merenti?* ingenioso lusu.

Magna satis; dubitem haud equidem implorare quod usquam est.
Flectere si nequeo superos, Acheronta movebo.
Non dabitur regnis, esto, prohibere Latinis,
Atque immota manet fatis Lavinia conjunx:
At trahere, atque moras tantis licet addere rebus;
At licet amborum populos exscindere regum.
Hac gener atque socer coeant mercede suorum.
Sanguine Trojano & Rutulo dotabere, virgo:
Et Bellona manet te pronuba. Nec face tantum
Cisseis prægnans ignes enixa jugales:
Quin idem Veneri partus suus, & Paris alter,
Funestæque iterum recidiva in Pergama tædæ.
Hæc ubi dicta dedit, terras horrenda petivit:
Luctificam Alecto Dirarum ab sede sororum
Infernisque ciet tenebris: cui tristia bella,
Iræque, insidiæque, & crimina noxia cordi.
Odit & ipse pater Pluton, odere sorores
Tartareæ monstrum: tot sese vertit in ora,

311 *explorare* Voss. Hugen. pr. Hamb. (317 *At g.* Medic. *Hac g. inde s.* Bigot. utrumque eleganter. Pro *suorum* Burm. conj. *duorum*: cui bono? non facile quis dicat.
322 *recidiva* videtur Servius legisse. (324 *Luctiferam* pr. Hamb. *Allecto* Medic. & ceteri omnes Heinsiani. Sic & Rom. cum fragm. Vatic. Haud dubie recte, Græcorum poetarum exemplo, qui ita primam per se brevem producunt. —In fine *dearum* Caris. & alii Codd. Mediceus quoque a m. pr. cum fragm. Vatic. minus quidem eleganter.

Tam sævæ facies, tot pullulat atra colubris.
Quam Juno his acuit verbis, ac talia fatur:
Hunc mihi da proprium, virgo sata Nocte, laborem,
Hanc operam, ne noster honos, infractave cedat
Fama loco: neu connubiis ambire Latinum
Æneadæ possint, Italosve obsidere fines.
Tu potes unanimos armare in prœlia fratres,
Atque odiis versare domos: tu verbera tectis
Funereasque inferre faces: tibi nomina mille,
Mille nocendi artes. Fecundum concute pectus,
Disjice compositam pacem, sere crimina belli:
Arma velit, poscatque simul, rapiatque juventus.
Exin Gorgoneis Alecto infecta venenis
Principio Latium, & Laurentis tecta tyranni
Celsa petit, tacitumque obsedit limen Amatæ:
Quam super adventu Teucrûm, Turnique hymenæis
Femineæ ardentem curæque iræque coquebant.
Huic dea cæruleis unum de crinibus anguem
Conjicit, inque sinum præcordia ad intima subdit:
Quo furibunda domum monstro permisceat omnem.
Ille, inter vestes & lævia pectora lapsus,
Volvitur adtactu nullo, fallitque furentem,

329 *p. ora c.* plerique Pier. item Sprot. & Goth. sec. Placebat Heinsio, nescio quare, cum *ora* ex superiore versu adhuc auri insideat. (335 *unanimes* vulgo. (340 *p. s. Trojana j.* aliquot Pier. minus bene. (343 *obsidit* Gud. & Mentel. alt. a m. pr. quod Heins. illustrat. (349 *corpora* aliquot Pier. & Ven.

Vipeream inspirans animam. Fit tortile collo
Aurum ingens coluber, fit longæ tænia vittæ,
Innectitque comas, & membris lubricus errat.
Ac dum prima lues udo sublapsa veneno
Pertentat sensus, atque ossibus implicat ignem;
Necdum animus toto percepit pectore flammam:
Mollius, & solito matrum de more, locuta est;
Multa super nata lacrimans Phrygiisque hymenæis:
Exsulibusne datur ducenda Lavinia Teucris,
O genitor? nec te miseret natæque, tuique?
Nec matris miseret, quam primo aquilone relinquet
Perfidus, alta petens abducta virgine, prædo?
At non sic Phrygius penetrat Lacedæmona pastor,
Ledæamque Helenam Trojanas vexit ad urbes.
Quid tua sancta fides? quid cura antiqua tuorum,
Et consanguineo toties data dextera Turno?
Si gener externa petitur de gente Latinis,
Idque sedet, Faunique premunt te jussa parentis;
Omnem equidem sceptris terram quæ libera nostris
Dissidet, externam reor, & sic dicere divos.
Et Turno, si prima domus repetatur origo,
Inachus Acrisiusque patres, mediæque Mycenæ.
His ubi nequidquam dictis experta, Latinum
Contra stare videt, penitusque in viscera lapsum

356 *concipit* Rom. (358 *super nata* sc. hymenæis, multi Heins. Burm. & Goth. alter etiam. (362 *abrepta* pr. Rottend. & Codd. Servii. (364 *ad arces* vulgo. (369 *q. subdita* Parrh.

Serpentis furiale malum, totamque pererrat;
Tum vero infelix, ingentibus excita monstris,
Immensam sine mora furit lymphata per urbem:
Ceu quondam torto volitans sub verbere turbo,
Quem pueri magno in gyro vacua atria circum
Intenti ludo exercent: ille actus habena
Curvatis fertur spatiis: stupet inscia supra
Inpubesque manus, mirata volubile buxum:
Dant animos plagæ. Non cursu segnior illo
Per medias urbes agitur populosque feroces.
Quin etiam in silvas, simulato numine Bacchi,
Majus adorta nefas, majoremque orsa furorem,
Evolat, & natam frondosis montibus abdit;
Quo thalamum eripiat Teucris, tædasque moretur:
Evoe Bacche, fremens, solum te virgine dignum,
Vociferans: etenim molles tibi sumere thyrsos,
Te lustrare choros, sacrum tibi pascere crinem.
Fama volat: furiisque accensas pectore matres
Idem omnes simul ardor agit, nova quærere tecta.
Deseruere domos: ventis dant colla comasque.
Ast aliæ tremulis ululatibus æthera complent,
Pampineasque gerunt incinctæ pellibus hastas.

376 *magnis exercita monstris* pro div. lect. Gud. (381 *i. turba* vulgo: *super i. t.* sunt qui legant ap. Pierium.
385 *nomine* multi. (386 *adorsa* plures Pier. & Heins.
387 In Parrhas. versus 388 erat ante hunc. (390 Pro *etenim*, *suadet* Menag. pr. ex glossa. (391 *choro* vulgo, quod præfert Heynius. Porro *tibi crescere* pr. Rottend. a m. sec. (392 *pectora* malebat Heinsius cum duobus libris.

Ipsa inter medias flagrantem fervida pinum
Sustinet, ac natæ Turnique canit hymenæós,
Sanguineam torquens aciem: torvumque repente
Clamat: Io matres, audite, ubi quæque, Latinæ:
Si qua piis animis manet infelicis Amatæ
Gratia, si juris materni cura remordet;
Solvite crinales vittas, capite orgia mecum.
  Talem inter silvas, inter deserta ferarum,
Reginam Alecto stimulis agit undique Bacchi.
Postquam visa satis primos acuisse furores,
Consiliumque omnemque domum vertisse Latini:
Protinus hinc fuscis tristis dea tollitur alis
Audacis Rutuli ad muros: quam dicitur urbem
Acrisionæis Danae fundasse colonis,
Præcipiti delata noto. Locus Ardea quondam
Dictus avis: & nunc magnum manet Ardea nomen;
Sed fortuna fuit. Tectis hic Turnus in altis
Jam mediam nigra carpebat nocte quietem.
Alecto torvam faciem & furialia membra
Exuit: in vultus sese transformat aniles,
Et frontem obscænam rugis arat; induit albos
Cum vitta crines: tum ramum innectit olivæ:

397 *fl. vertice p.* sec. Moret. miro lusu. (399 *S. volvens* Sprot. & Schol. Statii ap. Heins. (400 *ubicunque* vulgg. ante Heins. *ubi quaque* conj. Cuningham. (408 *fulvis* pr. Menag. unde Heins. opinabatur *furvis*. (410 *Acrisioneis* vulgo. (411 *L. Ardua q.* aliquot Pieriani, & sic manifestum est Servium legisse. (412 *tenet* nonnulli.
413 *tedis* Goth. sec.

Fit Chalybe Junonis anus, templique sacerdos;
Et juveni ante oculos his se cum vocibus offert:
Turne, tot incassum fusos patiere labores,
Et tua Dardaniis transcribi sceptra colonis?
Rex tibi conjugium & quæsitas sanguine dotes
Abnegat: externusque in regnum quæritur hæres.
I nunc, ingratis offer te, irrise periclis:
Tyrrhenas, i, sterne acies; tege pace Latinos.
Hæc adeo tibi me, placida quum nocte jaceres,
Ipsa palam fari omnipotens Saturnia jussit.
Quare age, & armari pubem portisque moveri
Lætus in arma para, & Phrygios, qui flumine pulchro
Consedere duces, pictasque exure carinas.
Cælestum vis magna jubet. Rex ipse Latinus,
Ni dare conjugium & dicto parere fatetur,
Sentiat, & tandem Turnum experiatur in armis.
Hic juvenis, vatem inridens, sic orsa vicissim
Ore refert: Classes invectas Thybridis alveo,
Non, ut rere, meas effugit nuntius aures.
Ne tantos mihi finge metus: nec regia Juno
Immemor est nostri.
Sed te victa situ verique effœta senectus,
O mater, curis nequidquam exercet, & arma
Regum inter falsa vatem formidine ludit.

426 *insterne* multi Heins. & alii: *prosterne* Parrh. *rege* aliquot Pier. & Heins. (427 *jacerem* conj. vir doctus in Misc. Obss. notante Burm. (436 *undam* vulgo.

Cura tibi, divûm effigies & templa tueri:
Bella viri pacemque gerant, quîs bella gerenda.
Talibus Alecto dictis exarsit in iras.
At juveni oranti subitos tremor occupat artus:
Deriguere oculi: tot Erinnys sibilat hydris,
Tantaque se facies aperit. Tum flammea torquens
Lumina cunctantem & quærentem dicere plura
Reppulit, & geminos erexit crinibus angues,
Verberaque insonuit, rabidoque hæc addidit ore:
En, ego victa situ, quam veri effœta senectus
Arma inter regum falsa formidine ludit:
(Respice ad hæc:) adsum dirarum ab sede sororum:
Bella manu letumque gero.
Sic effata facem juveni conjecit, & atro
Lumine fumantes fixit sub pectore tædas.
Olli somnum ingens rumpit pavor; ossaque & artus
Perfundit toto proruptus corpore sudor.
Arma amens fremit; arma toro tectisque requirit.
Sævit amor ferri, & scelerata insania belli:
Ira super, magno veluti quum flamma sonore
Virgea suggeritur costis undantis aheni,

444 *q. b. g.* cum Heumanno Burmannus bene vidit esse rescindenda, ut ab aliena manu assuta. (446 *subitus*, optimorum librorum, etiam fragm. Vatic. lectio, & ipsa elegans est. Altera Heinsii conjectura nititur, firmaturque a Mentel. pr. a m. sec. Sed tales deliciæ adversus librorum auctoritatem inferri non debebant. (447 *Diriguere* vulgg. Codd. & Edd. (457 *flammantes* Parrh. (458 *rupit* vulgo.
459 *Perfudit* vulgo. (460 *A. tumens* Montalb.

Exsultantque æstu latices: furit intus aquai
Fumidus atque alte spumis exuberat amnis:
Nec jam se capit unda; volat vapor ater ad auras.
Ergo iter ad regem polluta pace Latinum
Indicit primis juvenum, & jubet arma parari,
Tutari Italiam, detrudere finibus hostem:
Se satis ambobus, Teucrisque venire Latinisque.
Hæc ubi dicta dedit, divosque in vota vocavit;
Certatim sese Rutuli exhortantur in arma.
Hunc decus egregium formæ movet atque juventæ;
Hunc atavi reges, hunc claris dextera factis.
Dum Turnus Rutulos animis audacibus implet,
Alecto in Teucros Stygiis se concitat alis;
Arte nova speculata locum, quo litore pulcher
Insidiis cursuque feras agitabat Iulus.
Hic subitam canibus rabiem Cocytia virgo
Objicit, & noto nares contingit odore,
Ut cervum ardentes agerent: quæ prima laborum
Caussa fuit, belloque animos accendit agrestes.
Cervus erat forma præstanti & cornibus ingens,
Tyrrhidæ pueri quem matris ab ubere raptum
Nutribant, Tyrrhusque pater, cui regia parent

464 *aquæ vis* vulgo. (465 *spumans* Bigot. (481 *agitent* Ven. *malorum* pro *laborum* vulgo ex interpretatione.

485 *Tyrrheusque* legebatur ante Heins. quod præferas, quia altera in *Tyrrhides* a poeta est producta. Est tamen exemplum in contrarium *Belides* sup. lib. II, 82. sed nomen illud adhuc suspectum habet Heynius.

Armenta, & late custodia credita campi.
Adsuetum imperiis soror omni Silvia cura
Mollibus intexens ornabat cornua sertis,
Pectebatque ferum, puroque in fonte lavabat.
Ille, manum patiens, mensæque adsuetus herili,
Errabat silvis; rursusque ad limina nota
Ipse domum sera quamvis se nocte ferebat.
Hunc procul errantem rabidæ venantis Iuli
Commovere canes: fluvio quum forte secundo
Deflueret, ripaque æstus viridante levaret.
Ipse etiam, eximiæ laudis succensus amore,
Ascanius curvo direxit spicula cornu:
Nec dextræ erranti deus afuit; actaque multo
Perque uterum sonitu perque ilia venit arundo.
Saucius at quadrupes nota intra tecta refugit,
Successitque gemens stabulis, questuque cruentus,
Atque imploranti similis, tectum omne replebat.
Silvia prima soror, palmis percussa lacertos,
Auxilium vocat, & duros conclamat agrestes.
Olli (pestis enim tacitis latet aspera silvis)
Improvisi adsunt: hic torre armatus obusto,
Stipitis hic gravidi nodis: quod cuique repertum
Rimanti, telum ira facit. Vocat agmina Tyrrhus,

486 *lati* Rom. sed Pierius spreverat, Heinsius autem e Medic. aliisque prætulerat. (489 *Potabatque* aliquot Pierii.
495 *undante* aliquot Pierii: *lavaret* multi. (498 *abfuit* vulgo: alii *affuit*. (500 *inter* aliquot Heinsii. (502 *replevit* vulgo. (506 *armatur* Sprot. (508 *ira fuit* Pier. aliquot; *dedit* Bigot.

Quadrifidam quercum cuneis ut forte coactis
Scindebat, rapta spirans immane securi.
At sæva e speculis tempus dea nacta nocendi
Ardua tecta petit stabuli; & de culmine summo
Pastorale canit signum, cornuque recurvo
Tartaream intendit vocem: qua protenus omne
Contremuit nemus, & silvæ intonuere profundæ.
Audiit & Triviæ longe lacus; audiit amnis
Sulfurea Nar albus aqua, fontesque Velini:
Et trepidæ matres pressere ad pectora natos.
Tum vero ad vocem celeres, qua buccina signum
Dira dedit, raptis concurrunt undique telis
Indomiti agricolæ: nec non & Troia pubes
Ascanio auxilium castris effundit apertis.
Direxere acies. Non jam certamine agresti,
Stipitibus duris agitur sudibusve præustis;
Sed ferro ancipiti decernunt, atraque late
Horrescit strictis seges ensibus, æraque fulgent
Sole lacessita, & lucem sub nubila jactant:

510 *Scindebant* Medic. & Scheffer. ut ad agrestes referatur.
512 Ante Heins. distinxerant vulgg. Edd. post *petit*.
515 *Concutitur* pr. Rottend. *insonuere* Rom. & alii Pier. & Heins. (516 *a. omnis* Menag. pr. quod placet Burmanno.
518 *ad ubera* Oudart. quod alibi occurrit. (522 Dubitat Burm. an legendum sit, *campis e. a.* Cur tamen in *castris* hæreas, cum *domus aperta*, foribus apertis bene dicatur.
523 *Surrexere* pr. Hamb. pro var. lect. (525 *decertant* Bigot. a m. sec. *utraque* sec. Moret. (526 *armaque* Zulich.
527 *S. repercussa* pro var. lect. Moret. tert. ex intpr.

Fluctus uti primo cœpit quum albescere vento,
Paullatim sese tollit mare, & altius undas
Erigit, inde imo consurgit ad æthera fundo.
Hic juvenis primam ante aciem stridente sagitta,
Natorum Tyrrhi fuerat qui maximus, Almo
Sternitur; hæsit enim sub gutture vulnus, & udæ
Vocis iter tenuemque inclusit sanguine vitam.
Corpora multa virûm circa, seniorque Galæsus,
Dum paci medium se offert: justissimus unus
Qui fuit, Ausoniisque olim ditissimus arvis:
Quinque greges illi balantum, quina redibant
Armenta, & terram centum vertebat aratris.

Atque ea per campos æquo dum Marte geruntur,
Promissi dea facta potens, ubi sanguine bellum
Imbuit, & primæ commisit funera pugnæ,
Deserit Hesperiam, & cœli convexa per auras
Junonem victrix adfatur voce superba:
En perfecta tibi bello discordia tristi.

528 *ponto* in fine plures. (533 *exit e.* aliquot Pier. cum Dorvill. (535 *Galesus* vulgo. (537 *agris* Medic. Pierii, tresque Burm. (540 *sævo Marte* emendat Marklandus ad Stat. refragante Burmanno. (542 *munera p.* conj. Markl. ad Stat. sed dictum *funera c.* ut *committere cædem*.

543 *conversa* Medic. a m. pr. quod Cuningham. probat. Conterus ap. Heins. conjecit: *c. convexa peragrans* vel *pererrans*; satis jejune. Latet, ut Heynio videtur, vox *vecta* vel similis in *convexa*; & forte ab initio scriptum erat in antiquo libro: *cælique evecta per auras*. (545 Quæ sequuntur nescit Heynius an melius sic distinguantur: *En — tristi: Dic — jungant. Quandoquidem A. r. s. Teucros, Hoc etiam his addam* sqq.

Dic, in amicitiam coeant, & fœdera jungant:
Quandoquidem Ausonio respersi sanguine Teucros.
Hoc etiam his addam, tua si mihi certa voluntas,
Finitimas in bella feram rumoribus urbes,
Accendamque animos insani Martis amore:
Undique ut auxilio veniant: spargam arma per agros.
Tum contra Juno: Terrorum & fraudis abunde est.
Stant belli caussæ: pugnatur comminus armis.
Quæ fors prima dedit, sanguis novus imbuit arma.
Talia connubia, & tales celebrent hymenæos
Egregium Veneris genus & rex ipse Latinus.
Te super ætherias errare licentius auras,
Haud pater ille velit, summi regnator Olympi.
Cede locis. Ego, si qua super fortuna laborum est,
Ipsa regam. Tales dederat Saturnia voces.
Illa autem adtollit stridentes anguibus alas,
Cocytique petit sedem, supera ardua linquens.
Est locus, Italiæ medio sub montibus altis,
Nobilis & fama multis memoratus in oris,
Amsancti valles. Densis hunc frondibus atrum
Urget utrinque latus nemoris, medioque fragosus
Dat sonitum saxis & torto vertice torrens.

546 *Sic* Sprot. & pars Pierianorum. Nec displicet. (550 *insano* conj. Cuningham. (555 *conjugia* omnes Pierii & Heinsii, & tres Goth. (561 *unguibus* Trappius post Cuningh. emendabat, ut membranæ essent alarum parum feliciter.
566 *utrumque* aliquot Heins. *fragosis*, ut ad *saxis* referatur, aliquot Pier. Heins. & Burm.

Hic specus horrendum, sævi spiracula Ditis,
Monstratur, ruptoque ingens Acheronte vorago
Pestiferas aperit fauces: quîs condita Erinnys,
Invisum numen, terras cœlumque levabat.

Nec minus interea extremam Saturnia bello
Imponit regina manum. Ruit omnis in urbem
Pastorum ex acie numerus, cæsosque reportant,
Almonem puerum, fœdatique ora Galæsi:
Implorantque deos, obtestanturque Latinum.
Turnus adest, medioque in crimine cædis & igni
Terrorem ingeminat: Teucros in regna vocari;
Stirpem admisceri Phrygiam; se limine pelli.
Tum, quorum adtonitæ Baccho nemora avia matres
Insultant thiasis, (neque enim leve nomen Amatæ)
Undique collecti coeunt, Martemque fatigant.
Ilicet infandum cuncti contra omina bellum,
Contra fata deûm, perverso numine poscunt.
Certatim regis circumstant tecta Latini.
Ille, velut pelagi rupes immota, resistit:
Ut pelagi rupes, magno veniente fragore,
Quæ sese, multis circumlatrantibus undis,

575 *fœdataque* Sprot. & Franc. (577 *ignis* vulgo. Haud dubie hoc verum est, Heynius inquit, modo interpunctio mutetur: *medioque in crimine*, (inter criminationes Trojanorum) *cædis & ignis Terrorem ingeminat*, h. minatur cædem & ignem. Burm. conj. *c. iniquæ*, quod non debebat, cum ipse lectionis diversitatem laudet. (585 *t. tyranni* Medic. Pierii, quod defendi posse censet Burm. si *reges* legantur cum Menag. & Hamb. pr.

Mole tenet; scopuli nequidquam & spumea circum
Saxa fremunt, laterique illisa refunditur alga.
Verum ubi nulla datur cæcum exsuperare potestas
Consilium, & sævæ nutu Junonis eunt res;
Multa deos, aurasque pater testatus inanes,
Frangimur heu fatis, inquit, ferimurque procella!
Ipsi has sacrilego pendetis sanguine pœnas,
O miseri. Te, Turne, nefas, te triste manebit
Supplicium; votisque deos venerabere seris.
Nam mihi parta quies, omnisque in limine portus:
Funere felici spolior. Nec plura locutus
Sepsit se tectis, rerumque reliquit habenas.
Mos erat Hesperio in Latio, quem protenus urbes
Albanæ coluere sacrum, nunc maxima rerum
Roma colit, quum prima movent in prælia Martem,
Sive Getis inferre manu lacrimabile bellum,
Hyrcanisve Arabisve parant, seu tendere ad Indos,
Auroramque sequi, Parthosque reposcere signa.
Sunt geminæ belli portæ (sic nomine dicunt)
Relligione sacræ, & sævi formidine Martis:
Centum ærei claudunt vectes, æternaque ferri
Robora: nec custos absistit limine Janus.
Has, ubi certa sedet patribus sententia pugnæ,

Ipse,

591 *expugnare* aliquot Pier. (593 *testatur* plures; minus comte: tum *aras inanes* Hamb. alt. ut aras fœderis aut hospitii designet. Blanditur hæc lectio Burmanno & Markl. Heynio vero non. (609 *externaque* Parrh. (611 *Hæc* Medic. a m. sec. ut referatur ad *limina*, interpolatum.

Ipse, Quirinali trabea cinctuque Gabino
Insignis, reserat stridentia limina Consul;
Ipse vocat pugnas: sequitur tum cetera pubes:
Æreaque adsensu conspirant cornua rauco.
Hoc & tum Æneadis indicere bella Latinus
More jubebatur, tristesque recludere portas.
Abstinuit tactu pater, aversusque refugit
Fœda ministeria, & cæcis se condidit umbris.
Tum regina deûm cœlo delapsa morantes
Impulit ipsa manu portas, & cardine verso
Belli ferratos rupit Saturnia postes.
Ardet inexcita Ausonia, atque, immobilis ante,
Pars pedes ire parat campis; pars arduus altis
Pulverulentus equis furit: omnes arma requirunt.
Pars leves clipeos & spicula lucida tergunt
Arvina pingui, subiguntque in cote secures:
Signaque ferre juvat, sonitusque audire tubarum.
Quinque adeo magnæ positis incudibus urbes
Tela novant; Atina potens, Tiburque superbum,
Ardea, Crustumerique, & turrigeræ Antemnæ.
Tegmine tuta cavant capitum, flectuntque salignas

612 *Sabino* plerique ap. Pier. & Bigot. a m. sec. (613 *stridenti limine* conj. Burm. perperam. (615 *accentu* conj. Heins. (618 *adversus* tres ap. Burm. (619 *antris* Dorvill.
623 Arusianus Messius in suo libro legerat: *Ardet in excitam Ausoniam*. Argutatur in hoc librarii lapsu Heinsius.
626 *tergent* plures & probatiores Pierii: item Medic. & alii cum Probo ap. Heins. (628 *jubet* Medic. forte *lubet*, addit Heins. (632 *suta* conj. Heins.

Umbonum crates: alii thoracas aenos,
Aut læves ocreas lento ducunt argento.
Vomeris huc & falcis honos, huc omnis aratri
Cessit amor: recoquunt patrios fornacibus enses.
Classica jamque sonant: it bello tessera signum.
Hic galeam tectis trepidus rapit: ille frementes
Ad juga cogit equos; clipeumque, auroque trilicem
Loricam induitur; fidoque accingitur ense.

Pandite nunc Helicona, deæ, cantusque movete,
Qui bello exciti reges, quæ quemque secutæ
Complerint campos acies; quibus Itala jam tum
Floruerit terra alma viris, quibus arserit armis.
Et meministis enim, divæ, & memorare potestis;
Ad nos vix tenuis famæ perlabitur aura.

Primus init bellum Tyrrhenis asper ab oris
Contemtor divûm Mezentius, agminaque armat.
Filius huic juxta Lausus, quo pulchrior alter
Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni.
Lausus equûm domitor, debellatorque ferarum,
Ducit Agyllina nequicquam ex urbe secutos

633 *aneos* Medic. eleganter, ait Heins. Saltem ferri potest.
641 *monete* magna Codd. pars, ut solet, etiam Servius, & pro emendatione fragm. Vatic. Heinsius conjiciebat, *cantuque monete*, ne bis idem versus occurreret; nam legitur ille totidem verbis lib. X, 163. At vero quot versus in Virgilio & in Homero essent mutandi, si hoc sequi vellemus!
642 *acciti* Medic. Colot. & Burm. excerpta. (643 *Compulerint* alicubi legi Pierius narrat. (652 *Agellina* nonnulli, *Agelina* Franc. & Dorvill. cum Goth. alt. *Agullina* Maronem dedisse arbitratur Heinsius: ex Ἄγυλλα.

Mille viros; dignus, patriis qui lætior esset
Imperiis, & cui pater haud Mezentius esset.
Post hos insignem palma per gramina currum,
Victoresque ostentat equos, satus Hercule pulchro
Pulcher Aventinus: clipeoque insigne paternum
Centum angues, cinctamque gerit serpentibus hydram:
Collis Aventini silva quem Rhea sacerdos
Furtivum partu sub luminis edidit oras,
Mixta deo mulier, postquam Laurentia victor,
Geryone exstincto, Tirynthius adtigit arva,
Tyrrhenoque boves in flumine lavit Iberas.
Pila manu sævosque gerunt in bella dolones:
Et tereti pugnant mucrone veruque Sabello.
Ipse pedes tegumen torquens immane leonis,
Terribile impexum sæta, cum dentibus albis
Indutus capiti, sic regia tecta subibat
Horridus, Herculeoque humeros innexus amictu.
Tum gemini fratres Tiburtia mœnia linquunt,
Fratris Tiburti dictam cognomine gentem,

655 *i. fama* Macrob. Sat. V, 15 non insolenti varietate. Porro *per agmina* Witt. a m. pr. (656 *ostendit* aliquot Pier. *H. forti* Codd. ap. Pierium ex interpretatione. (659 *in s.* Sprot. & Leid. un. & aliquot Pier. (660 *Furtivo* un. Leid. a m. pr. quod Catroeus dedit, nec vidit se deterius ac vulgari pro exquisitiore dare. Porro in nonnullis *boras*, & vulgo *auras* legitur. *Ad sublimes e. auras* sunt qui legant ap. Pier. (665 *Ut t.* Oudart. Heins. conj. *aut.* (666 *tegmen* vulgo. (667 *implexum* aliquot Pieriani, & duo Burm. 668 *tunc r. t. tenebat* Sprot. (669 *Herculeosq.* Goth. tert. *innixus* Rom. *indutus* Bigot. (670 *T. limina* Parrh. & Cod. ap. Pier. (671 *Tyburni* Rom. quod Cerda præfert.

Catillusque, acerque Coras, Argiva juventus;
Et primam ante aciem densa inter tela feruntur,
Ceu duo nubigenæ quum vertice montis ab alto
Descendunt Centauri, Homolen Othrymque nivalem
Linquentes cursu rapido: dat euntibus ingens
Silva locum, & magno cedunt virgulta fragore.

Nec Prænestinæ fundator defuit urbis,
Vulcano genitum pecora inter agrestia regem,
Inventumque focis, omnis quem credidit ætas,
Cæculus. Hunc legio late comitatur agrestis:
Quique altum Præneste viri, quique arva Gabinæ
Junonis, gelidumque Anienem, & roscida rivis
Hernica saxa colunt: quos, dives Anagnia, pascis,
Quos, Amasene pater. Non illis omnibus arma,
Nec clipei currusve sonant. Pars maxima glandes
Liventis plumbi spargit: pars spicula gestat
Bina manu, fulvosque lupi de pelle galeros
Tegmen habent capiti: vestigia nuda sinistri
Instituere pedis; crudus tegit altera pero.

At Messapus, equûm domitor, Neptunia proles,
Quem neque fas igni cuiquam nec sternere ferro,
Jam pridem resides populos desuetaque bello

676 *Linquentes: cursu rapido d. e.* Ge. Fabric. interpungebat. (677 *cedant* Gud. unde Heins. conj. *se dant*.
684 *pascit* vulgo: apud Servium liber: *misit*. (686 *currusque* Codd. Pier. & sec. Rottend. (689 *habet* vulgo.
690 *crurum* Schol. Juven. ap. Heins. (692 *nec sistere* aliquot Pier. (693 *r. animos* forte ex lib. I, 721.

Agmina, in arma vocat subito, ferrumque retractat.
Hi Fescenninas acies, Æquosque Faliscos,
Hi Soractis habent arces Flaviniaque arva,
Et Cimini cum monte lacum, lucosque Capenos.
Ibant æquati numero, regemque canebant:
Ceu quondam nivei liquida inter nubila cycni,
Quum sese e pastu referunt, & longa canoros
Dant per colla modos; sonat amnis, & Asia longe
Pulsa palus.

Nec quisquam æratas acies ex agmine tanto
Misceri putet: aeriam sed gurgite ab alto
Urgeri volucrum raucarum ad litora nubem.

Ecce, Sabinorum prisco de sanguine, magnum
Agmen agens Clausus, magnique ipse agminis instar,
Claudia nunc a quo diffunditur & tribus & gens
Per Latium, postquam in partem data Roma Sabinis.
Una ingens Amiterna cohors, priscique Quirites,
Ereti manus omnis, oliviferæque Mutuscæ:
Qui Nomentum urbem, qui Rosea rura Velini,
Qui Tetricæ horrentis rupes, montemque Severum,
Casperiamque colunt, Forulosque, & flumen Himellæ:
Qui Thybrim Fabarimque bibunt, quos frigida misit

695 *Æquosque Faliscosque* qui cum Cuninghamio emendant, non vident Æquos inter Etruriæ populos memorari non posse. (696 *Flaminiaque* pars Codd. Heins. (699 *i. aera* Parrh. (703 *ex nomine Lani*. Mira lectionis varietas a nemine notata in Pomp. Sab. occurrit; subjunctis his: *Lanum quidam putant fuisse patrem Messapi*. (713 *horrentes* vulgo.

Nursia, & Hortinæ classes, populique Latini:
Quosque secans infaustum interluit Allia nomen:
Quam multi Libyco volvuntur marmore fluctus,
Sævus ubi Orion hibernis conditur undis,
Vel quum sole novo densæ torrentur aristæ,
Aut Hermi campo, aut Lyciæ flaventibus arvis.
Scuta sonant, pulsuque pedum tremit excita tellus.
Hinc Agamemnonius, Trojani nominis hostis,
Curru jungit Halesus equos, Turnoque feroces
Mille rapit populos: vertunt felicia Baccho
Massica qui rastris, & quos de collibus altis
Aurunci misere patres, Sidicinaque juxta
Æquora, quique Cales linquunt, amnisque vadosi
Adcola Volturni, pariterque Saticulus asper,
Oscorumque manus. Teretes sunt aclides illis
Tela: sed hæc lento mos est aptare flagello.
Lævas cætra tegit; falcati comminus enses.

716 *Hortanæ* malit Catroeus, perperam. (717 *interfluit* Menag. pr. *intervenit* excitat Ascon. Ped. Divinat. in Verr. quod Heinsio placebat. (718 *v. littore* plerique Pier. & sex Heins. sed *marmore* doctius, & sic Medic. Rom.

720 *Ut cum* Goth. sec. *Vel quam* haud dubie legendum esse, unicuique facile occurrit vel prima lectione. Atque ita emendarunt jam Faber & alii, ut receptum nondum esse cum Heynio mireris. Exhibitum idem invenitur in Edit. Pinciana 1495. (722 *pedum conterrita t.* Rom. Medic. cum aliis vetustissimis. Neque hanc lectionem damnandam censet Heynius. (727 *A. m. senes* Medic. a m. pr. Colot.

728 *Littora* Cerda, quod unde acceperit latet. (730 *Turcorum* Rom. & aliquot Pier. *aclydes* Medic. etiam Pomp. Sab. verius, quodque ab Heinsio non receptum esse miratur Heynius. (732 *Lævam cetra* vulgo ante Heins.

Nec tu carminibus nostris indictus abibis,
Œbale: quem generasse Telon Sebethide Nympha
Fertur, Teleboum Capreas quum regna teneret
Jam senior: patriis sed non & filius arvis
Contentus, late jam tum ditione premebat
Sarrastis populos, & quæ rigat æquora Sarnus,
Quique Rufras Batulumque tenent, atque arva Celennæ,
Et quos maliferæ despectant mœnia Abellæ:
Teutonico ritu soliti torquere cateias:
Tegmina quîs capitum raptus de subere cortex:
Æratæque micant peltæ, micat æreus ensis.
Et te montosæ misere in prœlia Nersæ,
Ufens, insignem fama & felicibus armis:
Horrida præcipue cui gens, adsuetaque multo
Venatu nemorum, duris Æquicula glebis.
Armati terram exercent, semperque recentes
Convectare juvat prædas, & vivere rapto.
Quin & Marrubia venit de gente sacerdos,
Fronde super galeam & felici comtus oliva,
Archippi regis missu, fortissimus Umbro:
Vipereo generi & graviter spirantibus hydris

734 *genuisse* Hugen. (737 *tenebat* Medic. cum magna Codd. parte. Ex Æn. I, 236 & 622 irrepsisse putabat Heins. 738 *Sarrastes* vulgo. (739 vulgg. *Rufas*. (744 *ventosæ* Goth. sec. *Nursæ* vulgo. (747 Vulgg. *Æquicola*, quæ, teste Heynio, depravatio grammaticorum est. (750 *Marruvia* Medic. cum al. Heins. (752 *jussu* Franc. Edd. Ven. & Mediol. cum Goth. sec. & tert. qui & *Umbo*.

Spargere qui somnos cantuque manuque solebat,
Mulcebatque iras, & morsus arte levabat.
Sed non Dardaniæ medicari cuspidis ictum
Evaluit; neque eum juvere in vulnera cantus
Somniferi, & Marsis quæsitæ montibus herbæ.
Te nemus Anguitiæ, vitrea te Fucinus unda,
Te liquidi flevere lacus.
Ibat & Hippolyti proles pulcherrima bello
Virbius: insignem quem mater Aricia misit,
Eductum Egeriæ lucis, Hymettia circum
Litora, pinguis ubi & placabilis ara Dianæ.
Namque ferunt fama Hippolytum, postquam arte novercæ
Occiderit, patriasque explerit sanguine pœnas
Turbatis distractus equis, ad sidera rursus
Ætheria & superas cœli venisse sub auras,
Pæoniis revocatum herbis, & amore Dianæ.
Tum pater omnipotens, aliquem indignatus ab umbris
Mortalem infernis ad lumina surgere vitæ,

754 Tellez ap. Burm. legebat: *cantuque herbisque volebat*: perperam. V. not. ad h. v. (757 *neque enim* Goth. tert. non male. (758 *in m.* vulgo ante Heins. (759 *Angitiæ* vulgo. (760 *lacus nemorosaque Tempe* explent hemistichium Uratislav. & Dorvill. cum Goth. pr. (763 *humentia* vera est lectio, quam præstantissimi Codd. Rom. & Medic. servant, una cum Parrh. Franc. & Ed. Ven. Ald. 1513. Altera ab Heinsio est, qui tamen ipse improbat; & ab Burmanno relictam mireris. (766 *Deciderit* pr. Hamb. pro var. lect. quod Burmanno placebat propter v. 768. Heynio non item. (771 *ad limina* aliquot ap. Burm. & Edd. ap. Cerdam: qui recte monet *lumina* requiri propter *umbras*.

Ipse repertorem medicinæ talis & artis
Fulmine Phœbigenam Stygias detrusit in undas.
At Trivia Hippolytum secretis alma recondit
Sedibus, & nimphæ Egeriæ nemorique relegat:
Solus ubi in silvis Italis ignobilis ævum
Exigeret, versoque ubi nomine Virbius esset.
Unde etiam templo Triviæ lucisque sacratis
Cornipedes arceantur equi; quod litore currum
Et juvenem monstris pavidi effudere marinis.
Filius ardentes haud secius æquore campi
Exercebat equos, curruque in bella ruebat.

Ipse inter primos præstanti corpore Turnus
Vertitur arma tenens, & toto vertice supra est.
Cui triplici crinita juba galea alta Chimæram
Sustinet, Ætnæos efflantem faucibus ignes.
Tam magis illa fremens, & tristibus effera flammis,
Quam magis effuso crudescunt sanguine pugnæ.
At lævem clipeum sublatis cornibus Io
Auro insignibat, jam sætis obsita, jam bos,
Argumentum ingens, & custos virginis Argus,
Cælataque amnem fundens pater Inacus urna.
Insequitur nimbus peditum, clipeataque totis

773 *Pœnigenam* plures; inepta lectio. Porro *ad u.* vulgo.
779 Markland. ad Stat. I, Silv. II, 45. conj. *litora circum Heu juvenem*. (786 *afflantem* Menag. pr. & Franc. cum binis Goth. (787 *Quo m.* Goth. ap. Quinctil. lib. 4, qui inter archaismos refert. (793 *pilata* nonnulli ap. Cerdam.

Agmina densentur campis, Argivaque pubes
Auruncæque manus, Rutuli, veteresque Sicani,
Et Sacranæ acies, & picti scuta Labici:
Qui saltus, Tiberine, tuos, sacrumque Numici
Litus arant, Rutulosque exercent vomere colles,
Circæumque jugum; queîs Juppiter Anxurus arvis
Præsidet, & viridi gaudens Feronia luco:
Qua Saturæ jacet atra palus, gelidusque per imas
Quærit iter valles, atque in mare conditur Ufens.
  Hos super advenit Volsca de gente Camilla,
Agmen agens equitum, & florentes ære catervas,
Bellatrix: non illa colo, calathisve Minervæ
Femineas adsueta manus; sed prælia virgo
Dura pati, cursuque pedum prævertere ventos.
Illa vel intactæ segetis per summa volaret
Gramina, nec teneras cursu læsisset aristas:
Vel mare per medium, fluctu suspensa tumenti,
Ferret iter, celeres nec tingeret æquore plantas.
Illam omnis tectis agrisque effusa juventus

794 *densantur* vulgo. (795 *Arruncæ* Ge. Fabricii Codex, & sic ille vel *Aruncæ* scriptum malebat; vetere more. Mox: *Siculi v. S.* Serv. ad I, Æn. 2, laudat; memoriæ ut credi par est vitio. (799 *Axurus* rectius scribi post Ursinum putabat Heinsius. (802 *volvitur* aliqui ap. Cerdam, cum Leid. (804 *A. a comitum* alter Hamb. *florente ætate c.* vana Waddelii emendatio ap. Burm. (806 *calathisque* Parrh. (808 *volasset* Stephanus emendabat ap. Burm. quia *læsisset* sequitur. Nunc satis constat, nec alterum ab usu poetarum recedere. (809 *arenas* alt. Hamb. 810 *fluctus s. tumentes* aliquot Pier.

Turbaque miratur matrum, & prospectat euntem,
Adtonitis inhians animis: ut regius ostro
Velet honos leves humeros, ut fibula crinem
Auro internectat; Lyciam ut gerat ipsa pharetram,
Et pastoralem præfixa cuspide myrtum.

815 *ut f. vestem* pr. Menag. & duo Heins. pro div. lect. cum Goth. tert. sc. tanquam magis obvium.

# P. VIRGILII MARONIS
# ÆNEIDOS
## LIBER VIII.

### *ARGUMENTUM.*

*Belli signum Turnus ex Laurenti arce proponit, Latiique totius finitimarumque urbium sibi auxilia adjungit. Venulus quoque Argos ad Diomedem mittitur, ut eum periculi similitudine ad belli societatem impellat. Quibus rebus permotus Æneas, copiarumque suarum paucitati diffidens, Tiberini monitu, adverso flumine in ea loca subvehitur, in quibus postea Roma condita fuit: Evandrique regis, qui, ex Arcadia profugus, in Palatino monte oppidum nomine Pallanteum condiderat, auxilium implorat. Evander Æneam, adventus ejus caussa cognita, benigne hospitio excipit: sacrisque Herculis, quibus tum intentus erat, adhibitum, caussam ritusque sacrificii edocet, locaque ejus tractus nobi-*

*liora obiter hospiti recenset. Postridie Æneas equitum quadringentorum subsidio adjutus, quibus præerat Pallas, unicus Evandri filius, partem copiarum secundo flumine ad suos remittit: ipse cum reliquis Agyllam, florentissimam Tyrrhenorum civitatem, petit: cui cum Mezentio, quem ob intolerandam crudelitatem e regnò expulerat, internecina odia intercedebant. Interim Vulcanus uxoris blanditiis adductus, privigno suo arma fabricatur, eademque a Venere ad Æneam deferuntur: qui armorum pulchritudine delectatus, cum cætera omnia, tum clypeum inprimis, qui res a posteritate sua strenue gerendas habebat depictas, studiose admiratur.*

UT belli signum Laurenti Turnus ab arce
Extulit, & rauco strepuerunt cornua cantu;
Utque acres concussit equos, utque impulit arma;
Extemplo turbati animi: simul omne tumultu
Conjurat trepido Latium, sævitque juventus
Effera. Ductores primi Messapus, & Ufens,
Contemtorque deûm Mezentius, undique cogunt
Auxilia, & latos vastant cultoribus agros.
Mittitur & magni Venulus Diomedis ad urbem,
Qui petat auxilium, & Latio consistere Teucros,

V. 2 *crepuerunt* Leid. (7 *Contemtor superum* Witt.
10 *considere* Gud. ut alibi. Illustrat Heins.

Advectum Ænean classi, victosque Penates
Inferre, & fatis regem se discere posci,
Edoceat, multasque viro se adjungere gentes
Dardanio, & late Latio increbrescere nomen.
Quid struat his cœptis, quem, si fortuna sequatur,
Eventum pugnæ cupiat, manifestius ipsi,
Quam Turno regi, aut regi adparere Latino.

Talia per Latium: quæ Laomedontius heros
Cuncta videns magno curarum fluctuat æstu:
Atque animum nunc huc celerem, nunc dividit illuc,
In partesque rapit varias, perque omnia versat.
Sicut aquæ tremulum labris ubi lumen aenis
Sole repercussum, aut radiantis imagine lunæ,
Omnia pervolitat late loca, jamque sub auras
Erigitur, summique ferit laquearia tecti.
Nox erat; & terras animalia fessa per omnes
Alituum pecudumque genus sopor altus habebat;
Quum pater in ripa gelidique sub ætheris axe
Æneas, tristi turbatus pectora bello,
Procubuit, seramque dedit per membra quietem.
Huic deus ipse loci fluvio Tiberinus amœno

11 *Adventum* plures. (14 *Dardanium &*, vir doctus in Misc. Obss. IV. Tom. II, p. 380. non prorsus male; etsi enim *vir Dardanius* & similia sæpe occurrunt, tamen *nomen* nude positum minus gratum videtur: *increbescere* vulgg.
15 *Q. studeat c.* Goth. sec. (23 *radientis* Gud. & pr. Rott. Sic inf. 616 *radientia* in multis scriptum ap. Burm. ut & aliis locis. (25 multos *lacunaria* legisse narrat Serv. satis indocte. (26 *a. versa* Goth. sec.

Populeas inter senior se adtollere frondes
Visus. Eum tenuis glauco velabat amictu
Carbasus, & crines umbrosa tegebat arundo.
Tum sic adfari, & curas his demere dictis:
O sate gente deûm, Trojanam ex hostibus urbem
Qui revehis nobis, æternaque Pergama servas,
Exspectate solo Laurenti, arvisque Latinis;
Hic tibi certa domus: certi, ne absiste, Penates:
Neu belli terrere minis. Tumor omnis & iræ
Concessere deûm.
Jamque tibi, ne vana putes hæc fingere somnum,
Litoreis ingens inventa sub ilicibus sus,
Triginta capitum fœtus enixa, jacebit;
Alba, solo recubans, albi circum ubera nati.
(Hic locus urbis erit, requies ea certa laborum:)
Ex quo ter denis urbem redeuntibus annis
Ascanius clari condet cognominis Albam.
Haud incerta cano. Nunc qua ratione, quod instat
Expedias victor, paucis, adverte, docebo.
Arcades his oris, genus a Pallante profectum,
Qui regem Evandrum comites, qui signa secuti,
Delegere locum, & posuere in montibus urbem,

40 *Timor* non pauci. (41 *profugis nova mœnia Teucris* suppletur versus in multis, quos Serv. Heins. & Burm. viderunt; perperam accepta voce *concessere*. (42 *ni vana putas* Gud. a m. pr. non male, inquit Heins. immo ad sensum pessime, addit Heynius. (47 *tridenis* duo Burm. cum pr. Goth. (48 *c. c. urbem* Goth. tert. quod equidem mallit Heynius a poeta profectum in vaticinio.

Pallantis proavi de nomine Pallanteum.
Hi bellum adsidue ducunt cum gente Latina:
Hos castris adhibe socios, & fœdera junge.
Ipse ego te ripis & recto flumine ducam,
Adversum remis superes subvectus ut amnem.
Surge age, nate dea; primisque cadentibus astris
Junoni fer rite preces, iramque minasque
Supplicibus supera votis. Mihi victor honorem
Persolves. Ego sum, pleno quem flumine cernis
Stringentem ripas, & pinguia culta secantem,
Cæruleus Thybris, cœlo gratissimus amnis.
Hic mihi magna domus, celsis caput urbibus, exit.
Dixit, deinde lacu fluvius se condidit alto,
Ima petens. Nox Ænean somnusque reliquit.
Surgit, & ætherii spectans orientia solis
Lumina, rite cavis undam de flumine palmis
Sustulit, ac tales effundit ad æthera voces:
Nymphæ, Laurentes Nymphæ, genus amnibus unde est,
Tuque,

56 *fœdere* alii ap. Serv. & Gud. ac pr. Moret. cum multis ap. Burm. sed offensa aure, ait Heynius. (57 *tecto* Menag. pr. & sic Cerda conj. ad v. 95-6. (60 *irasque* complures ap. Heins. & Burm. (61 *donis* multi ap. Pier. & Heins.
62 *quem pleno gurgite c.* aliquot Pier. (63 *ruentem* Moret. sec. V. not. ad h. v. (65 *certa domus* Gud. *escit* antique pro *erit* emendat Faber: & Heins. *exit* transitive pro effert, exerit, accipit. Utrumque perperam, auctore Heynio.
66 *fluvio* Gud. a m. pr. *lacu & fluvio* Heins. conj. *fluvii* conj. Heumann. (67 *relinquit* aliquot Pier. inter quos Rom.
70 *Sustinet* multi & vetustissimi, ex interpolatione, ut putat Heynius. Porro *effudit* lectum ante Heins.

Tuque, o Thybri tuo genitor cum flumine sancto,
Accipite Ænean, & tandem arcete periclis.
Quo te cumque lacus, miserantem incommoda nostra,
Fonte tenet, quocumque solo pulcherrimus exis;
Semper honore meo, semper celebrabere donis,
Corniger Hesperidum fluvius regnator aquarum.
Adsis o tantum, & propius tua numina firmes.
Sic memorat, geminasque legit de classe biremes,
Remigioque aptat; socios simul instruit armis.
Ecce autem, subitum atque oculis mirabile monstrum,
Candida per silvam cum fœtu concolor albo
Procubuit, viridique in litore conspicitur sus:
Quam pius Æneas tibi enim, tibi maxima Juno,
Mactat sacra ferens, & cum grege sistit ad aram.
Thybris ea fluvium, quam longa est, nocte tumentem
Leniit, & tacita refluens ita substitit unda,
Mitis ut in morem stagni placidæque paludis
Sterneret æquor aquis, remo ut luctamen abesset.
  Ergo iter inceptum celerant rumore secundo:
Labitur uncta vadis abies: mirantur & undæ,
Miratur nemus insuetum fulgentia longe

72 *Tuque o Tybri*, *tu*, *o*, apud Pier. & Heins. quod probabat Ge. Fabric. cum Cuninghamio. (76 *venerabere* plerique Pier. & bini Heins. ex interpretatione. (78 *o tandem* vulgo lectum ante Heins. *placidus* ap. Donat. ex interp. *tua omina* emendaverat Palmer. Spicileg. p. 616. Sed *numen* pro voluntatis quacunque significatione, monito & oraculo, poetis sæpius dictum occurrit. (85 *ad aras* aliquot ap. Burm. (90 *incertum* Non. Marcell. in *Rumor* : *peragunt* multi & præstantiores. (91 *uda* aliquot Pierii.

Scuta virûm fluvio pictasque innare carinas.
Olli remigio noctemque diemque fatigant,
Et longos superant flexus, variisque teguntur
Arboribus, viridesque secant placido æquore silvas.
Sol medium cœli conscenderat igneus orbem,
Quum muros, arcemque procul, ac rara domorum
Tecta vident; quæ nunc Romana potentia cœlo
Æquavit: tum res inopes Evandrus habebat.
Ocius advertunt proras, urbique propinquant.
Forte die sollemnem illo rex Arcas honorem
Amphitryoniadæ magno divisque ferebat
Ante urbem in luco. Pallas huic filius una,
Una omnes juvenum primi, pauperque senatus,
Tura dabant; tepidusque cruor fumabat ad aras.
Ut celsas videre rates, atque inter opacum
Adlabi nemus, & tacitis incumbere remis:
Terrentur visu subito, cunctique relictis
Consurgunt mensis. Audax quos rumpere Pallas
Sacra vetat, raptoque volat telo obvius ipse;
Et procul e tumulo: Juvenes, quæ caussa subegit
Ignotas tentare vias? quo tenditis? inquit.

94 *navigio* Ven. (97 *axem* pro div. lect. pr. Rottend.
98 *arces* Obl. & quidam alii Pier. quod recepit Catroeus, ut sint septem colles, quibus postea fuit imposita. Sed frustra. Porro: *&* *r.* vulgo. (100 *Evander* vulgo ante Heins.
108 *tacitos* Rom. & alii Pier. cum Color. & Medic. quod ex interpretatione profectum. Altera lectio exquisitior.
112 *quæ cura* Menag. pr. cum aliquot Pier.

Qui genus? unde domo? pacemne huc fertis, an arma?
Tum pater Æneas puppi sic fatur ab alta,
Paciferæque manu ramum prætendit olivæ:
Trojugenas ac tela, vides inimica Latinis:
Quos illi bello profugos egere superbo.
Evandrum petimus. Ferte hæc, & dicite lectos
Dardaniæ venisse duces, socia arma rogantes.
Obstupuit tanto percussus nomine Pallas:
Egredere o, quicumque es, ait, coramque parentem
Adloquere, ac nostris succede penatibus hospes.
Excepitque manu, dextramque amplexus inhæsit.
Progressi subeunt luco, fluviumque relinquunt.
Tum regem Æneas dictis adfatur amicis:
Optime Grajugenûm, cui me fortuna precari,
Et vitta comtos voluit prætendere ramos:
Non equidem extimui, Danaûm quod ductor, & Arcas,
Quodque ab stirpe fores geminis conjunctus Atridis;
Sed mea me virtus, & sancta oracula divûm,
Cognatique patres, tua terris didita fama,
Conjunxere tibi, & fatis egere volentem

114 *Quod genus?* vulgo. (116 *protendit* Gud. a m. sec. *tetendit* Witt. (120 *Dardaniæ ... duces* Heynio admodum displicent h. l. inprimis cum sequatur: *tanto p. n.* Requirit *Dardanios viros*; nam & hos malit quam *duces*. *Dardanios* unus Montalb. exhibet. *D. advenisse* quatuor ap. Burm. a m. sec. (121 *perculsus* vulgo. (124 *Accepitque* vulgo: *dextraque* aliquot Pier. cum Schol. Stat. sic erit *dextra inhæsit*. Porro *implexus* alii Burm. (130 *a stirpe* vulgo.

131 *Sed tua me virtus t. d. f. Cognatique patres & s. o. d. Conjunxere tibi;* vir doctus Obss. Misc. vol. I, p. 19. inani subtilitate.

Dardanus, Iliacæ primus pater urbis & auctor,
Electra, ut Graii perhibent, Atlantide cretus,
Advehitur Teucros: Electram maximus Atlas
Edidit, ætherios humero qui sustinet orbes.
Vobis Mercurius pater est, quem candida Maia
Cyllenæ gelido conceptum vertice fudit.
At Maiam, auditis si quidquam credimus, Atlas,
Idem Atlas generat, cœli qui sidera tollit.
Sic genus amborum scindit se sanguine ab uno.
His fretus non legatos, neque prima per artem
Tentamenta tui pepigi: me, me ipse, meumque
Objeci caput, & supplex ad limina veni.
Gens eadem, quæ te, crudeli Daunia bello
Insequitur; nos si pellant, nihil afore credunt,
Quin omnem Hesperiam penitus sua sub juga mittant:
Et mare, quod supra, teneant, quodque adluit infra.
Accipe, daque fidem. Sunt nobis fortia bello
Pectora, sunt animi, & rebus spectata juventus.
Dixerat Æneas. Ille os, oculosque loquentis
Jam dudum, & totum lustrabat lumine corpus.
Tunc sic pauca refert: ut te, fortissime Teucrûm,
Accipio agnoscoque libens! ut verba parentis,

137 *axes* Ed. Ven. (140 *auditi si quicquam, creditis* Gud. a m. pr. unde Heins. conj. *auditi si quicquam credimur*, quod nemo facile præstare dicat, ut ait Heynius. (141 *s. torquet* Schol. Hor. & Edit. Junt. (147 *Insequitur nos: si p.* Heinsius distinguebat. (152 *osque o.* Leid. quod Cuningham. conjiciebat. (154 *justissime* Exc. Burm.
155 *Adspicio* aliquot Pier. & Ed. Ven.

Et vocem Anchisæ magni vultumque recordor!
Nam memini Hesionæ visentem regna sororis
Laomedontiaden Priamum, Salamina petentem,
Protenus Arcadiæ gelidos invisere fines.
Tum mihi prima genas vestibat flore juventa;
Mirabarque duces Teucros, mirabar & ipsum
Laomedontiaden: sed cunctis altior ibat
Anchises. Mihi mens juvenali ardebat amore
Compellare virum, & dextræ conjungere dextram:
Accessi, & cupidus Phenei sub mœnia duxi.
Ille mihi insignem pharetram, Lyciasque sagittas
Discedens, chlamydemque auro dedit intertextam,
Frenaque bina, meus quæ nunc habet, aurea, Pallas.
Ergo &, quam petitis, juncta est mihi fœdere dextra:
Et, lux quum primum terris se crastina reddet,
Auxilio lætos dimittam, opibusque juvabo.
Interea sacra hæc, quando huc venistis amici,
Annua, quæ differre nefas, celebrate faventes
Nobiscum, & jam nunc sociorum adsuescite mensis.
Hæc ubi dicta, dapes jubet & sublata reponi
Pocula, gramineoque viros locat ipse sedili:
Præcipuumque toro & villosi pelle leonis

157 *Hesiones* vulgo. (159 *Protinus* vulgo, ut alibi.
161 *duces Teucrûm* Gud. pro div. lect. quod ornat Heins. Sic quoque Goth. sec. (163 *juvenili* vulgo. (167 *intertexto* Rom. cum Moret. sec. Rott. pr. a m. pr. tert. Mentel. Reg. & arridet Heinsio. Scilicet inest aliquid prisci roboris. (171 *tutos* aliquot Pier. tresque Burm.

Accipit Ænean, solioque invitat acerno.
Tum lecti juvenes certatim aræque sacerdos
Viscera tosta ferunt taurorum, onerantque canistris
Dona laboratæ Cereris, Bacchumque ministrant.
Vescitur Æneas, simul & Trojana juventus,
Perpetui tergo bovis, & lustralibus extis.

Postquam exemta fames, & amor compressus edendi,
Rex Evandrus ait: Non hæc sollemnia nobis,
Has ex more dapes, hanc tanti numinis aram,
Vana superstitio veterumque ignara deorum
Imposuit. Sævis, hospes Trojane, periclis
Servati facimus, meritosque novamus honores.
Jam primum saxis suspensam hanc adspice rupem:
Disjectæ procul ut moles, desertaque montis
Stat domus, & scopuli ingentem traxere ruinam.
Hic spelunca fuit, vasto submota recessu,
Semihominis Caci: facies quam dira tenebat
Solis inaccessam radiis; semperque recenti

179 *læti* tres Burm. cum uno Goth. (181 *frequentant* Ed. Ven. (183 *Perpetuo* Goth. tert. ex interpret. (186 *t. nominis a.* malit Cerda, quia *ara maxima* v. 271. (187 *veterumve* vulgo, sicque omnes Gothani. Donatum suspicatur Heynius *v. i. parentum* legisse. Bene exponit locum Lactant. IV Instit. 28. (189 *S. colimus* Menag. pr.

190 *J. pridem* unus pervetus Pierii ( est is Rom. ) & pars Heins. (192 *texere* duo Burm. (194 Melius interpungunt Ruæus & alii: *S. C. facies quam d. t.* ut sit *facies Caci* pro Caco. Ut nunc interpungitur, sententia est: *cujus speluncæ facies erat dira*. Pro *tenebat* vulgo *tegebat*: quod & Cuningham. prætulit. (195 *inaccensam* duo Heins. *inadspectam* Schol. Stat. quod non displicebat Burmanno.

Cæde tepebat humus; foribusque adfixa superbis
Ora virûm tristi pendebant pallida tabo.
Huic monstro Vulcanus erat pater: illius atros
Ore vomens ignes, magna se mole ferebat.
Adtulit & nobis aliquando optantibus ætas
Auxilium adventumque dei. Nam maximus ultor,
Tergemini nece Geryonæ spoliisque superbus,
Alcides aderat, taurosque hac victor agebat
Ingentes: vallemque boves amnemque tenebant.
At furis Caci mens effera, ne quid inausum
Aut intractatum scelerisve dolive fuisset,
Quatuor a stabulis præstanti corpore tauros
Avertit, totidem forma superante juvencas.
Atque hos, ne qua forent pedibus vestigia rectis,
Cauda in speluncam tractos, versisque viarum
Indiciis raptos, saxo occultabat opaco.
Quærenti nulla ad speluncam signa ferebant.
Interea, quum jam stabulis saturata moveret
Amphitryoniades armenta, abitumque pararet,

196 *f. suspensa s.* aliquot Pier. ex interpret. (197 *squallida* Medic. a m. pr. (198 *H. V. e. m.* malebat Cuningham. Itane poetæ variare numeros non licebit? (201 *adventus* neminem maluisse miratur Heynius. (202 *Geryonis* vulgo.
205 *furiis* vulgo, quod cum Heinsio contra Burmannum præfert & Heynius. (206 *intentatum* vulgo, quod si a poeta profectum non est, certe alterum eo sensu est accipiendum. (212 *Quærentem* vulgo inde a priscis Edd. lectum: *quærentis* Rom. & alii Pier. quod & Heinsius suspicatur ab initio fuisse in libris exaratum: *quærentes* Gud. a m. sec. cum tribus Heins. An *quærentum*, quod Burm. præscripsit, ullibi legatur, non invenio.

Discessu mugire boves, atque omne querelis
Impleri nemus, & colles clamore relinqui.
Reddidit una boum vocem, vastoque sub antro
Mugiit, & Caci spem custodita fefellit.
Hic vero Alcidæ furiis exarserat atro
Felle dolor: rapit arma manu, nodisque gravatum
Robur: & ætherii cursu petit ardua montis.
Tum primum nostri Cacum videre timentem
Turbatumque oculi. Fugit ilicet ocior Euro,
Speluncamque petit: pedibus timor addidit alas.
Ut sese inclusit, ruptisque immane catenis
Dejecit saxum, ferro quod & arte paterna
Pendebat, fultosque emuniit objice postes:
Ecce furens animis aderat Tirynthius, omnemque
Accessum lustrans: huc ora ferebat & illuc,
Dentibus infrendens. Ter totum fervidus ira
Lustrat Aventini montem; ter saxea tentat
Limina nequidquam: ter fessus valle resedit.
Stabat acuta silex, præcisis undique saxis,
Speluncæ dorso insurgens, altissima visu;

219 *exardet* vel *exarsit* malebat Dorvill. nec male.

221 *aerii* vulgo. (222 *trementem* tres Burm. (223 *oculos* Gud. quod Heinsio merito arridebat: *oculis* vulgo ubique legitur, quod utique amplectendum, etiam tanquam magis epicum, pro vulgari: *turbatos oculos babentem*. (231 *Aventinum* tert. Rottend. pro div. lect. & Oudart.

232 Mire distinguebant aliqui ap. Serv. *ter s. t. limina: nequicquam ter: f. v. r.* (233 *præruptis* Dorvill. a m. sec. interpolatrice. (234 *incumbens* Menag. pr. & Parrh. cum Goth. sec.

Dirarum nidis domus opportuna volucrum.
Hanc, ut prona jugo lævum incumbebat ad amnem,
Dexter in adversum nitens concussit, & imis
Avulsam solvit radicibus: inde repente
Impulit: impulsu quo maximus insonat æther:
Dissultant ripæ, refluitque exterritus amnis.
At specus & Caci detecta adparuit ingens
Regia, & umbrosæ penitus patuere cavernæ:
Non secus, ac si qua penitus vi terra dehiscens
Infernas reseret sedes, & regna recludat
Pallida, dîs invisa; superque immane barathrum
Cernatur, trepidentque immisso lumine Manes.
Ergo insperata deprensum in luce repente,
Inclusumque cavo saxo, atque insueta rudentem,
Desuper Alcides telis premit, omniaque arma
Advocat, & ramis vastisque molaribus instat.
Ille autem, neque enim fuga jam super ulla pericli,
Faucibus ingentem fumum, mirabile dictu,
Evomit, involvitque domum caligine cæca,
Prospectum eripiens oculis; glomeratque sub antro
Fumiferam noctem, commixtis igne tenebris.
Non tulit Alcides animis, seque ipse per ignem
Præcipiti injecit saltu, qua plurimus undam

236 *impendebat* tert. Rottend. (239 *intonat* aliquot Pier. & Heins. & sic editum a Cuningham. (246 *trepidant* vulgo, quod Rom. quoque exhibet: recte si quid video, modo *que* absit. (248 *insueta paventem* Codd. ap. Pier.
251 *p. est* vulgo. (255 *Fumigeram* Menag. pr. Bigot. & Goth. tert. (257 *jecit*, quod Rom. tuetur.

Fumus agit, nebulaque ingens specus æstuat atra.
Hic Cacum in tenebris incendia vana vomentem
Corripit in nodum complexus, & angit inhærens
Elisos oculos, & siccum sanguine guttur.
Panditur extemplo foribus domus atra revulsis:
Abstractæque boves abjuratæque rapinæ
Cælo ostenduntur, pedibusque informe cadaver
Protrahitur. Nequeunt expleri corda tuendo
Terribiles oculos, vultum, villosaque sætis
Pectora semiferi, atque exstinctos faucibus ignes.
Ex illo celebratus honos, lætique minores
Servavere diem, primusque Potitius auctor,
Et domus Herculei custos Pinaria sacri
Hanc aram luco statuit, quæ Maxima semper
Dicetur nobis, & erit quæ maxima semper.
Quare agite, o juvenes, tantarum in munere laudum
Cingite fronde comas, & pocula porgite dextris,
Communemque vocate deum, & date vina volentes.

259 *moventem* Goth. tert. cum tert. Mentel. quod mire blandiebatur viro docto, qui recte observabat, *vomere* jam antecessisse, *monentem* autem esse exquisitius & proprium in tali re poetarum verbum. (262 *reclusis* aliquot Pier. Dorv. & Oudart. pro var. lect. *repulsis* Goth. tert. (264 *immane* Goth. tert. (268 *celebratur* pars Heinsianorum Codd.

270 Cum hoc versu finiendam arbitratur Heynius sententiam, & versus 271-2 ejiciendos tanquam commenticios & alterum ex altero procusum. (272 Markland. ad Stat. III. Silv. I, 9 resecabat hemistichium: *& erit quæ m. s.* Sane nihil hoc versu jejunius. (273 *Ergo a.* Priscian. ap. Heins.

274 *spargite* Dorvill. & aliquot Pier.

Dixerat: Herculea bicolor quum populus umbra
Velavitque comas, foliisque innexa pependit:
Et sacer implevit dextram scyphus. Ocius omnes
In mensam læti libant, divosque precantur.
  Devexo interea propior fit vesper Olympo:
Jamque sacerdotes primusque Potitius ibant,
Pellibus in morem cincti, flammasque ferebant.
Instaurant epulas, & mensæ grata secundæ
Dona ferunt, cumulantque oneratis lancibus aras.
Tum Salii ad cantus, incensa altaria circum,
Populeis adsunt evincti tempora ramis;
Hic juvenum chorus, ille senum; qui carmine laudes
Herculeas & facta ferant: ut prima novercæ
Monstra manu, geminosque premens eliserit angues:
Ut bello egregias idem disjecerit urbes,
Trojamque Œchaliamque: ut duros mille labores
Rege sub Eurystheo, fatis Junonis iniquæ,
Pertulerit. Tu nubigenas, invicte, bimembres
Hylæumque, Pholumque manu, tu Cresia mactas
Prodigia, & vastum Nemeæ sub rupe leonem.
Te Stygii tremuere lacus, te janitor Orci
Ossa super recubans antro semesa cruento:
Nec te ullæ facies, non terruit ipse Typhœus
Arduus, arma tenens: non te rationis egentem
Lernæus turba capitum circumstetit anguis.

279 *In mensa* aliquot Pierii. (288 *ferunt* multi, & haud dubie melius.

Salve, vera Jovis proles, decus addite divis:
Et nos, & tua dexter adi pede sacra secundo.
Talia carminibus celebrant: super omnia Caci
Speluncam adjiciunt, spirantemque ignibus ipsum.
Consonat omne nemus strepitu, collesque resultant.
Exin se cuncti divinis rebus ad urbem
Perfectis referunt. Ibat rex obsitus ævo,
Et comitem Ænean juxta, natumque tenebat
Ingrediens, varioque viam sermone levabat.
Miratur, facilesque oculos fert omnia circum
Æneas, capiturque locis; & singula lætus
Exquiritque auditque virûm monumenta priorum.
Tum rex Evandrus, Romanæ conditor arcis:
Hæc nemora indigenæ Fauni Nymphæque tenebant,
Gensque virûm truncis & duro robore nata:
Quîs neque mos, neque cultus erat: nec jungere tauros,
Aut componere opes norant, aut parcere parto:
Sed rami, atque asper victu venatus alebat.
Primus ab ætherio venit Saturnus Olympo,
Arma Jovis fugiens, & regnis exsul ademtis.
Is genus indocile ac dispersum montibus altis
Composuit, legesque dedit, Latiumque vocari
Maluit, his quoniam latuisset tutus in oris.
Aurea quæ perhibent, illo sub rege fuerunt

308 *trahebat* pro var. lect. pr. Hamb. (318 *victus venatur* Montalb. per appositionem, ait Heins. (324 *Aureaque*, *ut p.* vulgo.

Sæcula: sic placida populos in pace regebat.
Deterior donec paullatim ac decolor ætas,
Et belli rabies, & amor successit habendi.
Tum manus Ausonia, & gentes venere Sicanæ;
Sæpius & nomen posuit Saturnia tellus.
Tum reges, asperque immani corpore Thybris:
A quo post Itali fluvium cognomine Thybrim
Diximus: amisit verum vetus Albula nomen.
Me pulsum patria, pelagique extrema sequentem,
Fortuna omnipotens & ineluctabile fatum
His posuere locis: matrisque egere tremenda
Carmentis Nymphæ monita, & deus auctor Apollo.
Vix ea dicta: dehinc progressus monstrat & aram,
Et Carmentalem Romano nomine portam:
Quam memorant Nymphæ priscum Carmentis honorem
Vatis fatidicæ: cecinit quæ prima futuros
Æneadas magnos, & nobile Pallanteum.
Hinc lucum ingentem, quem Romulus acer Asylum
Rettulit, & gelida monstrat sub rupe Lupercal,
Parrhasio dictum Panos de more Lycæi.
Nec non & sacri monstrat nemus Argileti,
Testaturque locum, & letum docet hospitis Argi.
Hinc ad Tarpeiam sedem & Capitolia ducit,
Aurea nunc, olim silvestribus horrida dumis.

325 *longa* Serv. (328 *m. Ausonia* vulgo. (339 Ut nunc interpungitur, totus hic versus frigere videtur, & elidere malit Heynius. (342 *asper* pr. Hamb. (346 *& mortem d.* aliquot Pier.

Jam tum relligio pavidos terrebat agrestes
Dira loci: jam tum silvam saxumque tremebant.
Hoc nemus, hunc, inquit, frondoso vertice collem,
Quis deus, incertum est, habitat deus: Archades ipsum
Credunt se vidisse Jovem, quum sæpe nigrantem
Ægida concuteret, dextra nimbosque cieret.
Hæc duo præterea disjectis oppida muris,
Relliquias veterumque vides monumenta virorum.
Hanc Janus pater, hanc Saturnus condidit arcem:
Janiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.
Talibus inter se dictis ad tecta subibant
Pauperis Evandri, passimque armenta videbant
Romanoque foro & lautis mugire Carinis.
Ut ventum ad sedes: Hæc, inquit, limina victor
Alcides subiit; hæc illum regia cepit.
Aude, hospes, contemnere opes: & te quoque dignum
Finge deo; rebusque veni non asper egenis.
Dixit, & angusti subter fastigia tecti
Ingentem Ænean duxit, stratisque locavit
Effultum foliis & pelle Libystidis ursæ.
Nox ruit, & fuscis tellurem amplectitur alis.
At Venus haud animo nequidquam exterrita mater,

354 Mutavit Heynius interpunctionem, quam miratur nemini moram fecisse. Vulgo: *concuteret dextra*, *n.* Quis quæso clipeum, si ægis pro clipeo est, *dextra* vibret? (357 *urbem* vulgo. (361 *latis* ap. Schol. Hor. Cruqu. *cavernis* Parrh. a m. sec. Rom. perperam. (369 Alii novam sententiam ordiuntur cum hoc versu, alterumque 370 subjiciunt.

Laurentumque minis & duro mota tumultu,
Vulcanum adloquitur, thalamoque hæc conjugis aureo
Incipit, & dictis divinum adspirat amorem:
Dum bello Argolici vastabant Pergama reges
Debita, casurasque inimicis ignibus arces;
Non ullum auxilium miseris, non arma rogavi
Artis opisque tuæ: nec te, carissime conjunx,
Incassumve tuos volui exercere labores:
Quamvis & Priami deberem plurima natis,
Et durum Æneæ flevissem sæpe laborem.
Nunc Jovis imperiis Rutulorum constitit oris.
Ergo eadem supplex venio, & sanctum mihi numen
Arma rogo, genitrix nato. Te filia Nerei,
Te potuit lacrimis Tithonia flectere conjunx.
Adspice, qui coeant populi, quæ mœnia clausis
Ferrum acuant portis in me excidiumque meorum.
Dixerat: & niveis hinc atque hinc diva lacertis
Cunctantem amplexu molli fovet. Ille repente
Accepit solitam flammam: notusque medullas
Intravit calor, & labefacta per ossa cucurrit.

373 *inspirat* aliquot Pier. & alii. (375 *urbes* Oudart.
377 *opusve* aliquot Pier. & pr. Moret. ac Leid. Si *opusve* usquam legeretur, non improbandum diceret Heynius.
381 *imperio* Obl. Pier. cum aliis & pars Heins. *arvis* Moret. sec. (385 *quo c.* pr. Moret. pro *quos* ut Heins. suspicatur. Schol. Hor. ap. Burm. *qua*. (386 *postis* Franc. *exitium* quart. Moret. (389 *medullis* pr. Voss. & Leid. a m. pr. Recte Burmannus hoc serioris ævi esse pronuntiat.
390 *calefacta* plerique Pier. & Heins. etiam Rom. sed alterum tuetur Medic. cum aliis & Servio, haud dubie exquisitius.

Non secus atque olim, tonitru quum rupta corusco
Ignea rima micans percurrit lumine nimbos.
Sensit læta dolis, & formæ conscia conjunx.
Tum pater æterno fatur devinctus amore:
Quid caussas petis ex alto? fiducia cessit
Quo tibi, diva, mei? similis si cura fuisset,
Tum quoque fas nobis Teucros armare fuisset;
Nec pater omnipotens Trojam, nec fata vetabant.
Stare, decemque alios Priamum superesse per annos.
Et nunc, si bellare paras, atque hæc tibi mens est;
Quidquid in arte mea possum promittere curæ,
Quod fieri ferro, liquidove potest electro,
Quantum ignes animæque valent; absiste precando
Viribus indubitare tuis. Ea verba locutus,
Optatos dedit amplexus, placidumque petivit
Conjugis infusus gremio per membra soporem.
  Inde, ubi prima quies, medio jam noctis abactæ
Curri-

391 *rapta* tres Burm. (392 *linine* nusquam legitur.
394 *devictus* vulgo ante Heins. (396 *Quid tibi* Codd. Pier. Parrh. *Quæ tibi* Medic. a m. pr. quod Heinsius distinctione adjuvat: *fiducia cessit? Quæ tibi, diva, mei s. s. f.* Rottend. sec. *Quo tibi, vita*, solito inter amantes blandimento, inquit Burm. quod alienum a gravitate epica: *si cum subisset* conj. Heins. ne bis in eandem vocem desinat versus. (401 *possunt p. c.* Medic. a m. pr. & multi Heins. ac Burm. cum Goth. sec. (403 *ignesque* malebat Cuningh.
405 *notumque p.* Nonius in *Petere*. (406 *infusum* aliquot Pier. Julius Sabinus & Probus cum Carminio ap. Servium ex emendatione parum docta. Burmannus conj. *placidusque p. C. infusum g. p. m. s.* quod nemini facile probabitur.

Curriculo expulerat somnum; quum femina primum,
Cui tolerare colo vitam tenuique Minerva
Impositum, cinerem & sopitos suscitat ignes,
Noctem addens operi; famulasque ad lumina longo
Exercet penso; castum ut servare cubile
Conjugis, & possit parvos educere natos:
Haud secus ignipotens, nec tempore segnior illo
Mollibus e stratis opera ad fabrilia surgit.
Insula Sicanium juxta latus Æoliamque
Erigitur Liparem, fumantibus ardua saxis:
Quam subter specus & Cyclopum exesa caminis
Antra Ætnæa tonant, validique incudibus ictus
Auditi referunt gemitum, striduntque cavernis
Stricturæ Chalybum, & fornacibus ignis anhelat;
Vulcani domus, & Vulcania nomine tellus.
Hoc tunc ignipotens cœlo descendit ab alto.
Ferrum exercebant vasto Cyclopes in antro,
Brontesque, Steropesque, & nudus membra Pyracmon.
His informatum manibus jam parte polita
Fulmen erat: toto genitor quæ plurima cœlo
Dejicit in terras: pars imperfecta manebat.
Tres imbris torti radios, tres nubis aquosæ

408 *explerant* Ed. Masuic. *ceu f.* vulgo ante Heins.
410 Recte post *Impositum* distinctum a Burmanno secundum Servium. Habet ista vox notionem necessitatis, quæ urget.
416 *Sicanum* Parrh. & Dorv. non male. (418 *subtus* aliquot Pier. (419 *sonant* multi ap. Burm. cum Goth. sec. *validisque* tres recentiores. (420 *gemitus* Medic. cum aliis Heins. (423 *Huc* vulgo ante Heins. (424 *vasti* pr. Hamb.

Addideraat, rutuli tres ignis & alitis Austri.
Fulgores nunc horrificos, sonitumque, metumque
Miscebant operi, flammisque sequacibus iras.
Parte alia Marti currumque rotasque volucres
Instabant; quibus ille viros, quibus excitat urbes:
Ægidaque horriferam, turbatæ Palladis arma,
Certatim squamis serpentum auroque polibant,
Connexosque angues, ipsamque in pectore divæ
Gorgona, desecto vertentem lumina collo.
Tollite cuncta, inquit, cœptosque auferte labores,
Ætnæi Cyclopes; & huc advertite mentem.
Arma acri facienda viro. Nunc viribus usus,
Nunc manibus rapidis, omni nunc arte magistra.
Præcipitate moras. Nec plura effatus: & illi
Ocius incubuere omnes, pariterque laborem
Sortiti. Fluit æs rivis, aurique metallum;
Vulnificusque chalybs vasta fornace liquescit.
Ingentem clipeum informant, unum omnia contra
Tela Latinorum: septenosque orbibus orbes

430 *Addiderat* Medic. Parrhas. Goth. pr. perperam: nam de Cyclopum, non Vulcani opere agitur. (431 *terrificos* vulgo, & Ed. Cominiana ab Heinsiana discedens. (434 *Instaurant* Parrhas. de quo cogitandum esse censet Burm. Vitium esse non dubitat Heynius. *Instare* (h. urgere opus) exquisite cum quarto casu junctum. (435 *horrificam* Edd. quas Pierius inspexerat & tres Codd. Burm. cum Goth. pr. 438 *dejecto* Rom. *defecto* Leid. unus. 439 *certosque* aliquot Pier. improbat Heins. & Burm. (442 *opus est nunc a. m.* Seneca Epist. 95. Bene autem Heinsius interpunxit post *magistra*. (443 *at illi* vulgo lectum, quod nondum displicet.

Impediunt. Alii ventosis follibus auras
Accipiunt redduntque: alii stridentia tingunt
Æra lacu. Gemit impositis incudibus antrum.
Illi inter sese multa vi brachia tollunt
In numerum, versantque tenaci forcipe massam.
. Hæc pater Æoliis properat dum Lemnius oris,
Evandrum ex humili tecto lux suscitat alma,
Et matutini volucrum sub culmine cantus.
Consurgit senior, tunicaque inducitur artus,
Et Tyrrhena pedum circumdat vincula plantis.
Tum lateri atque humeris Tegeæum subligat ensem,
Demissa ab læva pantheræ terga retorquens.
Nec non & gemini custodes limine ab alto
Procedunt, gressumque canes comitantur herilem.
Hospitis Æneæ sedem & secreta petebat,
Sermonum memor & promissi muneris, heros.
Nec minus Æneas se matutinus agebat.
Filius huic Pallas, illi comes ibat Achates.
Congressi jungunt dextras, mediisque residunt
Ædibus, & licito tandem sermone fruuntur.

452 *tendunt* Rottend. sec. a m. sec. (456 *s. culmina* Mentel. pr. alt. Menag. Leid. & Ed. Comin. doctius; nisi idem librarii lapsus esse soleret: *s. tegmine* pr. Menag. (457 *Confestim surgit, tunicaque induitur* Parrh. *induitur* quoque Franc. cum binis Goth. (461 *l. ab arto* emendat Markl. ad Stat. I, 1, 46. (462 *præcedunt* Rom. Medic. Colot. Ursini, & aliï libri præstantiores, & sic vett. Edd. (466 *olli* ante Heins. (468 *placido* Dorvill. a m. sec. sed *licito* est, cujus diu desiderati tandem facultas exoptata contingebat.

Rex prior hæc:
Maxime Teucrorum ductor, quo sospite numquam
Res equidem Trojæ victas aut regna fatebor;
Nobis ad belli auxilium pro nomine tanto
Exiguæ vires. Hinc Tusco claudimur amni,
Hinc Rutulus premit, & murum circumsonat armis.
Sed tibi ego ingentes populos opulentaque regnis
Jungere castra paro: quam fors inopina salutem
Ostentat. Fatis huc te poscentibus adfers.
Haud procul hinc saxo incolitur fundata vetusto
Urbis Agyllinæ sedes: ubi Lydia quondam
Gens, bello præclara, jugis insedit Etruscis.
Hanc multos florentem annos rex deinde superbo
Imperio & sævis tenuit Mezentius armis.
Quid memorem infandas cædes: quid facta tyranni
Effera? Dî capiti ipsius generique reservent!
Mortua quin etiam jungebat corpora vivis,
Componens manibusque manus, atque oribus ora,
( Tormenti genus ) & sanie taboque fluentes
Complexu in misero longa sic morte necabat.
At fessi tandem cives infanda furentem

471 *Nobis auxilium belli* pr. Mentel. qu. Moret. & Goth. sec. Heinsius non spernendum ait. (474 *circumtonat* Medic. a m. sec. pro *armis* aliquot *Arruns*: mira & felix depravatio! ait Heynius. (477 *adfert* variabant Codd. Servii ætate, ut ad *fortem* referretur. (478 *colitur* aliquot Burm. 481 *multis annis* Bigot. ex Goth. tert. (484 *gentique* Oudart. pro div. lect. (487 *fluenti* aliquot Heins. unus *fluente*, quæ vulgarior oratio foret.

Armati circumsistunt ipsumque domumque:
Obtruncant socios, ignem ad fastigia jactant.
Ille inter cædes Rutulorum elapsus in agros
Confugere, & Turni defendier hospitis armis.
Ergo omnis furiis surrexit Etruria justis:
Regem ad supplicium præsenti Marte reposcunt.
His ego, te, Ænea, ductorem millibus addam.
Toto namque fremunt condensæ litore puppes,
Signaque ferre jubent: retinet longævus haruspex,
Fata canens: O Mæoniæ delecta juventus,
Flos veterum virtusque virûm, quos justus in hostem
Fert dolor, & merita accendit Mezentius ira;
Nulli fas Italo tantam subjungere gentem:
Externos optate duces. Tum Etrusca resedit
Hoc acies campo, monitis exterrita divûm.
Ipse oratores ad me, regnique coronam
Cum sceptro misit, mandatque insignia Tarchon,
Succedam castris, Tyrrhenaque regna capessam.
Sed mihi tarda gelu sæclisque effœta senectus
Invidet imperium, seræque ad fortia vires.
Gnatum exhortarer, ni mixtus matre Sabella
Hinc partem patriæ traheret. Tu, cujus & annis
Et generi fata indulgent, quem numina poscunt,

492 *inter cædem* Rom. & omnes vetustiores Pier. & Heins. ut hactenus præferendum sit. (498 *f. juvat* Ven.
501 *summittere* Ed. Ven. (512 *fatum indulget* vulgo ante Heins. idemque retinuit Cl. Vulpius in Ed. Cominiana.

Ingredere, o Teucrûm atque Italûm fortissime ductor.
Hunc tibi præterea, spes & solatia nostri,
Pallanta adjungam. Sub te tolerare magistro
Militiam & grave Martis opus, tua cernere facta
Adsuescat, primis & te miretur ab annis.
Arcadas huic equites bis centum, robora pubis
Lecta dabo; totidemque suo tibi nomine Pallas.

Vix ea fatus erat: defixique ora tenebant
Æneas Anchisiades & fidus Achates,
Multaque dura suo tristi cum corde putabant;
Ni signum cœlo Cytherea dedisset aperto.
Namque improviso vibratus ab æthere fulgor
Cum sonitu venit, & ruere omnia visa repente,
Tyrrhenusque tubæ mugire per æthera clangor.
Suspiciunt: iterum atque iterum fragor intonat ingens.

514 *Nunc* duo Burm. cum aliquot Pierii. (516 *onus* pr. Hamb. pro var. lect. (517 *te imitetur* Codd. ap. Pier. ex interpretatione. (519 *suo tibi munere* aliquot Pier. Gud. a m. sec. Voss. pr. Hamb. pr. & Scheffer. cum Zulich. At Gudius a m. pr. *tuo sibi munere*, pro sejunget: placet hæc argutior forma Heinsio: *tuo sibi nomine* & laudat VI, 142. Sed omnia ista in epigrammate feram; nunc plus dignitatis epicæ inest vulgari lectioni: *suo tibi numine* Puget.

520 *defixaque* duo Burm. ad vulgarem formam: *defixi ora* malebat Cuningham. (522 *dura duo* conj. Burm. parum scite, judice Heynio. Porro *movebant* Hugen. a m. sec. ex interpret. (527 Deseruit hic Heinsium Burmannus. Consentiunt enim omnes præstantiores Heinsii & Pierii Codices cum Julio Sabino in revocatam ab illo lectionem *increpat*, quæ & ipsa paullo doctior est, pro *sonat*, & locum facit versui hinc tertio, 529. *Insonat* tantum recentiores Codd. insidet, & Edd. vett. quas evolvit Heyn., omnes. Agnoscit quo-

Arma inter nubem, cœli in regione serena,
Per sudum rutilare vident, & pulsa tonare.
Obstupuere animis alii; sed Troius heros
Agnovit sonitum, & divæ promissa parentis.
Tum memorat: Ne vero, hospes, ne quære profecto,
Quem casum portenta ferant: ego poscor Olympo.
Hoc signum cecinit missuram diva creatrix,
Si bellum ingrueret; Vulcaniaque arma per auras
Laturam auxilio.
Heu quantæ miseris cædes Laurentibus instant!
Quas pœnas mihi, Turne, dabis! quam multa sub undas
Scuta virûm, galeasque, & fortia corpora volves,
Thybri pater! poscant acies, & fœdera rumpant.
Hæc ubi dicta dedit, solio se tollit ab alto;
Et primum Herculeis sopitas ignibus aras
Excitat hesternumque Larem, parvosque Penates
Lætus adit: mactant lectas de more bidentes,
Evandrus pariter, pariter Trojana juventus.
Post hinc ad naves graditur, sociosque revisit:
Quorum de numero, qui sese in bella sequantur,

quoque Servius, *sonus intonat* Gud. a m. sec. *intonat aures* admodum vetusti Codd. ap. Pier. (528 *inter nubes* Nonius & Parrhas. minus docte: *in* abest Medic. & Gud. (532 *Ne quære, hospes, n. q. p.* aliquot Pier. (537 *clades* Bigot. a m. sec. (538 *sub unda* tres Burm. minus poetice.

543 *Suscitat* Rom. & plerique Pierii cum parte Codd. Heinsii & Burm. haud dubie magis ad proprietatem verborum; sed dubitare licet an ex aliis locis refinxerint grammatici.

544 *mactat* vulgo.

Præstantes virtute legit; pars cetera prona
Fertur aqua, segnisque secundo defluit amni,
Nuntia ventura Ascanio rerumque patrisque.
Dantur equi Teucris Tyrrhena petentibus arva:
Ducunt exsortem Æneæ; quem fulva leonis
Pellis obit totum, præfulgens unguibus aureis.

Fama volat parvam subito vulgata per urbem,
Ocius ire equites Tyrrheni ad limina regis.
Vota metu duplicant matres, propiusque periclo
It timor, & major Martis jam adparet imago.
Tum pater Evandrus dextram complexus euntis
Hæret, inexpletum lacrimans, ac talia fatur:
O mihi præteritos referat si Juppiter annos!
Qualis eram, quum primam aciem Præneste sub ipsa
Stravi, scutorumque incendi victor acervos:
Et regem hac Herilum dextra sub tartara misi:
Nascenti cui tres animas Feronia mater
(Horrendum dictu) dederat, terna arma movenda;
Ter leto sternendus erat: cui tunc tamen omnes
Abstulit hæc animas dextra, & totidem exuit armis.
Non ego nunc dulci amplexu divellerer usquam,

548 *præstanti* pr. Rottend. *præstante* Goth. tert. (550 *regnique* alt. Hamb. (555 *ad littora* vulgo, quod prætulit Cuningham. (557 *It metus* Priscian. lib. XVIII.

559 *inexpletus l.* aliquot Pier. In aliis ap. Heins. hoc interpolatum: *inexpletus lacrimis:* utrumque pro var. lect. Servius commemorat: *inexpletus* etiam Jul. Sab. (565 *trina* pr. Hamb. pro var. lect. & Flor. Junt. cum binis Goth.

Nate, tuo: neque finitimo Mezentius usquam
Huic capiti insultans, tot ferro sæva dedisset
Funera, tam multis viduasset civibus urbem.
At vos, o superi, & divûm tu maxime rector
Juppiter, Arcadii quæso, miserescite regis,
Et patrias audite preces. Si numina vestra
Incolumem Pallanta mihi, si fata reservant,
Si visurus eum vivo, & venturus in unum:
Vitam oro; patiar quemvis durare laborem.
Sin aliquem infandum casum, Fortuna, minaris:
Nunc, o, nunc liceat crudelem abrumpere vitam;
Dum curæ ambiguæ, dum spes incerta futuri,
Dum te, care puer, mea sera & sola voluptas,
Complexu teneo: gravior ne nuntius aures
Vulneret. Hæc genitor digressu dicta supremo
Fundebat: famuli collapsum in tecta ferebant.

Jamque adeo exierat portis equitatus apertis;
Æneas inter primos & fidus Achates:
Inde alii Trojæ proceres. Ipse agmine Pallas

569 *finitimus* vulgo: alterum Heynio vix placet. Servius videtur legisse *finitimos*, sicque Dorvill. a m. sec. Porro *unquam* vulgo. (579 *Tunc*, *tunc o liceat* Schol. Persii ad Sat. 1, 25. (580 *s.* & *certa* Goth. tert. (582 *neu* Gud. a m. sec. quod maluit Cuningham. *nec* — *vulneret* Markland. emendabat ad Stat. V. Silv. 2, 88. sententia prorsus in alium sensum detorta. (583 *Verberet* Goth. tert. & sic Donatus in Terent. Hecyr. IV, 4 quod placebat Heinsio, sed merito rejectum a Burmanno. Porro *mœsta s.* Medic. a m. pr.
585 *portas* — *apertas* Hugen.

In medio, chlamyde & pictis conspectus in armis.
Qualis, ubi Oceani perfusus Lucifer unda,
Quem Venus ante alios astrorum diligit ignes,
Extulit os sacrum cœlo, tenebrasque resolvit.
Stant pavidæ in muris matres, oculisque sequuntur
Pulveream nubem, & fulgentes ære catervas.
Olli per dumos, qua proxima meta viarum,
Armati tendunt. It clamor, & agmine facto
Quadrupedante putrem sonitu quatit ungula campum.
Est ingens gelidum lucus prope Cæritis amnem,
Relligione patrum late sacer: undique colles
Inclusere cavi, & nigra nemus abiete cingunt.
Silvano fama est veteres sacrasse Pelasgos,
Arvorum pecorisque deo, lucumque diemque,
Qui primi fines aliquando habuere Latinos.
Haud procul hinc Tarcho & Tyrrheni tuta tenebant
Castra locis, celsoque omnis de colle videri
Jam poterat legio, & latis tendebat in arvis.
Huc pater Æneas & bello lecta juventus
Succedunt, fessique & equos & corpora curant.

588 *It m.* emendat Markl. ad Stat. V, Silv. I, 245.
591 *removit* Bigot. & Goth. tert. (596 *q. n. pulverem* Marius Plotius de metris ap. Heins. (599 *ilice cingit* Zulich. a m. pr. *cingit* alii ap. Heins. cum Parrhas. & Goth. sec.
601 *Agrorum p.* Macrob. III, Sat. 3. *Silvarum p.* emendabat Cerda perperam *cuncta t.* aliquot Pier. (605 *ut l. t.* emendabat Tan. Faber, & Barth. non improbante Heinsio, & recepit illud Cuninghamus. Heinsius etiam *Latiis* conjecerat.
606 *b. clara* Goth. tert.

At Venus ætherios inter dea candida nimbos
Dona ferens aderat: natumque in valle reducta
Ut procul egelido secretum flumine vidit,
Talibus adfata est dictis, seque obtulit ultro:
En, perfecta mei promissa conjugis arte
Munera: ne mox aut Laurentes, nate, superbos,
Aut acrem dubites in prælia poscere Turnum.
Dixit, & amplexus nati Cytherea petivit:
Arma sub adversa posuit radiantia quercu.
Ille deæ donis & tanto lætus honore,
Expleri nequit, atque oculos per singula volvit,
Miraturque, interque manus & brachia versat
Terribilem cristis galeam flammasque vomentem,
Fatiferumque ensem, loricam ex ære rigentem,
Sanguineam, ingentem, qualis, quum cærula nubes
Solis inardescit radiis, longeque refulget.
Tum læves ocreas electro, auroque recocto,
Hastamque, & clipei non enarrabile textum.
Illic res Italas, Romanorumque triumphos,
Haud vatum ignarus, venturique inscius ævi,
Fecerat ignipotens: illic genus omne futuræ

609 *penitusque in v.* Schol. Cruqu. ad Horat. I, Od. 17.
618 *Impleri* Gud. pro div. lect. & Ms. Thuan. ap. Macrob. V, Sat. 8. (620 *nantem* supererat in erasa prisca lectione Gud. quam Heins. *tonantem*, Burm. *minantem* supplet.
624 *lentas* Goth. sec. *recoctas* pr. Rottend. *nitentem* Codex Pomponii Læti ap. Pier. (617 *H. fati* Bigot. cum Goth. tert. *fatûm* tres ap. Burm. sic & Bersman. & Melancht. in marg. & post Waddelium prætulit Cuningham.

Stirpis ab Ascanio, pugnataque in ordine bella.
Fecerat & viridi fœtam Mavortis in antro
Procubuisse lupam: geminos huic ubera circum
Ludere pendentes pueros, & lambere matrem
Impavidos: illam tereti cervice reflexam
Mulcere alternos, & corpora fingere lingua.
Nec procul hinc Romam, & raptas sine more Sabinas
Consessu caveæ, magnis Circensibus actis,
Addiderat, subitoque novum consurgere bellum
Romulidis, Tatioque seni, Curibusque severis.
Post idem, inter se posito certamine, reges
Armati, Jovis ante aram, paterasque tenentes
Stabant, & cæsa jungebant fœdera porca.
Haud procul inde, citæ Metium in diversa quadrigæ
Distulerant, (at tu dictis, Albane, maneres)
Raptabatque viri mendacis viscera Tullus
Per silvam, & sparsi rorabant sanguine vepres.
Nec non Tarquinium ejectum Porsenna jubebat
Accipere, ingentique urbem obsidione premebat:
Æneadæ in ferrum pro libertate ruebant.

629-30 Quid? si distinguas: *illic genus o. — bella Fecerat: & v.* (633 *reflexa* Rom. Gud. & aliquot alii ap. Heins. cum Franc. (634 *lingere* aliquot Pier. cum Goth. tert. quod Catroeus venditat; non animadvertens, se plebeium vocabulum anteferre elegantiori. (635 *de more* proferre nonnullos Pierius observat. (640 *a. aras* vulgo. (641 *porco* maluerat Heinsius, sed alterum elegantius dictum.
643 *Dispulerant* Medic. a m. sec. (645 *sparso* Bigot. minus docte.

Illum indignanti similem, similemque minanti
Adspiceres; pontem auderet quod vellere Cocles,
Et fluvium vinclis innaret Clœlia ruptis.
In summo custos Tarpeiæ Manlius arcis
Stabat pro templo, & Capitolia celsa tenebat,
Romuleoque recens horrebat regia culmo.
Atque hic auratis volitans argenteus anser
Porticibus, Gallos in limine adesse canebat:
Galli per dumos aderant, arcemque tenebant,
Defensi tenebris & dono noctis opacæ:
Aurea cæsaries ollis, atque aurea vestis:
Virgatis lucent sagulis: tum lactea colla
Auro innectuntur: duo quisque Alpina coruscant
Gæsa manu, scutis protecti corpora longis.
Hic exsultantes Salios, nudosque Lupercos,
Lanigerosque apices, & lapsa ancilia cœlo
Extuderat: castæ ducebant sacra per urbem
Pilentis matres in mollibus. Hinc procul addit
Tartareas etiam sedes, alta ostia Ditis;
Et scelerum pœnas, & te Catilina, minaci
Pendentem scopulo, Furiarumque ora trementem;
Secretosque pios: his dantem jura Catonem.
Hæc inter tumidi late maris ibat imago

650 *quia v.* omnes Pier. & Heinsiani, Mediceo non excepto, sicque Ed. Cominiana. (660 *V. fulgent* pars Codd. Heins., cum Goth. sec. (663 *Hinc* vulgo. (665 *Extulerat* aliquot Heins. cum Goth. tert. *excuderat* & *exciderat* alii.
669 *frementem* pr. Rottend. & Ed. Genev.

Aurea; sed fluctu spumabant cærula cano:
Et circum argento clari delphines in orbem
Æquora verrebant caudis, æstumque secabant.
In medio classes æratas, Actia bella
Cernere erat: totumque instructo Marte videres
Fervere Leucaten, auroque effulgere fluctus.
Hinc Augustus agens Italos in prælia Cæsar,
Cum patribus, populoque, Penatibus, & magnis dîs,
Stans celsa in puppi: geminas cui tempora flammas
Læta vomunt, patriumque aperitur vertice sidus.
Parte alia, ventis & dîs Agrippa secundis
Arduus agmen agens: cui belli insigne superbum
Tempora navali fulgent rostrata corona.
Hinc ope barbarica, variisque Antonius armis,
Victor ab Auroræ populis & litore rubro
Ægyptum, viresque Orientis & ultima secum
Bactra vehit; sequiturque (nefas) Ægyptia conjunx.
Una omnes ruere, ac totum spumare, reductis

672 *spumabat* plerique Pier. Medic. Gud. Moret. sec. etiam ex Goth. alter, ut scilicet *imago spumabat* jungatur. Distingui quoque potest: *Hæc inter — ibat imago; Aurea sed fluctu spumabant cærula cano:* nescit Heynius an rotundior sic exeat oratio. (674 *vertebant* aliquot Burm. & duo Goth.
675 *A. vela* conjecerat Heins. (676 *exstructo* aliquot Pier.
680 *Stat* Rom. cum aliis Pier. & Heins. item Goth. sec. quod præstare putat Heynius: *prima in p.* Priscian. agnoscit lib. VII.
685 *Phariis* conj. Heinsius, eleganter; sed alterum, auctore Heynio, multo elegantius habendum. (686 *Ductor ab* emendat Markl. ad Stat. p. 109, quod ad Heynii sensum jejunum est.

Convulsum remis, rostrisque tridentibus æquor.
Alta petunt: pelago credas innare revulsas
Cycladas, aut montes concurrere montibus altos.
Tanta mole viri turritis puppibus instant.
Stuppea flamma manu, telisque volatile ferrum
Spargitur. Arva nova Neptunia cæde rubescunt.
Regina in mediis patrio vocat agmina sistro:
Necdum etiam geminos a tergo respicit angues.
Omnigenumque deûm monstra, & latrator Anubis,
Contra Neptunum, & Venerem, contraque Minervam
Tela tenent. Sævit medio in certamine Mavors
Cælatus ferro, tristesque ex æthere Diræ;
Et scissa gaudens vadit Discordia palla:
Quam cum sanguineo sequitur Bellona flagello.
Actius hæc cernens arcum intendebat Apollo
Desuper: omnis eo terrore Ægyptus, & Indi,
Omnis Arabs, omnes vertebant terga Sabæi.
Ipsa videbatur ventis regina vocatis
Vela dare, & laxos jam jamque immittere funes.
Illam inter cædes, pallentem morte futura,
Fecerat ignipotens undis & Iapyge ferri;
Contra autem magno mœrentem corpore Nilum,

690 *r. stridentibus* pessime vulgo legebatur cum metri vitio: *r. rudentibus* Hamb. pr. pro var. lect. (694 *telique* vulgo post Rom. etiam Ed. Cominiana. (697 *gelidos* conj. Burm. (698 *natator* aliquot Pier. (708 *lapsos* aliquot Burm. 709 *Illum* ap. Apulei. de mundo.

Pandentemque sinus, & tota veste vocantem
Cæruleum in gremium, latebrosaque flumina, victos.
At Cæsar, triplici invectus Romana triumpho
Mœnia, dîs Italis votum immortale sacrabat,
Maxima tercentum totam delubra per Urbem.
Lætitia ludisque viæ plausuque fremebant:
Omnibus in templis matrum chorus, omnibus aræ:
Ante aras terram cæsi stravere juvenci.
Ipse, sedens niveo candentis limine Phœbi,
Dona recognoscit populorum, aptatque superbis
Postibus: incedunt victæ longo ordine gentes,
Quam variæ linguis, habitu tam vestis & armis.
Hic Nomadum genus, & discinctos Mulciber Afros,
Hic Lelegas, Carasque, sagittiferosque Gelonos
Finxerat. Euphrates ibat jam mollior undis,
Extremique hominum Morini, Rhenusque bicornis;
Indomitique Dahæ, & pontem indignatus Araxes.
Talia, per clipeum Vulcani, dona parentis
Miratur, rerumque ignarus imagine gaudet;
Adtollens humero famamque & fata nepotum.

712 *& torta* emendabant Gifan. & Vales. *& tuta v.* Schol. Horat. Cruqu. ad I. Od. 37. *& mota* Cerda conj. (718 *o. aris* vulgo lectum fuit. (722 *l. o. matres* aliquot Pier.
726 *fixerat* alii Pier. *pinxerat* quidam ap. Taubm.
731 *humeris* Parrhas. *facta* multi Heins. Utraque lectio apud Serv.

P.

# P. VIRGILII MARONIS

# ÆNEIDOS

## LIBER IX.

### *ARGUMENTUM.*

*Absente Ænea & in Tuscia conquirendis auxiliis occupato Turnus a Junone per Iridem admonitus, ne tantam rei bene gerendæ occasionem amitteret, quam proxime ad hostes copias admovet. Qui cum suis se mœnibus continerent, neque æquo loco facerent dimicandi potestatem, ut illis spem omnem fugæ intercluderet, classem exurere conatur. Erat ejus classis materia ex Ideæ Matris luco cæsa: quapropter Matris precibus adductus Juppiter naves omnes incendio eripuit, & in totidem Nymphas marinas convertit. Post hæc imminente jam nocte Turnus adversus hostium eruptiones ad oppidi portam excubias disponit: iis Messapum præficit. Interim consultantibus Trojanorum ducibus, quem-*

*nam potissimum ad Æneam mitterent, qui de suorum periculo eum faceret certiorem, ultro eam provinciam suscipiunt Nisus & Euryalus, conjunctissimum amicorum par: qui cum urbe emissi hostium excubias vino somnoque obrutas offendissent, Rhamnetem cum magno Rutulorum numero trucidant, eorumque se spoliis exornant. Verum cum, instante jam luce, se recipere conantur, a Volscentis equitibus conspecti, ad silvas confugiunt. Ibi Euryalus armorum pondere viæque errore impeditus, in hostes incidit, & a Volscente, frustra deprecante Niso, confoditur. Nisus quoque cæso Volscente & Euryali nece strenue vindicata, multis vulneribus confossus super amici corpus concidit. Capita hastis affixa, in castra deferuntur: ubi a Trojanis e mœnibus agnita ingentem in urbe luctum excitant. Interim Turnus totis viribus hostes oppugnat. Magna utrimque strages editur. Ibi Ascanius Numanum insolentius se jactantem sagittæ ictu interficit. Pandarus & Bitias successu elati portam recludunt, hostesque subeuntes ingenti cæde propellunt. Ejus rei nuntio accepto Turnus per portam patentem in oppidum irrumpit, Trojanosque in fugam convertit: tandem hostium multitudine circumventus, paullatim cedit ad eam oppidi partem, quæ fluvio alluitur: & ut erat armatus, flumen tranans, incolumis ad suos revertitur.*

ATque ea diversa penitus dum parte geruntur,
Irim de cœlo misit Saturnia Juno
Audacem ad Turnum. Luco tum forte parentis
Pilumni Turnus sacrata valle sedebat.
Ad quem sic roseo Thaumantias ore locuta est:
Turne, quod optanti divûm promittere nemo
Auderet, volvenda dies, en, adtulit ultro.
Æneas, urbe, & sociis, & classe relicta,
Sceptra Palatini sedemque petît Evandri.
Nec satis: extremas Corythi penetravit ad urbes:
Lydorumque manum, collectos armat agrestes.
Quid dubitas? nunc tempus equos, nunc poscere currus.
Rumpe moras omnes, & turbata arripe castra.
Dixit, & in cœlum paribus se sustulit alis;
Ingentemque fuga secuit sub nubibus arcum.
Agnovit juvenis, duplicesque ad sidera palmas
Sustulit, & tali fugientem est voce secutus:
Iri, decus cœli, quis te mihi nubibus actam
Detulit in terras? unde hæc tam clara repente
Tempestas? medium video discedere cœlum,
Palantesque polo stellas. Sequor omina tanta,

V. 3 *Rutulum* alt. Voss. & sec. Moret. (4 *secreta* qu. Moret. & Schol. Statii ad Theb. I, 104. (8 *turba* pr. Hamb. ad *urbe* pro var. lect. (9 *regnumque* aliquot Pier. *petivit* magna Codd. pars, vitiose & invito metro. (11 *collectosque* vulgo. (13 *turbataque* multi scripti & editi: *corripe* conj. Cuningham. (14 *pariter se* aliquot Pier. (17 *ac* vulgo.
21 *Pallentesque* aliquot Heins. & duo Goth. *Sequar* plures.

Quisquis in arma vocas. Et sic effatus ad undam
Processit, summoque hausit de gurgite lymphas,
Multa deos orans; oneravitque æthera votis.
Jamque omnis campis exercitus ibat apertis,
Dives equûm, dives pictai vestis & auri.
Messapus primas acies, postrema coercent
Tyrrhidæ juvenes: medio dux agmine Turnus
(Vertitur arma tenens, & toto vertice supra est.)
Ceu septem surgens sedatis amnibus altus
Per tacitum Ganges, aut pingui flumine Nilus,
Quum refluit campis, & jam se condidit alveo.
Hic subitam nigro glomerari pulvere nubem
Prospiciunt Teucri, ac tenebras insurgere campis.
Primus ab adversa conclamat mole Caicus:
Quis globus, o cives, caligine volvitur atra!
Ferte citi ferrum, date tela, & scandite muros,
Hostis adest, eia. Ingenti clamore per omnes
Condunt se Teucri portas, & mœnia complent.

22 *vocat* aliquot Pier. Languet τὸ *Et* : nihil tamen e libris notatum occurrit. (24 *o. a. v.* Si hoc hemistichium abesset, nemo forte desideraret. (29 Versus haud dubie ex lib. VII, 784 huc translatus. Turbat ille & comparationis nervum incidit, & deest plerisque libris: *a. gerens* Schol. Statii. (32 *ripis* Bigot. & Goth. tert. ex interpret.

34 *Conspiciunt* pr. Hamb. *Aspiciunt* Bigot. & Goth. tert.

37 Frigere copulam negari nequit, cum Heynio dicam; & potest illa inserta videri ab iis, qui metro metuebant. Alii, uti Medic. habent: *ascendite*, orationi pedestri propius. Heinsius refingere malebat, *escendite*, quod solenne est Livio ceterisque; sed in Marone exempla usus desiderantur.

39 *portis* tert. Rottend.

Namque ita discedens præceperat optimus armis
Æneas: si qua interea Fortuna fuisset,
Neu struere auderent aciem, neu credere campo:
Castra modo & tutos servarent aggere muros.
Ergo, etsi conferre manum pudor iraque monstrat,
Objiciunt portas tamen, & præcepta facessunt,
Armatique cavis exspectant turribus hostem.
Turnus, ut ante volans tardum præcesserat agmen,
Viginti lectis equitum comitatus, & urbi
Improvisus adest: maculis quem Thracius albis
Portat equus, cristaque tegit galea aurea rubra.
Ecquis erit mecum, o juvenes, qui primus in hostem?
En, ait. Et jaculum adtorquens emittit in auras,
Principium pugnæ, & campo sese arduus infert.
Clamore excipiunt socii, fremituque sequuntur
Horrisono: Teucrûm mirantur inertia corda;
Non æquo dare se campo, non obvia ferre
Arma viros, sed castra fovere. Huc turbidus atque huc
Lustrat equo muros, aditumque per avia quærit.
Ac veluti pleno lupus insidiatus ovili,

43 *tuto* Oblong. Pierii, cum Goth. sec. & fragm. Vatic. a m. pr.
44 *furor i.* Non. Marcell. in *Conferre*: tum *monstrant* aliquot Heins. & Burm. cum fragm. Vatic. (46 *suis* pro *cavis* Sprot. *urbibus* Medic. (47 *rapidum p.* Bigot. & Goth. tert. *processerat* sec. Moret. (51 Melius interpungitur: *E. e. m. juvenes? q. p. in hostem?* (52 *intorquens* vulgo.
53 *campis* multi. (54 *clamorem* omnes præter Rom. & Medic. Utramque lectionem agnoscit Servius. (55 *Horrifico* Goth. sec. (58 *per atria* alt. Hamb. a m. pr.
59 *Pœno* conj. Scriverii.

Quum fremit ad caulas, ventos perpessus & imbres,
Nocte super media; tuti sub matribus agni
Balatum exercent: ille asper & improbus ira
Sævit in absentes: collecta fatigat edendi
Ex longo rabies, & siccæ sanguine fauces.
Haud aliter Rutulo, muros & castra tuenti
Ignescunt iræ: duris dolor ossibus ardet;
Qua tentet ratione aditus, & qua via clausos
Excutiat Teucros vallo, atque effundat in æquor.
Classem, quæ lateri castrorum adjuncta latebat,
Aggeribus sæptam circum & fluvialibus undis,
Invadit: sociosque incendia poscit ovantes:
Atque manum pinu flagranti fervidus implet.
Tum vero incumbunt; urget præsentia Turni:
Atque omnis facibus pubes adcingitur atris.
Diripuere focos: piceum fert fumida lumen
Tæda, & commixtam Vulcanus ad astra favillam.

Quis deus, o Musæ, tam sæva incendia Teucris
Avertit? tantos ratibus quis depulit ignes?
Dicite. Prisca fides facto, sed fama perennis.

60 *Dum* e Macrob. & Prisc. notatum ab Heins. & Schol. Horat. addit Burm. (61 *tutis* Goth. sec. (65 *petenti* Parrh.

66 *& d.* vulgo. *durus d.* Gud. *o. ardet* Montalb. cum Medic. Pier. (67 *quæ v.* Rom. cum plerisque aliis Pier. & Sprot. quod satis probabile Heynio videtur a Marone fuisse scriptum, & in alterum deflexum: utrumque Servius agnoscit.

68 *in æquum* Rom. & Medic. cum fragm. Vatic. a m. pr.

70 *cinctam* alt. Voss. ap. Burm. *clausam* Burm. (79 *Discite* aliquot Burm. cum Goth. tert. indocte. *Prisca f. facta est & f. p.* conj. Waddel. Animadv. Crit. pag. 27. idque recepit Cuningham.

Tempore quo primum Phrygia formabat in Ida
Æneas classem, & pelagi petere alta parabat;
Ipsa deûm fertur genetrix Berecyntia magnum
Vocibus his adfata Jovem: Da, nate, petenti,
Quod tua cara parens domito te poscit Olympo.
Pinea silva mihi, multos dilecta per annos,
Lucus in arce fuit summa, quo sacra ferebant,
Nigranti picea trabibusque obscurus acernis:
Has ego Dardanio juveni, quum classis egeret,
Læta dedi: nunc sollicitam timor anxius urget.
Solve metus, atque hoc precibus sine posse parentem,
Neu cursu quassatæ ullo, neu turbine venti
Vincantur. Prosit nostris in montibus ortas.
Filius huic contra, torquet qui sidera mundi:
O genetrix, quo fata vocas? aut quid petis istis?
Mortaline manu factæ immortale carinæ
Fas habeant; certusque incerta pericula lustret
Æneas? cui tanta deo permissa potestas?
Immo, ubi defunctæ finem portusque tenebunt

84 *domitor te p. Olympi* Waddel. ibid. ingeniose. (86 *tenebant* Gud. a m. pr. *parabant* Zulich. (89 *a. angit* Codd. omnes Pier. & Heins. uno Voss. sec. excepto, cui adde Goth. tert. sed inepta esset alliteratio. V. not. ad h. l. (91 *Ne c.* vulgo & verius. Etsi alterum Heins. reposuit post Pier. librorum consensu. (93 *t. q. s. m.* adsuta putabat vir doctus ap. Burm. cui adstipulatur Heynius. (94 *quo f. trabis* Codex Ge. Fabricii, pr. Rottend. Exc. Burm. & sic Servium ajunt legisse. (95 *ficlæ* sec. Moret. (98 *fines* tres Burm. *undas* pro div. lect. Moret. & Servius: exquisitius altero haud dubie, judice quoque Heinsio.

Ausonios, olim quæcumque evaserit undis,
Dardaniumque ducem Laurentia vexerit arva,
Mortalem eripiam formam, magnique jubebo
Æquoris esse deas: qualis Nereia Doto
Et Galatea secant spumantem pectore pontum.
Dixerat: idque ratum Stygii per flumina fratris,
Per pice torrentes atraque voragine ripas
Annuit, & totum nutu tremefecit Olympum.

Ergo aderat promissa dies, & tempora Parcæ
Debita complerant; quum Turni injuria matrem
Admonuit ratibus sacris depellere tædas.
Hic primum nova lux oculis offulsit, & ingens
Visus ab Aurora cœlum transcurrere nimbus,
Idæique chori: tum vox horrenda per auras
Excidit, & Troum Rutulorumque agmina complet:
Ne trepidate meas, Teucri, defendere naves,
Neve armate manus: maria ante exurere Turno,
Quam sacras dabitur pinus. Vos ite solutæ,
Ite, deæ pelagi; genetrix jubet. Et sua quæque
Continuo puppes abrumpunt vincula ripis,
Delphinumque modo demersis æquora rostris

100 *ad L.* Leid. *in L.* emendabat Cuningham. cum Waddel. Animad. Crit. p. 86; quasi hoc novum esset in poeta, ut præpositio exulet. (102 *quales* aliquot Pier. & multi ap. Burm. *Cloto* vulgo legebatur. (103 *sp. vortice* pr. Hamb. pro var. lect. & Ed. Ven. Burm. (104 *atque r.* quatuor Burm. cum Goth. tert. (109 *s. trabibus* Cerda, lapsu puto calami. (110 *effulsit* vulgo.

Ima petunt. Hinc virgineæ (mirabile monstrum)
(Quot prius æratæ steterant ad litora proræ.)
Reddunt se totidem facies, pontoque feruntur.
Obstupuere animi Rutulis: conterritus ipse
Turbatis Messapus equis: cunctatur & amnis
Rauca sonans, revocatque pedem Tiberinus ab alto.
At non audaci cessit fiducia Turno:
Ultro animos tollit dictis, atque increpat ultro:
Trojanos hæc monstra petunt: his Juppiter ipse
Auxilium solitum eripuit: non tela, nec ignes
Exspectant Rutulos. Ergo maria invia Teucris,
Nec spes ulla fugæ: rerum pars altera adempta est:
Terra autem in nostris manibus: tot millia gentes
Arma ferunt Italæ. Nil me fatalia terrent,
Si qua Phryges præ se jactant, responsa deorum.
Sat fatis Venerique datum, tetigere quod arva
Fertilis Ausoniæ Troes: sunt & mea contra

120 *m. dictu* Rom. (121 Notatus versus tanquam alienus & ex lib. X, 223 huc retractus, damnatusque auctoritate meliorum Codd. a quibus abest (adde fragm. Vatic.) a Pierio, Ge. Fabricio, Heinsio, aliis. In iis Codd. & Edd. in quas illatus est, modo ante, modo post sequentem reperitur. In Goth. vero tert. versui demum 142 subjicitur. Variant etiam in voce *proræ:* in aliis *puppes*, in aliis *naves*.

122 *Redduntur t.* aliquot Pier. (123 *animis Rutuli* Edd. fere ante Heins. Hanc præfert lectionem, ut elegantiorem, Heynius, quam fragm. quoque Vatic. firmat cum Rom.

126 *T. f. c.* aliquot Pier. omnesque fere Heins. haud dubie insuavius ad aurem. (127 *tollit*, *d. a. i. u.* Ed. Dan. Heins. *animos* autem Rutulorum esse, quos tollit Turnus, quis dubitet? (129 *neque i.* vetustiores Heins. & alii.

132 *i. m. n.* multi, & quidem mollius ad aures videtur. Porro *gentis* pars Codd. Pier. & Edd. cum Mediceo.

Fata mihi, ferro sceleratam exscindere gentem,
Conjuge prærepta: nec solos tangit Atridas
Iste dolor, solisque licet capere arma Mycenis.
Sed periisse semel satis est. Peccare fuisset
Ante satis, penitus modo non genus omne perosos
Femineum: quibus hæc medii fiducia valli,
Fossarumque moræ, leti discrimina parva,
Dant animos. At non viderunt mœnia Trojæ
Neptuni fabricata manu considere in ignes?
Sed vos, o lecti, ferro qui scindere vallum
Adparat, & mecum invadit trepidantia castra?
Non armis mihi Vulcani, non mille carinis
Est opus in Teucros: addant se protenus omnes
Etrusci socios. Tenebras & inertia furta
Palladii, cæsis summæ custodibus arcis,
Ne timeant: nec equi cæca condemur in alvo:
Luce palam certum est igni circumdare muros.
Haud sibi cum Danais rem faxo & pube Pelasga
Esse putent, decumum quos distulit Hector in annum.
Nunc adeo, melior quoniam pars acta diei,
Quod superest, læti bene gestis corpora rebus
Procurate, viri; & pugnam sperate parati.
Interea vigilum excubiis obsidere portas

138 *an solos* ap. Macrob. IV. Sat. 4. nec male, etsi mendose: *solos an* conj. Cuningham. (143 *discrimine parvo* vulgo ante Heins. minus eleganter. (144 *An non* vulgo. Utramque lectionem Servius memorat. (146 *quis sc.* vulgo.
155 *ferant* aliquot Pier. & Heins. cum fragm. Vatic.
158 *parari* Edd. Heinsiana & Vulpiana ob Codic. consensum.

Cura datur Messapo, & mœnia cingere flammis.
Bis septem, Rutulo muros qui milite servent,
Delecti: ast illos centeni quemque sequuntur
Purpurei cristis juvenes auroque corusci:
Discurrunt, variantque vices, fusique per herbam
Indulgent vino, & vertunt crateras aenos.
Collucent ignes: noctem custodia ducit
Insomnem ludo.
Hæc super e vallo prospectant Troes, & armis
Alta tenent: nec non trepidi formidine portas
Explorant, pontesque & propugnacula jungunt:
Tela gerunt. Instant Mnestheus acerque Serestus:
Quos pater Æneas, si quando adversa vocarent,
Rectores juveni, & rerum dedit esse magistros.
Omnis per muros legio, sortita periclum,
Excubat, exercetque vices, quod cuique tuendum est.
Nisus erat portæ custos, acerrimus armis,
Hyrtacides; comitem Æneæ quem miserat Ida

160 *flamma* Pierii libri & tres Burm. cum fragm. Vatic.

161 *B. s. Rutuli* vulgg. omnes. *Rutulo*, quod felici calami lapsu natum videtur, elegantiæ studio e Mediceo Heinsius dedit. (163 *Purpureis c.* bona librorum pars exhibent ap. Pier. & Heins. (165 *cr. aureos* (binis syllabis) Montalb. pro var. lect. (166 *c. ducunt* Goth. tert. Quam cupide hoc arripuisset Heins. si alicubi reperisset. Sic emendavit quoque Cuningh. (169 *t. f. pennas* Edd. Nonii Marcelli in *Explorare*, ut pinnas valli subintelligat, notante Heinsio.

173 *R. juvenum* constans librorum lectio, quam Heins. & post eum Vulp. retinuerunt. (175 *Succedunt variantque v.* Non. Marc. in *Tueri*, consutum ex vss. 222 & 164.

Venatrix, jaculo celerem levibusque sagittis:
Et juxta comes Euryalus, quo pulchrior alter
Non fuit Æneadum, Trojana neque induit arma;
Ora puer prima signans intonsa juventa.
His amor unus erat, pariterque in bella ruebant:
Tum quoque communi portam statione tenebant.
Nisus ait, Dîne hunc ardorem mentibus addunt,
Euryale? an sua cuique deus fit dira cupido?
Aut pugnam, aut aliquid jam dudum invadere magnum
Mens agitat mihi; nec placida contenta quiete est.
Cernis, quæ Rutulos habeat fiducia rerum.
Lumina rara micant: somno vinoque sepulti
Procubuere: silent late loca. Percipe porro,
Quid dubitem, & quæ nunc animo sententia surgat.
Æneam acciri omnes, populusque patresque,
Exposcunt: mittique viros, qui certa reportent.
Si tibi, quæ posco, promittunt: nam mihi facti
Fama sat est: tumulo videor reperire sub illo
Posse viam ad muros & mœnia Pallantea.
Obstupuit magno laudum percussus amore
Euryalus; simul his ardentem adfatur amicum;
Mene igitur socium summis adjungere rebus,
Nise, fugis? solum te in tanta pericula mittam?

178 *levibusve* duo Burm. (179 *Et Nisum j. E.* aliquot Pier.
186 *aut aliud* perperam emendabat Heumannus. (189 *soluti* vulgo. (195 *aperire* aliquot Pier. quod per se non malum esset. (197 *perculsus* vulgo. (198 *adfatus* Sprot.
199 *tantis a. r.* Macrob. Sat. VI, 6. Sed quis ideo alterum dubitet recte se habere?

Non ita me genitor, bellis adsuetus, Opheltes
Argolicum terrorem inter Trojæque labores
Sublatum erudiit: nec tecum talia gessi,
Magnanimum Ænean & fata extrema secutus.
Est hic, est animus lucis contemtor, & istum
Qui vita bene credat emi, quo tendis, honorem.
Nisus ad hæc: Equidem de te nil tale verebar:
Nec fas: non. Ita me referat tibi magnus ovantem
Juppiter, aut quicumque oculis hæc adspicit æquis.
Sed si quis (quæ multa vides discrimine tali)
Si quis in adversum rapiat, casusve, deusve,
Te superesse velim: tua vita dignior ætas.
Sit, qui me raptum pugna, pretiove redemtum
Mandet humo solita: aut, si qua id fortuna vetabit,
Absenti ferat inferias, decoretque sepulcro.
Neu matri miseræ tanti sim caussa doloris:
Quæ te sola, puer, multis e matribus ausa,
Persequitur, magni nec mœnia curat Acestæ.
Ille autem: Caussas nequidquam nectis inanes,
Nec mea jam mutata loco sententia cedit.
Acceleremus, ait. Vigiles simul excitat. Illi

205 Schol. Statii ad Theb. I, 607. *En hic est*, ad III, 603. *Isthic est*. Cuningham. conj. *Est, est hic*. Scilicet si altero modo scriptum fuisset, alterum conjecturus aliquis fuerat. Ad talia ludibria magna pars critici vulgo acuminis redire solet. Tum *vitæ c.* Sprot. pro div. lect. (212 Heins. in ora Codicis *vita* adscripserat, ut esset *ætas vita*, *dignior* autem pro justior. Hoc est argutari. (214 *solida* vulgo ante Heins. (220 *sedit* vitium Edd. Masvic. & Comin.

Succedunt, servantque vices: statione relicta
Ipse comes Niso graditur, regemque requirunt.
  Cetera per terras omnes animalia somno
Laxabant curas, & corda oblita laborum:
Ductores Teucrûm primi, delecta juventus,
Consilium summis regni de rebus habebant,
Quid facerent, quisve Æneæ jam nuntius esset:
Stant longis adnixi hastis, & scuta tenentes,
Castrorum & Campi medio. Tum Nisus, & una
Euryalus confestim alacres admittier orant:
Rem magnam, pretiumque moræ fore. Primus Iulus
Accepit trepidos, ac Nisum dicere jussit.
Tum sic Hyrtacides: Audite o mentibus æquis,
Æneadæ: neve hæc nostris spectentur ab annis,
Quæ ferimus. Rutuli somno vinoque soluti
Procubuere; locum insidiis conspeximus ipsi,
Qui patet in bivio portæ, quæ proxima ponto.
Interrupti ignes, aterque ad sidera fumus
Erigitur. Si Fortuna permittitis uti,
Quæsitum Ænean ad mœnia Pallantea:
Mox hic cum spoliis, ingenti cæde peracta,

222 *variantque* Nonium videri legisse, notat Burm.
228 *n. isset* aliquot Pier. *iret* pr. Hamb. pro div. lect.
229 *obnixi* Gud. a m. pr. *innixi* ap. Non. Marc. in *Longus*.
236 *sepulti* vulgo: *gravati* Goth. tert. (237 *Conticuere* omnes Pieriani, Mediceo excepto, & alii. (241 *& m. P.* h. e. quæsitum Ænean & mœnia; Codd. potiores & Edd. vett. præferendum haud dubie, inprimis cum *ad m.* incommodam faciat orationem.

Adfore cernetis. Nec nos via fallit euntes:
Vidimus obscuris primam sub vallibus urbem,
Venatu adsiduo, & totum cognovimus amnem.
Hic annis gravis atque animi maturus Aletes:
Dî patrii, quorum semper sub numine Troja est,
Non tamen omnino Teucros delere paratis,
Quum tales animos juvenum, & tam certa tulistis
Pectora. Sic memorans, humeros dextrasque tenebat
Amborum, & vultum lacrimis atque ora rigabat:
Quæ vobis, quæ digna, viri, pro laudibus istis,
Præmia posse rear solvi? pulcherrima primum
Dî, moresque dabunt vestri: tum cetera reddet
Actutum pius Æneas, atque integer ævi
Ascanius, meriti tanti non immemor umquam.
Immo ego vos, cui sola salus genitore reducto,
Excipit Ascanius, per magnos, Nise, Penates,
Assaracique Larem, & canæ penetralia Vestæ,
Obtestor: (Quæcumque mihi fortuna fidesque est,
In vestris pono gremiis:) revocate parentem:
Reddite conspectum. Nihil illo triste recepto.
Bina dabo argento perfecta atque aspera signis
Pocula, devicta genitor quæ cepit Arisba:

244 *sub mœnibus* Gud. Leid. & Regius; nec adeo male. Sed Codicum auctoritate alterum satis defenditur. (246 *animis m.* Rom. Sprot. bini Hamb. & alii: sed magis poetica forma *animi*. (252 *pro talibus ausis* editum vulgo, quod pars Codd. & Macrob. VI, 6 agnoscunt. Altera lectio doctior & exquisitior. (253 Duo Burm. distinguunt: *solvi pulcherrima? p.* (257 *g. recepto* Pier. Medic. & alii aliquot.

Et tripodas geminos, auri duo magna talenta:
Cratera antiquum, quem dat Sidonia Dido.
Si vero capere Italiam, sceptrisque potiri
Contigerit victori, & prædæ ducere sortem:
Vidisti, quo Turnus equo, quibus ibat in armis
Aureus: ipsum illum, clipeum cristasque rubentes
Excipiam sorti, jam nunc tua præmia, Nise.
Præterea bis sex genitor lectissima matrum
Corpora, captivosque dabit, suaque omnibus arma:
Insuper his, campi quod rex habet ipse Latinus.
Te vero, mea quem spatiis propioribus ætas
Insequitur, venerande puer, jam pectore toto
Accipio, & comitem casus complector in omnes.
Nulla meis sine te quæretur gloria rebus:
Seu pacem, seu bella geram; tibi maxima rerum
Verborumque fides. Contra quem talia fatur
Euryalus: Me nulla dies tam fortibus ausis
Dissimilem arguerit: tantum Fortuna secunda
Haud adversa cadat. Sed te super omnia dona

268 *dejicere s.* alios legere Servius ait. At Medic. Gud. a m. pr. & pr. Rottend. *dicere s.* quod admodum placet Heinsio: Heynio tamen nimis argutum videtur. (269 *Vidistis* aliquot Heins. & Burm. cum Macrob. VI, 6. (270 *ipsum illum*, sc. equem: distinctio post *illum* est a Servio.

282-3 Hic velit Heynius Burmannum nos docuisse, qualem sententiam horum versuum animo teneret. Interpunxit post *tantum*: *F.* Servius tuetur & diserte exponit lectionem: *Aut a. c.* Sane jejunum videtur illud: *secunda*, *baud adversa*. Accepit tamen sic locum etiam Symmachus lib. I. Ep. 28. ab Heinsio laudatus.

Unum oro: genetrix Priami de gente vetusta
Est mihi, quam miseram tenuit non Ilia tellus
Mecum excedentem, non mœnia regis Acestæ.
Hanc ego nunc ignaram hujus quodcumque pericli est
Inque salutatam linquo; nox & tua testis
Dextera, quod nequeam lacrimas perferre parentis.
At tu, oro, solare inopem, & succurre relictæ.
Hanc sine me spem ferre tui: audentior ibo
In casus omnes. Percussa mente dederunt
Dardanidæ lacrimas: ante omnes pulcher Iulus:
Atque animum patriæ strinxit pietatis imago.
Tum sic effatur:
Spondeo digna tuis ingentibus omnia cœptis.
Namque erit ista mihi genetrix, nomenque Creusæ
Solum defuerit, nec partum gratia talem
Parva manet. Casus factum quicumque sequuntur:
Per caput hoc juro, per quod pater ante solebat:
Quæ tibi polliceor reduci, rebusque secundis,
Hæc eadem matrique tuæ generique manebunt.
Sic ait illacrimans: humero simul exuit ensem
Auratum, mira quem fecerat arte Lycaon

288 *testes* malit Heins. (291 *Hanc tu* plures. (292 *Perculsa* vulgo. (295 *adfatur* aliquot Pier. & Heins.
296 *Sponde* Ursin. e Colot. & Heins. e Medic. aliisque defendebat, ut esset: Promitto tibi, exspecta. Burmannus bene monet, se dubitare, an Latine dicatur: *sibi spondere*. Si tamen vel maxime Latine ita diceres, tamen præferri Heynius malit: *Spondeo*, tanquam Ascanii personæ egregie accommodatum. (298 *gloria* pr. Hamb. (299 *sequetur* vulg.

Gnosius, atque habilem vagina aptarat eburna.
Dat Niso Mnestheus pellem, horrentisque leonis
Exuvias: galeam fidus permutat Aletes.
Protinus armati incedunt: quos omnis euntes
Primorum manus ad portas juvenumque senumque
Prosequitur votis. Nec non & pulcher Iulus,
Ante annos animumque gerens curamque virilem,
Multa patri portanda dabat mandata; sed auræ
Omnia discerpunt, & nubibus irrita donant.
Egressi superant fossas, noctisque per umbram
Castra inimica petunt, multis tamen ante futuri
Exitio. Passim somno vinoque per herbam
Corpora fusa vident, adrectos litore currus,
Inter lora rotasque viros, simul arma jacere,
Vina simul. Prior Hyrtacides sic ore locutus:
Euryale, audendum dextra. Nunc ipsa vocat res.
Hac iter est. Tu, ne qua manus se adtollere nobis
A tergo possit, custodi, & consule longe.
Hæc ego vasta dabo, & lato te limite ducam.
Sic memorat, vocemque premit; simul ense superbum
Rhamnetem adgreditur, qui forte tapetibus altis

305 *vaginæ a. eburnæ* aliquot exemplaria ap. Macrob. V. Sat. 9. 307 *permittit* duo Burm. & Goth. (310 *Insequitur* Goth. tert. 316 *vino somnoque* vulgo. (317 *arreptos* Uratisl. (318 *Intela v.* aliquot ap. Pier. male. (323 *vastabo* multi Pier. & Heins. interpolate & ex interpret. *recto t. l.* Macrob. V. Sat. 9. (324 *superbus* emendabat Waddel. Animad. Crit. p. 28. male, addit Burm. tapetes enim in castris habere superbi est.

Exstructus toto proflabat pectore somnum;
Rex idem, & regi Turno gratissimus augur:
Sed non augurio potuit depellere pestem.
Tres juxta famulos temere inter tela jacentes,
Armigerumque Remi premit, aurigamque sub ipsis
Nactus equis; ferroque secat pendentia colla.
Tum caput ipsi aufert domino, truncumque relinquit
Sanguine singultantem: atro tepefacta cruore
Terra torique madent. Nec non Lamyrumque Lamumque,
Et juvenem Sarranum, illa qui plurima nocte
Luserat, insignis facie, multoque jacebat
Membra deo victus: felix, si protenus illum
Æquasset nocti ludum, in lucemque tulisset.
Impastus ceu plena leo per ovilia turbans;
Suadet enim vesana fames; manditque trahitque
Molle pecus, mutumque metu: fremit ore cruento.
Nec minor Euryali cædes. Incensus & ipse
Perfurit; ac multam in medio sine nomine plebem,
Fadumque, Herbesumque subit, Rhœtumque, Abarimque,
Ignaros: Rhœtum vigilantem, & cuncta videntem;

326 *Exstratus* tert. Mentel. *perflabat* plurimi Codd. *p. vinum* sec. Moret. (328 *auguriis* Macrob. & Schol. Stat. ap. Heins. 329 *i. lora* Parrh. *i. arma* Goth. tert. (332 *reliquit* plerique ap. Heins. (334 *Tamyrumque*, *Tamumque* vulgg.
335 *Serranum* vulgo. (337 *vinctus* Montalb. & tert. Rottend. *invinctus* sec. Rottend. non male, de vino, quod illigat membra. (344 *Hebasum* & *Heresum* vulgo. (345 *Ignavum* Waddel. ap. Burm. infeliciter, ut pleræque hujus viri divinationes. Manifesta est in versu oppositio.

Sed magnum metuens se post cratera tegebat:
Pectore in adverso totum cui comminus ensem
Condidit adsurgenti, & multa morte recepit.
Purpuream vomit ille animam; & cum sanguine mixta
Vina refert moriens. Hic furto fervidus instat.
Jamque ad Messapi socios tendebat, ubi ignem
Deficere extremum, & religatos rite videbat
Carpere gramen equos: breviter quum talia Nisus,
(Sensit enim nimia cæde atque cupidine ferri)
Absistamus, ait: nam lux inimica propinquat.
Pœnarum exhaustum satis est: via facta per hostes.
Multa virûm solido argento perfecta relinquunt
Armaque, craterasque simul, pulchrosque tapetas.
Euryalus phaleras Rhamnetis, & aurea bullis
Cingula, Tiburti Remulo ditissimus olim
Quæ mittit dona, hospitio quum jungeret absens,
Cædicus: ille suo moriens dat habere nepoti:
Post mortem bello Rutuli pugnamque potiti:

348 Primum ap. Serv. multi distinxerunt, & *m. m. recepit Purpureum* Sc. eduxit gladium multo cruore purpureum; idque rotundius exire videtur. Hoc malit Heynius.

358 *pictosque* ap. Caris. (360 Notabile est quod Jul. Sabin. ad h. v. habet: „Hic locus totus ab expositoribus dicitur „emendandus“. Certe male junctæ sententiæ hiant, ut Heynius animadvertit. (362-3 *nepoti P. m.* conjungebat Titius L. Controv. XXI, 23. ut significet mortis caussa donare. Sc. ut ICtum videas hæc tractare, non poetices studiosum. (363 *pugnaque p.* scripti & edd. Heinsius alterum e Medic. recepit: quod factum nollet Heynius: est enim vitium librarii, non lectio: *prædaque p.* multi. A Benedictinis Monachis (*Nouv. Tr. de Diplomatique* Tom. III, p. 152

Hæc rapit, atque humeris nequidquam fortibus aptat.
Tum galeam Messapi habilem cristisque decoram
Induit. Excedunt castris, & tuta capessunt.
Interea præmissi equites ex urbe Latina,
Cetera dum legio campis instructa moratur,
Ibant, & Turno regis responsa ferebant,
Tercentum, scutati omnes, Volscente magistro.
Jamque propinquabant castris, murosque subibant,
Quum procul hos lævo flectentes limite cernunt:
Et galea Euryalum sublustri noctis in umbra
Prodidit immemorem, radiisque adversa refulsit.
Haud temere est visum, conclamat ab agmine Volscens:
State, viri. Quæ caussa viæ? quive estis in armis?
Quove tenetis iter? Nihil illi tendere contra:
Sed celerare fugam in silvas, & fidere nocti.
Objiciunt equites sese ad divortia nota

p. 152. seqq.) describitur Codex rescriptus, in quo folia ex vetere Aspri Virgilio deprehensa sunt. Laudant ibid. var. lect. ex Æn. *spoliisque p.* quam ad h. l. spectare necesse est. 365 *cristamque* alt. Hamb. (366 *& scuta c.* Goth. tert. 369 *regi* vulgo. (371 *portis* pr. Hamb. & tert. Rottend. *muroque* vulgo. (374 *quæ* emendat Waddel. ap. Burm. idque probabat Cuningham. (375 Burmannus, nullum idoneum sensum exire putans, emendat *visa*, sc. galea splendenti. Vir doctissimus, ut Heynio videtur, tantum interpunctionem curatius exigere debebat. Scribendum & accipiendum est: ***Haud temere est visum***. C. Tum *ab aggere* Ven. & a m. pr. Gud. quod de via accipit & illustrat Heinsius, sed h. l. nemo præferet alteri, quod de duce magis consentaneum.

Hinc atque hinc, omnemque abitum custode coronant.
Silva fuit, late dumis atque ilice nigra
Horrida, quam densi complerant undique sentes:
Rara per occultos lucebat semita calles.
Euryalum tenebræ ramorum onerosaque præda
Impediunt, fallitque timor regione viarum.
Nisus abit: jamque imprudens evaserat hostes,
Atque lacus; qui post Albæ de nomine dicti
Albani: tum rex stabula alta Latinus habebat.
Ut stetit, & frustra absentem respexit amicum:
Euryale, infelix qua te regione reliqui?
Quave sequar? rursus perplexum iter omne revolvens
Fallacis silvæ, simul & vestigia retro
Observata legit, dumisque silentibus errat.
Audit equos, audit strepitus, & signa sequentum.
Nec longum in medio tempus; quum clamor ad aures
Pervenit, ac videt Euryalum: quem jam manus omnis

380 *aditum* vulgo. (383 *ducebat* vulgo. (385 *fallique t.* Medic. a m. pr. sicque Edd. aliquot recentiorum, concinne omnino, Heinsio quoque judice, *timor ne falleretur*, nisi manifesta librarii incuria esset. (387 *locos* vulgo. Altera nisi ab emendatione viri docti profecta, quam Jo. Bapt. Egnatium fuisse arbitratur Heynius. Goth. sec. *lucos* exhibebat. V. not. ad h. l. (391 Urbanus verba Nisi continuabat usque ad *revolvens*; ut quidem in Servio nunc legitur: sed secundum Jul. Sabinum, usque ad F. *silvæ*. Nec male hoc factum, judice Heynio: nam vulgaris interpunctio impedit & sufflaminat orationem. Tum *resolvens* sec. & tert. Rottend. acute & subtiliter ad *perplexum*.

Fraude loci & noctis, subito turbante tumultu,
Oppressum rapit, & conantem plurima frustra.
Quid faciat? qua vi juvenem, quibus audeat armis
Eripere? an sese medios moriturus in enses
Inferat, & pulchram properet per vulnera mortem?
Ocius adducto torquens hastile lacerto,
Suspiciens altam Lunam, & sic voce precatur:
Tu, dea, tu præsens nostro succurre labori,
Astrorum decus, & nemorum Latonia custos;
Si qua tuis umquam pro me pater Hyrtacus aris
Dona tulit, si qua ipse meis venatibus auxi,
Suspendive tholo, aut sacra ad fastigia fixi;
Hunc sine me turbare globum, & rege tela per auras.
Dixerat: & toto connixus corpore ferrum
Conjicit. Hasta volans noctis diverberat umbras.
Et venit adversi in tergum Sulmonis, ibique
Frangitur, ac fisso transit præcordia ligno.
Volvitur ille vomens calidum de pectore flumen
Frigidus, & longis singultibus ilia pulsat.
Diversi circumspiciunt. Hoc acrior idem
Ecce aliud summa telum librabat ab aure;

400 *in hostes* vulgo. Utrumque Servius laudat. (403 *a. ad L.* Rom. & alii Heins. cum Zulich. & potest doctius dictum videri. Mox *&* infersit Heins. quod non probatur Heynio; nam non habet, quo referas. (404 *dolori* videtur desiderare Burm. sec. ad Antholog. p. 150. (409 *per hostes* Bigot. & Goth. tert. (412 *aversi* esse legendum cum Cerda nullus dubitat Heynius. (413 *fixo* vulgo. (415 *vibrabat* plures Pier. Heins. & Burm. cum Goth. tert.

Dum trepidant, iit hasta Tago per tempus utrumque
Stridens, trajectoque hæsit tepefacta cerebro.
Sævit atrox Volscens, nec teli conspicit usquam
Auctorem, nec quo se ardens immittere possit.
Tu tamen interea calido mihi sanguine pœnas
Persolves amborum, inquit: simul ense recluso
Ibat in Euryalum. Tum vero exterritus, amens
Conclamat Nisus: nec se celare tenebris
Amplius, aut tantum potuit perferre dolorem:
Me, me, (adsum, qui feci) in me convertite ferrum,
O Rutuli! mea fraus omnis; nihil iste nec ausus,
Nec potuit: cœlum hoc & conscia sidera testor.
Tantum infelicem nimium dilexit amicum.
Talia dicta dabat: sed viribus ensis adactus
Transabiit costas, & candida pectora rumpit.
Voluitur Euryalus leto, pulchrosque per artus
It cruor, inque humeros cervix collapsa recumbit.
Purpureus veluti quum flos, succisus aratro,
Languescit moriens: lassove papavera collo
Demisere caput, pluvia quum forte gravantur.
At Nisus ruit in medios, solumque per omnes
Volscentem petit: in solo Volscente moratur.
Quem circum glomerati hostes, hic comminus atque hinc
Proturbant. Instat non secius, ac rotat ensem

423 *infit* multi. (432 *Transadigit*, & *rupit* vulgo.
436 *lapso* Edd. vett. cum Aldina priore & pars Codd. Pier.

Fulmineum; donec Rutuli clamantis in ore
Condidit adverso, & moriens animam abstulit hosti.
Tum super exanimem sese projecit amicum,
Confossus placidaque ibi demum morte quievit.

Fortunati ambo! si quid mea carmina possunt,
Nulla dies unquam memori vox eximet ævo:
Dum domus Æneæ Capitolî immobile saxum
Adcolet, imperiumque pater Romanus habebit.

Victores præda Rutuli spoliisque potiti,
Volscentem exanimum flentes in castra ferebant.
Nec minor in castris luctus, Rhamnete reperto
Exsangui, & primis una tot cæde peremtis,
Sarranoque Numaque. Ingens concursus ad ipsa
Corpora, seminecesque viros, tepidaque recentem
Cæde locum, & plenos spumanti sanguine rivos.
Agnoscunt spolia inter se, galeamque nitentem
Messapi, & multo phaleras sudore receptas.

Et jam prima novo spargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile:
Jam sole infuso, jam rebus luce retectis.
Turnus in arma viros, armis circumdatus ipse,
Suscitat, æratasque acies in prælia cogit:

444 *exanimum* Codd. plerique. (445 *confixus* Dorv. a m. sec. Vir doctus ap. Burm. conj. *placita*, quod placere potest, & arridet Burmanno. (454 *Serrano* vulgo. *Remaque* possit quis suspicari ex v. 330. (455 *tepidumque recenti* vulgo.
461 *Cum s. i.* Goth. tert. quod ferri posset: *receptis* vett. exemplaria ap. Pier.

Quisque suos: variisque acuunt rumoribus iras.
Quin ipsa adrectis (visu miserabile) in hastis
Præfigunt capita, & multo clamore sequuntur,
Euryali & Nisi.
Æneadæ duri murorum in parte sinistra
Opposuere aciem (nam dextera cingitur amni)
Ingentesque tenent fossas, & turribus altis
Stant mæsti: simul ora virûm præfixa movebant,
Nota nimis miseris, atroque fluentia tabo.
Interea pavidam volitans pennata per urbem
Nuntia Fama ruit, matrisque adlabitur aures
Euryali. At subitus miseræ calor ossa reliquit.
Excussi manibus radii, revolutaque pensa.
Evolat infelix, &, femineo ululatu,
Scissa comam, muros amens atque agmina cursu
Prima petit: non illa virûm, non illa pericli,
Telorumque memor: cœlum dehinc questibus implet:
Hunc ego te, Euryale, adspicio? tune, illa senectæ
Sera meæ requies, potuisti linquere solam,
Crudelis? nec te, sub tanta pericula missum,
Adfari extremum miseræ data copia matri?

464 *Q. suas*, sc. acies, multi. (465 *mirabile* plures Heinsii. 467 An hoc hemistichium ex interpretamento in margine adscripto subnatum, quærit Heynius. (471 *manebant* pr. Hamb. pro var. lect. *videbant* vulgo. (473 *pinnata* Medic. & Gud. cum Rom. & sic Servius. (475 *Ac* vulgo. 481 *ille* vulgo ante Heins. & doctius. (484 *extremis* Medic. & Sprot. *extrema* plures Heins. & Burm.

Heu, terra ignota, canibus date præda Latinis
Alitibusque jaces! nec te, tua funera, mater
Produxi, pressive oculos, aut vulnera lavi,
Veste tegens; tibi quam noctes festina diesque
Urgebam, & tela curas solabar aniles.
Quo sequar? aut quæ nunc artus, avulsaque membra,
Et funus lacerum tellus habet? hoc mihi de te,
Nate, refers? hoc sum terraque marique secuta?
Figite me, si qua est pietas; in me omnia tela
Conjicite, o Rutuli; me primam absumite ferro:
Aut tu, magne pater divûm, miserere, tuoque
Invisum hoc detrude caput sub Tartara telo:
Quando aliter nequeo crudelem abrumpere vitam.
Hoc fletu concussi animi, mæstusque per omnes
It gemitus: torpent infractæ ad prælia vires.
Illam incendentem luctus Idæus & Actor,
Ilionei monitu & multum lacrimantis Iuli,
Corripiunt, interque manus sub tecta reponunt.

At tuba terribilem sonitum procul ære canoro
Increpuit. Sequitur clamor, cœlumque remugit.
Adcelerant acta pariter testudine Volsci;
Et fossas implere parant, ac vellere vallum.

485 *data* vulgo, minus eleganter. (487 *oculis* duo Burm.
494 *primum* alt. Hamb. *abrumpite* sec. Moret. (498 *concussa a.* Goth. tert. quod facile quis exornet, qui otio abundet, quantumvis ineptum. Tum *mæstosque* a m. pr. Mentel. pr.
502 *in t.* multi Pier. & Heins. cum Goth. tert. tum *reportant* vett. Edd. ap. Pier. & qu. Moret. quod sane vulgarius.
503 *sonoro* Bigot. (506 *pellere* plures.

Quærunt pars aditum, & scalis adscendere muros;
Qua rara est acies, interlucetque corona
Non tam spissa viris. Telorum effundere contra
Omne genus Teucri, ac duris detrudere contis,
Adsueti longo muros defendere bello;
Saxa quoque infesto volvebant pondere, si qua
Possent tectam aciem perrumpere: quum tamen omnes
Ferre libet subter densa testudine casus.
Nec jam sufficiunt. Nam, qua globus imminet ingens,
Immanem Teucri molem volvuntque ruuntque:
Quæ stravit Rutulos late, armorumque resolvit
Tegmina. Nec curant cæco contendere Marte
Amplius audaces Rutuli, sed pellere vallo
Missilibus certant.
Parte alia horrendus visu quassabat Etruscam
Pinum, & fumiferos infert Mezentius ignes;
At Messapus equûm domitor, Neptunia proles,
Rescindit vallum, & scalas in mœnia poscit.
Vos, o Calliope, precor, adspirate canenti;

507 *aditus* Gud. *murum* Leid. & Moret. sec. (509 *pressa v.* Hugen. (510 *crudis* conj. Burm. (514 *juvat* pro *libet* multi Heins. cum tribus Burm. Adde fragm. Vatic. idque miratur Heynius receptum non esse; quod tamen a Cuninghamio factum. (516 *v. trabuntque* Donat. & alii antiqui ap. Ge. Fabric. cum Mentel. pr. a m. sec. (518 *se condere* Bigot. & Leid. a m. sec. (520 *tentant* sec. Rott. tum Leid. supplet: *densis cum corpore toto*. (524 *Transcendit v.* Codd. admodum vetusti ap. Pier. *ad m.* nonnulli Heins. & Burm. cum sec. Goth. (525 *Calliopæ* conj. Heumann. graviter ob id vapulans Burmanno.

Quas ibi tunc ferro strages, quæ funera Turnus
Ediderit: quem quisque virum demiserit Orco:
Et mecum ingentes oras evolvite belli.
Et meministis enim, divæ, & memorare potestis.
Turris erat vasto suspectu, & pontibus altis,
Opportuna loco: summis quam viribus omnes
Expugnare Itali, summaque evertere opum vi
Certabant: Troes contra defendere saxis,
Perque cavas densi tela intorquere fenestras.
Princeps ardentem conjecit lampada Turnus,
Et flammam adfixit lateri; quæ plurima vento
Corripuit tabulas, & postibus hæsit adesis.
Turbati trepidare intus, frustraque malorum
Velle fugam. Dum se glomerant, retroque residunt
In partem, quæ peste caret: tum pondere turris
Procubuit subito, & cœlum tonat omne fragore.
Semineces ad terram, immani mole secuta,
Confixique suis telis, & pectora duro
Transfossi ligno, veniunt. Vix unus Helenor,
Et Lycus elapsi: quorum primævus Helenor,
Mæonio regi quem serva Licymnia furtim
Sustulerat, vetitisque ad Trojam miserat armis,

526 *tum* vulgo. (528 *horas* tres ap. Burm. & Goth. tert. quod etiam Jul. Sab. interpretatur, ut sit tempus, quo bellatum est. (529 Abest versus melioribus libris cum Medic. adde fragm. Vatic. & recte judicabat Heinsius esse eum hic inculcatum ex sup. lib. VII, 145. (540 *carent* Franc. sed tunc malit Burm. *qua p. carent*, sc. Trojani.

Ense levis nudo, parmaque inglorius alba.
Isque ubi se Turni media inter millia vidit,
Hinc acies, atque hinc acies adstare Latinas;
Ut fera, quæ densa venantum septa corona,
Contra tela furit, seseque haud nescia morti
Injicit, & saltu supra venabula fertur;
Haud aliter juvenis medios moriturus in hostes
Irruit; &, qua tela videt densissima, tendit.
At pedibus longe melior Lycus inter & hostes,
Inter & arma, fuga muros tenet, altaque certat
Prendere tecta manu, sociumque adtingere dextras.
Quem Turnus, pariter cursu teloque secutus,
Increpat his victor: Nostrasne evadere, demens,
Sperasti te posse manus? simul arripit ipsum
Pendentem, & magna muri cum parte revellit:
Qualis, ubi aut leporem, aut candenti corpore cycnum,
Sustulit alta petens pedibus Jovis armiger uncis:
Quæsitum aut matri multis balatibus agnum
Martius a stabulis rapuit lupus. Undique clamor
Tollitur. Invadunt, & fossas aggere complent:
Ardentes tædas alii ad fastigia jactant.
Ilioneus saxo, atque ingenti fragmine montis

548 *palmaque* Ven. idque, quod mireris, Jul. Sab. interpretatur. (552 *inscia* Goth. sec. (558 *saxa m.* pr. Moret. quod præferret Burm. si in pluribus extaret: nam *tecta* de muris castrorum & munimentis insolitum dici: forte *septa*. 559 *c. p. Tur.* Goth. tert. nec insuaviter. (565 *matris* Rom. & Porc. ap. Pier. quinque Burm. minus docte. (568 *mittunt* Oudart. (569 *ingentis* Medic. sed a m. pr.

Lucetium, portæ subeuntem, ignesque ferentem;
Emathiona Liger, Corynæum sternit Asylas:
Hic jaculo bonus, hic longe fallente sagitta:
Ortygium Cæneus, victorem Cænea Turnus:
Turnus Itym, Cloniumque, Dioxippum, Promolumque,
Et Sagarim, & summis stantem pro turribus Idan:
Privernum Capys. Hunc primo levis hasta Temillæ
Strinxerat: ille manum projecto tegmine demens
Ad vulnus tulit. Ergo alis adlapsa sagitta,
Et lævo adfixa est lateri manus, abditaque intus
Spiramenta animæ letali vulnere rumpit.
Stabat in egregiis Arcentis filius armis;
Pictus acu chlamydem, & ferrugine clarus Hibera,
Insignis facie, genitor quem miserat Arcens,
Eductum Martis luco, Symæthia circum
Flumina: pinguis ubi & placabilis ara Palici.
Stridentem fundam, positis Mezentius hastis,
Ipse ter adducta circum caput egit habena:
Et media adversi liquefacto tempora plumbo

572 *baculo b.* Goth. test. belle! *fugiente* Leid. (574 *Promulumq.* vulgo. (579 *infixa* vulgo. (580 *rupit* vulgo, quod Rom. tuetur. (584 *Productum* Parrhas. Haud dubie restituendum erat, judice Heynio, quod & ad conjectandum in promtu est, & ap. Macrob. V, 18 habetur, etiam in Dorvill. & in Ven. pro div. lect. *Matris*, ut Ceres Ennea intelligatur, quam recte Fazellus reb. Sic. Dec. I, 3, 2. tuitus est. *Martis* defendi posse ex inf. v. 673 Burmannus addit, quod Heynius non assequitur. (585 *implacabilis* ap. Burm. Cluver. Ital. ant. p. 934. *Palicum* emendat Cerda.
586 *armis* vulgo.

Diſſidit, ac multa porrectum extendit arena.
Tum primum bello celerem intendisse sagittam
Dicitur, ante feras solitus terrere fugaces,
Ascanius, fortemque manu fudisse Numanum;
Cui Remulo cognomen erat; Turnique minorem
Germanam nuper thalamo sociatus habebat.
Is primam ante aciem digna atque indigna relatu
Vociferans, tumidusque novo præcordia regno
Ibat, & ingentem sese clamore ferebat:
Non pudet obsidione iterum valloque teneri,
Bis capti Phryges, & Marti prætendere muros?
En, qui nostra sibi bello connubia poscunt!
Quis deus Italiam, quæ vos dementia adegit?
Non hic Atridæ, nec fandi fictor Ulyxes.
Durum ab stirpe genus, natos ad flumina primum
Deferimus, sævoque gelu duramus & undis:
Venatu invigilant pueri, silvasque fatigant:
Flectere ludus equos, & spicula tendere cornu.
At patiens operum parvoque adsueta juventus
Aut rastris terram domat, aut quatit oppida bello.
Omne ævum ferro teritur, versaque juvencûm
Terga fatigamus hasta: nec tarda senectus

Debi-

589 *Dissicit* pr. Hamb. pro div. lect. *diffudit* tres Burm. *projectum* pr. Mentel. cum Leid. *ostendit* pr. Hamb. & alt. Menag. (597 *ingenti* vulgo. (598 *tueri* Zulich. & Goth. sec. 599 *morti* vulgo lectum, etiam in Medic. Alterum, quod spreverat Heinsius, suscepit Burm. nec male, ut Heynio videtur. (603 *a st.* vulgo. (604 *duroque* multi: Heinsius conj. *crudo*. (610 *sera* Leid. pro var. lect. & ap. Serv.

Debilitat vires animi, mutatque vigorem.
Canitiem galea premimus; semperque recentes
Comportare juvat prædas, & vivere rapto.
Vobis picta croco, & fulgenti murice vestis;
Desidiæ cordi; juvat indulgere choreis;
Et tunicæ manicas, & habent redimicula mitræ.
O vere Phrygiæ, neque enim Phryges, ite per alta
Dindyma; ubi adsuetis biforem dat tibia cantum.
Tympana vox buxusque vocant Berecyntia matris
Idææ. Sinite arma viris, & cedite ferro.
Talia jactantem dictis, ac dira canentem,
Non tulit Ascanius; nervoque obversus equino
Intendit telum, diversaque brachia ducens,
Constitit, ante Jovem supplex per vota precatus:
Juppiter omnipotens, audacibus adnue cœptis.
Ipse tibi ad tua templa feram sollemnia dona,
Et statuam ante aras aurata fronte juvencum
Candentem, pariterque caput cum matre ferentem,
Jam cornu petat, & pedibus qui spargat arenam.
Audiit, & cœli genitor de parte serena

612 *premimur* Heinsius malebat. (613 *Convectare* vulgo.
615 *D. est cordi* forte aliquis conjiciat: sed poeta exquisitiori formæ incubuit. (619 *vocat* vulgg. cum Rom. idque maluit Cuningh. (620 Alii ap. Serv. acceperant *cædite f.* h. e. cum viri non sitis, abscindite partem virorum. Dignum Grammaticorum acumen, cur ipsi castrentur. (621 *dura* Parrh. a m. pr. & bini Goth. (623 *Contulit* vulgo.
624 *per verba precatur* Zulich. *precatur* etiam Montalb. & alt. Mentel.

Intonuit lævum: sonat una fatifer arcus.
Effugit horrendum stridens adducta sagitta,
Perque caput Remuli venit, & cava tempora ferro
Trajicit. I, verbis virtutem illude superbis.
Bis capti Phryges hæc Rutulis responsa remittunt.
Hoc tantum Ascanius. Teucri clamore sequuntur,
Lætitiaque fremunt, animosque ad sidera tollunt.
Ætheria tum forte plaga crinitus Apollo
Desuper Ausonias acies urbemque videbat,
Nube sedens, atque his victorem adfatur Iulum:
Macte nova virtute, puer; sic itur ad astra,
Dîs genite, & geniture deos: jure omnia bella
Gente sub Assaraci fato ventura resident:
Nec te Troja capit. Simul hæc effatus, ab alto
Æthere se mittit, spirantes dimovet auras,
Ascaniumque petit. Formam tum vertitur oris
Antiquum in Buten. Hic Dardanio Anchisæ
Armiger ante fuit, fidusque ad limina custos.
Tum comitem Ascanio pater addidit. Ibat Apollo
Omnia longævo similis, vocemque, coloremque,

631 *letifer* vulgo ex interpretamento. (632 *Et fugit* plurimi; quod si rationem & usum, ait Heynius, diligentius consideres, unice verum esse facile apparebit. In tert. Rottend. *offugit*, in quo adstruendo Heins. multus est. Porro *elapsa* vel *allapsa* vulgo erat, etiam in Codd. parte: duo Heins. *delapsa*. (636 *Hac* vulgo. (643 *residunt* tert. Rottend. alt. Hamb. & Zulich. & Heinsium hic suum morem non servasse miratur Heynius. Vaticinia enim melius præsenti tempore efferuntur. (646 *forma* vulgo, quod Rom. tuetur.

Et crines albos, & sæva sonoribus arma:
Atque his ardentem dictis adfatur Iulum:
Sit satis, Æneide, telis impune Numanum
Oppetiisse tuis: primam hanc tibi magnus Apollo
Concedit laudem, & paribus non invidet armis.
Cetera parce, puer, bello. Sic orsus Apollo
Mortales medio adspectus sermone reliquit,
Et procul in tenuem ex oculis evanuit auram.
Agnovere deum proceres divinaque tela
Dardanidæ, pharetramque fuga sensere sonantem.
Ergo avidum pugnæ, dictis ac numine Phœbi,
Ascanium prohibent: ipsi in certamina rursus
Succedunt, animasque in aperta pericula mittunt.
It clamor totis per propugnacula muris:
Intendunt acres arcus, amentaque torquent.
Sternitur omne solum telis: tum scuta cavæque
Dant sonitum flictu galeæ: pugna aspera surgit.
Quantus ab occasu veniens pluvialibus hædis
Verberat imber humum: quam multa grandine nimbi
In vada præcipitant; quum Juppiter horridus austris
Torquet aquosam hiemem, & cœlo cava nubila rumpit.
Pandarus & Bitias, Idæo Alcanore creti,

651 *ravos* conj. Heins. nullo fructu: *flavos* in multis male interpolatum sive ex scriptura *alvos*, sive ex incuria hominis, qui Apollinis crines describi putabat. (667 Hemistichium hoc *p. a. s.* ad Heynii sensum & languere & sententiam intercipere videtur. (669 *q. multi* Ed. P. Danielis. 671 *telo* tert. Rottend. Sed de fulmine poetam cogitasse dubitat Heynius.

Quos Jovis eduxit luco silvestris Hiera,
Abietibus juvenes patriis & montibus æquos,
Portam, quæ ducis imperio commissa, recludunt
Freti armis, ultroque invitant mœnibus hostem:
Ipsi intus dextra ac læva, pro turribus adstant
Armati ferro, & cristis capita alta corusci:
Quales aeriæ liquentia flumina circum,
Sive Padi ripis, Athesim seu propter amœnum,
Consurgunt geminæ quercus, intonsaque cœlo
Adtollunt capita, & sublimi vertice nutant.
Irrumpunt, aditus Rutuli ut videre patentes.
Continuo Quercens, & pulcher Aquicolus armis,
Et præceps animi Tmarus & Mavortius Hæmon,
Agminibus totis aut versi terga dedere,
Aut ipso portæ posuere in limine vitam.
Tum magis increscunt animis discordibus iræ,
Et jam collecti Troes glomerantur eodem,
Et conferre manum & procurrere longius audent.
Ductori Turno, diversa in parte furenti,
Turbantique viros, perfertur nuntius, hostem

673 Hæc lectio, *Hiera*, quomodo ab Heinsio defendi possit, Heynius non assequitur. Est enim manifeste vitiosa: in Ἱερὰ media produci nequit. *Iæra* scribendum est, ut Mentel. pr. & Gud. exhibebant. Turnebus *hyæna* conficiebat, quod per se non malum esset. (674 Versum hunc putat Heynius sublaturum fuisse Virgilium secundis curis; nam friget, cum eadem comparatio mox tam copiose ornetur vers. 679 sq. (677 *instant* aliquot Pier. & Heins. cum Goth. tert. 684 *Equicolus* vulgo. (690 *c. gradum* Nonius in *Conferre*; quod arridet Heinsio. Tum *ardent* Leid.

Fervere cæde nova, & portas præbere patentes.
Deserit inceptum, atque immani concitus ira
Dardaniam ruit ad portam, fratresque superbos:
Et primum Antiphaten, is enim se primus agebat,
Thebana de matre nothum Sarpedonis alti,
Conjecto sternit jaculo. Volat Itala cornus
Aera per tenerum, stomachoque infixa sub altum
Pectus abit: reddit specus atri vulneris undam
Spumantem, & fixo ferrum in pulmone tepescit.
Tum Meropem atque Erymantha manu, tum sternit Aphidnum:
Tum Bitian ardentem oculis, animisque frementem;
Non jaculo: neque enim jaculo vitam ille dedisset:
Sed magnum stridens contorta phalarica venit,
Fulminis acta modo: quam nec duo taurea terga,
Nec duplici squama lorica fidelis & auro
Sustinuit: collapsa ruunt immania membra.
Dat tellus gemitum, & clipeum super intonat ingens.
Qualis in Euboico Baiarum litore quondam
Saxea pila cadit; magnis quam molibus ante
Constructam ponto jaciunt: sic illa ruinam
Prona trahit, penitusque vadis illisa recumbit.

699 *p. tenuem* vulgo. (700 *atri sanguinis* pr. Hamb. cum aliis ap. Pier. ex interpretatione: *alti v.* conj. Pricæus ap. Burm. (701 *fixum f.* tres Burm. *resedit* Codex Kœleri.
702 *Periphanta* Heins. conjiciebat. Heynius malit eum emendasse Erymanta. (703 *ardentemque* aliquot Burm. *furentem* Cod. Med. Kœl. (710 *Talis* Rom. & Medic.
713 *undis i.* aliquot Pier.

Miscent se maria, & nigræ adtolluntur arenæ.
Tum sonitu Prochyta alta tremit, durumque cubile
Inarime Jovis imperiis imposta Typhœo.
Hic Mars armipotens animum viresque Latinis
Addidit, & stimulos acres sub pectore vertit:
Immisitque fugam Teucris atrumque timorem.
Undique conveniunt; quoniam data copia pugnæ
Bellatorque animos deus incidit.
Pandarus, ut fuso germanum corpore cernit,
Et quo sit fortuna loco, qui casus agat res:
Portam vi multa converso cardine torquet,
Obnixus latis humeris, multosque suorum
Mœnibus exclusos duro in certamine linquit:
Ast alios secum includit recipitque ruentes,
Demens! qui Rutulum in medio non agmine regem
Viderit irrumpentem, ultroque incluserit urbi:
Immanem veluti pecora inter inertia tigrim.
Continuo nova lux oculis obfulsit, & arma
Horrendum sonuere: tremunt in vertice cristæ
Sanguineæ, clipeoque micantia fulmina mittunt.

715 *sonitum* Goth. sec. non male. (718 *s. pectora* aliquot Heins. cum Goth. sec. perpetua varietate alibi obvia. Arridet tamen Heinsio. (721 *animo* vulgg. (722 *c. vidit* plures. (724 *vi magna* Medic. *vi tota* Montalb. quod impense placebat Heinsio, quem offendebat recurrens vers. sq. *multos*. (731 *effulsit* vulgo lectum in Codd. & Edd. Alterum ex Rom. Pierii repetiit Heins. sed h. l. ut putat Heynius, parum feliciter: non enim agitur de luce, quæ offulgeat oculis aliunde, sed emissa oculis fulget illa.
733 *fulgura mittit* vulgo.

Agnoscunt faciem invisam atque immania membra
Turbati subito Æneadæ. Tum Pandarus ingens
Emicat, & mortis fraternæ fervidus ira
Effatur: Non hæc dotalis regia Amatæ;
Nec muris cohibet patriis media Ardea Turnum.
Castra inimica vides: nulla hinc exire potestas.
Olli subridens sedato pectore Turnus:
Incipe, si qua animo virtus, & consere dextram:
Hic etiam inventum Priamo narrabis Achillem.
Dixerat. Ille rudem nodis & cortice crudo
Intorquet summis adnixus viribus hastam.
Excepere auræ vulnus; (Saturnia Juno
Detorsit veniens) portæque infigitur hasta.
At non hoc telum, mea quod vi dextera versat,
Effugies: neque enim is teli nec vulneris auctor.
Sic ait, & sublatum alte consurgit in ensem,
Et mediam ferro gemina inter tempora frontem
Dividit, impubesque immani vulnere malas.
Fit sonus: ingenti concussa est pondere tellus.
Collapsos artus atque arma cruenta cerebro
Sternit humi moriens: atque illi partibus æquis
Huc caput atque illuc humero ex utroque pependit.
Diffugiunt versi trepida formidine Troes.

741 *animi* Rom. (742 *invictum P.* Goth. tert. felici lapsu. 743 *c. nudo* sec. Hamb. (746 *D. juveni* pro div. lect. pr. Hamb. *terræque i.* Parrh. (747 *librat* multi: *torquet* Moret. 751 *i. pondere* Menag. alt.

Et, si continuo victorem ea cura subisset
Rumpere claustra manu sociosque immittere portis,
Ultimus ille dies bello gentique fuisset.
Sed furor ardentem cædisque insana cupido
Egit in adversos.
Principio Phalerim, & succiso poplite Gygen
Excipit: hinc raptas fugientibus ingerit hastas
In tergus. Juno vires animumque ministrat.
Addit Halym comitem, & confixa Phegea parma:
Ignaros deinde in muris Martemque cientes
Alcandrumque Haliumque Noemonaque Prytanimque.
Lyncea tendentem contra, sociosque vocantem,
Vibranti gladio conixus ab aggere dexter
Occupat: huic uno dejectum comminus ictu
Cum galea longe jacuit caput. Inde ferarum
Vastatorem Amycum, quo non felicior alter
Ungere tela manu, ferrumque armare veneno;
Et Clytium Æoliden, & amicum Crethea Musis;
Crethea Musarum comitem, cui carmina semper
Et citharæ cordi, numerosque intendere nervis:
Semper equos, atque arma virûm, pugnasque canebat.
Tandem ductores, audita cæde suorum,

758 Ortuinus, Burmanno monente, malebat *admittere*.
760 *infanda c.* aliquot Pier. & Heins. cum Goth. sec. & tert. *immensa* Gud. pro div. lect. (761 *Phalarim* vulgo.
764 *In tergum* vulgo. (765 *confixum* vulgo. (769 *dextra* aliquot ap. Burm. (770 *hinc uno* Zulich. & Bigot. nec male. (772 *felicius* quatuor ap. Burm. (774 *Cretea* vulgo.

Conveniunt Teucri, Mnestheus acerque Serestus;
Palantesque vident socios, hostemque receptum:
Et Mnestheus: Quo deinde fugam, quo tenditis? inquit.
Quos alios muros, quæ jam ultra mœnia habetis?
Unus homo, & vestris, o cives, undique septus
Aggeribus, tantas strages impune per urbem
Ediderit? juvenum primos tot miserit Orco?
Non infelicis patriæ, veterumque deorum,
Et magni Æneæ segnes miseretque pudetque?
Talibus adcensi firmantur, & agmine denso
Consistunt. Turnus paullatim excedere pugna,
Et fluvium petere, ac partem, quæ cingitur amni.
Acrius hoc Teucri clamore incumbere magno,
Et glomerare manum: ceu sævum turba leonem
Quum telis premit infensis; at territus ille,
Asper, acerba tuens, retro redit: & neque terga
Ira dare aut virtus patitur: nec tendere contra,
Ille quidem hoc cupiens, potis est per tela virosque.
Haud aliter retro dubius vestigia Turnus
Improperata refert, & mens exæstuat ira.
Quin etiam bis tum medios invaserat hostes:

781 Heinsius eleganter jungi putabat: *quo deinde fugam?* cui bono fugam? Sed hoc vix placere posse, censet Heynius. 790 *q. c. unda* Rom. & alii Pier. idem Medic. & ceteri vetustiores Heinsii, etiam Jul. Sabinus; nec *amnis* fere nisi in recentioribus, etiam Goth. tert. & habet interpretamenti speciem. Prætulit tamen Heinsius ut elegantius, nec immerito. Quæri tamen cum Heynio potest, an Maro id, quod elegantius esset, ubique maluerit. (794 *r. dedit* Montalb. & Ven. (796 *p. t. per hostes.*

Bis confusa fuga per muros agmina vertit.
Sed manus e castris propere coit omnis in unum.
Nec contra vires audet Saturnia Juno
Sufficere: aeriam cœlo nam Juppiter Irim
Demisit, germanæ haud mollia jussa ferentem;
Ni Turnus cedat Teucrorum mœnibus altis.
Ergo nec clipeo juvenis subsistere tantum,
Nec dextra valet: injectis sic undique telis
Obruitur. Strepit adsiduo cava tempora circum
Tinnitu galea, & saxis solida æra fatiscunt;
Discussæque jubæ capiti: nec sufficit umbo
Ictibus: ingeminant hastis & Troes & ipse
Fulmineus Mnestheus. Tum toto corpore sudor
Liquitur, & piceum (nec respirare potestas)
Flumen agit: fessos quatit acer anhelitus artus.
Tum demum præceps saltu sese omnibus armis
In fluvium dedit. Ille suo cum gurgite flavo
Accepit venientem, ac mollibus extulit undis;
Et lætum sociis abluta cæde remisit.

800 *conversa* vulgo, quod putidum esse recte monet Heinsius. Hoc non vidit, neque innumera alia, supinus semper Ambrogius. (802 *S. Turno* Goth. tert. audiendus ille, si auctoritatem haberet. (807 *objectis* Macrob. VI, 3.

810 *diffusæque* Zulich. (814 *æger a.* vulgo. (816 *g. vasto* idem & Mentel. sec. Goth. sec. (817 *fugientem* plerique Pier. & aliquot Burmann. cum Goth. tert.

# P. VIRGILII MARONIS
# ÆNEIDOS
## LIBER X.

### *ARGUMENTUM.*

*Jupiter, convocato deorum concilio, ad concordiam ipsos adhortatur. Ibi Venus de Trojanorum periculo insatiabilique Junonis odio conqueritur, aliquamque tandem tot calamitatum requiem petit. Juno contra malorum omnium caussam in Trojanos, veluti primos belli auctores, atque adeo in Venerem ipsam rejicit. Frustra itaque tentata reconciliatione Jupiter, ubi nullum videt esse contentionum finem, ne aut uxorem aut filiam læderet, se neutrarum partium studia secuturum pronuntiat, sed pro sua æquitate omnia fatis esse permissurum. Interim Rutuli totis viribus ad oppugnationem redeunt, non minore animo obsessi se ad defensionem*

*parant. Dum hæc in Latio geruntur, Æneas rebus in Etruria ex animi sententia confectis, multorumque sibi populorum auxiliis adjunctis, triginta navium classe ad suos revehitur. Ibi Nymphas, paullo ante in eam formam ex navibus suis transformatas, obvias habet: ex his & de classis amissione & de suorum periculo certior redditur. Inde in hostium usque conspectum profectus, copias suas exponit. Rutuli oppugnatione desistunt, occurrentesque ad litus terra hostem prohibere conantur. Magno utrimque detrimento pugnatur. Ibi Pallas, magna prius edita hostium strage, tandem a Turno occiditur. Cujus rei dolore percitus Æneas, magnos Rutulorum acervos amico inferias mittit: Ascanius quoque eruptione facta, suas cum patre copias conjungit. Quibus rebus permota Juno & pro Turno solicita, impetrata a Jove venia, præsenti eum periculo eripit, objecta illi falsa Æneæ imagine; quam dum in navim quandam fugientem insequitur vinculis a Junone ruptis, vi tempestatis ad litora Ardeæ proxima devehitur. Interim Mezentius Jovis monitu pugnæ succedens, magnum tam Trojanorum quam Etruscorum numerum prosternit; donec ab Ænea hastæ ictu vulneratus, & a Lauso filio protectus, ægre se ad obligandum vulnus ex acie recipit. Ibi Lausus quoque, dum patrem ulcisci conatur, ab Ænea interficitur: ejus rei nuntio accepto*

*Mezentius conscenso equo in prælium redit: ubi dum filii mortem vindicare parat, eadem qua filius dextra concidit.*

Panditur interea domus omnipotentis Olympi,
Conciliumque vocat divûm pater atque hominum rex
Sideream in sedem: terras unde arduus omnes,
Castraque Dardanidûm adspectat, populosque Latinos.
Considunt tectis bipatentibus. Incipit ipse:
Cœlicolæ magni, quia nam sententia vobis
Versa retro, tantumque animis certatis iniquis?
Abnueram bello Italiam concurrere Teucris.
Quæ contra vetitum discordia? quis metus aut hos
Aut hos arma sequi, ferrumque lacessere suasit?
Adveniet justum pugnæ, ne arcessite, tempus,
Quum fera Carthago Romanis arcibus olim
Exitium magnum atque Alpes immittet apertas:
Tum certare odiis, tum res rapuisse licebit.
Nunc sinite; & placitum læti componite fœdus.
Juppiter hæc paucis: at non Venus aurea contra

V. 1 *omnipatentis* fertur emendatum ab Egnatio; verum a poeta vix videtur adoptari potuisse, cum *panditur* præcesserit. Alii *omniparentis* conjectarunt, quod Jovianus Pontanus agnovisse dicitur, & N. Heinsius probabat. Heynius vero non assequitur, cur Maro non maluerit Nævianum versum totum servare: *Panditur interea domus altitonantis Olympi*. (5 *portis b.* sec. Moret. (6 *quænam* non pauci Pier. & ap. Burmann. bini quoque Gothani. (15 *placidum* nonnulli, etiam Medic. (16 *anxia* conj. Waddel. Animadverss. Crit. p. 33.

Pauca refert.
O pater, o hominum divûmque æterna potestas!
(Namque aliud quid sit, quod jam implorare queamus?)
Cernis ut insultent Rutuli; Turnusque feratur
Per medios insignis equis, tumidusque secundo
Marte ruat? non clausa tegunt jam mœnia Teucros:
Quin intra portas atque ipsis prælia miscent
Aggeribus mœrorum, & inundant sanguine fossas.
Æneas ignarus abest. Numquamne levari
Obsidione sines? muris iterum imminet hostis
Nascentis Trojæ: nec non exercitus alter;
Atque iterum in Teucros Ætolis surgit ab Arpis
Tydides. Equidem, credo, mea vulnera restant.
Et tua progenies mortalia demoror arma!
Si sine pace tua, atque invito numine Troes
Italiam petiere; luant peccata: neque illos
Juveris auxilio. Sin tot responsa secuti,
Quæ Superi Manesque dabant; cur nunc tua quisquam
Vertere jussa potest? aut cur nova condere fata?

18 *oque h.* Parrhas. quam Apronianam esse lectionem Jul. Sabinus tradit: *hominum rerumque* præstantiores Pierii & Heinsii Codd. omnes cum Valer. Probo; idque sequendum ait Heins. nec tamen recepit; casu, ut putat Heynius.

22 *claustra* Medic. (24 *murorum* vulgo. Tum *fossæ* lectum ante Burm. in Editione quoque Heinsii & Vulpii; & haud dubie hoc doctius dictum; nec dubitat Heynius pro vero habere. (27 *n. n. e. a.* Hemistichium, judice Heynio, adsutum ab aliena manu. Certe friget plusquam dici potest.

35 *Flectere j.* Oblong. & alii Pier. pars vett. Edd. cum magna parte Heinsianorum: *jura* sec. Menag. & Leid.

Quid repetam exustas Erycino in litore classes?
Quid tempestatum regem, ventosque furentes
Æolia excitos? aut actam nubibus Irim?
Nunc etiam Manes (hæc intentata manebat
Sors rerum) movet, & superis immissa repente
Alecto, medias Italûm bacchata per urbes.
Nil super imperio moveor: speravimus ista,
Dum fortuna fuit: vincant, quos vincere mavis.
Si nulla est regio, Teucris quam det tua conjunx
Dura; per eversæ, genitor, fumantia Trojæ
Excidia obtestor: liceat dimittere ab armis
Incolumem Ascanium, liceat superesse nepotem.
Æneas sane ignotis jactetur in undis;
Et, quamcumque viam dederit Fortuna, sequatur.
Hunc tegere, & diræ valeam subducere pugnæ.
Est Amathus, est celsa mihi Paphus, atque Cythera,
Idaliæque domus. Positis inglorius armis

36 *exhaustas* Ed. pr. Burm. qui cur Erycinum littus in Italia quærat, non assequitur Heynius. (42 *superavimus* legerat Jul. Sabin. (43 Servium distinxisse: *speravimus*, *ista D.f.f.* putat Burm. (45 Post *dura* interpungendum monet Servius. Junxerunt itaque alii *dura excidia*. Sed *dura Juno*.
46 *liceat superesse nepotem*, Inc. A. *liceat discedere ab armis*. Goth. tert. (47 *nepoti* conj. Heinsius; sed bene ipse damnat. (48 *sane* semper Heynio displicuit, qui meliorem lectionem Romani vetustissimi & alterius Pieriani, cum Sprot. & Goth. sec. *Æ. procul i.* amplectitur. Porro *in oris* aliquot Pier. tum Gud. alt. Mentel. Bona sententia respectu Æneæ apud Etruscos degentis. (51 *Paphos* vulgo. — *est celsa P. atque alta* C. Palatin. ap. Pier. cum Rom. alii ap. G. Fabric. & in Gud. pr. Rott. pr. Hamb.

Exigat hic ævum. Magna ditione jubeto
Carthago premat Ausoniam. Nihil urbibus inde
Obstabit Tyriis. Quid pestem evadere belli
Juvit, & Argolicos medium fugisse per ignes?
Totque maris vastæque exhausta pericula terræ?
Dum Latium Teucri recidivaque Pergama quærunt?
Non satius, cineres patriæ insedisse supremos,
Atque solum, quo Troja fuit? Xanthum & Simoenta
Redde, oro, miseris: iterumque revolvere casus
Da, pater, Iliacos Teucris. Tum regia Juno
Acta furore gravi: Quid me alta silentia cogis
Rumpere, & obductum verbis vulgare dolorem?
Ænean hominum quisquam divûmque subegit
Bella sequi, aut hostem regi se inferre Latino?
Italiam fatis petiit auctoribus; esto:
Cassandræ impulsus furiis. Num linquere castra
Hortati sumus, aut vitam committere ventis?
Num puero summam belli, num credere muros?
Tyrrhenamve fidem, aut gentes agitare quietas?
Quis deus in fraudem, quæ dura potentia nostri
Egit? ubi hic Juno, demissave nubibus Iris?

Indi-

54 *Italiam* tres Burm. *nil viribus* Parrhas. & Reg. *nil* etiam Cuningham. prætulit. (56 *Argolicûm* Bigot. *medios* alii edd. & scripti Pier. & Burm. binique Goth. (58 *rediviva* Rom. & alius Pier. *r. mœnia* sec. Moret. (59 *Num s.* tres Burm. *expendisse* Ed. pr. Burm. (63 *Icta*, *f.* tert. Moret.
64 *obtectum* sec. Moret. (71 *Tyrrhenamque* Edd. Heins. & Vulp. e Medic. (72 *nostra* vulgo.

Indignum est, Italos Trojam circumdare flammis
Nascentem, & patria Turnum consistere terra:
Cui Pilumnus avus, cui diva Venilia mater.
Quid face Trojanos atra vim ferre Latinis?
Arva aliena jugo premere, atque avertere prædas?
Quid soceros legere, & gremiis abducere pactas?
Pacem orare manu, præfigere puppibus arma?
Tu potes Ænean Manibus subducere Graiûm,
Proque viro nebulam, & ventos obtendere inanes:
Et potes in totidem classem convertere Nymphas:
Nos aliquid Rutulos contra juvisse, nefandum est?
Æneas ignarus abest: ignarus & absit.
Est Paphus, Idaliumque tibi, sunt alta Cythera.
Quid gravidam bellis urbem & corda aspera tentas?
Nosne tibi fluxas Phrygiæ res vertere fundo
Conamur? nos? an miseros qui Troas Achivis
Objecit? quæ caussa fuit, consurgere in arma
Europamque Asiamque, & fœdera solvere furto?
Me duce Dardanius Spartam expugnavit adulter?
Aut ego tela dedi, fovive cupidine bella?
Tunc decuit metuisse tuis: nunc sera querelis

74 *succendere f.* ap. Rufinian. de Schem. (78 Huic in nonnullis v. 79 præponi notat Burm. (83 *potis* Cuningh. intulit e Regio & Medic. *Tu p. i. t.* iterum volebat Markland. sed recte monet Burm. non ubique ejusmodi elegantias & adversus libros esse sectandas. (86 *Paphos* vulgo.
88 *mittere f.* Bigot. *fundere ventre* Leid. (90 *concurrere* Oudart. & Leid. (93 *fovique* al. *fovine* pr. Menag. (94 *Tum* scripti potiores cum Goth. binis; & sic IV, 597. *Tum decuit.*

Haud justis adsurgis, & irrita jurgia jactas.
Talibus orabat Juno: cunctique fremebant
Cœlicolæ adsensu vario. Ceu flamina prima,
Quum deprensa fremunt silvis, & cæca volutant
Murmura, venturos nautis prodentia ventos.
Tum pater omnipotens, rerum cui summa potestas,
Infit. Eo dicente deûm domus alta silescit,
Et tremefacta solo tellus: silet arduus æther:
Tum Zephyri posuere: premit placida æquora pontus.
Accipite ergo, animis atque hæc mea figite dicta.
Quandoquidem Ausonios conjungi fœdere Teucris
Haud licitum; nec vestra capit discordia finem:
Quæ cuique est fortuna hodie, quam quisque secat spem

Cledonius quoque agnoscit. Casu igitur factum, quod in Heinsianam recensionem illud non transiit. (96 *dictis* pro *Juno* Gud. (98 *depressa* Parrh. Ita etiam emendabat Markland. ad Stat. Silv. p. 20, ut *depressa fremere* sit humili sono murmurare. Nec spernenda erat hæc emendatio. Idem ne bis *fremebant* & *fremunt* esset, *gemunt* malebat.

100 *cui prima p.* Rom. a m. pr. Medic. Gud. pro var. lect. (adde Goth. sec.) & Donat. itaque receperat Heinsius & post eum Vulpius; sed iterum *summa* revocavit Burmann. quod *prima* modo præcesserat; & probe factum arbitratur Heynius. (101 *Quo dicente* Ed. Ven. nec male. *d. a. quievit* Jul. Sabinus legisse videtur; & *quiescit* pr. Hamb. a m. sec. scilicet ne *silescit* & *silet* continuo se excipiant.

102 *sono* Passerat. ap. Burm. suspicatur; & sic pr. Hamb. a m. sec. ut sit *sono vocis*. Perperam ait Heynius. Est enim poeticus ornatus. (103 *Jam Z.* malit Burm. *posuere minas*, *premit æ. p.* Ven. (104 *f. verba* pr. Hamb.

106 *l. est* vulgo ante Heins. qui recte hoc ejecit. (107 *quæcumque* aliquot Pier. *tenet s.* Dorvill. Hic velit Heynius ab Heinsio & Burmanno appositum esse, quo sensu illa: *q. q. s. s.* acceperint. Si poeta archaismum sectatus *secit* scripsisset,

Tros Rutulusve fuat, nullo discrimine habebo:
Seu fatis Italûm castra obsidione tenentur,
Sive errore malo Trojæ monitisque sinistris.
Nec Rutulos solvo. Sua cuique exorsa laborem
Fortunamque ferent. Rex Juppiter omnibus idem.
Fata viam invenient. Stygii per flumina fratris,
Per pice torrentes atraque voragine ripas
Adnuit, & totum nutu tremefecit Olympum.
Hic finis fandi. Solio tum Juppiter aureo
Surgit, cœlicolæ medium quem ad limina ducunt.

Interea Rutuli portis circum omnibus instant
Sternere cæde viros, & mœnia cingere flammis.
At legio Æneadûm vallis obsessa tenetur:
Nec spes ulla fugæ. Miseri stant turribus altis
Nequidquam, & rara muros cinxere corona.
Asius Imbrasides, Hicetaoniusque Thymœtes,
Assaracique duo, & senior cum Castore Thybris,
Prima acies. Hos germani Sarpedonis ambo,

set, posset esse antiqua vox *seco*, *secere*, pro *sequo*, *ere*, unde *sequor* mansit. Turnebus exposuerat *sumit:* nam qui aliquid secat, sibi partem sumit. Scaliger & Cerda, *aperit sibi spem factis*, ut, qui viam secat, aperit. Sed hoc durum & longe petitum est. V. not. ad h. l. (108 *habetor* conj. Heins. (111 *salvo* Zulich. pro var. lect. sicque Goth. tert. Interpunctio etiam sic institui potest: *habebo. Seu — sinistris: Nec R. solvo*. Vel: *Seu — sinistris: (nec Rutulos solvo:) sua c. e. l. F. f.* Et hæc ratio Heynio magis probatur. (120 *Ast* vulgo. (121 *fugæ miseris* Sprot. duo Rottend. & Dorvill. (123 *Iasius* passim editum, perperam. (124 *A. domus duo* & Ed. pr. ap. Burm.
125 *P. acie* malit Trappius, vulgare amplexus pro exquisitiore.

Et Clarus, & Hæmon, Lycia comitantur ab alta.
Fert ingens toto connixus corpore saxum,
Haud partem exiguam montis, Lyrnessius Acmon,
Nec Clytio genitore minor, nec fratre Menestheo.
Hi jaculis, illi certant defendere saxis,
Molirique ignem, nervoque aptare sagittas.
Ipse inter medios, Veneris justissima cura,
Dardanius caput, ecce, puer detectus honestum,
Qualis gemma, micat, fulvum quæ dividit aurum,
Aut collo decus, aut capiti: vel quale per artem
Inclusum buxo, aut Oricia terebintho
Lucet ebur: fusos cervix cui lactea crines
Accipit, & molli subnectens circulus auro.
Te quoque magnanimæ viderunt, Ismare, gentes

tiore. Tum ap. Serv. interpungitur ab aliis, quod Ge. Fabric. malebat: *hos germani, Sarpedonis ambo*, sc. filii.

126 *Et Cl. & Hæ.* Locus manifeste inquinatus & in leges metricas peccans, ait Heinsius. Sic tamen Rom. cum aliis Pier. & Medic. cum aliis Heins. ut vetus adeo corruptela hic insideat. Nec tamen adeo absonum videtur, ut & inprimis sequente adspiratione producatur. Heinsius tentat varie & *Cnemon* & *Mæon* & *Memnon*: sed talia infinita possit aliquis comminisci. *Et Cl. & Hæmus* Ge. Fabric. probat. Duo Rottend. & a m. sec. Moret. tert. *& Themon*: quod equidem, si quid mutandum, cum Heins. Ed. amplectitur Heynius. (127 *c. pectore* pr. Hamb. (130 *tentant* Oudart. (132 *inter primos* Gud. pro var. lect. (133 *ipse p.* alt. Hamb. (134 *quam d.* qu. Moret. (137 *fuscos* videtur Serv. legisse. (138 *Excipit* Schol. Hor. Cruqu. — *subnectit* vulgo. (139 *magnæ animæ v. T.* Heins. olim conjecerat. Quo vero jure Ismarum Lydium veneno inungentem tela inducere potuerit, non assequitur Heynius. Mæones illo tempore non adeo barbari erant.

Vulnera dirigere, & calamos armare veneno,
Mæonia generose domo: ubi pinguia culta
Exercentque viri, Pactolosque irrigat auro.
Adfuit & Mnestheus, quem pulsi pristina Turni
Aggere mœrorum sublimem gloria tollit;
Et Capys: hinc nomen Campanæ ducitur urbi.
  Illi inter sese duri certamina belli
Contulerant: media Æneas freta nocte secabat.
Namque ut ab Evandro castris ingressus Etruscis,
Regem adit, & regi memorat nomenque genusque;
Quidve petat, quidve ipse ferat; Mezentius arma
Quæ sibi conciliet, violentaque pectora Turni,
Edocet; humanis quæ sit fiducia rebus
Admonet, immiscetque preces. Haud fit mora; Tarchon
Jungit opes, fœdusque ferit: tum libera fati
Classem conscendit jussis gens Lydia divûm,
Externo commissa duci. Æneia puppis
Prima tenet, rostro Phrygios subjuncta leones:
Imminet Ida super, profugis gratissima Teucris.
Hic magnus sedet Æneas, secumque volutat

143 *Adfluit* Bigot. quod ornat Burm. (144 *murorum* vulgo. 145 *dicitur* aliquot Burm. (149 *n. decusque* ap. Diomedem. 150 *quidque i.* melius scripsisset, ut Heynio videtur; idque multos maluisse Servius auctor est. (153 *admiscetque* Carisius. (154 *fatis* vulgg. etiam Servius. (157 *subvecta* passim in scriptis & excusis. Alii ap. Pier. cum Goth. tert. *subjecta*, sec. Moret. *submissa*. (158 Si Tucca & Varius hunc versum delevissent, Maroniani carminis sententiæ non male consuluissent, ut Heynius arbitratur.

Eventus belli varios: Pallasque sinistro
Adfixus lateri jam quærit sidera, opacæ
Noctis iter, jam quæ passus terraque marique.
  Pandite nunc Helicona, deæ, cantusque movete;
Quæ manus interea Tuscis comitetur ab oris
Ænean, armetque rates, pelagoque vehatur.
Massicus ærata princeps secat æquora tigri:
Sub quo mille manus juvenum, qui mœnia Clusî,
Quique urbem liquere Cosas: quîs tela, sagittæ,
Corytique leves humeris, & letifer arcus.
Una torvus Abas: huic totum insignibus armis
Agmen, & aurato fulgebat Apolline puppis.
Sexcentos illi dederat Populonia mater
Expertos belli juvenes: ast Ilva trecentos
Insula, inexhaustis chalybum generosa metallis.
Tertius, ille hominum divûmque interpres Asylas,
Cui pecudum fibræ, cæli cui sidera parent,
Et linguæ volucrum, & præsagi fulminis ignes,
Mille rapit densos acie atque horrentibus hastis.
Hos parere jubent Alpheæ ab origine Pisæ;
Urbs Etrusca solo. Sequitur pulcherrimus Astur,
Astur equo fidens, & versicoloribus armis.

163 *monete* Gud. a m. pr. Vide ad eumd. vers. sup. VII, 641.
165 *trabatur* Ed. pr. Burm. (171 *aurata f. imagine* pr. Hamb. pro var. lect. (176 *cælum* alt. Hamb. unde Burm. an *cui cælum & s.* Et quid quæso inde? (178 *armis* multi habent ap. Burm. cum Goth. tert. (179 *Alphea* Heinsius e Medic. & aliis reposuerat. *Alpheæ* tacite revocavit Burm. & recte, ut arbitratur Heynius.

Tercentum adjiciunt, mens omnibus una sequendi
Qui Cærete domo, qui sunt Minionis in arvis,
Et Pyrgi veteres, intempestæque Graviscæ.
Non ego te, Ligurum ductor fortissime bello,
Transierim, Cinyra, & paucis comitate Cupavo,
Cujus olorinæ surgunt de vertice pennæ,
Crimen amor vestrum, formæque insigne paternæ.
Namque ferunt, luctu Cycnum Phaetontis amati,
Populeas inter frondes umbramque sororum
Dum canit, & mæstum Musa solatur amorem,
Canentem molli pluma duxisse senectam;
Linquentem terras, & sidera voce sequentem.
Filius, æquales comitatus classe catervas,
Ingentem remis Centaurum promovet: ille
Instat aquæ, saxumque undis immane minatur
Arduus, & longa sulcat maria alta carina.
Ille etiam patris agmen ciet Ocnus ab oris,
Fatidicæ Mantus & Tusci filius amnis:
Qui muros matrisque dedit tibi, Mantua, nomen,
Mantua dives avis. Sed non genus omnibus unum.

187 *pinnæ* Rom. Medic. Gud. & alt. Mentel. *cristæ* alii Pier. cumque iis Goth. tert. (188 *f. qua* Waddel. Animadverss. crit. p. 33, quo fructu, non videt Heynius. Eidem totus versus e margine irrepsisse videtur; quo ejecto quam bene procedant omnia, pro se quisque intelligit. (191 *cantu* pro *M.* Parrhas. (195 *submovet* pr. Hamb. (198 *Quin etiam* antiquum satis exemplar ap. Pier. quod non displicet.

201 *d. agris* pr. Hamb. & Zulich. pro var. lect. Sed bene monet Burm. sequentia majorum potentiam adstruere.

Gens illi triplex, populi sub gente quaterni:
Ipsa caput populis; Tusco de sanguine vires.
Hinc quoque quingentos in se Mezentius armat,
Quos patre Benaco velatus arundine glauca
Mincius infesta ducebat in æquora pinu.
It gravis Aulestes, centenaque arbore fluctus
Verberat adsurgens: spumant vada marmore verso.
Hunc vehit immanis Triton & cærula concha
Exterrens freta: cui laterum tenus hispida nanti
Frons hominem præfert, in Pristin desinit alvus;
Spumea semifero sub pectore murmurat unda.
Tot lecti proceres ter denis navibus ibant
Subsidio Trojæ, & campos salis ære secabant.

Jamque dies cælo concesserat: almaque curru
Noctivago Phœbe medium pulsabat Olympum:
Æneas (neque enim membris dat cura quietem)
Ipse sedens clavumque regit velisque ministrat.
Atque illi medio in spatio chorus, ecce, suarum
Occurrit comitum: Nymphæ, quas alma Cybebe
Numen habere maris, Nymphasque e navibus esse
Jusserat, innabant pariter, fluctusque secabant,
Quot prius æratæ steterant ad litora proræ.

207 *Auletes* & *fluctum* vulgo. (210 *exercens* alt. Hamb. & Zulich. a m. sec. (212 *cæruleo s. p.* citat Arusianus Messius. (213 *Tot l. juvenes* Leid. & sec. Moret. (214 *c. maris* Bigot. & Goth. tert. *ruebant* aliquot Pier. (215 *discesserat* olim in Edd. (220 *Cybele* vulgg. (223 *naves* Oblong.

Adgnoscunt longe regem, lustrantque choreis.
Quarum, quæ fandi doctissima, Cymodocea
Pone sequens dextra puppim tenet, ipsaque dorso
Eminet, ac læva tacitis subremigat undis.
Tum sic ignarum adloquitur: Vigilasne, deûm gens,
Ænea? vigila, & velis immitte rudentes.
Nos sumus Idææ sacro de vertice pinus,
Nunc pelagi Nymphæ, classis tua. Perfidus ut nos
Præcipites ferro Rutulus flammaque premebat,
Rupimus invitæ tua vincula, teque per æquor
Quærimus. Hanc genetrix faciem miserata refecit,
Et dedit esse deas, ævumque agitare sub undis.
At puer Ascanius muro fossisque tenetur
Tela inter media, atque horrentes Marte Latinos.
Jam loca jussa tenent forti permixtus Etrusco
Arcas eques. Medias illis opponere turmas,
Ne castris jungant, certa est sententia Turno.
Surge age, & Aurora socios veniente vocari
Primus in arma jube, & clipeum cape: quem dedit ipse
Invictum ignipotens, atque oras ambiit auro.

225 *quæ nandi* Markland. ad Stat. II, Silv. 2, 19 legebat, quem bene refellit Burm. (229 *ac ventis* Ed. pr. Burm.
232 *flammisque* Goth. tert. *petebat* alt. Hamb. pro var. lect.
238 *tenet* vulgo. (242 *Pronus in a.* aliquot Pier.
243 Quotiescunque hunc versum recitavit Heynius, hemistichium sensit languere, *a. o. a. a.* itaque ab alia manu ad explendum versum insertum arbitratus est. Postea vidit ap. Burm. etiam Ortuinium, quisquis ille est, a manu indocti monachi adjecta illa credidisse.

Crastina lux, mea si non irrita dicta putaris,
Ingentes Rutulæ spectabit cædis acervos.
Dixerat: & dextra discedens impulit altam,
Haud ignara modi, puppim. Fugit illa per undas
Ocior & jaculo & ventos æquante sagitta.
Inde aliæ celerant cursus. Stupet inscius ipse
Tros Anchisiades: animos tamen omine tollit.
Tum breviter supera adspectans convexa precatur:
Alma parens Idæa deûm, cui Dindyma cordi,
Turrigeræque urbes, bijugique ad frena leones;
Tu mihi nunc pugnæ princeps, tu rite propinques
Augurium, Phrygibusque adsis pede, diva, secundo.
Tantum effatus: & interea revoluta ruebat
Matura jam luce dies, noctemque fugarat.
Principio sociis edicit, signa sequantur,
Atque animos aptent armis, pugnæque parent se.
Jamque in conspectu Teucros habet & sua castra,
Stans celsa in puppi: clipeum quum deinde sinistra
Extulit ardentem. Clamorem ad sidera tollunt
Dardanidæ e muris. Spes addita suscitat iras.
Tela manu jaciunt. Quales sub nubibus atris

244 C. *l.* deficere hic verbum, sc. aderit, veniet, Burmannum putare potuisse jure miratur Heynius: nam Longo & aliis veteribus Grammaticis id condonandum est, qui vs. seq. *spectabis* legebant. (246 *actam* Montalb. pro div. lect.
248 *sectante* Sprot. (255 *superbo* sec. Hamb. (258 *bella s.* Uratisl. Nec vero in *signa sequi* argutandum, an ævo Trojano signa militaria habuerint. (261 *tum* vulgo.

Strymoniæ dant signa grues, atque æthera tranant
Cum sonitu, fugiuntque notos clamore secundo.
At Rutulo regi ducibusque ea mira videri
Ausoniis; donec versas ad litora puppes
Respiciunt, totumque adlabi classibus æquor.
Ardet apex capiti, cristisque a vertice flamma
Funditur, & vastos umbo vomit aureus ignes:
Non secus, ac liquida si quando nocte cometæ
Sanguinei lugubre rubent, aut Sirius ardor:
Ille sitim morbosque ferens mortalibus ægris
Nascitur, & lævo contristat lumine cœlum.
Haud tamen audaci Turno fiducia cessit
Litora præcipere, & venientes pellere terra.
(Ultro animos tollit dictis, atque increpat ultro:)
Quod votis optastis, adest, perfringere dextra.
In manibus Mars ipse, viri. Nunc conjugis esto
Quisque suæ tectique memor: nunc magna referto

265 *d. colla* Sprot. quod ornare aliquis possit de porrectis volantum gruum collis. Porro *æquora* alt. Hamb. (270 *tristisque* Faernus emendabat ap. Ursin. & Cuningh. *e vert.* vulgo. (271 *umbo æreus* cum Macrob. V, 13 aliquot Pier. & alii multi. Utrumque recte, sed alterum poetica oratione dignius. (275 *circumstat* Goth. tert. (277 *præripere* vulgg. etiam Servius, quod toties in alterius locum successit.

278 Abest hic versus Mediceo & aliis Heins. in aliis superiori præponitur, ut satis constet esse hic retractum ex sup. IX, 127. (279 *perstringere* pr. Hamb. pro var. lect.

280 *ipse viris* olim editum, & sic Mediceus cum aliis, inter quos tres Goth. Habet hoc ipsum quod placeat. *M. ecce* pro var. lect. pr. Hamb. (281 *testisque* Goth. tert. belle vero post, *conjugis suæ*! tum *referte* Gud. a m. pr. sicque malebat Heinsius sc. doctius hoc arbitratus.

Facta patrum, laudes. Ultro occurramus ad undam;
Dum trepidi, egressisque labant vestigia prima.
Audentes Fortuna juvat.
Hæc ait, & secum versat, quos ducere contra,
Vel quibus obsessos possit concredere muros.
Interea Æneas socios de puppibus altis
Pontibus exponit: multi servare recursus
Languentis pelagi, & brevibus se credere saltu:
Per remos alii. Speculatus litora Tarchon,
Qua vada non spirant, nec fracta remurmurat unda,
Sed mare inoffensum crescenti adlabitur æstu;
Advertit subito proras, sociosque precatur:
Nunc, o lecta manus, validis incumbite remis;
Tollite, ferte rates; inimicam findite rostris
Hanc terram, sulcumque sibi premat ipsa carina.
Frangere nec tali puppim statione recuso;
Adrepta tellure semel. Quæ talia postquam

282 *laudesque* Egnatius videtur correxisse, sicque multi edd. & scripti. *Facta*, *p.* distingui malit Heynius. Porro *ad amnem* pr. Hamb. pro var. lect. (283 *egressique* Rom. & plerique alii Pier. & Heins. scripti fere omnes. Cur ergo non receptum? magis haud dubie figuratum. (284 *Audaces* pr. Hamb. a m. sec. (286 *committere* pr. Hamb. pro var. lect. (288 *recessus* Codd. p. Pier. quod pro interpretamento habet Heynius. (291 *spumant* nonnulli Pier. Vulgo: *sperat*, quod Romanus tuetur & olim Servius probabat.

295 *forte r.* Waddel. Animadv. Crit. p. 35. perperam. Si conjecturæ indulgere vellet, Heynius potius emendaret: *Pellite*, *ferte*, *ratem*, h. impellite. Tum *figite* pro *findite* conj. Heins. (297 *puppes* multi & præstantiores, idque Catroeus sequutus.

Effatus Tarchon: socii consurgere tonsis,
Spumantesque rates arvis inferre Latinis;
Donec rostra tenent siccum, & sedere carinæ
Omnes innocuæ. Sed non puppis tua, Tarchon.
Namque inflicta vadis dorso dum pendet iniquo,
Anceps sustentata diu, fluctusque fatigat:
Solvitur, atque viros mediis exponit in undis;
Fragmina remorum quos & fluitantia transtra
Impediunt, retrahitque pedem simul unda relabens.
Nec Turnum segnis retinet mora: sed rapit acer
Totam aciem in Teucros, & contra in litore sistit.
Signa canunt. Primus turmas invasit agrestes
Æneas, omen pugnæ, stravitque Latinos;
Occiso Therone, virûm qui maximus ultro
Ænean petit. Huic gladio perque ærea suta,
Per tunicam squalentem auro, latus haurit apertum.
Inde Lichan ferit, exsectum jam matre peremta,
Et tibi, Phœbe, sacrum, casus evadere ferri
Quod licuit parvo. Nec longe, Cissea durum,
Immanemque Gyan, sternentes agmina clava,

301 *sidere* tert. Rottend. quod verum videtur; saltem proprium hac in re. (302 *innocue* Medic. a m. pr. Cuninghamus emendat: *innocuum*, perperam. (304 Heynius interpungere malit: *A. sustentata, diu* &c. (307 *pedes* vulgo. (310 *invadit* quatuor Heins. (313 *scuta* vulgo ante Heins. (315 *Lycam* vulgo. (317 *Cui licuit* vulgg. sed Romano præeunte. Markland. ad Stat. p. 28 emendabat: *Quo licuit parvo?* Vix probabit tale acumen (cum Heynio ego sentio), quisquis Maronem noverit. (318 *Gyam* vulgo.

Dejecit leto: nihil illos Herculis arma,
Nec validæ juvere manus, genitorque Melampus,
Alcidæ comes, usque graves cum terra labores
Præbuit. Ecce Pharo, voces dum jactat inertes,
Intorquens jaculum clamanti sistit in ore.
Tu quoque, flaventem prima lanugine malas
Dum sequeris Clytium infelix, nova gaudia, Cydon;
Dardania stratus dextra, securus amorum,
Qui juvenum tibi semper erant, miserande, jaceres:
Ni fratrum stipata cohors foret obvia, Phorci
Progenies, septem numero, septenaque tela
Conjiciunt. Partim galea clipeoque resultant
Irrita; deflexit partim stringentia corpus
Alma Venus. Fidum Æneas adfatur Achaten:
Suggere tela mihi, non ullum dextera frustra
Torserit in Rutulos, steterunt quæ in corpore Graiûm
Iliacis campis. Tum magnam corripit hastam,
Et jacit. Illa volans clipei transverberat æra
Mæonis, & thoraca simul cum pectore rumpit.
Huic frater subit Alcanor, fratremque ruentem
Sustentat dextra: trajecto missa lacerto
Protinus hasta fugit, servatque cruenta tenorem:

320 *Nil v.* vulgo ante Heins. (321 *dum* vulgo. (322 *inertes* dubitat Burm. an pro glossa irrepserit. (323 *clamantis* vulgo: alterum elegantius. (329 *septem numeros* Medic. a m. pr. Poterat & hoc vitium in elegantiam deflecti: ut sit pro *numerus*. Melius autem sic distingui putat Heyn. *Progenies: s. n.* (333 *Suffice t. m.* & mox: *Sparserit in R.* Barthius ex vet. Schol. (336 *oras* alt. Hamb. & Parrh. cum Goth. sec.

Dexteraque ex humero nervis moribunda pependit.
Tum Numitor, jaculo fratris de corpore rapto,
Ænean petiit: sed non & figere contra
Est licitum, magnique femur perstrinxit Achatæ.
Hic Curibus, fidens primævo corpore, Clausus
Advenit, & rigida Dryopen ferit eminus hasta
Sub mentum graviter pressa, pariterque loquentis
Vocem animamque rapit, trajecto gutture; at ille
Fronte ferit terram, & crassum vomit ore cruorem.
Tres quoque Threicios Boreæ de gente suprema,
Et tres, quos Idas pater & patria Ismara mittit,
Per varios sternit casus. Adcurrit Halesus,
Auruncæque manus: subit & Neptunia proles,
Insignis Messapus equis. Expellere tendunt
Nunc hi, nunc illi: certatur limine in ipso
Ausoniæ. Magno discordes æthere venti
Prœlia ceu tollunt, animis & viribus æquis.
Non ipsi inter se, non nubila, non mare cedunt:
Anceps pugna diu: stant obnixi omnia contra.

345 *Viribus b. f.* vett. Edd. aliquot ante Pier. *C. fidens* jungere malebat Cerda. (346 *Advolat* Oblongus Pierii & alii.

349 *F. premit* aliquot Burm. cum Goth. tert. (351 *& patria, Ismara mittunt:* malebat scriptum Heynius. Sicque etiam Heinsio in votis fuit. Sed potuit a poeta *Ismarus* pro *Ismarius* dici; ut tot alia. (352 *Occurrit* vulgo.

356 *M. — æquore* suspicatur Burm. quia mox sequitur: *non mare*. Atqui sequitur quoque *non nubila*. Vix putes serio talia tractari. (358 *cedit* omnes. Alterum e Medic. a m. pr. Heins. arripuit paullo cupidius, ut Heynio videtur.

359 *obnixa* omnes fere ubique Codd. cum Rom. & Medic.

Haud aliter Trojanæ acies aciesque Latinæ
Concurrunt: hæret pede pes, densusque viro vir.
At parte ex alia, qua saxa rotantia late
Impulerat torrens, arbustaque diruta ripis,
Arcadas, insuetos acies inferre pedestres,
Ut vidit Pallas Latio dare terga sequaci,
Aspera quîs natura loci dimittere quando
Suasit equos; unum quod rebus restat egenis,
Nunc prece, nunc dictis virtutem accendit amaris:
Quo fugitis, socii? per vos, & fortia facta,
Per ducis Evandri nomen, devictaque bella,
Spemque meam, patriæ quæ nunc subit æmula laudi,
Fidite ne pedibus. Ferro rumpenda per hostes
Est via. Qua globus ille virûm densissimus urget:
Hac vos & Pallanta ducem patria alta reposcit.
Numina nulla premunt: mortali urgemur ab hoste
Mortales: totidem nobis animæque, manusque.
Ecce, maris magna claudit nos objice pontus:
Deest jam terra fugæ. Pelagus Trojamne petemus?
Hæc ait, & medius densos prorumpit in hostes.
Obvius huic primum, fatis adductus iniquis,
Fit Lagus; hunc, magno vellit dum pondere saxum,
Intorto figit telo, discrimina costis

Per

360 *Teucrorum acies* sec. Rottend. (363 *Intulerat* vulgo omnes cum Rom. (364 *Arcades* Ed. N. Heinsii, operarum haud dubie vitio, in Cominiana quoque servato.
368 *v. extendit* Parrh. (371 *laudis* multi. (372 *rapienda* pr. Hamb. (377 *magno* vulgo. (378 *Pelago* plures.

Per medium qua spina dedit: hastamque receptat
Ossibus hærentem. Quem non super occupat Hisbo,
Ille quidem hoc sperans: nam Pallas ante ruentem,
Dum furit, incautum crudeli morte sodalis,
Excipit, atque ensem tumido in pulmone recondit.
Hinc Sthenelum petit, & Rhœti de gente vetusta
Anchemolum, thalamos ausum incestare novercæ.
Vos etiam gemini, Rutulis cecidistis in arvis,
Daucia, Laride Thymberque, simillima proles,
Indiscreta suis, gratusque parentibus error;
At nunc dura dedit vobis discrimina Pallas:
Nam tibi, Thymbre, caput Evandrius abstulit ensis:
Te decisa suum, Laride, dextera quærit;
Semanimesque micant digiti, ferrumque retractant.
Arcadas accensos monitu, & præclara tuentes
Facta viri, mixtus dolor & pudor armat in hostes.
Tum Pallas bijugis fugientem Rhœtea præter
Trajicit. Hoc spatium tantumque moræ fuit Ilo.
Ilo namque procul validam direxerat hastam:
Quam medius Rhœteus intercipit, optime Teuthra,
Te fugiens, fratremque Tyren: curruque volutus
Cædit semanimis Rutulorum calcibus arva.

383 *qua s. dabat* Medic. Gud. a m. pr. Montalb. cum aliis; idque recte recepit Cuningh. (384 *Hisbon* vulgo.
389 *temerare n.* sec. Moret. (391 *Daunia* Menag. pro div. lect. & Scheffer. cum Zulich. a m. sec. quod probat Heinsius.
393 *dira* Sprot. pro var. lect. & Zulich. a m. pr. *sæva* Schol. Stat. (396 *Semianimesque* Rom. & sic scribi malit Heyn.
398 *d. & furor* Rom.

Ac velut, optato ventis æstate coortis,
Dispersa immittit silvis incendia pastor;
Correptis subito mediis, extenditur una
Horrida per latos acies Vulcania campos;
Ille sedens victor flammas despectat ovantes:
Non aliter sociûm virtus coit omnis in unum,
Teque juvat, Palla. Sed bellis acer Halesus
Tendit in adversos, seque in sua se colligit arma.
Hic mactat Ladona, Pheretaque, Demodocumque;
Strymonio dextram fulgenti deripit ense
Elatam in jugulum; saxo ferit ora Thoantis,
Ossaque dispersit cerebro permixta cruento.
Fata canens silvis genitor celarat Halesum:
Ut senior leto canentia lumina solvit:
Injecere manum Parcæ, telisque sacrarunt
Evandri. Quem sic Pallas petit ante precatus:
Da nunc, Thybri pater, ferro, quod missile libro,
Fortunam atque viam duri per pectus Halesi.
Hæc arma exuviasque viri tua quercus habebit.
Audiit illa deus: dum texit Imaona Halesus,
Arcadio infelix telo dat pectus inermum.
At non cæde viri tanta perterrita Lausus,
Pars ingens belli, sinit agmina: primus Abantem
Oppositum interimit, pugnæ nodumque moramque,

405 *optata* vett. Edd. & Codd. non pauci, sed perperam. Male interpungitur in Heins. & Burm. *optato, ventis*.
416 *dispergit* vulgo. (425 *inerme* tres Burm. *apertum* Goth. tert. non indocte ut alibi.

Sternitur Arcadiæ proles; sternuntur Etrusci;
Et vos, o Graiis imperdita corpora, Teucri.
Agmina concurrunt ducibusque & viribus æquis.
Extremi addensent acies: nec turba moveri
Tela manusque sinit. Hinc Pallas instat & urget,
Hinc contra Lausus, nec multum discrepat ætas,
Egregii formæ; sed queîs fortuna negarat
In patriam reditus. Ipsos concurrere passus
Haud tamen inter se magni regnator Olympi:
Mox illos sua fata manent majore sub hoste.
Interea soror alma monet succurrere Lauso
Turnum; qui volucri curru medium secat agmen.
Ut vidit socios: Tempus desistere pugnæ.
Solus ego in Pallanta feror; soli mihi Pallas
Debetur; cuperem ipse parens spectator adesset.
Hæc ait; & socii cesserunt æquore jusso.
At Rutulûm abscessu juvenis, tum jussa superba
Miratus, stupet in Turno, corpusque per ingens
Lumina volvit, obitque truci procul omnia visu.
Talibus & dictis it contra dicta tyranni:
Aut spoliis ego jam raptis laudabor opimis,

432 *addensant* vulgo cum Rom. & Medic. (435 *forma* vulg. 439 *movet* Voss. & Goth. sec. *succedere* Rom. & alii Pier. & Heins. quod & hic probat. (441 *Ut vidit*, *socii*, *t.* vel *Ut vidit sociis*: Waddel. conj. Animadverss. crit. p. 36. — *d. pugna* Rom. & alii, quod vulgare esset. (444 *jussi* vulgo ante Heins. (445 Hæserunt omnes in *tum*, quod paullo asperius dictum hic videtur. Optime junges, ait Heynius: *At tum juvenis*. (449 *lætabor* Bigot.

Aut leto insigni. Sorti pater æquus utrique est.
Tolle minas. Fatus medium procedit in æquor.
Frigidus Arcadibus coit in præcordia sanguis.
Desiluit Turnus bijugis; pedes adparat ire
Comminus. Utque leo, specula quum vidit ab alta
Stare procul campis meditantem in prœlia taurum,
Advolat; haud alia est Turni venientis imago.
Hunc ubi contiguum missæ fore credidit hastæ,
Ire prior Pallas, si qua fors adjuvet ausum
Viribus imparibus: magnumque ita ad æthera fatur:
Per patris hospitium, & mensas, quas advena adisti,
Te precor, Alcide, cœptis ingentibus adsis:
Cernat semineci sibi me rapere arma cruenta,
Victoremque ferant morientia lumina Turni.
Audiit Alcides juvenem, magnumque sub imo
Corde premit gemitum, lacrimasque effudit inanes.
Tum genitor natum dictis adfatur amicis:
Stat sua cuique dies: breve & irreparabile tempus
Omnibus est vitæ: sed famam extendere factis,
Hoc virtutis opus. Trojæ sub mœnibus altis
Tot nati cecidere deûm: quin occidit una

455 *in* abest vulgo. (456 *est* duo Rottend. omittunt: at Gud. &c, quod Heins. amplectitur; & facit utique orationem nitidiorem. Nescio cur Burm. tacite iterum ejecerit.
462 *Cernant*, sc. morientia lumina, Oblongus, tert. Moret. Zulich. & Franc. quod multo suavius altero. (465 *effundit* plerique Pier. & Heins. & ipse Medic. ac Rom.
467 *irremeabile* Oudart.

Sarpedon, mea progenies. Et jam sua Turnum
Fata vocant, metasque dati pervenit ad ævi.
Sic ait, atque oculos Rutulorum rejicit arvis.
At Pallas magnis emittit viribus hastam,
Vaginaque cava fulgentem deripit ensem.
Illa volans, humeri surgunt qua tegmina summa,
Incidit, atque viam clipei molita per oras,
Tandem etiam magno strinxit de corpore Turni.
Hic Turnus ferro præfixum robur acuto
In Pallanta diu librans jacit, atque ita fatur:
Adspice, num mage sit nostrum penetrabile telum.
Dixerat; at clipeum, tot ferri terga, tot æris,
Quum pellis totiens obeat circumdata tauri,
Vibranti medium cuspis transverberat ictu,
Loricæque moras & pectus perforat ingens.
Ille rapit calidum frustra de vulnere telum:
Una eademque via sanguis animusque sequuntur.

471 *etiam T.* vulgo, quod Heynio magis placet. (472 *F. manent* aliquot Pier. & hoc recte, sed Codd. consensus tuetur alterum. (473 *torsit in arvis* Ed. Ven. Burm.

475 *diripit* vulgo ante Heins. perperam. (478 *Partem e.* Goth. sec. memorabilis lectio, nisi in Codice tam recenti & nitide, sed inscite scripto casui potius deberi videretur, aut interpretamento. (482 *ac cl.* vulgo ante Heins.

483 *Quem* Codd. nonnulli, & Marklandus malebat ad Stat. p. 8, & recepit Cuningham. (486 *de pectore* Rom. & Goth. sec. *de corpore* Gud. Sprot. Parrh. nec displicebat Heinsio, quoniam vulnus statim occurret. (487 *sanguisque* Edd. vulgg. ante Heins. Sed jam Fabric. Pier. monuerant, præstantiores Codd. copulam non agnoscere, quæ indoctorum hominum metro male caventium emblema est.

Corruit in vulnus: sonitum super arma dedere:
Et terram hostilem moriens petit ore cruento.
Quem Turnus super adsistens:
Arcades, hæc, inquit, memores mea dicta referte
Evandro: Qualem meruit, Pallanta remitto.
Quisquis honos tumuli, quidquid solamen humandi est,
Largior. Haud illi stabunt Æneia parvo
Hospitia. Et lævo pressit pede, talia fatus,
Exanimem, rapiens immania pondera baltei,
Impressumque nefas: una sub nocte jugali
Cæsa manus juvenum fœde, thalamique cruenti:
Quæ Clonus Eurytides multo cælaverat auro:
Quo nunc Turnus ovat spolio gaudetque potitus.
Nescia mens hominum fati sortisque futuræ,
Et servare modum, rebus sublata secundis.
Turno tempus erit, magno quum optaverit emtum
Intactum Pallanta, & quum spolia ista diemque
Oderit. At socii multo gemitu lacrimisque
Impositum scuto referunt Pallanta frequentes.
O dolor atque decus magnum rediture parenti!
Hæc te prima dies bello dedit, hæc eadem aufert:
Quum tamen ingentes Rutulorum linquis acervos!
  Nec jam fama mali tanti, sed certior auctor
Advolat Æneæ, tenui discrimine leti

488 *Concidit* Oblong. (489 *m. ferit* conj. Burm. sec.
507 *parentis* Rom. sed vulgatum elegantius. (511 *d. vitæ* Bigot. & Goth. tert. quod & ipsum bonum & alias frequentatum.

Esse suos: tempus, versis succurrere Teucris.
Proxima quæque metit gladio, latumque per agmen
Ardens limitem agit ferro; te, Turne, superbum
Cæde nova quærens. Pallas, Evander, in ipsis
Omnia sunt oculis: mensæ, quas advena primas
Tunc adiit, dextræque datæ. Sulmone creatos
Quatuor hic juvenes; totidem, quos educat Ufens,
Viventes rapit, inferias quos immolet umbris,
Captivoque rogi perfundat sanguine flammas.
Inde Mago procul infensam contenderat hastam.
Ille astu subit; at tremebunda supervolat hasta;
Et genua amplectens effatur talia supplex:
Per patrios Manes, per spes surgentis Iuli,
Te precor, hanc animam serves natoque patrique.
Est domus alta: jacent penitus defossa talenta
Cælati argenti: sunt auri pondera facti
Infectique mihi. Non hic victoria Teucrûm
Vertitur; aut anima una dabit discrimina tanta.
Dixerat. Æneas contra cui talia reddit:
Argenti atque auri memoras quæ multa talenta,
Gnatis parce tuis. Belli commercia Turnus

512 *succedere T.* Rom. & alt. Hamb. cum Goth. alt. ut sup. 439.
516 *primus* vulgg. (521 *infestam* Macrob. V, Sat. 2, & Rom. Gud. Moret. sec. Parrh. *immensam* pr. Hamb. pro var. lect. Porro: *cum tenderet* vulgo. At in Rom. *contorserat*.
522 *astu evadit* sec. Rottend. quod pro interpretatione esse potest: *ac tr.* vulgg. Edd. & Codd. pars. (524 *& spem* vulgg. (525 *gnatoque* fere omnes Heins. (529 *haud a.* vulgo. (531 *magna t.* plures.

Sustulit ista prior jam tum Pallante peremto.
Hoc patris Anchisæ Manes, hoc sentit Iulus.
Sic fatus galeam læva tenet, atque reflexa
Cervice orantis capulo tenus adplicat ensem.
Nec procul Hæmonides, Phœbi Triviæque sacerdos,
Infula cui sacra redimibat tempora vitta,
Totus collucens veste atque insignibus armis.
Quem congressus agit campo, lapsumque superstans
Immolat, ingentique umbra tegit; arma Serestus
Lecta refert humeris, tibi, rex Gradive, tropæum.
Instaurant acies Vulcani stirpe creatus
Cæculus, & veniens Marsorum montibus Umbro.
Dardanides contra furit. Anxuris ense sinistram
Et totum clipei ferro dejecerat orbem;
Dixerat ille aliquid magnum, vimque adfore verbo
Crediderat, cœloque animum fortasse ferebat,
Canitiemque sibi & longos promiserat annos.
Tarquitus exsultans contra fulgentibus armis,
Silvicolæ Fauno Dryope quem Nympha crearat,
Obvius ardenti sese obtulit. Ille reducta

536 *abdidit* vulgo. (537 *Æmonides* vulgo ante Heins.
539 *i. albis*. Sic apud Serv. Probus legendum putabat. (541 *Cerestus* aliquot Edd., etiam Heins. & Comin. (542 *triumphum* Bigot. & Goth. tert. (545 *c. ruit* Hamb. sec.
547 *aliquid magicum* Guellius emendabat, quem Cerda & Catroeus sequuntur. (548 *cælumque animo* Ven. a m. pr. quod ornari posset verbis: ad vocem *fortasse*, quoties ad eam redit, semper se offendere ait Heynius. (549 *& multos* Goth. sec. (552 *sese tulit* Heins. conj.

Loricam clipeique ingens onus impedit hasta.
Tum caput orantis nequidquam, & multa parantis
Dicere, deturbat terræ; truncumque tepentem
Provolvens, super hæc inimico pectore fatur:
Istic nunc, metuende, jace. Non te optima mater
Condet humi, patriove onerabit membra sepulcro:
Alitibus linquere feris: aut gurgite mersum
Unda feret, piscesque impasti vulnera lambent.
Protenus Antæum & Lucam, prima agmina Turni,
Persequitur, fortemque Numam, fulvumque Camertem,
Magnanimo Volscente satum: ditissimus agri
Qui fuit Ausonidûm & tacitis regnavit Amyclis.
Ægæon qualis, centum cui brachia dicunt,
Centenasque manus, quinquaginta oribus ignem
Pectoribusque arsisse, Jovis quum fulmina contra
Tot paribus streperet clipeis, tot stringeret enses.
Sic toto Æneas desævit in æquore victor,
Ut semel intepuit mucro. Quin ecce Niphæi
Quadrijuges in equos adversaque pectora tendit:
Atque illi longe gradientem & dira frementem
Ut videre, metu versi retroque ruentes
Effunduntque ducem, rapiuntque ad litora currus.

553 *impedit* Burm. an *impetit?* (555 *deturpat* a m. pr. Medic. *t. repente* vulgg. Heins. conj. *t. repentem* nimis erudite. (558 *honorabit* Dorvill. (561 *Lycam* vulgo.
562 *flavumque* uterque Hamb. (563 *dit. agris* Bigot.
569 *in agmine* aliquot Pier. & Leid. (574 *currum* optimi quique, ait Burm. sicque Rom. & alias Vatic. cum Goth. sec. *cursus* aliquot Pier.

Interea bijugis infert se Lucagus albis
In medios, fraterque Liger; sed frater habenis
Flectit equos: strictum rotat acer Lucagus ensem.
Haud tulit Æneas tanto fervore furentes:
Irruit, adversaque ingens adparuit hasta.
Cui Liger:
Non Diomedis equos, nec currus cernis Achilli,
Aut Phrygiæ campos; nunc belli finis & ævi
His dabitur terris. Vesano talia late
Dicta volant Ligeri: sed non & Troius heros
Dicta parat contra: jaculum nam torquet in hostem.
Lucagus, ut pronus pendens in verbera telo
Admonuit bijugos: projecto dum pede lævo
Aptat se pugnæ, subit oras hasta per imas
Fulgentis clipei, tum lævum perforat inguen;
Excussus curru moribundus volvitur arvis.
Quem pius Æneas dictis adfatur amaris:
Lucage, nulla tuos currus fuga segnis equorum
Prodidit, aut vanæ vertere ex hostibus umbræ.
Ipse rotis saliens juga deseris. Hæc ita fatus
Adripuit bijugos. Frater tendebat inermes

581 *currum — Achillis* vulg. (585 *in hostes* plerique Pier. & potiores Heins. sicque Heins. expressum dederat; quod tacite à Burman. mutatum; nec male. (586 *prono p. in v. telo* Arusianus Messius: quod merito placet Heinsio; modo Codd. addicerent. (595 *Abripuit* Leid. Menag. pr. & Exc. Burm. *inertes* aliquot Pier. inter quos Rom. & Heins. fere omnes, etiam Medic. ut mirer non receptum, cum haud dubie elegantius sit altero, etsi sensu eodem.

Infelix palmas, curru delapsus eodem:
Per te, per qui te talem genuere parentes,
Vir Trojane, sine hanc animam, & miserere precantis.
Pluribus oranti Æneas: Haud talia dudum
Dicta dabas. Morere, & fratrem ne desere frater.
Tum latebras animæ, pectus, mucrone recludit.
Talia per campos edebat funera ductor
Dardanius, torrentis aquæ vel turbinis atri
More furens. Tandem erumpunt, & castra relinquunt
Ascanius puer & nequidquam obsessa juventus.
Junonem interea compellat Juppiter ultro:
O germana mihi atque eadem gratissima conjunx,
Ut rebare, Venus (nec te sententia fallit)
Trojanas sustentat opes: non vivida bello
Dextra viris, animusque ferox, patiensque pericli.
Cui Juno submissa: Quid, o pulcherrime conjunx,
Sollicitas ægram, & tua tristia dicta timentem?
Si mihi, quæ quondam fuerat, quamque esse decebat,
Vis in amore foret: non hoc mihi namque negares,
Omnipotens; quin & pugnæ subducere Turnum,
Et Dauno possem incolumem servare parenti.
Nunc pereat, Teucrisque pio det sanguine pœnas.
Ille tamen nostra deducit origine nomen,

596 *delatus* Sprot. pro var. lect. In nonnullis insertum testatur post hunc Burmannus versum pessime cusum: *Tendebatque tales illi de pectore voces.* (602 *victor* nonnulli editi & scripti, ut Goth. pr. & tert. (604 *fremens* Mentel. sec. *claustra* pr. Hamb. & Parrh.

Pilumnusque illi quartus pater: & tua larga
Sæpe manu multisque oneravit limina donis.
Cui rex ætherii breviter sic fatur Olympi:
Si mora præsentis leti tempusque caduco
Oratur juveni, meque hoc ita ponere sentis;
Tolle fuga Turnum, atque instantibus eripe fatis.
Hactenus indulsisse vacat. Sin altior istis
Sub precibus venia ulla latet, totumque moveri
Mutarive putas bellum; spes pascis inanes.
Et Juno adlacrimans: Quid si, quod voce gravaris,
Mente dares: atque hæc Turno rata vita maneret?
Nunc manet insontem gravis exitus: aut ego veri
Vana feror. Quod ut o potius formidine falsa
Ludar, & in melius tua, qui potes, orsa reflectas!
Hæc ubi dicta dedit, cœlo se protenus alto
Misit, agens hiemem nimbo succincta per auras:
Iliacamque aciem & Laurentia castra petivit.
Tum dea nube cava tenuem sine viribus umbram
In faciem Æneæ (visu mirabile monstrum)
Dardaniis ornat telis; clipeumque jubasque
Divini adsimulat capitis: dat inania verba;
Dat sine mente sonum, gressusque effingit euntis.
Morte obita quales fama est volitare figuras,
Aut quæ sopitos deludunt somnia sensus.
At primas læta ante acies exsultat imago,

628 *Cui J. illacrimans* vulgo. (635 *L. tecta* aliquot Pier.
638 *armat* pro div. lect. Dorv.

Irritatque virum telis, & voce lacessit.
Instat cui Turnus, stridentemque eminus hastam
Conjicit: illa dato vertit vestigia tergo.
Tum vero Ænean aversum ut cedere Turnus
Credidit, atque animo spem turbidus hausit inanem;
Quo fugis, Ænea? thalamos ne desere pactos:
Hac dabitur dextra tellus quæsita per undas.
Talia vociferans sequitur, strictumque coruscat
Mucronem: nec ferre videt sua gaudia ventos.
Forte ratis celsi conjuncta crepidine saxi
Expositis stabat scalis, & ponte parato;
Qua rex Clusinis advectus Osinius oris.
Huc sese trepida Æneæ fugientis imago
Conjicit in latebras: nec Turnus segnior instat:
Exsuperatque moras, & pontes transilit altos.
Vix proram adtigerat; rumpit Saturnia funem,
Avulsamque rapit revoluta per æquora navem.
Illum autem Æneas absentem in prœlia poscit:
Obvia multa virûm demittit corpora morti.
Tum levis haud ultra latebras jam quærit imago,
Sed sublime volans nubi se immiscuit atræ:
Quum Turnum medio interea fert æquore turbo.
Respicit ignarus rerum, ingratusque salutis,
Et duplices cum voce manus ad sidera tendit:

661-62 Utrumque versum aut alienum esse arbitratur Heynius, aut a Marone ad marginem appictum, necdum reliquo carmini accommodatum. (666 *ignarusque s.* Goth. sec. 667 *ad s. tollit* plerique Pier. pars Heins. & Burm. cum Goth. tert.

Omnipotens genitor, tanton' me crimine dignum
Duxisti, & tales voluisti expendere pœnas?
Quo feror? unde abii? quæ me fuga, quemve reducet?
Laurentesne iterum muros aut castra videbo?
Quid manus illa virûm, qui me meaque arma secuti?
Quosne (nefas) omnes infanda in morte reliqui?
Et nunc palantes video, gemitumque cadentum
Accipio. Quid ago? aut quæ jam satis ima dehiscat
Terra mihi? vos o potius miserescite, venti.
In rupes, in saxa (volens vos Turnus adoro)
Ferte ratem, sævisque vadis immittite Syrtes:
Quo neque me Rutuli, nec conscia fama sequatur.
Hæc memorans, animo nunc huc, nunc fluctuat illuc;
An sese mucrone ob tantum dedecus amens
Induat, & crudum per costas exigat ensem:
Fluctibus an jaciat mediis, & litora nando
Curva petat, Teucrûmque iterum se reddat in arma.
Ter conatus utramque viam: ter maxima Juno
Continuit; juvenemque animi miserata repressit.

670 *reducit* Rom. Gud. & magna pars ceterorum Pier. & Heins. etiam Edd. vett. cum Goth. tert. ut non receptum miretur Heynius. (673 *Quosque* vulgo, nec aliter Rom. Goth. tert. (674 *pallentes*, quod miratur Heynius Cuninghamum probare, Medic. a m. pr. Bigot. & Goth. tert. (675 *Quid agam?* vulgo. Porro *dehiscet* Rom. probante Pierio, sex Heins. duoque Burm. (678 *Syrtis* vulgo. (679 *neque c.* vulgo. (680 *animum* magna pars Codd. ut sibi Heinsius non constet, qui græcismum hic non, ut alibi, sæpe non hac Codd. auctoritate, recepit. (681 *mucronem* Zulich. & Goth. pr. Sicque Priscianus legit & interpretatur ap. Pier. & Heins. non indocte, *induere se* (in) *mucronem*.

Labitur alta secans fluctuque æstuque secundo:
Et patris antiquam Dauni defertur ad urbem.
At Jovis interea monitis Mezentius ardens
Succedit pugnæ, Teucrosque invadit ovantes.
Concurrunt Tyrrhenæ acies, atque omnibus uni,
Uni odiisque viro, telisque frequentibus instant.
Ille, velut rupes, vastum quæ prodit in æquor,
Obvia ventorum furiis, expostaque ponto,
Vim cunctam, atque minas perfert cœlique marisque:
Ipsa immota manens. Prolem Dolicaonis Hebrum
Sternit humi, cum quo Latagum, Palmumque fugacem:
Sed Latagum saxo atque ingenti fragmine montis
Occupat os faciemque adversam: poplite Palmum
Succiso volvi segnem sinit; armaque Lauso
Donat habere humeris, & vertice figere cristas.
Nec non Evanthen Phrygium, Paridisque Mimanta
Æqualem comitemque: una quem nocte Theano
In lucem genitori Amyco dedit, & face prægnans
Cisseis regina Parin creat: urbe paterna
Occubat: ignarum Laurens habet ora Mimanta.
Ac velut ille canum morsu de montibus altis

696 *manet*, quod Heynii sensu suavius, Oblongus Pierii & Medic. a m. sec. (704 *ut face* malebat Heins. sed & inversionem poeticæ orationi consentaneam facit. (705 *creat* (Medic. a m. pr. *crepat*) luce clarius est vitium; ut illud non sublatum merito cum Heynio mireris. C. r. *Parin: Paris u. p.* legere jubet Bentlejus ad Hor. Ep. V, 25. Et sic est haud dubie legendum, judice quoque Marklando ad Stat. Silv. p. 43. (706 *ignotum* fuisse qui legerent ex Servio suspicio fit; & Pierius in Codd. lituram viderat.

Actus aper, multos Vesulus quem pinifer annos
Defendit, multosque palus Laurentia, silva
Pastus arundinea, postquam inter retia ventum est,
Substitit, infremuitque ferox, & inhorruit armos;
Nec cuiquam irasci propiusve accedere virtus;
Sed jaculis tutisque procul clamoribus instant:
Haud aliter, justæ quibus est Mezentius iræ,
Non ulli est animus stricto concurrere ferro;
Missilibus longe & vasto clamore lacessunt.
Ille autem impavidus partes cunctatur in omnes,
Dentibus infrendens, & tergo decutit hastas.
Venerat antiquis Corythi de finibus Acron,
Graius homo; infectos linquens profugus hymenæos:
Hunc ubi miscentem longe media agmina vidit,
Purpureum pennis & pactæ conjugis ostro:
Impastus stabula alta leo ceu sæpe peragrans;
Suadet enim vesana fames; si forte fugacem
Conspexit capream, aut surgentem in cornua cervum:
Gaudet, hians immane, comasque adrexit, & hæret

Visce-

709 *multosque* pro *multosve* legitur in Servianis. (712 *propiusque* Gud. & Leid. cum Goth. sec. (715 *N. u. fas est* ap. Jul. Sab. (716 *magno* Leid. & Pier. Oblong.

718 *discutit* duo & Ed. pr. Burm. cum Goth. tert. Nec aliter legitur apud Lucanum in loco ex nostro expresso VI, 210.

720 *infestos* Zulich. (721 *socia agmina* Goth. tert. memorabilis utique diversitas, si in alio Codice occurreret, cujus aliqua esset auctoritas. Nunc casui tribuenda videtur, etsi elegans lectio sit. (722 *pannis* Bigot. & pro var. lect. Zulich. & *pictum* Goth. tert. quod nec ipsum contemnendum.

723 *pererrans* Hamb. pro var. lect.

Visceribus super incumbens: lavit improba teter
Ora cruor:
Sic ruit in densos alacer Mezentius hostes.
Sternitur infelix Acron, & calcibus atram
Tundit humum exspirans, infractaque tela cruentat.
Atque idem fugientem haud est dignatus Oroden
Sternere, nec jacta cæcum dare cuspide vulnus:
Obvius adversoque occurrit, seque viro vir
Contulit, haud furto melior, sed fortibus armis.
Tum super abjectum posito pede nixus & hasta:
Pars belli haud temnenda, viri, jacet altus Orodes.
Conclamant socii lætum Pæana secuti:
Ille autem exspirans: Non me, quicumque es, inulto,
Victor, nec longum lætabere: te quoque fata
Prospectant paria, atque eadem mox arva tenebis.
Ad quem subridens mixta Mezentius ira:
Nunc morere. Ast de me divûm pater atque hominum rex
Viderit. Hoc dicens eduxit corpore telum.
Olli dura quies oculos & ferreus urget
Somnus; in æternam clauduntur lumina noctem.
Cædicus Alcathoum obtruncat, Sacrator Hydaspen:

727 *accumbens* vulgo. (731 *infectaque* suspicatur Dorvill. 735 *s. fortior a.* aliquot Codd. & Ed. pr. Burm. (737 *h. metuenda* uterque Menag. *actus O.* Medic. Heinsio interprete ut sit pro, ad terram actus. (741 *Exspectant* Parrh. & Goth. tert. (742 *Ad quæ* Gud. & alii; sicque Heinsius volebat. (743 Trappius malebat: *Tu morere*.

Partheniumque Rapo, & prædurum viribus Orsen:
Messapus Cloniumque, Lycaoniumque Ericeten;
Illum infrenis equi lapsu tellure jacentem,
Hunc peditem pedes. Et Lycius processerat Agis;
Quem tamen haud expers Valerus virtutis avitæ
Dejicit: Authronium Salius, Saliumque Nealces,
Insignis jaculo & longe fallente sagitta.
Jam gravis æquabat luctus & mutua Mavors
Funera: cædebant pariter pariterque ruebant
Victores victique: neque his fuga nota, neque illis.
Dî Jovis in tectis iram miserantur inanem
Amborum, & tantos mortalibus esse labores.
Hinc Venus, hinc contra spectat Saturnia Juno:
Pallida Tisiphone media inter millia sævit.
At vero ingentem quatiens Mezentius hastam
Turbidus ingreditur campo: quam magnus Orion,
Quum pedes incedit medii per maxima Nerei
Stagna viam scindens, humero supereminet undas;
Aut summis referens annosam montibus ornum,
Ingrediturque solo, & caput inter nubila condit:
Talis se vastis infert Mezentius armis.
Huic contra Æneas, speculatus in agmine longo,

756 *cedebant* alii apud Servium: & sic Mentel. uterque & Ed. Junt. (757 *nec i.* vulgo. (758 *casum m. i.* Macrob. V, 16. (760 *spectant* Medic. (sed a m. pr.) quod placebat Heinsio. Tacite iterum expulit Burmannus.

763 *campum* Medic. nec ineleganter. Tum: *ceu m.* Leid. pr. Hamb. & Goth. tert. lenius utique, nec tamen verius.

766 *At simul infrendens annosum* Ed. pr.

Obvius ire parat. Manet imperterritus ille,
Hostem magnanimum opperiens, & mole sua stat;
Atque oculis spatium emensus quantum satis hastæ:
Dextra mihi deus, & telum, quod missile libro,
Nunc adsint: voveo prædonis corpore raptis
Indutum spoliis ipsum te, Lause, tropæum
Æneæ. Dixit. Stridentemque eminus hastam
Injicit: illa volans clipeo est excussa, proculque
Egregium Antorem latus inter & ilia figit:
Herculis Antorem comitem, qui missus ab Argis
Hæserat Evandro, atque Itala consederat urbe.
Sternitur infelix alieno vulnere, cœlumque
Adspicit, & dulces moriens reminiscitur Argos.
Tum pius Æneas hastam jacit: illa per orbem
Ære cavum triplici, per linea terga, tribusque
Transiit intextum tauris opus, imaque sedit
Inguine; sed vires haud pertulit. Ocius ensem
Æneas, viso Tyrrheni sanguine lætus,
Eripit a femine, & trepidanti fervidus instat.
Ingemuit cari graviter genitoris amore,
Ut vidit, Lausus; lacrimæque per ora volutæ.

773 Heynius malit interpungi: *Dextra, mihi deus, & telum — adsint!* (777 *Jecit: at* vulgo. (779 *jussus ab* Franc. (784 *lignea* nonnulli ap. Pier. tum Sprot. pr. Hamb. & pr. Moret. ac pro var. lect. Zulich. cum Ed. pr. idque Catroeus perperam secutus. (788 *femore* vulgo, quod Priscianus agnoscit. (790 *volutant* tres Heins. & duo Burm. *solutæ* Bigot. & Goth. tert.

Hic mortis duræ casum, tuaque optima facta,
Si qua fidem tanto est operi latura vetustas,
Non equidem, nec te, juvenis memorande, silebo.
Ille pedem referens, & inutilis, inque ligatus
Cedebat, clipeoque inimicum hastile trahebat.
Prorumpit juvenis, seseque immiscuit armis:
Jamque adsurgentis dextra plagamque ferentis
Æneæ subiit mucronem, ipsumque morando
Sustinuit: socii magno clamore sequuntur:
Dum genitor nati parma protectus abiret;
Telaque conjiciunt, proturbantque eminus hostem
Missilibus. Furit Æneas, tectusque tenet se.
Ac velut, effusa si quando grandine nimbi
Præcipitant, omnis campis diffugit arator,
Omnis & agricola; & tuta latet arce viator,
Aut amnis ripis, aut alti fornice saxi,
Dum pluit in terris; ut possint, sole reducto,
Exercere diem: sic obrutus undique telis

791 *tuaque*, *optime*, *facta* nonnulli ap. Servium, haud dubie elegantius, Ge. Fabricio quoque & Cuninghamo judicibus: sicque Goth. sec. &, quod mireris Heinsio non observatum, a m. sec. Mediceus. Unde Jul. Sabinus Apronianum ita legere tradidit: *fata* pr. Voss. cum eodem Goth. nec hoc male. (796 *Prorupit* Rom. habet, & hoc recte, nam sequitur *immiscuit*. Igitur in nova textus Virgiliani recensione hoc emendandum. Vulgo: *Proripuit*, quod fugientis est, non in pugnam prodeuntis. (797 *dextræ* vulgo. In Rom. erat *dextram*, minus concinne. (801 *Perturbant* multi. (802 *clypeoque t. se* alt. Hamb. (805 *t. l. arte* Medic. cum plerisque Heins. ac Parrh. quod illi placebat. Sic quoque Rom.

Æneas nubem belli, dum detonet, omnem
Sustinet, & Lausum increpitat, Lausoque minatur:
Quo moriture ruis, majoraque viribus audes?
Fallit te incautum pietas tua. Nec minus ille
Exsultat demens: sævæ jamque altius iræ
Dardanio surgunt ductori, extremaque Lauso
Parcæ fila legunt: validum namque exigit ensem
Per medium Æneas juvenem, totumque recondit.
Transiit & parmam mucro, levia arma minacis,
Et tunicam, molli mater quam neverat auro:
Implevitque sinum sanguis: tum vita per auras
Concessit mæsta ad Manes, corpusque reliquit.
At vero ut vultum vidit morientis & ora,
Ora modis Anchisiades pallentia miris:
Ingemuit miserans graviter, dextramque tetendit
Et mentem patriæ strinxit pietatis imago.
Quid tibi nunc, miserande puer, pro laudibus istis,
Quid pius Æneas tanta dabit indole dignum?
Arma, quibus lætatus, habe tua: teque parentum
Manibus & cineri, si qua est ea cura, remitto.
Hoc tamen infelix miseram solabere mortem:

817 *Transilit* Edd. vett. ap. Pier. & Codd. pars; & hoc se probabat Heinsio. Porro *minantis* quidam Pier. & Ven. sed Rom. *minaci*, hoc elegantius; ut solet poeta tertium pro secundo casu ponere, idque recepit Cuningham. (819 *sinus* ex præstantioribus Heinsius (& post eum Vulpius); quod nil monens mutavit Burmannus. (824 *subiit* vulgo ante Heins. (827 *teque peremtum* Ven. quod acutiori judici, inprimis si novas lectiones aucupatur, probare se potest.

Æneæ magni dextra cadis. Increpat ultro
Cunctantes socios, & terra sublevat ipsum,
Sanguine turpantem comtos de more capillos.
Interea genitor Tiberini ad fluminis undam
Vulnera siccabat lymphis, corpusque levabat
Arboris adclinis trunco. Procul ærea ramis
Dependet galea, & prato gravia arma quiescunt.
Stant lecti circum juvenes: ipse æger, anhelans
Colla fovet, fusus propexam in pectore barbam:
Multa super Lauso rogitat, multosque remittit,
Qui revocent, mæstique ferant mandata parentis.
At Lausum socii exanimem super arma ferebant
Flentes, ingentem, atque ingenti vulnere victum.
Adgnovit longe gemitum præsaga mali mens.
Canitiem multo deformat pulvere, & ambas
Ad cœlum tendit palmas, & corpore inhæret.

832 *t. pulvere crines* laudat Schol. Cruqu. Hor. IV, Od. 13 confundens, monente Burmanno, alterum locum lib. XII, 19.
834 *lavabat* Medic. Rom. & alii Pier. & Heins. ac Goth. tert. etiam vett. Edd. multæ: idque præferebat Cerda. Elegantius tamen *levabat*. Si altera lectio defendenda est, sequi necesse est Cod. Paris. qui distinguebat: *V. siccabat: lymphis* &c. (835 *acclivis* & *acclivus* plerique Codd. & vett. Edd. & fuerunt adeo viri docti, Valesius & Cerda, qui vitiosam lectionem defenderent. Nonnulli *adclinus*, quod arridebat Heinsio & receptum a Cuninghamo. (837 *proceres* pro *juvenes* aliquot Pier. (839 *rogitans* Gud. Leid. *multumque r.* haud dubie doctius, Rom. & Medic. cum Gud. pr. Mentel. & ceteris præstantioribus: itaque recte receperat Heinsius. Excidit tamen & hoc Burmanni recensioni, & iterum illatum vulgare *multosque*. (841 *exanimum* vulgo.
844 *immundo d. p.* vulgo. (845 *corpori* aliquot.

Tantane me tenuit vivendi, nate, voluptas,
Ut pro me hostili paterer succedere dextræ,
Quem genui? Tuane hæc genitor per vulnera servor,
Morte tua vivens? Heu, nunc misero mihi demum
Exsilium infelix! nunc alte vulnus adactum!
Idem ego, nate, tuum maculavi crimine nomen,
Pulsus ob invidiam solio sceptrisque paternis.
Debueram patriæ pœnas odiisque meorum:
Omnes per mortes animam sontem ipse dedissem:
Nunc vivo: neque adhuc homines lucemque relinquo.
Sed linquam. Simul hoc dicens, adtollit in ægrum
Se femur: & quamquam vis alto vulnere tardat,
Haud dejectus equum duci jubet. Hoc decus illi,
Hoc solamen erat; bellis hoc victor abibat
Omnibus. Adloquitur mærentem, & talibus infit:

846 *voluntas* nonnulli. (847 *succumbere* vett. Codd. Priscian. lib. XVI. (850 *Exitium* plerique Pier. etiam Rom. tum Medic. & ceteri fere omnes. Etiam hoc est exemplum consensus Codicum, emendationis veritate inferioris. (852 *regno* Lutat. ad Stat. Versus hujus cum seqq. sententia videtur Heynio distinctione laborare. Forte præstat interpungere:

*Idem ego, nate, tuum maculavi crimine nomen.*
*Pulsus ob invidiam solio sceptrisque paternis,*
*Debueram patriæ pœnas odiisque meorum.*
*Omnes per mortes animam sontem ipse dedissem!*
*Nunc vivo.*

855 *h. vitamque* Sprot. (856 *S. hæc* vulgo. (857 *tardet* passim in Codd. Forma tamen verbi: *tardeo, ere*, alibi vix occurrit. Cerda legisse videtur: *vis a. v. tarda*. (859 *beri* pro *erat* Heinsius suspicatur fuisse, eleganter, sed nulla cum fide. (860 *ac talia fatur* aliquot Pier. inter quos Rom.

Rhœbe, diu (res si qua diu mortalibus ulla est)
Viximus. Aut hodie victor spolia illa cruenta
Et caput Æneæ referes, Lausique dolorum
Ultor eris mecum: aut, aperit si nulla viam vis,
Occumbes pariter. Neque enim, fortissime, credo
Jussa aliena pati, & dominos dignabere Teucros.
Dixit, & exceptus tergo consueta locavit
Membra, manusque ambas jaculis oneravit acutis;
Ære caput fulgens, cristaque hirsutus equina.
Sic cursum in medios rapidus dedit. Æstuat ingens
Uno in corde pudor, mixtoque insania luctu,
(Et Furiis agitatus amor, & conscia virtus:)
Atque hic Ænean magna ter voce vocavit.
Æneas adgnovit enim, lætusque precatur:
Sic pater ille deûm faciat, sic altus Apollo,
Incipias conferre manum.
Tantum effatus, & infesta subit obvius hasta.
Ille autem: Quid me erepto, sævissime, nato
Terres? hæc via sola fuit, qua perdere posses.

861 *Phœbe* vulgo ante Heins. (863 *L. laborum* tert. Moret. At Regius: *dolorem. Ultor.* (865 *Occumbens* a m. pr. Gud. tum Ven. & sec. Rottend. cum Goth. sec. (870 *Sic cursu in m. r. redit* Rom. quod & ipsum bonum.

871 *Imo in c.* vulgo, quod Pierius præferebat. Tum *dolor* vetustiores Heinsii cum Mediceo Pierii. (872 Versus haud dubie ejiciendus; nam adversatur loci rationibus; tum inf. XII, 668 iterum occurrit: tandem deest in antiquissimis Rom. Medic. & a m. pr. Gud. (874 *a. eum* vulgo.

876 *& mihi jungere pugnam*, versus ita expletur Exc. Burm. Franc. & Goth. alter.

Nec mortem horremus, nec divûm parcimus ulli.
Desine. Jam venio moriturus, & hæc tibi porto
Dona prius. Dixit, telumque intorsit in hostem:
Inde aliud super atque aliud figitque volutatque
Ingenti gyro: sed sustinet aureus umbo.
Ter circum adstantem lævos equitavit in orbes,
Tela manu jaciens: ter secum Troius heros
Immanem ærato circumfert tegmine silvam.
Inde ubi tot traxisse moras, tot spicula tædet
Vellere, & urgetur pugna congressus iniqua;
Multa movens animo, jam tandem erumpit, & inter
Bellatoris equi cava tempora conjicit hastam.
Tollit se adrectum quadrupes, & calcibus auras
Verberat, effusumque equitem super ipse secutus
Implicat, ejectoque incumbit cernuus armo.
Clamore incendunt cœlum Troesque, Latinique.
Advolat Æneas, vaginaque eripit ensem,
Et super hæc: Ubi nunc Mezentius acer, & illa

881 *Nam venio* omnes antiquiores Pier. & Heins. cum Medic. & Rom. Tum Heins. emendandum esse censet: *at hæc*, quod & ipsum elegantius. Sic & Waddelius maluerat ap. Burm. (883 *figitque volatque* omnes Codd. vetustiores exhibent, Mediceo non excepto, quod non esse animadversum miratur Heynius. Sic & Voss. & vett. Edd. uti Ven. 1484. In altera lectione, quam Heins. e Gud. a m. pr. traxit, virum ingeniosum exquisitioris lectionis studio auram pro Junone amplexum esse cum Heynio nullus dubites.

884 *areus u.* Medic. & Gud. (892 *arrectus* alt. Hamb. & Montalb. (895 *intendunt* Goth. sec. quod defendi potest; vera lectio non est. (897 *s. hoc* Ed. pr. Burm. Est: & insuper hæc addit.

Effera vis animi? contra Tyrrhenus, ut auras
Suspiciens hausit cœlum, mentemque recepit:
Hostis amare, quid increpitas, mortemque minaris?
Nullum in cæde nefas: nec sic ad prœlia veni:
Nec tecum meus hæc pepigit mihi fœdera Lausus.
Unum hoc, per, si qua est victis venia hostibus, oro;
Corpus humo patiare tegi. Scio acerba meorum
Circumstare odia: hunc, oro, defende furorem:
Et me consortem nati concede sepulcro.
Hæc loquitur, juguloque haud inscius accipit ensem,
Undantique animam diffundit in arma cruore.

901 *venit* Medic. a m. pr. ut de Lauso agat, inquit Heins. Probabilius, librarii lapsu. (903 *veniam* pars Codd. Heinsii.

# P. VIRGILII MARONIS
# ÆNEIDOS
## LIBER XI.

### *ARGUMENTUM.*

*Occiso Mezentio victor Æneas Marti tropæum erigit: Pallantis mortui corpus magno pompæ apparatu ad Evandri urbem remittit: ubi summo & patris & suorum omnium luctu excipitur. Interim oratores a Latinis missi dierum duodecim inducias impetrant: quo temporis spatio utrique suorum cadavera perquirunt, supremoque sepulturæ honore prosequuntur. Eodem quoque tempore Venulus, quem sub belli initium legatum ad Diomedem miserant Latini, ad suos rediens auxilia sibi denegata renuntiat. Ea spe destitutus Latinus, consilio convocato de summa belli consultat, legatosque de pacis conditionibus ad Æneam mittendos censet. Ibi Drances & Turnus pro inveterato inter ipsos odio se mutuis conviciis proscindunt. Interim Æneas, bipartito divisis copiis, levis armaturæ equites pla-*

*nis itineribus ad urbem præmittit: ipse cum reliquo exercitu per loca silvis montibusque impedita ad editiorem oppidi partem contendit. Cujus rei nuntio Laurentum perlato consilium dimittitur; paranturque ea, quæ ad urbis defensionem putantur pertinere. Turnus, cognito per exploratores Æneæ consilio, bifariam & ipse suas copias partitur: equitibus Messapum & Camillam præficit, eosque hostium equitibus opponit; ipse cum peditibus angustias, qua necessario Æneæ ad urbem iter erat, breviori itinere occupat, atque ibi in insidiis subsistit. Interim equestre prœlium committitur, diuque dubio utrimque eventu pugnatur. Ibi Camilla magna prius edita hostium strage, dum Chloreum, Cybeles sacerdotem, armorum ejus pulchritudine capta, incautius sequitur, ex insidiis ab Arunte hasta trajicitur. Quam tamen sacræ virginis cædem Aruns non diu tulit inultam: nam & ipse paullo post ab Opi, Dianæ ministra, sagitta trajectus offensi numinis pœnas persolvit. Camillæ nece consternati Rutuli fugam arripiunt: Trojani urbis oppugnationem parant. Ejus calamitatis nuntio ab Acca, Camillæ comite, ad Turnum perlato, relictis quas obsederat angustiis, suis auxilio accurrit. Eodem subsequitur & Æneas; &, quoniam imminente jam nocte prœlium committi non poterat, utrique positis ante urbem castris considunt.*

Oceanum interea surgens Aurora reliquit.
Æneas, quamquam & sociis dare tempus humandis
Præcipitant curæ, turbataque funere mens est,
Vota deûm primo victor solvebat Eoo.
Ingentem quercum decisis undique ramis
Constituit tumulo, fulgentiaque induit arma,
Mezentî ducis exuvias: tibi, magne, tropæum,
Bellipotens; aptat rorantes sanguine cristas,
Telaque trunca viri, & bis sex thoraca petitum
Perfossumque locis: clipeumque ex ære sinistræ
Subligat atque ensem collo suspendit eburnum.
Tum socios, namque omnis eum stipata tegebat
Turba ducum, sic incipiens hortatur ovantes:
Maxima res effecta, viri: timor omnis abesto,
Quod superest: hæc sunt spolia, & de rege superbo
Primitiæ: manibusque meis Mezentius hic est.
Nunc iter ad regem nobis murosque Latinos.
Arma parate, animis & spe præsumite bellum;
Ne qua mora ignaros, ubi primum vellere signa
Adnuerint Superi, pubemque educere castris,

V. 2 *humandi* Zulich. (7 *triumphum* Goth. tert. pro var. lect. pr. Hamb. (9 *virûm* Lutat. ad Stat. (11 *eburneum* Gud. a m. sec. applaudente Heinsio. (14-5 Mutavit hic Heynius Heinsianæ recensionis interpunctionem, quæ manifeste sententiam vitiabat. (18 *Arma parate animis* omnes. Sed aut hypallage est, inquit Servius, pro *armis parate animos*, aut certe est mutanda distinctio. Atque hoc probat Burm.

Impediat, segnesque metu sententia tardet.
Interea socios inhumataque corpora terræ
Mandemus: qui solus honos Acheronte sub imo est.
Ite, ait; egregias animas, quæ sanguine nobis
Hanc patriam peperere suo, decorate supremis
Muneribus: mæstamque Evandri primus ad urbem
Mittatur Pallas, quem non virtutis egentem
Abstulit atra dies, & funere mersit acerbo.
Sic ait illacrimans, recipitque ad limina gressum:
Corpus ubi exanimi positum Pallantis Acœtes
Servabat senior: qui Parrhasio Evandro
Armiger ante fuit; sed non felicibus æque
Tum comes auspiciis caro datus ibat alumno.
Circum omnes famulûmque manus Trojanaque turba
Et mæstum Iliades crinem de more solutæ.
Ut vero Æneas foribus sese intulit altis;
Ingentem gemitum tunsis ad sidera tollunt
Pectoribus, mæstoque immugit regia luctu.
Ipse caput nivei fultum Pallantis & ora
Ut vidit, lævique patens in pectore vulnus
Cuspidis Ausoniæ, lacrimis ita fatur obortis:
Tene, inquit, miserande puer, quum læta veniret,
Invidit Fortuna mihi, ne regna videres
Nostra, neque ad sedes victor veherere paternas?

27 *q. n. v. e.* Ennii versum esse, Servius notavit. (30 *exanimum positi* conj. Heins. & olim viri docti ap. Cerdam, perperam. — *Acetes* vulgg. (35 *mæstæ* vulgo ante Heins. 36 *tectis sese* Schol. Stat. *impulit* pr. Hamb.

Non hæc Evandro de te promissa parenti
Discedens dederam: quum me complexus euntem
Mitteret in magnum imperium, metuensque moneret
Acres esse viros, cum dura prœlia gente.
Et nunc ille quidem spe multum captus inani,
Fors & vota facit, cumulatque altaria donis.
Nos juvenem exanimum, & nil jam cœlestibus ullis
Debentem, vano mæsti comitamur honore.
Infelix, nati funus crudele videbis!
Hi nostri reditus, exspectatique triumphi?
Hæc mea magna fides? At non, Evandre, pudendis
Vulneribus pulsum adspicies: nec sospite dirum
Optabis nato funus pater. Hei mihi, quantum
Præsidium Ausonia, & quantum tu perdis, Iule!
Hæc ubi deflevit, tolli miserabile corpus
Imperat, & toto lectos ex agmine mittit
Mille viros, qui supremum comitentur honorem,
Intersintque patris lacrimis; solatia luctus
Exigua ingentis, misero sed debita patri.
Haud segnes alii crates, & molle feretrum
Arbuteis texunt virgis, & vimine querno,
Exstructosque toros obtentu frondis inumbrant.
Hic juvenem agresti sublimem stramine ponunt:
Qualem virgineo demessum pollice florem

48 *d. in p. g.* Medic. a m. sec. (52 *amore* Oudart. 54 *exoptati* plures. (60 *ex ordine* Rom. *mitti* Goth. tert. quod placere potest. (65 *Arboreis* Ven. (66 *obumbrant* Oblong. Pierii & Leid. (67 *subl. in s.* vulgo.

Seu mollis violæ, seu languentis hyacinthi:
Cui neque fulgor adhuc, nec dum sua forma recessit:
Non jam mater alit tellus, viresque ministrat.
Tunc geminas vestes, auroque ostroque rigentes
Extulit Æneas: quas illi læta laborum
Ipsa suis quondam manibus Sidonia Dido
Fecerat, & tenui telas discreverat auro.
Harum unam juveni supremum mæstus honorem
Induit, arsurasque comas obnubit amictu:
Multaque præterea Laurentis præmia pugnæ
Adgerat, & longo prædam jubet ordine duci.
Addit equos, & tela, quibus spoliaverat hostem.
Vinxerat & post terga manus, quos mitteret umbris
Inferias, cæso sparsuros sanguine flammam:
Indutosque jubet truncos hostilibus armis
Ipsos ferre duces, inimicaque nomina figi.
Ducitur infelix ævo confectus Acœtes,
Pectora nunc fœdans pugnis, nunc unguibus ora:
Sternitur & toto projectus corpore terræ.
Ducunt & Rutulo perfusos sanguine currus.
Post bellator equus, positis insignibus, Æthon

It

72 *Tum* vulgo. (73 *l. bonorum* ap. Rufinian. de Schem. Lex.
75 *Texerat &* Ven. (76 *supremo m. honore* Parrhas. quod pro interpretatione esse potest. (82 *sparsurus* aliquot Pier. inter quos Rom. tum Medic. Gud. & alii Heins. cum vetustioribus Macrob. VI, 6. Sane alterum elegantius est: sed Codicum auctoritate in his standum videtur; ubi quæritur, quid poetæ, non quid nobis arriserit. Porro *flammas* vulgo.
85 *Acetes* vulgo. (87 *prostratus* alt. Voss. & pr. Hamb.

It lacrimans, guttisque humectat grandibus ora.
Hastam alii galeamque ferunt; nam cetera Turnus
Victor habet. Tum mæsta phalanx, Teucrique sequuntur,
Tyrrhenique duces, & versis Arcades armis.
Postquam omnis longe comitum processerat ordo,
Substitit Æneas, gemituque hæc addidit alto:
Nos alias hinc ad lacrimas eadem horrida belli
Fata vocant. Salve æternum mihi, maxime Palla,
Æternumque vale. Nec plura effatus, ad altos
Tendebat muros, gressumque in castra ferebat.
Jamque oratores aderant ex urbe Latina,
Velati ramis oleæ, veniamque rogantes:
Corpora, per campos ferro quæ fusa jacebant,
Redderet, ac tumulo sineret succedere terræ;
Nullum cum victis certamen & æthere cassis:
Parceret hospitibus quondam socerisque vocatis.
Quos bonus Æneas, haud aspernanda precantes,
Prosequitur venia, & verbis hæc insuper addit:
Quænam vos tanto Fortuna indigna, Latini,
Implicuit bello, qui nos fugiatis amicos?
Pacem me exanimis & Martis sorte peremtis
Oratis? equidem & vivis concedere vellem.

91 *gerunt* Sprot. (94 *præcesserat* pene omnes. Heinsius alterum retinuit tanquam magis proprium. (95 *edidit* Medic. a m. sec. pr. Menag. alt. Mentel. Franc. Parrh. & Goth. sec. quique primo loco memorandus erat Rom. ut adeo hæc verior sit lectio. (100 *de gente* L. Bigot. (101 *precantes* Parrh. & alii. (103 *tumulos* Mentel. ult. quod Heins. illustrat. (110 *Pacemne* vulgo.

Nec veni, nisi fata locum sedemque dedissent;
Nec bellum cum gente gero: rex nostra reliquit
Hospitia, & Turni potius se credidit armis.
Æquius huic Turnum fuerat se opponere morti.
Si bellum finire manu, si pellere Teucros
Adparat: his mecum decuit concurrere telis;
Vixet; cui vitam deus aut sua dextra dedisset.
Nunc ita, & miseris supponite civibus ignem.
Dixerat Æneas. Olli obstupuere silentes;
Conversique oculos inter se atque ora tenebant.
Tum senior semperque odiis & crimine Drances
Infensus juveni Turno sic ore vicissim
Orsa refert: O fama ingens, ingentior armis,
Vir Trojane, quibus cœlo te laudibus æquem?
Justitiæne prius mirer, belline laborum?
Nos vero hæc patriam grati referemus ad urbem:
Et te, si qua viam dederit Fortuna, Latino
Jungemus regi. Quærat sibi fœdera Turnus.
Quin & fatales murorum adtollere moles,
Saxaque subvectare humeris Trojana juvabit.
Dixerat hæc, unoque omnes eadem ore fremebant.
Bis senos pepigere dies, &, pace sequestra,
Per silvas Teucri, mixtique impune Latini,
Erravere jugis. Ferro sonat icta bipenni

117 *contendere t.* Cod. Kœleri perperam. (120 *obstipuere* Pier. in omnibus fere invenerat. (123 *infestus* multæ Edd. vett. & recentt. sic & Codd. aliquot. (127 *læti* Zulich. 131 *subvectari* sec. Moret. Reg. (135 *alta* vulgg. duce Medic.

Fraxinus: evertunt actas ad sidera pinus:
Robora nec cuneis, & olentem scindere cedrum,
Nec plaustris cessant vectare gementibus ornos.
Et jam Fama volans, tanti prænuntia luctus,
Evandrum Evandrique domos & mœnia complet,
Quæ modo victorem Latio Pallanta ferebat.
Arcades ad portas ruere, & de more vetusto
Funereas rapuere faces. Lucet via longo
Ordine flammarum, & late discriminat agros.
Contra turba Phrygum veniens plangentia jungunt
Agmina. Quæ postquam matres succedere tectis
Viderunt, mæstam incendunt clamoribus urbem.
At non Evandrum potis est vis ulla tenere:
Sed venit in medios. Feretro Pallanta reposto
Procumbit super, atque hæret lacrimansque gemensque,
Et via vix tandem voci laxata dolore est:
Non hæc, o Palla, dederas promissa parenti,
Cautius ut sævo velles te credere Marti.

137 *findere* Gud. a m. sec. *cædere* Ven. *quercum* pr. Moret.
140 *replet* multi & potiores. (142 *at portis r.* multi ap. Serv. non male. (144 *disterminat* qu. Moret. (145 *jungit* vulgo. (146 *s. muris* aliquot Pier. sc. ex interpretatione.
149 *Pallante* plerique Heins. & a m. pr. Medic. sicque omnes Goth. (150 *Procubuit* e Medic. & aliis receperat Heins. postque eum Vulp. ut in vett. Edd. erat: alterum, quod Pier. commendaverat, iterum revocatum a Burmanni operis.
151 *Ut via* aliquando malebat Heinsius. Porro *vocis* Rom. & Medic. ac Gud. adeoque vetustissimi Codd. Heinsius etiam argutius quid suspicatur: *Et via — vocis l. dolori e.*

Haud ignarus eram, quantum nova gloria in armis,
Et prædulce decus primo certamine posset.
Primitiæ juvenis miseræ! bellique propinqui
Dura rudimenta! & nulli exaudita deorum
Vota precesque meæ! tuque, o sanctissima conjunx,
Felix morte tua, neque in hunc servata dolorem!
Contra ego vivendo vici mea fata, superstes
Restarem ut genitor. Troum socia arma secutum
Obruerent Rutuli telis! animam ipse dedissem,
Atque hæc pompa domum me, non Pallanta, referret!
Nec vos arguerim, Teucri, nec fœdera, nec, quas
Junximus hospitio, dextras: sors ista senectæ
Debita erat nostræ. Quod si immatura manebat
Mors natum, cæsis Volscorum millibus ante,
Ducentem in Latium Teucros cecidisse juvabit.
Quin ego non alio digner te funere, Palla,
Quam pius Æneas, & quam magni Phryges, & quam
Tyrrhenique duces, Tyrrhenûm exercitus omnis.
Magna tropæa ferunt, quos dat tua dextera leto.

154 *H. i. enim* Hamb. pr. non illepide: *n. gaudia* Cod. Thuan. ap. Macrob. IV, 6. (169 *dignem te* alios legere narrat Servius, per archaismum. (170-1 Heynius pro insititio habet totum hoc: *& quam T. d. — omnis*. (172 *ferant* Rom. & alii Pier. Ed. pr. Burm. Gud. & aliquot alii Heinsii, quod ei non damnandum videtur: etsi sententiam non explicat. Hunc versum Ortuinum confodisse, narrat Burm. & spurium haberi, atque a Codd. nonnullis abesse Taubmannus tradit. A Pierio tamen, & Heinsio nil monitum. In margine autem Ed. Ven. 1544 legitur: „ Versum hunc non „ habet codex vetustus. Neque sane Virgilianus esse vide- „ tur. “

Tu quoque nunc stares immanis truncus in armis:
Esset par ætas, & idem si robur ab annis,
Turne. Sed infelix Teucros quid demoror armis?
Vadite, & hæc memores regi mandata referte:
Quod vitam moror invisam, Pallante peremto,
Dextera caussa tua est; Turnum gnatoque patrique
Quam debere vides. Meritis vacat hic tibi solus
Fortunæque locus. Non vitæ gaudia quæro,
Nec fas: sed nato Manes perferre sub imos.
  Aurora interea miseris mortalibus almam
Extulerat lucem, referens opera atque labores.
Jam pater Æneas, jam curvo in litore Tarchon
Constituere pyras. Huc corpora quisque suorum
More tulere patrum: subjectisque ignibus atris
Conditur in tenebras altum caligine cœlum.
Ter circum accensos, cincti fulgentibus armis,
Decurrere rogos; ter mæstum funeris ignem
Lustravère in equis: ululatusque ore dedere.
Spargitur & tellus lacrimis, sparguntur & arma.
It cœlo clamorque virûm, clangorque tubarum.

173 *in arvis* malit Heins. quia statim v. 175 *armis* recurrit. Sed non assentitur Heynius. (175 *cur d.* Ed. Mediol. *quo* conj. Heins. (179-80 Ut nunc interpungitur, paullo impeditior est sententia, quam in poeta epico ferendum sit. Sed multi Codd. Heins. sic interpungunt: *Q. d. v. meritis: V.* ut *meritis* sit, *natoque patrique*, qui de te meriti sunt. Hoc Heinsio quoque judice præstat. Tum *bis* pro *hic* Ortuinus malebat ap. Burmannum, & id Ge. Fabricius amplectebatur. (188 *cuncti* Rom. & Parrh.

Hinc alii spolia occisis derepta Latinis
Conjiciunt igni; galeas, ensesque decoros,
Frenaque, ferventesque rotas: pars munera nota,
Ipsorum clipeos, & non felicia tela.
Multa boum circa mactantur corpora Morti;
Sætigerosque sues, raptasque ex omnibus agris
In flammam jugulant pecudes: tum litore toto
Ardentes spectant socios, semiustaque servant
Busta; neque avelli possunt: nox humida donec
Invertit cœlum stellis fulgentibus aptum.

Nec minus & miseri diversa in parte Latini
Innumeras struxere pyras, & corpora partim
Multa virûm terræ infodiunt, avectaque partim
Finitimos tollunt in agros, urbique remittunt.
Cetera, confusæque ingentem cædis acervum
Nec numero nec honore, cremant; tunc undique vasti
Certatim crebris collucent ignibus agri.
Tertia lux gelidam cœlo dimoverat umbram;
Mærentes altum cinerem & confusa ruebant
Ossa focis, tepidoque onerabant aggere terræ.
Jam vero in tectis prædivitis urbe Latini
Præcipuus fragor, & longi pars maxima luctus.
Hic matres, miseræque nurus, hic cara sororum
Pectora mærentum, puerique parentibus orbi,

193 *direpta* vulgo. (202 *st. ardentibus* omnes Codd. Heins. & alii præstantiores. (207 *stragis* Rom. perpetua varietate. 214 *longe* vulgo, quod Servius defendit, indocte.

Dirum exsecrantur bellum, Turnique hymenæos:
Ipsum armis, ipsumque jubent decernere ferro;
Qui regnum Italiæ, & primos sibi poscat honores.
Ingravat hæc sævus Drances, solumque vocari
Testatur, solum posci in certamina Turnum.
Multa simul contra variis sententia dictis
Pro Turno: & magnum reginæ nomen obumbrat:
Multa virûm meritis sustentat fama tropæis.
  Hos inter motus, medio in flagrante tumultu,
Ecce, super mæsti magna Diomedis ab urbe
Legati responsa ferunt: nihil omnibus actum
Tantorum impensis operum: nil dona, neque aurum,
Nec magnas valuisse preces: alia arma Latinis
Quærenda, aut pacem Trojano ab rege petendam.
Deficit ingenti luctu rex ipse Latinus.
Fatalem Ænean manifesto numine ferri,
Admonet ira deûm, tumulique ante ora recentes.
Ergo concilium magnum, primosque suorum
Imperio adcitos, alta intra limina cogit.
Olli convenere, fluuntque ad regia plenis
Tecta viis. Sedet in mediis & maximus ævo,
Et primus sceptris, haud læta fronte, Latinus.

217 *durum* aliquot Burm. cum tert. Goth. (226 *magni* Oblongus & alii multi. (228 *nec a.* vulgo. (230 *petendum*, ab Heinsio illatum, iterum expulit Burm. Veteres grammatici illud agnoscunt, sed Codicum deest auctoritas.

235 *i. mœnia* Rom. cum Goth. sec. (236 *ruuntque* Colot. Medic. Voss. pr. & alii; quod & ipsum bene dici nemo dubitet. (237 *rex maximus* vett. Edd. aliquot & Codd.

Atque hic legatos Ætola ex urbe remissos,
Quæ referant, fari jubet, & responsa reposcit
Ordine cuncta suo. Tum facta silentia linguis,
Et Venulus dicto parens ita farier infit:
Vidimus, o cives, Diomede Argivaque castra;
Atque iter emensi casus superavimus omnes;
Contigimusque manum, qua concidit Ilia tellus.
Ille urbem Argyripam, patriæ cognomine gentis,
Victor Gargani condebat Iapygis arvis.
Postquam introgressi, & coram data copia fandi;
Munera præferimus, nomen patriamque docemus:
Qui bellum intulerint, quæ caussa adtraxerit Arpos.
Auditis ille hæc placido sic reddidit ore:
O fortunatæ gentes, Saturnia regna,
Antiqui Ausonii; quæ vos fortuna quietos
Sollicitat, suadetque ignota lacessere bella?
Quicumque Iliacos ferro violavimus agros,
(Mitto ea, quæ muris bellando exhausta sub altis,
Quos Simois premat ille viros) infanda per orbem
Supplicia, & scelerum pœnas expendimus omnes,
Vel Priamo miseranda manus: scit triste Minervæ
Sidus, & Euboicæ cautes, ultorque Caphereus.
Militia ex illa diversum ad litus adacti,

242 *inquit* Ed. pr. Burm. (243 *Diomedem* vulgo. 247 *agris* vulgo. (249 *docentes* Exc. Burm. (251 *edidit* Medic. Franc. Goth. sec. (255 *f. populavimus a.* Rom. *vastavimus* pr. Menag. (257 *premit* vulgo. (261 *abacti* plerique Codd. & vett. Edd. idque tuetur Pier.

Atrides Protei Menelaus ad usque columnas
Exsulat; Ætnæos vidit Cyclopas Ulyxes.
Regna Neoptolemi referam, versosque Penates
Idomenei? Libycone habitantes litore Locros?
Ipse Mycenæus magnorum ductor Achivûm
Conjugis infandæ prima intra limina dextra
Oppetiit: devictam Asiam subsedit adulter.
Invidisse deos, patriis ut redditus oris,
Conjugium optatum & pulchram Calydona viderem?
Nunc etiam horribili visu portenta sequuntur,
Et socii amissi petierunt æthera pennis,
Fluminibusque vagantur aves (heu dira meorum
Supplicia!) & scopulos lacrimosis vocibus implent.
Hæc adeo ex illo mihi jam speranda fuerunt
Tempore, quum ferro cœlestia corpora demens
Adpetii, & Veneris violavi vulnere dextram.
Ne vero, ne me ad tales impellite pugnas.

265 *Libycove* vulgo. (267 C. (*infandum*) Macrob. IV, 4. sicque placebat legere Ge. Fabricio. Porro *inter l.* aliquot Heinsii, qui id receperat, iterum ejectum tacite a Burmanno. Zulich. cum Goth. tert. *lumina* exhibet, non adeo male.
268 *Procubuit: d.* vett. Edd. Macrob. IV, Sat. 3. — *devicta Asia* vulgo. (269 *aris* Codicum etiam præstantissimorum consensus tuetur, Medic. Romani &c. & jure miratur Heynius hoc Heinsium non recepisse. Recepit tamen Cl. Vulpius.
272 *admissis* alios legere Servio notatum, sicque aliquot Pier. & pro div. lect. Leid quod tanquam elegantius (ut sit pro alis concitatis) reposuerat Heinsius, tacens iterum ejecit Burmannus. (274 *clamosis* Oudart. (275 *superanda* Goth. tert. sicque aliquot Pier. inter quos Rom. (276 *T. quo* pr. Hamb. pro var. lect. Bigot. & Goth. sec. & tert.

Nec mihi cum Teucris ullum post eruta bellum
Pergama, nec veterum memini, lætorve malorum.
Munera, quæ patriis ad me portatis ab oris,
Vertite ad Ænean: stetimus tela aspera contra,
Contulimusque manus: experto credite, quantus
In clipeum adsurgat, quo turbine torqueat hastam.
Si duo præterea tales Idæa tulisset
Terra viros, ultro Inachias venisset ad urbes
Dardanus, & versis lugeret Græcia fatis.
Quidquid apud duræ cessatum est mœnia Trojæ,
Hectoris Æneæque manu victoria Graiûm
Hæsit, & in decimum vestigia retulit annum.
Ambo animis, ambo insignes præstantibus armis:
Hic pietate prior. Coeant in fœdera dextræ,
Qua datur: ast, armis concurrant arma, cavete.
Et responsa simul quæ sint, rex optime, regis
Audisti, & quæ sit magno sententia bello.
Vix ea legati: variusque per ora cucurrit
Ausonidûm turbata fremor: ceu, saxa morantur
Quum rapidos amnes, fit clauso gurgite murmur,
Vicinæque fremunt ripæ crepitantibus undis.
Ut primum placati animi, & trepida ora quierunt,
Præfatus divos solio rex infit ab alto:

280 *laborum* Cod. Kœleri. (281 *portastis* vett. Edd. cum Codd. nonnullis. (288 *certatum est* Apronianus emendarat in Mediceo, perperam. (290 *v. distulit* Uratisl. & Dorvill. *victoria redegit* Menag. pr. (294 *r. o. regum* vett. Edd. & Rom. (300 *pacati* Uratisl. & alii. Tum *rabida* aliquot Pier. & Goth. sec.

Ante equidem summa de re statuisse, Latini,
Et vellem, & fuerat melius; non tempore tali
Cogere concilium, quum muros adsidet hostis.
Bellum importunum, cives, cum gente deorum,
Invictisque viris, gerimus: quos nulla fatigant
Prœlia, nec victi possunt absistere ferro.
Spem si quam adscitis Ætolûm habuistis in armis,
Ponite; spes sibi quisque. Sed hæc, quam angusta, videtis.
Cetera qua rerum jaceant perculsa ruina,
Ante oculos interque manus sunt omnia vestras.
Nec quemquam incuso. Potuit quæ plurima virtus
Esse, fuit. Toto certatum est corpore regni.
Nunc adeo, quæ sit dubiæ sententia menti,
Expediam, & paucis (animos adhibete) docebo.
Est antiquus ager Tusco mihi proximus amni,
Longus in occasum, fines super usque Sicanos,
Aurunci Rutulique serunt, & vomere duros
Exercent colles, atque horum asperrima pascunt.
Hæc omnis regio, & celsi plaga pinea montis
Cedat amicitiæ Teucrorum: & fœderis æquas
Dicamus leges, sociosque in regna vocemus:
Considant, si tantus amor, & mœnia condant.
Sin alios fines aliamque capessere gentem

304 *obsidet* vulgo. (307 *p. decedere* Oblong. Pier. *bello* Goth. tert. & Acron ad Horat. (308 *accitis* vulgo. (313 *regnum* Ed. Ven. Burm. (318 *Arunci* passim in Codd. legitur, quod adeo Ge. Fabricius præferre voluit, perperam.
324 *aliamve* aliquot ap. Burm. cum Goth. sec.

Est animus, possuntque solo decedere nostro:
Bis denas Italo texamus robore naves,
Seu plures complere valent: jacet omnis ad undam
Materies: ipsi numerumque modumque carinis
Præcipiant: nos æra, manus, navalia demus.
Præterea, qui dicta ferant, & fœdera firment,
Centum oratores prima de gente Latinos
Ire placet, pacisque manu prætendere ramos:
Munera portantes aurique eborisque talenta
Et sellam regni trabeamque insignia nostri.
Consulite in medium, & rebus succurrite fessis.

Tum Drances idem infensus, quem gloria Turni
Obliqua invidia stimulisque agitabat amaris,
Largus opum, & lingua melior, sed frigida bello
Dextera, consiliis habitus non futilis auctor,
Seditione potens (genus huic materna superbum
Nobilitas dabat, incertum de patre ferebat)
Surgit, & his onerat dictis atque aggerat iras:
Rem nulli obscuram, nostræ nec vocis egentem,

325 *poscuntque* sec. Moret. & Bigot. idque jam Heinsio placuit, etiam Waddelio & Cuninghamo: & valde utique arridet. (333 *talentaque* &c. Medic. Heins. receperat. Heynio nihil dum satis placet. (336 In toto versu nitorem desiderat Heynius. Mollior, ut idem putat, exiret oratio, si sic scriptum esset: *Tum Drances, idem, infensum quem* &c. (338 *linguæ m.* legisse videri potest Servius. Atque sic emendabat quoque Marklandus, & Cuninghamus Silii simile dictum advocat. (341 *ferebant* Rom. Gud. a m. sec. alt. Mentel. a m. pr. & Hugen. quod verum arbitratur, præfert saltem, Heynius. (342 *aggregat* Dorv.

Consulis, o bone rex. Cuncti se scire fatentur,
Quid Fortuna ferat populi; sed dicere mussant.
Det libertatem fandi, flatusque remittat,
Cujus ob auspicium infaustum moresque sinistros;
(Dicam equidem, licet arma mihi mortemque minetur)
Lumina tot cecidisse ducum, totamque videmus
Consedisse urbem luctu: dum Troia tentat
Castra, fugæ fidens, & cœlum territat armis.
Unum etiam donis istis, quæ plurima mitti
Dardanidis dicique jubes, unum, optime regum,
Adjicias; nec te ullius violentia vincat,
Quin natam egregio genero dignisque hymenæis
Des pater, & pacem hanc æterno fœdere jungas.
Quod si tantus habet mentes & pectora terror;
Ipsum obtestemur, veniamque oremus ab ipso:
Cedat, jus proprium regi patriæque remittat.
Quid miseros toties in aperta pericula cives
Projicis, o Latio caput horum & caussa malorum?
Nulla salus bello: pacem te poscimus omnes,
Turne: simul pacis solum inviolabile pignus.
Primus ego, invisum quem tu tibi fingis, & esse
Nil moror, en, supplex venio. Miserere tuorum,
Pone animos, & pulsus abi. Sat funera fusi

345 *f. petat* multi. (353 *ducique* vulgo. (354 *u. sententia* Bigot. & pr. Hamb. pro var. lect. cum Goth. tert.
356 *f. firmes*, quod longe melius, habent Rom. & alii multi.
358 *rogemus* Zulich. *precemur* sec. Rottend. (359 *patri* videtur legendum Heynio.

Vidimus, ingentes & desolavimus agros.
Aut, si fama movet, si tantum pectore robur
Concipis, & si adeo dotalis regia cordi est:
Aude, atque adversum fidens fer pectus in hostem.
Scilicet, ut Turno contingat regia conjunx,
Nos, animæ viles, inhumata infletaque turba,
Sternamur campis. Et jam tu, si qua tibi vis;
Si patrii quid Martis habes; illum adspice contra,
Qui vocat.
Talibus exarsit dictis violentia Turni:
Dat gemitum, rumpitque has imo pectore voces:
Larga quidem, Drance, semper tibi copia fandi
Tum, quum bella manus poscunt; patribusque vocatis
Primus ades. Sed non replenda est curia verbis,
Quæ tuto tibi magna volant, dum distinet hostem
Agger mœrorum; nec inundant sanguine fossæ.
Proinde tona eloquio, solitum tibi: meque timoris
Argue tu, Drance; quando tot stragis acervos
Teucrorum tua dextra dedit; passimque tropæis
Insignis agros. Possit quid vivida virtus,

367 *despoliavimus* Gud. a m. pr. (373 *sternemur* Donatus & Pierii Mediceus, tum pars Heinsianorum. Porro *etiam tu* vulgo ante Heins. (374 *solum adspice* Waddel. emendat ap. Burm. (375 Supplet Leidensis: *audacem solum te in prœlia dura*. (379 *Tunc* vulgo. (381 *detinet* Medic. & alii Heins. & Pier. cum binis Goth. (382 *murorum* vulgo, quod Rom. tuetur. Porro *fossas* ap. Priscian. lib. VIII legi Pierio observatum. (383 *e. solito* plerique Pierii & aliquot Heinsiani cum Goth. tert.

Experiare licet: nec longe scilicet hostes
Quærendi nobis: circumstant undique muros.
Imus in adversos? quid cessas? an tibi Mavors
Ventosa in lingua, pedibusque fugacibus istis,
Semper erit?
Pulsus ego? aut quisquam merito, fœdissime, pulsum
Arguet, Iliaco tumidum qui crescere Thybrim
Sanguine, & Evandri totam cum stirpe videbit
Procubuisse domum, atque exutos Arcadas armis?
Haud ita me experti Bitias & Pandarus ingens,
Et quos mille die victor sub Tartara misi,
Inclusus muris, hostilique aggere septus.
Nulla salus bello. Capiti cane talia demens
Dardanio, rebusque tuis. Proinde omnia magno
Ne cessa turbare metu, atque extollere vires
Gentis bis victæ; contra premere arma Latini.
Nunc & Myrmidonum proceres Phrygia arma tremiscunt,
Nunc & Tydides, & Larissæus Achilles:
Amnis & Hadriacas retro fugit Aufidus undas.
Vel quum se pavidum contra mea jurgia fingit
Artificis scelus & formidine crimen acerbat.

387 *circumdant* aliquot Pier. & Burm. (391 *nequicquam annis terrebimus hostem* suppleverat Medic. a m. pr. *nunquamne sines fallacia verba* Leid. (395 *exhaustos* Oudart. & pr. Hamb. pro var. lect. (405 *A. ad H.* Parrh. & Dorvill. ex interpret. *Omnis &* conj. Cuningham. *r. f. Appulus* conj. T. Faber. In fine *jactat* Bigot. & Goth. tert. sicque ap. Quinctil. l. c.

Numquam animam talem dextra hac (absiste moveri)
Amittes: habitet tecum, & sit pectore in isto.
Nunc ad te, & tua magna, pater, consulta revertor.
Si nullam nostris ultra spem ponis in armis;
Si tam deserti sumus, & semel agmine verso
Funditus occidimus, neque habet Fortuna regressum:
Oremus pacem, & dextras tendamus inertes.
Quamquam, o, si solitæ quidquam virtutis adesset,
Ille mihi ante alios fortunatusque laborum,
Egregiusque animi, qui, ne quid tale videret,
Procubuit moriens, & humum semel ore momordit.
Sin & opes nobis, & adhuc intacta juventus,
Auxilioque urbes Italæ populique supersunt:
Sin & Trojanis cum multo gloria venit
Sanguine; sunt illis sua funera, parque per omnes
Tempestas; cur indecores in limine primo
Deficimus: cur ante tubam tremor occupat artus?
Multa dies variique labor mutabilis ævi
Rettulit in melius: multos alterna revisens
Lusit, & in solido rursus Fortuna locavit.

Non

408 *subsiste* Goth. sec. (413 *nec* vulgo: *recursum* Leid. 414 *inermes* vulgo. (418 *simul* Zulich. a m. pr. Ed. Ven. Burm. & qui paullo majoris est auctoritatis Cod. Rom. Sicque conj. Burmann. sec. Præferat tamen vulgatum qui cogitet sententiam esse: Præstat semel mori. (422 *suntque illis* Rom. suavius utique, probantque Pier. & Heins. nec tamen receptum. (424 *Deficimur* Montalb. eleganter, judice Heinsio. (425 *variusque l.*, quod Macrob. & Non. agnoscunt, ante Heinsium vulgo legebatur. (427 *in solio* nonnulli ap. Ursin. Zulich. & Parrhas.

Non erit auxilio nobis Ætolus, & Arpi.
At Messapus erit, felixque Tolumnius, & quos
Tot populi misere duces. Nec tarda sequetur
Gloria delectos Latio & Laurentibus agris.
Est & Volscorum egregia de gente Camilla,
Agmen agens equitum, & florentes ære catervas.
Quod si me solum Teucri in certamina poscunt,
Idque placet, tantumque bonis communibus obsto:
Non adeo has exosa manus victoria fugit,
Ut tanta quidquam pro spe tentare recusem.
Ibo animis contra: vel magnum præstet Achillem,
Factaque Vulcani manibus paria induat arma
Ille licet. Vobis animam hanc soceroque Latino
Turnus ego, haud ulli veterum virtute secundus,
Devovi. Solum Æneas vocat. Et, vocet oro.
Nec Drances potius, sive est hæc ira deorum,
Morte luat: sive est virtus & gloria, tollat.

Illi hæc inter se dubiis de rebus agebant
Certantes: castra Æneas aciemque movebat.
Nuntius ingenti per regia tecta tumultu
Ecce ruit, magnisque urbem terroribus implet:
Instructos acie Tiberino a flumine Teucros,

430 *N. parva* vulgo, quod Codd. pene omnes tuentur.
431 *dejectos* Gud. a m. sec. cum aliquot aliis Heinsii, ut ad Trojanos referatur. (433 De toto versu dubitat Heynius an huc translatus sit ex lib. VII, 804. (442 *Devoveo* vulgo. Tum *S. Æ. vocat?* cum interrogatione Ge. Fabric. 445 *variis* Parrh. *dubiis dum r.* conj. Burm. (449 *aciem* Voss. ut eleganti græcismo dictum sit.

Tyrrhenamque manum, totis descendere campis.
Extemplo turbati animi, concussaque vulgi
Pectora, & adrectæ stimulis haud mollibus iræ.
Arma manu trepidi poscunt: fremit arma juventus.
Flent mæsti mussantque patres. Hic undique clamor
Dissensu vario magnus se tollit in auras.
Haud secus, atque alto in luco quum forte catervæ
Consedere avium, piscosove amne Padusæ
Dant sonitum rauci per stagna loquacia cycni.
Immo, ait, o cives, adrepto tempore, Turnus,
Cogite concilium, & pacem laudate sedentes:
Illi armis in regna ruant. Nec plura locutus
Corripuit sese & tectis citus extulit altis.
Tu, Voluse, armari Volscorum edice maniplis:
Duc, ait, & Rutulos. Equitem, Messapus in armis,
Et cum fratre Coras, latis diffundite campis.
Pars aditus urbis firment, turresque capessant:
Cetera, qua jusso, mecum manus inferat arma.
Ilicet in muros tota discurritur urbe.
Concilium ipse pater & magna incepta Latinus
Deserit, ac tristi turbatus tempore differt:
Multaque se incusat, qui non acceperit ultro

453 *manus* vulgo. Heins. conj. *manus trepida*. (458 *nivei* Moret. qu. & Uratisl. (459 *o juvenes* Schol. Stat. lib. VII Theb. (461 *in tecta* Schol. Stat. ibid. *ruunt* vulgo.
464 *Equites* vulgo. (470 *pectore* vett. Edd. Mutavit, creditur, primus Naugerius in Ed. Ald. tert. ut sit *tempore*, hocque Codd. consensus firmat.

Dardanium Ænean, generumque adsciverit urbi.
Præfodiunt alii portas, aut saxa sudesque
Subvectant: bello dat signum rauca cruentum
Buccina. Tum muros varia cinxere corona
Matronæ puerique: vocat labor ultimus omnes.
Nec non ad templum summasque ad Palladis arces
Subvehitur magna matrum regina caterva,
Dona ferens: juxtaque comes Lavinia virgo,
Caussa mali tanti, oculos dejecta decoros.
Succedunt matres, & templum ture vaporant;
Et mæstas alto fundunt de limine voces:
Armipotens, præses belli, Tritonia virgo,
Frange manu telum Phrygii prædonis, & ipsum
Pronum sterne solo, portisque effunde sub altis.
Cingitur ipse furens certatim in prœlia Turnus.
Jamque adeo Rutulum thoraca indutus aenis
Horrebat squamis, surasque incluserat auro,
Tempora nudus adhuc; laterique adcinxerat ensem;
Fulgebatque alta decurrens aureus arce:

472 Heynius suspicatur fuisse: *adsciverit : urbis P.* Sic utique lenior procedit oratio. (474 *Subjiciunt* lect. varians. vett. Edd. adscripta, quam Catroeus recepit, sc. deterius pro exquisitiore. (475 *Tunc* vulgo. (477 *magnas* Ed. pr. Burm. (480 C. *m. t. atque o.* vulgo: *malis tantis* Donatus & pars Codd. Heins. cum Regio & Goth. tert.

482 *de pectore* aliquot Pier. & Heins. cum Goth. tert.

487 *rutilum tb.* Macrob. V, 20, VI, 1, & Gellius II, 6: agnoscunt & sic Rom. duo Rottend. & Hamb. alt. Sed alterum doctius. (490 *aureus*. Si tamen, cum Heynio dicam, thoracem æreum indutus fuit, ut v. 487 dixerat, nunc non

Exsultatque animis, & spe jam præcipit hostem.
Qualis, ubi abruptis fugit præsepia vinclis,
Tandem liber equus, campoque potitus aperto,
Aut ille in pastus armentaque tendit equarum,
Aut adsuetus aquæ perfundi flumine noto
Emicat, adrectisque fremit cervicibus alte
Luxurians: luduntque jubæ per colla, per armos.
Obvia cui, Volscorum acie comitante, Camilla
Occurrit, portisque ab equo regina sub ipsis
Desiluit. Quam tota cohors imitata relictis
Ad terram defluxit equis. Tum talia fatur:
Turne, sui merito si qua est fiducia forti,
Audeo, & Æneadûm promitto occurrere turmæ,
Solaque Tyrrhenos equites ire obvia contra.
Me sine prima manu tentare pericula belli:
Tu pedes ad muros subsiste, & mœnia serva.
Turnus ad hæc, oculos horrenda in virgine fixus:
O, decus Italiæ, virgo, quas dicere grates,
Quasve referre parem? sed nunc, est omnia quando

*aureus* fulgere debuit. Tum displicet in his verss. quinque quinquies repetita copula *que*. (491 Deficit versus Goth. sec. Vellet Heynius majoris esset auctoritatis Codex. *præripit* Uratisl. (493 *potitur* aliquot Pier. quod non præfert Heynius cum Catroeo. (495 *nando* pr. Hamb. (496 *altis* sec. Rottend. *altum* malebat Cuningham. sc. ut poeta nihil variet; semper idem sequatur. (497 *l. comæ* Oudart. 498 *c. grege V.* Sprot. (501 *deflexit* Codd. & Ed. pr. Burm. 502 *audacia* Ven. (503 *turbæ* Bigot. & Goth. tert. 505 *t. spicula* Goth. tert. (507 *oculis — fixis* conj. Heins.

Iste animus supra, mecum partire laborem.
Æneas, ut fama fidem missique reportant
Exploratores, equitum levia improbus arma
Præmisit, quaterent campos: ipse ardua montis
Per deserta jugo superans adventat ad urbem.
Furta paro belli convexo in tramite silvæ,
Ut bivias armato obsidam milite fauces.
Tu Tyrrhenum equitem collatis excipe signis:
Tecum acer Messapus erit, turmæque Latinæ,
Tiburnique manus: ducis & tu concipe curam.
Sic ait, & paribus Messapum in prœlia dictis
Hortatur, sociosque duces; & pergit in hostem.
Est curvo anfractu valles, adcommoda fraudi
Armorumque dolis; quam densis frondibus atrum
Urget utrimque latus; tenuis quo semita ducit,
Angustæque ferunt fauces aditusque maligni.
Hanc super in speculis summoque in vertice montis
Planities ignota jacet, tutique receptus:
Seu dextra lævaque velis occurrere pugnæ:

510 *Ista* volebat Heins. ' (514 *properans* vulgo. Porro *in u.* aliquot Pier. probante Heinsio. (516 *binas* Uratisl. Ed. pr. Burm. (519 *Tiburtique* vulgo, forte rectius. Cf. sup. lib. VII, 671. (522 *vallis* vulgo editum; atque sic Codd. pars, & revocavit id Cuningh. nec male. (523 *d. fr. artum* Exc. Burm. non infelici lapsu. (524 *utrumque* Parrh. & Goth. tert. *quo* vulgo, quod altero multo accommodatius.
525 *fremunt* Bigot. forte *premunt*, ait Heins. (527 *P. inculta* Sprot. *immota* Parrh. quod se probabat Burmanno. Porro *recessus* plerique Pier. inter quos Rom. & Medic. a m. sec. cum Goth. pr.

Sive instare jugis, & grandia volvere saxa.
Huc juvenis nota fertur regione viarum:
Adripuitque locum, & silvis insedit iniquis.
Velocem interea superis in sedibus Opim,
Unam ex virginibus sociis sacraque caterva,
Compellabat, & has tristi Latonia voces
Ore dabat: Graditur bellum ad crudele Camilla,
O virgo, & nostris nequidquam cingitur armis,
Cara mihi ante alias. Neque enim novus iste Dianæ
Venit amor, subitaque animum dulcedine movit.
Pulsus ob invidiam regno viresque superbas
Priverno antiqua Metabus quum excederet urbe,
Infantem, fugiens media inter prœlia belli,
Sustulit exsilio comitem, matrisque vocavit
Nomine Casmillæ, mutata parte, Camillam.
Ipse, sinu præ se portans, juga longa petebat
Solorum nemorum: tela undique sæva premebant,
Et circumfuso volitabant milite Volsci.
Ecce, fugæ medio, summis Amasenus abundans
Spumabat ripis; tantus se nubibus imber
Ruperat. Ille, innare parans, infantis amore
Tardatur, caroque oneri timet. Omnia secum

534 *tristēs* vulgo: *tristis* Medic. & Macrob. V, 22 cum Donato, quod & ipsum Heinsius prætulisse videtur.
538. *subitave* malit Heynius. (540 *Privernum* Serv. ad VII, 803. Ita & *urbem* legendum, quod in Exc. Burm. erat.
543 *mutilata* vett. Edd. nonnullæ, quod Burmanno magis placebat.

Versanti subito vix hæc sententia sedit:
Telum immane, manu valida quod forte gerebat
Bellator, solidum nodis & robore cocto;
Huic natam, libro & silvestri subere clausam,
Implicat, atque habilem mediæ circumligat hastæ:
Quam dextra ingenti librans ita ad æthera fatur:
Alma, tibi hanc, nemorum cultrix, Latonia virgo,
Ipse pater famulam voveo: tua prima per auras
Tela tenens supplex hostem fugit. Accipe, testor,
Diva tuam, quæ nunc dubiis committitur auris.
Dixit, & adducto contortum hastile lacerto
Immittit: sonuere undæ: rapidum super amnem
Infelix fugit in jaculo stridente Camilla.
At Metabus, magna propius jam urgente caterva,
Dat sese fluvio, atque hastam cum virgine victor
Gramineo donum Triviæ de cespite vellit.
Non illum tectis ullæ, non mœnibus urbes
Accepere, neque ipse manus feritate dedisset;
Pastorum & solis exegit montibus ævum.
Hinc natam, in dumis interque horrentia lustra,
Armentalis equæ mammis & lacte ferino
Nutribat, teneris immulgens ubera labris.
Utque pedum primis infans vestigia plantis
Insiterat, jaculo palmas oneravit acuto:

560 *armis* sec. Rottend. (562 *s. auræ* conj. Burm. sed frustra. (566 *de c. tollit* Gud. (570 *Hic* Edd. Junt. & aliæ. 574 *armavit* omnes ubique Pier. & Heins. potiores cum aliis.

Spiculaque ex humero parvæ suspendit & arcum.
Pro crinali auro, pro longæ tegmine pallæ,
Tigridis exuviæ per dorsum a vertice pendent.
Tela manu jam tum tenera puerilia torsit,
Et fundam tereti circum caput egit habena:
Strymoniamque gruem, aut album dejecit olorem.
Multæ illam frustra Tyrrhena per oppida matres
Optavere nurum. Sola contenta Diana,
Æternum telorum & virginitatis amorem
Intemerata colit. Vellem haud correpta fuisset
Militia tali, conata lacessere Teucros:
Cara mihi, comitumque foret nunc una mearum.
Verum age, quandoquidem fatis urgetur acerbis,
Labere, Nympha, polo, finesque invise Latinos,
Tristis ubi infausto committitur omine pugna.
Hæc cape, & ultricem pharetra deprome sagittam:
Hac, quicumque sacrum violarit vulnere corpus,
Tros Italusve, mihi pariter det sanguine pœnas.
Post ego nube cava miserandæ corpus & arma
Inspoliata feram tumulo, patriæque reponam.
Dixit: at illa leves cœli delapsa per auras
Insonuit, nigro circumdata turbine corpus.

576 *vittæ* pro *pallæ* Oudart. (577 *terrent* Hamb. alt. a m. sec. (583 *v. honorem* pr. Moret. & ipsum non male.
586 *Cura m.* Goth. tert. elegantius vulgato; sed illi Codici non tantum tribui potest, ut vulgata mutetur. (587 *iniquis* aliquot Pier. & Heins. (594 *Intemerata* Franc.
595 *demissa* vulgo. (596 *advolat* & *virgo* Franc. I. *longo c.* Zulich. a m. pr. *tegmine* Goth. tert.

At manus interea muris Trojana propinquat,
Etruscique duces, equitumque exercitus omnis;
Compositi numero in turmas. Fremit æquore toto
Insultans sonipes, & pressis pugnat habenis
Huc obversus & huc: tum late ferreus hastis
Horret ager, campique armis sublimibus ardent.
Nec non Messapus contra, celeresque Latini,
Et cum fratre Coras, & virginis ala Camillæ,
Adversi campo adparent: hastasque reductis
Prætendunt longe dextris, & spicula vibrant:
Adventusque virûm fremitusque ardescit equorum.
Jamque intra jactum teli progressus uterque
Substiterat: subito erumpunt clamore, frementesque
Exhortantur equos: fundunt simul undique tela
Crebra nivis ritu, cœlumque obtexitur umbra.
Continuo adversis Tyrrhenus & acer Aconteus
Connixi incurrunt hastis, primique ruinam
Dant sonitu ingenti, perfractaque quadrupedantum
Pectora pectoribus rumpunt. Excussus Aconteus,

597 *muris tectisque propinquant* citatur a Valerio Probo in Arte. τὸ *propinquant* impense placebat Heinsio. (600 *pulsat* Ald. (pr.) *spumat* Tan. Faber. emendat perperam.
601 *conversus* Medic. Gud. Sprot. & Leid. quod non placere Heins: monet. (606 *Protendunt* potiores Codices omnes, Edd. vett. & recte. Alterum tacite irrepsisse in Burmannianam Editionem, non consilio receptum videtur. Non est tamen cur improbet aliquis; nam ad idem fere redit.
609 *furentesque* vett. Edd. usque ad Aldinam, puto, tertiam a Naugerio castigatam. (612 *adversi* vett. Edd. & inter Codd. ipse Mediceus: sed alterum elegantius. (613-4 *ruina D. sonitum* Moret. sec. & qu. *præfractaque* vulgo ante Heins.

Fulminis in morem, aut tormento ponderis acti,
Præcipitat longe, & vitam dispergit in auras.
Extemplo turbatæ acies, versique Latini
Rejiciunt parmas, & equos ad mœnia vertunt.
Troes agunt: princeps turmas inducit Asylas.
Jamque propinquabant portis, rursusque Latini
Clamorem tollunt, & mollia colla reflectunt:
Hi fugiunt, penitusque datis referuntur habenis.
Qualis ubi alterno procurrens gurgite pontus
Nunc ruit ad terras, scopulosque superjacit undam
Spumeus, extremamque sinu perfundit arenam:
Nunc rapidus retro, atque æstu revoluta resorbens
Saxa, fugit, litusque vado labente relinquit.
Bis Tusci Rutulos egere ad mœnia versos:
Bis rejecti armis respectant terga tegentes.
Tertia sed postquam congressi in prœlia, totasque
Implicuere inter se acies, legitque virum vir;
Tum vero & gemitus morientum, & sanguine in alto
Armaque, corporaque, & permixti cæde virorum
Semanimes volvuntur equi: pugna aspera surgit.
Orsilochus Remuli, quando ipsum horrebat adire,
Hastam intorsit equo, ferrumque sub aure reliquit,
Quo sonipes ictu furit arduus, altaque jactat

619 *Dejiciunt* sec. Moret. *versant* alt. Hamb. *torquent* Ed. Mediol. (621 *versique* Pierius in ora Codicis notaverat. 624 *procumbens* pars Codd. Heins. & Burm. cum aliis, sed perperam. (631 *totos* vulgo. (635 *Semineces* Gud. pro div. lect. *sternuntur* Bigot. & Goth. tert.

Vulneris impatiens, adrecto pectore, crura.
Volvitur ille excussus humi. Catillus Iolan,
Ingentemque animis, ingentem corpore & armis
Dejicit Herminium: nudo cui vertice fulva
Cæsaries, nudique humeri: nec vulnera terrent:
Tantus in arma patet. Latos huic hasta per armos
Acta tremit, duplicatque virum, transfixa dolore.
Funditur ater ubique cruor: dant funera ferro
Certantes, pulchramque petunt per vulnera mortem.
At medias inter cædes exsultat Amazon,
Unum exserta latus pugnæ, pharetrata Camilla:
Et nunc lenta manu spargens hastilia denset:
Nunc validam dextra rapit indefessa bipennem.
Aureus ex humero sonat arcus, & arma Dianæ.
Illa etiam, si quando in tergum pulsa recessit,
Spicula converso fugientia dirigit arcu.
At circum lectæ comites, Larinaque virgo,
Tullaque, & æratam quatiens Tarpeia securem,
Italides; quas ipsa decus sibi dia Camilla
Delegit, pacisque bonas bellique ministras.
Quales Threiciæ quum flumina Thermodontis
Pulsant, & pictis bellantur Amazones armis:

645 *dolorem* vulgo. Ferri non potest, quod Heins. conj. *d. viro*, vel quod Pier. in suo exemplari habebat, atque hinc Catroeus repetit, *d. viri t. dolorem*. (648 *i. acies* Oudart. & Medic. Pier. (656 *securim* vulgo. (658 *bona* tuetur Rom. cum aliis Pier. Heins. Burm. & agnoscit Servius.
659 *Threicia* vitium operarum Ed. N. Heinsii, a Cl. Vulpio servatum. *Thermodoontis* vulgo.

Seu circum Hippolyten, seu quum se Martia curru
Penthesilea refert, magnoque ululante tumultu
Feminea exsultant lunatis agmina peltis.
Quem telo primum, quem postremum aspera virgo
Dejicis? aut quot humi morientia corpora fundis?
Eunæum Clytio primum patre: cujus apertum
Adversi longa transverberat abiete pectus.
Sanguinis ille vomens rivos cadit, atque cruentam
Mandit humum, moriensque suo se in vulnere versat.
Tum Lirim, Pagasumque super: quorum alter habenas
Suffosso revolutus equo dum colligit, alter
Dum subit, ac dextram labenti tendit inermem,
Præcipites pariterque ruunt. His addit Amastrum
Hippotaden: sequiturque incumbens eminus hasta
Tereaque, Harpalycumque, & Demophoonta, Chromimque:
Quotque emissa manu contorsit spicula virgo,
Tot Phrygii cecidere viri. Procul Ornytus armis
Ignotis, & equo venator Iapyge fertur:
Cui pellis latos humeros erepta juvenco
Pugnatori operit: caput ingens oris hiatus
Et malæ texere lupi cum dentibus albis,
Agrestisque manus armat sparus. Ipse catervis

662 *magnumque u.* conj. Cuninghamus. (663 *scutis* ex Medic. laudat Heinsius: sed a Fogginio *peltis* proditum videmus. 671 *suffuso* magna Codd. pars etiam Rom. & Medic. a m. sec. De pedum suffusione cogitabat Servius. (572 *inertem* vulgo ante Heins. (682 *agrestesque* Heins.

Vertitur in mediis, & toto vertice supra est.
Hunc illa exceptum, neque enim labor agmine verso,
Trajicit, & super hæc inimico pectore fatur:
Silvis te, Tyrrhene, feras agitare putasti?
Advenit qui vestra dies muliebribus armis
Verba redarguerit. Nomen tamen haud leve patrum
Manibus hoc referes, telo cecidisse Camillæ.
Protenus Orsilochum, & Buten, duo maxima Teucrûm
Corpora: sed Buten aversum cuspide fixit
Loricam galeamque inter, qua colla sedentis
Lucent, & lævo dependet parma lacerto:
Orsilochum, fugiens, magnumque agitata per orbem,
Eludit gyro interior, sequiturque sequentem.
Tum validam perque arma viro perque ossa securim,
Altior exsurgens, oranti & multa precanti
Congeminat: vulnus calido rigat ora cerebro.
Incidit huic, subitoque adspectu territus hæsit
Apenninicolæ bellator filius Auni,
Haud Ligurum extremus, dum fallere fata sinebant,
Isque ubi se nullo jam cursu evadere pugnæ,
Posse, neque instantem reginam avertere cernit;

688 *redargueret* vulgo. (691 *adversum* & *figit* vulgo.
693 *Invenit* pro *Lucent* ap. Rufin. de Schem. Lex.
696 *valida — securi* Medic. Pier. memorabilis varietas, quam præteriere Heins. & Burm. (697 *A. insurgens* vulgo, quod & ipsum bonum. (702 *pugnam* Oblong. Pier. & alii: *pugna* vulgo.

Consilio versare dolos ingressus & astu,
Incipit hæc: Quid tam egregium, si femina forti
Fidis equo? dimitte fugam, & te comminus æquo
Mecum crede solo, pugnæque adcinge pedestri:
Jam nosces, ventosa ferat cui gloria laudem.
Dixit: at illa furens, acrique adcensa dolore,
Tradit equum comiti, paribusque resistit in armis,
Ense pedes nudo, puraque interrita parma.
At juvenis, vicisse dolo ratus, avolat ipse,
Haud mora, conversisque fugax aufertur habenis,
Quadrupedemque citum ferrata calce fatigat.
Vane Ligus, frustraque animis elate superbis,
Nequidquam patrias tentasti lubricus artes:
Nec fraus te incolumem fallaci perferet Auno.
Hæc fatur virgo, & pernicibus ignea plantis
Transit equum cursu, frenisque adversa prehensis
Congreditur, pœnasque inimico ex sanguine sumit.
Quam facile accipiter saxo sacer ales ab alto
Consequitur pennis sublimem in nube columbam,

708 *fraudem* Medic. a m. pr. Rom. Moret. qu. Dorv. a m. sec. Goth. sec. & quinque Heins. pro div. lect. Hanc lectionem Servius & Donatus unice veram agnoscunt. In Gud. erat *pœnam*. Reliquerunt rem in medio Heins. & Burm.
709 *incensa* vulgo. (710 *assistit* vulgo, sicque Codd. pars, ut bini Goth. & Oblongus Pier. cum quatuor Heins. qui conj. *paribus se sistit*. (711 Nemo suspicatur, ait Heynius, *parvu p.* (712 *vixisse* emendabat Cerda perperam.
717 *Nec fors te* nonnullos legere, tradidit Cerda. (720 *a sanguine* vulgo ante Heins.

Comprensamque tenet, pedibusque eviscerat uncis:
Tum cruor, & vulsæ labuntur ab æthere plumæ.
At non hæc nullis hominum sator atque deorum
Observans oculis summo sedet altus Olympo.
Tyrrhenum genitor Tarchonem in prœlia sæva
Suscitat, & stimulis haud mollibus injicit iras.
Ergo inter cædes cedentiaque agmina Tarchon
Fertur equo, variisque instigat vocibus alas,
Nomine quemque vocans: reficitque in prœlia pulsos.
Quis metus, o numquam dolituri, o semper inertes
Tyrrheni, quæ tanta animis ignavia venit?
Femina palantes agit, atque hæc agmina vertit?
Quo ferrum, quidve hæc gerimus tela irrita dextris?
At non in Venerem segnes, nocturnaque bella,
Aut, ubi curva choros indixit tibia Bacchi,
Exspectare dapes, & plenæ pocula mensæ;
Hic amor, hoc studium; dum sacra secundus haruspex
Nuntiet, ac lucos vocet hostia pinguis in altos.
Hæc effatus, equum in medios, moriturus & ipse,
Concitat, & Venulo adversum se turbidus infert,
Dereptumque ab equo dextra complectitur hostem,

723 *Compressamque* pars Heins. Codd. ut alibi solet.
724 *pennæ* Menag. pr. & Parrh. (727 *Tarchontem* vulgo.
728 *incitat iras* vulgo. Tum Heins. conj. *incutit i.*
730 *irritat* conj. Heins. (735 *geritis* vulgo. (737 *induxit* in nonnullis vulgatum. (738 *Expectate* Codd. fere omnes, etiam optimus quisque Pier. & Heins. cum Servio: mendose tamen. (741 *ut ipse* Barth. ad Stat. V Theb. e cod. optimo laudat. (743 *Direptumque* male vulgg.

Et gremium ante suum multa vi concitus aufert.
Tollitur in cœlum clamor: cunctique Latini
Convertere oculos. Volat igneus æquore Tarchon,
Arma virumque ferens: tum summa ipsius ab hasta
Defringit ferrum; & partes rimatur apertas,
Qua vulnus letale ferat: contra ille repugnans
Sustinet a jugulo dextram, & vim viribus exit.
Utque volans alte raptum quum fulva draconem
Fert aquila, implicuitque pedes, atque unguibus hæsit:
Saucius at serpens sinuosa volumina versat,
Adrectisque horret squamis, & sibilat ore,
Arduus insurgens: illa haud minus urget obunco
Luctantem rostro, simul æthera verberat alis.
Haud aliter prædam Tiburtum ex agmine Tarchon
Portat ovans. Ducis exemplum eventumque secuti
Mæonidæ incurrunt. Tum fatis debitus Aruns
Velocem jaculo & multa prior arte Camillam
Circuit, &, quæ sit fortuna facillima, tentat.
Qua se cumque furens medio tulit agmine virgo:
Hac Aruns subit, & tacitus vestigia lustrat;
Qua victrix redit illa, pedemque ex hoste reportat;
Hac juvenis furtim celeres detorquet habenas.
Hos aditus, jamque hos aditus, omnemque pererrat
Undique circuitum, & certam quatit improbus hastam.

Forte

755 *adunco* vulgo. (766 *jamque h. abitus* pars libb. Pier. & Heins. & probabat hoc Pierius cum Ulitio ap. Heins.

Forte sacer Cybelæ Chloreus, olimque sacerdos,
Insignis longe Phrygiis fulgebat in armis,
Spumantemque agitabat equum: quem pellis aenis
In plumam squamis auro conserta tegebat.
Ipse, peregrina ferrugine clarus & ostro,
Spicula torquebat Lycio Gortynia cornu;
Aureus ex humeris sonat arcus, & aurea vati
Cassida; tum croceam chlamydemque sinusque crepantes
Carbaseos fulvo in nodum collegerat auro,
Pictus acu tunicas, & barbara tegmina crurum.
Hunc virgo, sive ut templis præfigeret arma
Troia, captivo sive ut se ferret in auro,
Venatrix, unum ex omni certamine pugnæ
Cæca sequebatur; totumque incauta per agmen
Femineo prædæ & spoliorum ardebat amore:
Telum ex insidiis quum tandem tempore capto
Concitat, & superos Arruns sic voce precatur:
Summe deûm, sancti custos Soractis Apollo,
Quem primi colimus, cui pineus ardor acervo
Pascitur: & medium freti pietate per ignem
Cultores multa premimus vestigia pruna;
Da, pater, hoc nostris aboleri dedecus armis,

768 *satus Cybele* aliquot Pier. (771 *auroque inserta* Ald. (pr.) cum Goth. pr. quod poterat juvare eos, qui in structura verborum hærebant. (781 *incensa* vulgo. (784 *Conjicit* vulgo, quod ex interpretamento venit. (788 *premimur* conj. Heins.

Omnipotens. Non exuvias pulsæve tropæum
Virginis, aut spolia ulla peto. Mihi cetera laudem
Facta ferent. Hæc dira meo dum vulnere pestis
Pulsa cadat, patrias remeabo inglorius urbes.
Audiit, & voti Phœbus succedere partem
Mente dedit: partem volucres dispersit in auras.
Sterneret ut subita turbatam morte Camillam,
Adnuit oranti: reducem ut patria alta videret,
Non dedit; inque notos vocem vertere procellæ.
Ergo, ut missa manu sonitum dedit hasta per auras,
Convertere animos acres, oculosque tulere
Cuncti ad reginam Volsci. Nihil ipsa neque auræ,
Nec sonitus memor, aut venientis ab æthere teli;
Hasta sub exsertam donec perlata papillam
Hæsit, virgineumque alte bibit acta cruorem.
Concurrunt trepidæ comites, dominamque ruentem
Suscipiunt. Fugit ante omnes exterritus Arruns,
Lætitia mixtoque metu: nec jam amplius hastæ
Credere, nec telis occurrere virginis audet.
Ac velut ille, prius quam tela inimica sequantur,
Continuo in montes sese avius abdidit altos,
Occiso pastore, lupus, magnove juvenco,

790 *Armipotens* conj. Burm. frustra. 792 *ferant* vulgo. 793 *Pulsa* miratur Heynius nemini displicuisse post v. 792. *pulsæ*. Porro *patriam* — *urbem* vulgo. (800 *acies* vett. Edd. (803 *perlapsa* Goth. sec. *mamillam* sec. Rottend. Argutantur Intpp. dum de Amazonum papilla exusta h. l. cogitant. (809 *turba i. sequatur* Zulich.

Conscius audacis facti, caudamque remulcens
Subjecit pavitantem utero, silvasque petivit;
Haud secus ex oculis se turbidus abstulit Arruns,
Contentusque fuga mediis se immiscuit armis.
Illa manu moriens telum trahit: ossa sed inter
Ferreus ad costas alto stat vulnere mucro.
Labitur exsanguis: labuntur frigida leto
Lumina. Purpureus quondam color ora reliquit.
Tum sic exspirans Accam, ex æqualibus unam,
Adloquitur; fida ante alias quæ sola Camillæ,
Quicum partiri curas; atque hæc ita fatur:
Hactenus, Acca soror, potui: nunc vulnus acerbum
Conficit, & tenebris nigrescunt omnia circum.
Effuge, & hæc Turno mandata novissima perfer:
Succedat pugnæ Trojanosque arceat urbe.
Jamque vale. Simul his dictis linquebat habenas,
Ad terram non sponte fluens. Tum frigida toto
Paullatim exsolvit se corpore, lentaque colla
Et captum leto posuit caput, arma relinquens:
Vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras.
Tum vero immensus surgens ferit aurea clamor

813 *Subjectam* sec. Moret. *pavitans* Zulich. *uterum* Hugen.
814 *abdidit* Zulich. (815 *fugæ* maluit Heins. (818 *L. & s.* Donatum legere videri notarat Pier. hoc arripuit Catroeus.
822 *Quacum* plerique Pier. & Heinsiani fere omnes, excepto Mediceo, & alii, quibus suffragatur Arusianus Mesius. Tum Burm. *atque huic i. f.* (826 *urbi* repererat Pier. in plerisque quod doctius. (828 *non s. ruens* sec. Rottend.
832 *immensum s.* malebat Heins. *serpens* Franc.

Sidera: dejecta crudescit pugna Camilla:
Incurrunt densi simul omnis copia Teucrûm,
Tyrrhenûmque duces, Evandrique Arcades alæ.
At Triviæ custos jam dudum in montibus Opis
Alta sedet summis, spectatque interrita pugnas.
Utque procul medio juvenum in clamore furentum
Prospexit tristi multatam morte Camillam;
Ingemuitque, deditque has imo pectore voces:
Heu nimium, virgo, nimium crudele luisti
Supplicium, Teucros conata lacessere bello!
Nec tibi desertæ in dumis coluisse Dianam
Profuit, aut nostras humero gessisse pharetras.
Non tamen indecorem tua te regina reliquit
Extrema jam in morte: neque hoc sine nomine letum
Per gentes erit; aut famam patieris inultæ.
Nam quicumque tuum violavit vulnere corpus,
Morte luet merita. Fuit ingens monte sub alto
Regis Dercenni terreno ex aggere bustum
Antiqui Laurentis, opacaque ilice tectum;
Hic dea se primum rapido pulcherrima nisu
Sistit, & Arruntem tumulo speculatur ab alto.
Ut vidit fulgentem armis, ac vana tumentem;

834 *Concurrunt* multi. (835 *Tyrrhenique* vulgo. (837 *interrita*. Hoc vocabulo adjecto se non magnopere delectari, ait Heynius. Aut enim alienum, aut otiosum est.
839 *mulcatam* Leid. & Ed. N. Heins. quod etiam ex vet. Cod. laudat & defendit Gellius. (844 *gestasse* aliquot Pier.
845 *relinquet* vulgo. (847 *p. g. eat* conj. Heins. non ineleganter.

Cur, inquit, diversus abis? huc dirige gressum,
Huc periture veni: capias ut digna Camillæ
Præmia. Tune etiam telis moriere Dianæ?
Dixit, & aurata volucrem Threissa sagittam
Depromsit pharetra, cornuque infensa tetendit,
Et duxit longe, donec curvata coirent
Inter se capita, & manibus jam tangeret æquis,
Læva aciem ferri, dextra nervoque papillam.
Extemplo teli stridorem aurasque sonantes
Audiit una Arruns, hæsitque in corpore ferrum.
Illum exspirantem socii atque extrema gementem
Obliti ignotó camporum in pulvere linquunt:
Opis ad ætherium pennis aufertur Olympum.
  Prima fugit, domina amissa, levis ala Camillæ.
Turbati fugiunt Rutuli: fugit acer Atinas:
Disjectique duces desolatique manipli
Tuta petunt, & equis aversi ad mœnia tendunt.
Nec quisquam instantes Teucros letumque ferentes
Sustentare valet telis, aut sistere contra:
Sed laxos referunt humeris languentibus arcus;
Quadrupedumque putrem cursu quatit ungula campum.
Volvitur ad muros caligine turbidus atra

856 *moriture* sec. Moret. (861 *tenderet* Menag. pr. & qu. Moret. (870 *Defectique d.* Medic. a m. pr. quod Heinsius illustrat. (871 *Tecta* pr. Hamb. pro var. lect. *adversa ad m.* pars Codd. Pier. (875 *Quadripedoque* Rom. cum fragm. Vatic. (876 *c. t. acta* Goth. tert. quod ferri posset, si melius non haberemus.

Pulvis, & e speculis percussæ pectora matres
Femineum clamorem ad cœli sidera tollunt.
Qui cursu portas primi irrupere patentes,
Hos inimica super mixto premit agmine turba:
Nec miseram effugiunt mortem, sed limine in ipso,
Mœnibus in patriis, atque inter tuta domorum,
Confixi exspirant animas. Pars claudere portas;
Nec sociis aperire viam, nec mœnibus audent
Accipere orantes: oriturque miserrima cædes
Defendentum armis aditus, inque arma ruentum.
Exclusi ante oculos lacrimantumque ora parentum
Pars in præcipites fossas, urgente ruina,
Volvitur: immissis pars cæca & concita frenis
Arietat in portas & duros objice postes.
Ipsæ de muris summo certamine matres,
Monstrat amor verus patriæ, ut videre Camillam,
Tela manu trepidæ jaciunt; ac robore duro,
Stipitibus ferrum sudibusque imitantur obustis
Præcipites, primæque mori pro mœnibus ardent.
Interea Turnum in silvis sævissimus implet
Nuntius, & juveni ingentem fert Acca tumultum:

877 *perculsæ* tert. Rottend. (881 *eff. noctem* Oblong. Pier. 886 *duro & sub Marte cadentum* præfixum legitur Donati interpretationi. (887 *l. ante o.p.* concinna repetitione Moret. sec. & Hamb. pr. a m. sec. (892 *Constat* alt. Hamb. Veretur Heynius ne, si non totus versus, at hemistichium tamen *ut v. C.* ad supplendum versum, quem poeta imperfectum reliquerat, illatum sit. (895 *audent* vulgo.

Deletas Volscorum acies, cecidisse Camillam,
Ingruere infensos hostes, & Marte secundo
Omnia corripuisse: metum jam ad mœnia ferri.
Ille furens, & sæva Iovis sic numina poscunt,
Deserit obsessos colles, nemora aspera linquit.
Vix e conspectu exierat, campumque tenebat:
Quum pater Æneas, saltus ingressus apertos,
Exsuperatque jugum, silvaque evadit opaca.
Sic ambo ad muros rapidi totoque feruntur
Agmine, nec longis inter se passibus absunt;
Ac simul Æneas fumantes pulvere campos
Prospexit longe, Laurentiaque agmina vidit;
Et sævum Ænean adgnovit Turnus in armis,
Adventumque pedum flatusque audivit equorum:
Continuoque ineant pugnas, & prœlia tentent;
Ni roseus fessos jam gurgite Phœbus Ibero
Tingat equos, noctemque die labente reducat.
Considunt castris ante urbem, & mœnia vallant.

898 *Dejectas* pr. Hamb. a m. sec. Ed. pr. Burm. (900 *O. c. metum : jam* sec. Moret. quod & ipsum ferri possit *metu* Menag. pr. sicque videtur legisse Jul. Sabinus.
901 *nam s. J.* vulgo. (907 *pass. ibant* pr. Moret.
908 *At s.* pars Codd. Heins. sicque vett. Edd. nonnullæ, etiam Ald. tert. idque equidem malit Heynius. (910 *conspexit* Gud. pr. Menag. & pr. Moret. (911 *Adventusque* Medic. doctius: *virûm* pro *pedum* Ed. pr. Burm. (912 *Continuo pugnas ineant* Edd. vulgg. pleræque adversantibus scriptis. Etsi id ipsum e Ms. Fabricii revocat Cuninghamus.

# P. VIRGILII MARONIS
# ÆNEIDOS
## LIBER XII.

### *ARGUMENTUM.*

*Attritis duobus adversis prœliis Latinorum viribus, animisque eorum fractis, Turnus, ubi omnem spem suam in se ipso sitam videt, frustra dissuadente Latino, reginaque multis eum cum lacrimis nequicquam retinente, singulari certamine cum Ænea dimicare statuit: ejusque rei Æneam per quendam ex suis, Idmonem nomine, facit certiorem. Accipit conditionem Æneas, solennique utrimque sacramento fœdus sancitur. Id Junonis impulsu a Juturna Nympha, Turni sorore, in falsam Camertis imaginem conversa, perturbatur: primusque omnium Tolumnius augur, falso augurio certam suis victoriam promittens, unum ex Gylippi filiis hasta trajicit. Æneas quoque, dum subiti tumultus caussam ignorans*

*suos revocare conatur, ab incerto auctore sagitta vulneratus, prœlio excedere cogitur. Qua re intellecta Turnus, magnam sibi rei bene gerendæ occasionem oblatam ratus, ingentem hostium stragem edit. Interim Venus decerpto ex Ida Cretensi dictamno herba, filio suo medetur. Refectis viribus Æneas, Ascanium paucis suo exemplo ad virtutem cohortatus, suis auxilio accurrit, Turnumque nominatim ad pugnam deposcit. Verum cum Turnus sui copiam non faceret (Juturna enim, quæ excusso Metisco auriga currum ejus moderabatur, in diversam semper partem habenas deflectens, congredi eos non patiebatur) oppugnandæ urbis consilium capit: admotoque ad mœnia exercitu, in propugnacula proximaque ædificia ignem conjicit. Ibi Amata, cum Turnum occisum arbitraretur, doloris impatientia laqueo vitam finit. His rebus Turno per Sacem nuntiatis, cum eo rem redactam videret, ut sibi necessario dimicandum esset, nisi perpeti mallet sociorum urbem, se inspiciente, in hostium potestatem pervenire, ultro Æneam ex præscripto fœderis ad singulare certamen provocat. Ea pugna superior Æneas, cum victi hostis precibus jam pæne ad misericordiam flecteretur, conspecto in humeris ejus balteo, quem occiso Pallanti Turnus detraxerat, repente ira accensus gladio per pectus adacto eum vita spoliat.*

Turnus ut infractos adverso Marte Latinos
Defecisse videt, sua nunc promissa reposci,
Se signari oculis: ultro implacabilis ardet,
Adtollitque animos. Pœnorum qualis in arvis,
Saucius ille gravi venantum vulnere pectus,
Tum demum movet arma leo, gaudetque comantes
Excutiens cervice toros, fixumque latronis
Impavidus frangit telum, & fremit ore cruento.
Haud secus accenso gliscit violentia Turno.
Tum sic adfatur regem, atque ita turbidus infit:
Nulla mora in Turno; nihil est, quod dicta retractent
Ignavi Æneadæ; nec, quæ pepigere, recusent.
Congredior. Fer sacra, pater, & concipe fœdus.
Aut hac Dardanium dextra sub Tartara mittam,
Desertorem Asiæ, (sedeant spectentque Latini)
Et solus ferro crimen commune refellam:
Aut habeat victos; cedat Lavinia conjunx.
Olli sedato respondit corde Latinus:
O præstans animi juvenis, quantum ipse feroci
Virtute exsuperas, tanto me impensius æquum est
Consulere, atque omnes metuentem expendere casus.

V. 6 *m. ora* pr. Menag. (7 *Excutier* Heins. conj. (16 *repellam* Rom. Leid. & Hugen. (17 *victor* agnoscit Jul. Sabinus: idem habent quatuor Heinsii, unde ille conjicit: *A. abeat victor:* & erat hoc manifeste scriptum in Uratisl. & Ed. pr. Burm. (19 *quoniam i. f.* quod & ferri possit: *quam tu i.* conj. Heins.

Sunt tibi regna patris Dauni, sunt oppida capta
Multa manu; nec non aurumque animusque Latino est,
Sunt aliæ innuptæ Latio & Laurentibus agris;
Nec genus indecores. Sine me hæc haud mollia fatu
Sublatis aperire dolis: simul hoc animo hauri.
Me natam nulli veterum sociare procorum
Fas erat, idque omnes divique hominesque canebant.
Victus amore tui, cognato sanguine victus,
Conjugis & mæstæ lacrimis, vincla omnia rupi:
Promissam eripui genero: arma impia sumsi.
Ex illo qui me casus, quæ, Turne, sequantur
Bella, vides; quantos primus patiare labores.
Bis magna victi pugna vix urbe tuemur
Spes Italas: recalent nostro Tiberina fluenta
Sanguine adhuc, campique ingentes ossibus albent.
Quo referor toties? quæ mentem insania mutat?
Si Turno exstincto socios sum adscire paratus:
Cur non incolumi potius certamina tollo?
Quid consanguinei Rutuli, quid cetera dicet
Italia; ad mortem si te (Fors dicta refutet)
Prodiderim, natam & connubia nostra petentem?
Respice res bello varias: miserere parentis
Longævi, quem nunc mæstum patria Ardea longe

24 *L. auris* Medic. quod Heins. illustrat. (26 *hæc* vulgo. 31 *generoque* vel *genero atque*, interposito fulcro, magna Codd. & Edd. pars. (38 *accire* vulgo. (40 *dicent* Gud. a m. sec. quod Heinsio arridebat. (41 *recuset* Goth. tert. quod & ab Ursino probatum videtur.

Dividit. Haudquaquam dictis violentia Turni
Flectitur: exsuperat magis, ægrescitque medendo.
Ut primum fari potuit, sic institit ore:
Quam pro me curam geris, hanc precor, optime, pro me
Deponas, letumque sinas pro laude pacisci.
Et nos tela, pater, ferrumque haud debile dextra
Spargimus, & nostro sequitur de vulnere sanguis.
Longe illi dea mater erit, quæ nube fugacem
Feminea tegat, & vanis sese occulat umbris.
At regina, nova pugnæ conterrita sorte,
Flebat; & ardentem generum moritura tenebat:
Turne, per has ego te lacrimas, per si quis Amatæ
Tangit honos animum: (spes tu nunc una, senectæ
Tu requies miseræ: decus imperiumque Latini
Te penes: in te omnis domus inclinata recumbit)
Unum oro: desiste manum committere Teucris.
Qui te cumque manent isto certamine casus,
Et me, Turne, manent. Simul hæc invisa relinquam
Lumina, nec generum Ænean captiva videbo.
Accepit vocem lacrimis Lavinia matris
Flagrantes perfusa genas: cui plurimus ignem

46 *ardescitque tuendo* Medic. quod Jul. Sabinus defendit. 47 *s. incipit ore* vulgo. (54 *novæ* duo Moret. non male, nisi alterum elegantius esset. (64 *Excepit* maluit Heins. sed sæpe alterum huic succedere vidimus. Post *matris* in fine versus vulgo interpungitur, a Cerda autem hoc etiam defenditur ut sit: *Accepit* vocem matris una cum lacrimis. Quod durum & jejunum Heynio videtur. Imo vero *L.* audivit matris querelas *perfusa genas lacrimis*.

Subjecit rubor, & calefacta per ora cucurrit.
Indum sanguineo veluti violaverit ostro
Si quis ebur, aut mixta rubent ubi lilia multa
Alba rosa: tales virgo dabat ore colores.
Illum turbat amor, figitque in virgine vultus;
Ardet in arma magis, paucisque adfatur Amatam:
Ne, quæso, ne me lacrimis, neve omine tanto
Prosequere in duri certamina Martis euntem,
O mater: neque enim Turno mora libera mortis.
Nuntius hæc Idmon Phrygio mea dicta tyranno
Haud placitura refer: Quum primum crastina cœlo
Puniceis invecta rotis Aurora rubescit,
Non Teucros agat in Rutulos. Teucrûm arma quiescant,
Et Rutulûm. Nostro dirimamus sanguine bellum.
Illo quæratur conjunx Lavinia campo.
Hæc ubi dicta dedit, rapidusque in tecta recessit;
Poscit equos, gaudetque tuens ante ora frementes:
Pilumno quos ipsa decus dedit Orithyia;
Qui candore nives anteirent, cursibus auras.

66 *per ossa* alt. Voss. Scheffer. Bigot. Dorv. a m. pr. cum aliis. Hoc se utique malle non diffitetur Heynius.
68 *e. vel m.* vulgg. ante Heins. (72 *ne me o.* Parrh. non male cum Goth. sec. & tert. (74 Miror veteres in hoc loco adeo hærere potuisse; ut, quemadmodum Servius docet, unus esse ex XII insolubilibus fuerit habitus. (76 *Primum cum* malebat Cuningham. (79 *Rutuli* Codd. Heins. & Pierii omnes (cum Goth. sec.) adeoque Rom. & Medic. quod præfert Heynius, ut oratio varietur. Porro *dirimatur* vulgo. (81 *que* inutile est onus ac fulcrum versus. Tollendum arbitratur Heynius. Sublatum quoque voluit Cuning.
84 *cursibus amnes* Schol. Cruqu. Horat. I. Sat. 7, 8.

Circumstant properi aurigæ, manibusque lacessunt
Pectora plausa cavis, & colla comantia pectunt.
Ipse dehinc auro squalentem alboque orichalco
Circumdat loricam humeris: simul aptat habendo
Ensemque clipeumque, & rubræ cornua cristæ:
Ensem, quem Dauno ignipotens deus ipse parenti
Fecerat, & Stygia candentem tinxerat unda.
Exin, quæ mediis ingenti adnixa columnæ
Ædibus adstabat, validam vi corripit hastam,
Actoris Aurunci spolium; quassatque trementem,
Vociferans: Nunc, o nunquam frustrata vocatus
Hasta meos, nunc tempus adest; te maximus Actor,
Te Turni nunc dextra gerit. Da sternere corpus,
Loricamque manu valida lacerare revulsam
Semiviri Phrygis, & fœdare in pulvere crines
Vibratos calido ferro, myrrhaque madentes.
His agitur Furiis. Totoque ardentis ab ore
Scintillæ absistunt: oculis micat acribus ignis.
Mugitus veluti quum prima in prœlia taurus
Terrificos ciet, atque irasci in cornua tentat,

85 *propere* Rom. & alii aliquot ap. Pier. *pueri aurigæ* Obl. & Vatic. Pier. (86 *P. pulsa* multi editi & scripti. 92 *Exhinc* duo Moret. & Ed. pr. Burm. *in mediis* ante Heins. adversis libris. (96 Heins. corrigit: *nunc* (*tempus*) *ades*, ut apud Stat. X, 548. (98 *celebrare* alt. Menag. an *terebrare*? inquit Burm. (100 *crispatos* Moret. qu. pro div. lect. quod interpretamentum alterius est. (102 *existunt* Rom. Leid. & Parrh. *absiliunt* Hamb. sec. & pro var. lect. Oudart. & Ed. pr. Burm. (103 *cum primum* fere omnes. 104 *ciet, aut* Rom. & alii Pier. cum parte Heins.

Arboris obnixus trunco; ventosque lacessit
Ictibus, & sparsa ad pugnam proludit arena.
  Nec minus interea maternis sævus in armis
Æneas acuit Martem, & se suscitat ira,
Oblato gaudens componi fœdere bellum.
Tum socios mæstique metum solatur Iuli,
Fata docens: regique jubet responsa Latino
Certa referre viros, & pacis dicere leges.
  Postera vix summos spargebat lumine montes
Orta dies; quum primum alto se gurgite tollunt
Solis equi, lucemque elatis naribus efflant;
Campum ad certamen magnæ sub mœnibus urbis
Dimensi Rutulique viri Teucrique parabant;
In medioque focos, & dîs communibus aras
Gramineas. Alii fontemque ignemque ferebant
Velati lino, & verbena tempora vincti.
Procedit legio Ausonidum, pilataque plenis
Agmina se fundunt portis. Hinc Troïus omnis,
Tyrrhenusque ruit variis exercitus armis;
Haud secus instructi ferro, quam si aspera Martis
Pugna vocet. Nec non mediis in millibus ipsi
Ductores auro volitant ostroque decori,

106 *aut sp.* quod hoc loco ferri poterat, omnes Pier. & Heins. nec tamen receptum. (120 *V. limo* a Virgilio scriptum putant Caper & Hyginus. Hoc repositum est in Ed. Cuningh. & probat Heynius. In fine versus *t. cincti* alt. Hamb. pro var. lect. *compti* Goth. tert. (124 *instr. bello* Medic. & Colot. quod recepit Cuningh. (126 *ostroque superbi* Medic. & Colot. quod recepit idem Cuningham.

Et genus Assaraci Mnestheus, & fortis Asylas,
Et Messapus equûm domitor, Neptunia proles.
Utque dato signo spatia in sua quisque recessit:
Defigunt tellure hastas, & scuta reclinant.
Tum studio effusæ matres, & vulgus inermum,
Invalidique senes, turres & tecta domorum
Obsedere: alii portis sublimibus adstant.

At Juno e summo, qui nunc Albanus habetur,
Tum neque nomen erat, nec honos, aut gloria monti,
Prospiciens tumulo campum adspectabat, & ambas
Laurentum Troumque acies urbemque Latini.
Extemplo Turni sic est adfata sororem,
Diva deam, stagnis quæ fluminibusque sonoris
Præsidet; hunc illi rex ætheris altus honorem
Juppiter erepta pro virginitate sacravit:
Nympha, decus fluviorum, animo gratissima nostro,
Scis, ut te cunctis unam, quæcumque Latinæ
Magnanimi Jovis ingratum adscendere cubile,
Prætulerim, cœlique lubens in parte locarim:
Disce tuum, ne me incuses, Juturna, dolorem.
Qua visa est fortuna pati, Parcæque sinebant

130 *telluri* multi Heinsiani & Pieriani habent. (133 *instant* Zulich. a m. pr. Montalb. & alii. (136 *Aspiciens* Bigot. & Goth. tert. *spectabat* vulgg. ante Heins. (141 *arrepta* aliquot ap. Burm. pro *abrepta*. (142 *carissima* Rom. & alii Pier. Leid. & pr. Menag. (143 *Scis ut te e cunctis* Waddel. conj. & Heins. (146 *nec me* tres Burm. & aliquot Pier. f. *non* inquit Cuningham. (147 *Quoad* olim hic lectum Arusianus Messius agnoscit & Scholion Servio adsutum; Probus autem *quod* maluit.

Cedere res Latio, Turnum & tua mœnia texi:
Nunc juvenem imparibus video concurrere fatis;
Parcarumque dies & vis inimica propinquat.
Non pugnam adspicere hanc oculis, non fœdera possum.
Tu, pro germano si quid præsentius audes,
Perge: decet. Forsan miseros meliora sequentur.
Vix ea: quum lacrimas oculis Juturna profudit,
Terque quaterque manu pectus percussit honestum.
Non lacrimis hoc tempus, ait Saturnia Juno:
Adcelera, & fratrem, si quis modus, eripe morti:
Aut tu bella cie, conceptumque excute fœdus.
Auctor ego audendi. Sic exhortata reliquit
Incertam, & tristi turbatam vulnere mentis.
  Interea reges, ingenti mole Latinus
Quadrijugo vehitur curru, cui tempora circum
Aurati bis sex radii fulgentia cingunt,
Solis avi specimen: bigis it Turnus in albis,
Bina manu lato crispans hastilia ferro.
Hinc pater Æneas, Romanæ stirpis origo,
Sidereo flagrans clipeo, & cœlestibus armis,
Et juxta Ascanius, magnæ spes altera Romæ,
Procedunt castris, puraque in veste sacerdos

149 *telis* Mentel. & Rottend. uterque, etiam Gud. pro divect. (152 *præstantius* quatuor ap. Burm. male.

154 *profundit* Medic. Montalb. & alter Hamb. quod Heinsio arridebat. Cuninghamus malebat *profundens*. (156 *N. lacrimis*, *i*, *tempus*, *ait* tert. Moret. venuste, Heinsio judice, ut sit: *i*, *accelera*. (168 *magna* legerunt olim nonnulli, teste Servio.

Sætigeri fœtum suis, intonsamque bidentem
Adtulit, admovitque pecus flagrantibus aris.
Illi ad surgentem conversi lumina solem
Dant fruges manibus salsas, & tempora ferro
Summa notant pecudum, paterisque altaria libant.
Tum pius Æneas stricto sic ense precatur:
Esto nunc Sol testis, & hæc mihi Terra vocanti,
Quam propter tantos potui perferre labores,
Et pater omnipotens, & tu Saturnia Juno:
Jam melior, jam, diva, precor: tuque inclyte Mavors,
Cuncta tuo qui bella, pater, sub numine torques:
Fontesque fluviosque voco, quæque ætheris alti
Relligio, & quæ cæruleo sunt numina ponto:
Cesserit Ausonio si fors victoria Turno;
Convenit Evandri victos discedere ad urbem:
Cedet Iulus agris: nec post arma ulla rebelles
Æneadæ referent, ferrove hæc regna lacessent.
Sin nostrum adnuerit nobis victoria Martem,
(Ut potius reor, & potius dî numine firment)
Non ego nec Teucris Italos parere jubebo,

170 *Setigeræ*, vulgo. (171 *Appulit* conj. Heinsii ap. Burm. quæ vix debebat ex ora libri Heinsiani enotari. Heynius pro *flagr.* malit *flammantibus* aut *ardentibus*, ultima in *pecus* recte producta. (172 *c. lumine* aliquot Heins. (175 *profatur* pr. Hamb. (176 *precanti* secundum Servium vulgata erat lectio. In Dorv. *petenti* erat. (178 *S. conjunx*, duce Rom. Codd. pars cum vett. Edd. usque ad Naugerium.
184 *descendere* Goth. tert. & aliquot Heins. & Burm.
186 *belloque* pro var. lect. pr. Hamb. & Dorv. (188 *numina* Rom. Gud. & Sprot. quod defendi potest.

Nec mihi regna peto. Paribus se legibus ambæ
Invictæ gentes æterna in fœdera mittant.
Sacra deosque dabo: socer arma Latinus habeto;
Imperium sollemne socer: mihi mœnia Teucri
Constituent, urbique dabit Lavinia nomen.
Sic prior Æneas: sequitur sic deinde Latinus,
Suspiciens cœlum, tenditque ad sidera dextram:
Hæc eadem, Ænea, terram, mare, sidera, juro,
Latonæque genus duplex, Janumque bifrontem,
Vimque deûm infernam, & duri sacraria Ditis:
Audiat hæc genitor, qui fœdera fulmine sancit:
Tango aras; medios ignes, & numina testor:
Nulla dies pacem hanc Italis, nec fœdera rumpet,
Quo res cumque cadent: nec me vis ulla volentem
Avertet; non, si tellurem effundat in undas,
Diluvio miscens, cœlumque in Tartara solvat:
Ut sceptrum hoc, dextra sceptrum nam forte gerebat,
Numquam fronde levi fundet virgulta, neque umbras,
Quum semel in silvis, imo de stirpe recisum,
Matre caret, posuitque comas & brachia ferro;
Olim arbos; nunc artificis manus ære decoro
Inclusit, patribusque dedit gestare Latinis.
Talibus inter se firmabant fœdera dictis,
Conspectu in medio procerum. Tum rite sacratas

196 *tendensque* Menag. (199 *diri* vulgo. (201 *mediosque i.* vulgg. (205 *cœlumve* vulgo. Porro *in T. vertat* Codex Pierii, quidam Heins. & Ven. (207 *nec u.* vulgo.

In flammam jugulant pecudes, & viscera vivis
Eripiunt, cumulantque oneratis lancibus aras.
At vero Rutulis impar ea pugna videri
Jamdudum, & vario misceri pectora motu:
Tum magis, ut propius cernunt non viribus æquis.
Adjuvat incessu tacito progressus, & aram
Suppliciter venerans demisso lumine Turnus,
Tabentesque genæ, & juvenali in corpore pallor.
Quem simul ac Juturna soror crebrescere vidit
Sermonem, & vulgi variare labantia corda:
In medias acies, formam adsimulata Camerti;
Cui genus a proavis ingens, clarumque paternæ
Nomen erat virtutis, & ipse acerrimus armis;
In medias dat sese acies, haud nescia rerum,
Rumoresque serit varios, ac talia fatur:
Non pudet, o Rutuli, pro cunctis talibus unam
Objectare animam? numerone, an viribus æqui
Non sumus? En, omnes & Troes, & Arcades hi sunt,
Fatalisque manus, infensa Etruria Turno.
Vix hostem, alterni si congrediamur, habemus.
Ille quidem ad superos, quorum se devovet aris,

219 *ingressu* Oblong. Pier. cum Donato, Gud. & aliis.
221 *pubentesque* vett. Edd. etiam Ald. tert. quod & Rom. & Medic. *rubentesque* Exc. Burmanni, qui conj. *labentes* fuisse. Porro *juvenili* vulgo. (227 *h. inscia* pr. Mentel. & pr. Menag. (229 *c. pro t.* vulgo. (230 *an v. æquis* aliquot Pier. & alii; quod commendat Heins. (231 *hic sunt* vulgo.
232 Totum versum suspectum habet Heynius. Certe sententia commoda vix expediri potest.

Succedet fama, vivusque per ora feretur:
Nos, patria amissa, dominis parere superbis
Cogemur, qui nunc lenti consedimus arvis.
Talibus incensa est juvenum sententia dictis,
Jam magis atque magis; serpitque per agmina murmur;
Ipsi Laurentes mutati, ipsique Latini.
Qui sibi jam requiem pugnæ rebusque salutem
Sperabant, nunc arma volunt, fœdusque precantur
Infectum, & Turni sortem miserantur iniquam.
His aliud majus Juturna adjungit, & alto
Dat signum cœlo; quo non præsentius ullum
Turbavit mentes Italas, monstroque fefellit.
Namque volans rubra fulvus Jovis ales in æthra
Litoreas agitabat aves, turbamque sonantem
Agminis aligeri; subito quum lapsus ad undas
Cycnum excellentem pedibus rapit improbus uncis.
Adrexere animos Itali, cunctæque volucres
Convertunt clamore fugam; mirabile visu;
Ætheraque obscurant pennis, hostemque per auras
Facta nube premunt: donec vi victus, & ipso
Pondere defecit, prædamque ex unguibus ales

235 *vivumque* videtur malle Burmannus. (237 *quis nunc* conj. Heins. *lentis c. armis* Gud. a m. pr. quod minime esse contemnendum judicabat Heins. Bonum factum, quod non recepit! (238 *accensa* aliquot Pier. Heins. & Goth. tert. (245 *præstantius* vulgo lectum. (247 *fulvos* I. Gud. quod idem in plerisque invenerat Pierius, & Heinsius adeo receperat, postque eum Vulpius. (253 *pinnis* aliquot apud Burm. (255 *deficeret* aliquot Pier. quod pedestrem efficeret orationem; *deficere* in eo latere conj. Heins.

Projecit fluvio, penitusque in nubila fugit.
Tum vero augurium Rutuli clamore salutant,
Expediuntque manus: primusque Tolumnius augur,
Hoc erat, hoc votis, inquit, quod sæpe petivi.
Accipio; adgnoscoque deos: me, me duce ferrum
Corripite, o miseri, quos improbus advena bello
Territat, invalidas ut aves, & litora vestra
Vi populat. Petet ille fugam, penitusque profundo
Vela dabit. Vos unanimi densate catervas,
Et regem vobis pugna defendite raptum.
Dixit, & adversos telum contorsit in hostes
Procurrens: sonitum dat stridula cornus, & auras
Certa secat. Simul hoc, simul ingens clamor, & omnes
Turbati cunei, calefactaque corda tumultu.
Hasta volans, ut forte novem pulcherrima fratrum
Corpora constiterant contra, quos fida crearat
Una tot Arcadio conjunx Tyrrhena Gylippo;
Horum unum ad medium, teritur qua sutilis alvo
Balteus, & laterum juncturas fibula mordet,
Egregium forma juvenem & fulgentibus armis,

261 *O Rutuli* Edd. vett. & vulgg. etiam Codd. (262 *nostra* vett. & vulgg. Edd. (264 *unanimos* Medic. & alii ingrato sono: *unanimis* edidit Cuningh. *densete* Rom. cum parte Heinsii librorum, qui & receperat, tanquam exquisitius verbum, postque eum Vulpius. (266 *conjecit* aliquot ap. Pier. 268 *& clamor* Zulich. unde Heins. conj. *it clamor*.
273 *s. auro B.* Medic. Hanc lectionem ab Heinsio, qui Codicem tam diligenter enotaverat, & ab aliis non animadversam mireris. (275 *Egregia f.* pr. Moret.

Transadigit costas, fulvaque effundit arena.
At fratres, animosa phalanx, accensaque luctu,
Pars gladios stringunt manibus, pars missile ferrum
Corripiunt, cæcique ruunt. Quos agmina contra
Procurrunt Laurentum. Hinc densi rursus inundant
Troes, Agyllinique, & pictis Arcades armis.
Sic omnes amor unus habet decernere ferro.
Diripuere aras: it toto turbida cœlo
Tempestas telorum, ac ferreus ingruit imber:
Craterasque focosque ferunt. Fugit ipse Latinus
Pulsatos referens infecto fœdere divos.
Infrenant alii currus, aut corpora saltu
Subjiciunt in equos, & strictis ensibus adsunt.
Messapus regem, regisque insigne gerentem,
Tyrrhenum Aulesten, avidus confundere fœdus,
Adverso proterret equo: ruit ille recedens,
Et miser oppositis a tergo involvitur aris
In caput, inque humeros. At fervidus advolat hasta
Messapus, teloque orantem multa trabali
Desuper altus equo graviter ferit, atque ita fatur:
Hoc habet: hæc melior magnis data victima divis.
Concurrunt Itali, spoliantque calentia membra.
Obvius ambustum torrem Corynæus ab ara

276 *extendit* vulgo. (288 *adstant* Leid. & Medic. a m. sec.
290 *avidum* olim lectum apud Serv. *ausum* Parrhas.
292 *appositis* Bigot. & Zulich. *abvolvitur* pr. Moret. quod illustravit Heins. & videtur esse elegantius. (297 *cadentia* pars Codd. ap. Burm. cum Goth. sec. (298 *Chorinæus* vulgo male.

Corripit, & venienti Ebuso plagamque ferenti
Occupat os flammis. Olli ingens barba reluxit,
Nidoremque ambusta dedit. Super ipse secutus
Cæsariem læva turbati corripit hostis,
Impressoque genu nitens terræ adplicat ipsum:
Sic rigido latus ense ferit. Podalirius Alsum
Pastorem, primaque acie per tela ruentem,
Ense sequens nudo superimminet: ille securi
Adversi frontem mediam mentumque reducta
Disjicit, & sparso late rigat arma cruore.
Olli dura quies oculos & ferreus urget
Somnus; in æternam clauduntur lumina noctem.
At pius Æneas dextram tendebat inermem
Nudato capite, atque suos clamore vocabat:
Quo ruitis? quæve ista repens discordia surgit?
O cohibete iras! ictum jam fœdus, & omnes
Compositæ leges: mihi jus concurrere soli:
Me sinite, atque auferte metus. Ego fœdera faxo
Firma manu: Turnum jam debent hæc mihi sacra.
Has inter voces, media inter talia verba,
Ecce, viro stridens alis adlapsa sagitta est,
Incertum, qua pulsa manu, quo turbine adacta;

305 *in prima a.* aliquot ap. Burm. *que* si abesset, comtior exiret junctura verborum. (308 *arva* Leid. a m. sec. *cerebro* Codd. Ge. Fabric. & aliquot Heins. & Burm. idque recepit Cuningham. (310 *conduntur* duo Rottend. *mortem* Dorv. Goth. tert. cum aliis ap. Pier. (311 *inertem* Medic. a m. pr. perpetua varietate. (313 *recens* aliquot Pier. & alii.

Quis tantam Rutulis laudem, casusne, deusne,
Adtulerit. Pressa est insignis gloria facti:
Nec sese Æneæ jactavit vulnere quisquam.
Turnus, ut Ænean cedentem ex agmine vidit,
Turbatosque duces, subita spe fervidus ardet:
Poscit equos, atque arma simul, saltuque superbus
Emicat in currum, & manibus molitur habenas.
Multa virûm volitans dat fortia corpora leto:
Semineces volvit multos, aut agmina curru
Proterit, aut raptas fugientibus ingerit hastas.
Qualis apud gelidi quum flumina concitus Hebri
Sanguineus Mavors clipeo increpat, atque furentes
Bella movens immittit equos: illi æquore aperto
Ante notos zephyrumque volant. Gemit ultima pulsu
Thraca pedum, circumque atræ formidinis ora,
Iræque, insidiæque, dei comitatus, aguntur.
Talis equos alacer media inter prœlia Turnus
Fumantes sudore quatit, miserabile cæsis
Hostibus insultans: spargit rapida ungula rores
Sanguineos, mixtaque cruor calcatur arena:
Jamque neci Sthenelumque dedit, Thamyrimque, Pholumque,

321 *casusve*, *deusve* vulgo. (322 *ingentis* tert. Rottend. 328 *f. pectora* sec. Moret. (329 *cursu* ap. Diomedem, sed frustra, notante Heinsio. (332 *Sanguineos* Goth. sec. sed *equos* nimis retractum est. *Sanguineum* Heins. conj. ingeniose. Sed nihil est quod in recepta reprehendas. Porro *intonat* Rom. Medic. adeoque veterrimi, tum Montalb. Uratisl. doctius tamen alterum. (333 *emittit* sola Editio Dan. Heins. quod N. filius damnat.

Hunc, congressus, & hunc; illum eminus: eminus ambò
Imbrasidas, Glaucum atque Laden, quos Imbrasus ipse
Nutrierat Lycia, paribusque ornaverat armis;
Vel conferre manum, vel equo prævertere ventos.
Parte alia media Eumedes in prœlia fertur,
Antiqui proles bello præclara Dolonis;
Nomine avum referens, animo manibusque parentem:
Qui quondam, castra ut Danaûm speculator adiret,
Ausus Pelidæ pretium sibi poscere currus:
Illum Tydides alio pro talibus ausis
Adfecit pretio: nec equis adspirat Achillis.
Hunc procul ut campo Turnus prospexit aperto;
Ante levi jaculo longum per inane secutus;
Sistit equos bijuges, & curru desilit, atque
Semianimi lapsoque supervenit, &, pede collo
Impresso, dextræ mucronem extorquet, & alto
Fulgentem tingit jugulo; atque hæc insuper addit:
En, agros, &, quam bello, Trojane, petisti,
Hesperiam metire jacens: hæc præmia, qui me
Ferro ausi tentare, ferunt: sic mœnia condunt.
Huic comitem Asbuten conjecta cuspide mittit:
Chloreaque, Sybarimque, Daretaque, Thersilochumque:
Et sternacis equi lapsum cervice Thymœten.

342 *ambos* vulgo. (344 *oneraverat* vulgo perpetua varietate; quod pari jure defendi possit. (353 *conspexit* vulgo. 355 *c. d. alto* Goth. tert. (357 *dextra* vulgo. (358 *tinxit* vulgo.

Ac velut Edoni Boreæ quum spiritus alto
Insonat Ægæo, sequiturque ad litora fluctus,
Qua venti incubuere; fugam dant nubila cœlo:
Sic Turno, quacumque viam secat, agmina cedunt,
Conversæque ruunt acies: fert impetus ipsum,
Et cristam adverso curru quatit aura volantem.
Non tulit instantem Phegeus animisque frementem:
Objecit sese ad currum, & spumantia frenis
Ora citatorum dextra detorsit equorum.
Dum trahitur, pendetque jugis, hunc lata retectum
Lancea consequitur, rumpitque infixa bilicem
Loricam, & summum degustat vulnere corpus.
Ille tamen clipeo objecto conversus in hostem
Ibat, & auxilium ducto mucrone petebat:
Quum rota præcipitem & procursu concitus axis
Impulit, effunditque solo: Turnusque secutus,
Imam inter galeam summi thoracis, & oras,
Abstulit ense caput, truncumque reliquit arenæ.

Atque ea dum campis victor dat funera Turnus:
Interea Ænean Mnestheus & fidus Achates
Ascaniusque comes castris statuere cruentum,
Alternos longa nitentem cuspide gressus.
Sævit, & infracta luctatur arundine telum

373 *contorsit*, quod Pier. laudat, tert. Ed. Ald. habet.
378 *stricto m.* Donatus, tum Zulich. Goth. pr. & omnes vett. Edd. (379 *Quem r.* vulgo. (380 *effuditque* vulgo.
382 *arena* vulgo. (385 *A. puer* Rom. quod Heynius præfert. Accedunt Bigot. Goth. sec. & Donatus. Alterum friget.

Eripere, auxilioque viam, quæ proxima, poscit:
Ense secent lato vulnus, telique latebram
Rescindant penitus, seseque in bella remittant.
Jamque aderat Phœbo ante alios dilectus Iapyx
Iasides: acri quondam cui captus amore
Ipse suas artes, sua munera, lætus Apollo,
Augurium, citharamque dabat, celeresque sagittas.
Ille, ut depositi proferret fata parentis,
Scire potestates herbarum usumque medendi
Maluit, & mutas agitare inglorius artes.
Stabat acerba fremens, ingentem nixus in hastam,
Æneas, magno juvenum & mœrentis Iuli
Concursu, lacrimis immobilis. Ille retorto
Pæonium in morem senior succinctus amictu,
Multa manu medica Phœbique potentibus herbis
Nequidquam trepidat, nequidquam spicula dextra
Sollicitat, prensatque tenaci forcipe ferrum.
Nulla viam Fortuna regit: nihil auctor Apollo
Subvenit: & sævus campis magis ac magis horror
Crebrescit, propiusque malum est. Jam pulvere cœlum
Stare vident: subeuntque equites, & spicula castris

389 *latebras* vulgo. (391 *Japis* vulgo. (394 *dedit* vulgo, Aproniana lectio, quam Medic. Gud. Zulich. exhibebant. Alteram Servius tuetur, nec satis explicat. (400 *lacrimisque* vulgo, quod Rom. tuetur. (401 *Pæonidûm* Medic. non ineleganter. Probat quoque Cuningham. (404 *pressat* aliquot Pier. inter quos Rom. Montalb. (406 *at sævus* legi malit Heynius. Sicque Moret. sec. (408 *subeunt* vulgo, & forte melius.

Densa cadunt mediis. It tristis ad æthera clamor
Bellantum juvenum, & duro sub Marte cadentum.
Hic Venus, indigno nati concussa dolore,
Dictamnum genetrix Cretæa carpit ab Ida,
Puberibus caulem foliis & flore comantem
Purpureo: non illa feris incognita capris
Gramina, quum tergo volucres hæsere sagittæ.
Hoc Venus, obscuro faciem circumdata nimbo,
Detulit: hoc fusum labris splendentibus amnem
Inficit, occulte medicans; spargitque salubris
Ambrosiæ succos, & odoriferam panaceam.
Fovit ea vulnus lympha longævus Iapyx
Ignorans subitoque omnis de corpore fugit
Quippe dolor: omnis stetit imo vulnere sanguis.
Jamque secuta manum, nullo cogente, sagitta
Excidit, atque novæ rediere in pristina vires.
Arma citi properate viro. Quid statis? Iapyx
Conclamat, primusque animos accendit in hostem.
Non hæc humanis opibus, non arte magistra
Proveniunt. Neque te, Ænea, mea dextera servat:
Major agit deus, atque opera ad majora remittit.
Ille avidus pugnæ suras incluserat auro

412 *Ipsa manu genetrix Dictaea carpsit ab Ida* Donatus legit & exposuit. Lectio hæc utique vera cum Heynio censenda est, quatenus a poeta id profectum esse credere licet, quod orationi poeticæ maxime convenit. Decebat poetam designare herbam & ornare: nomen vulgare apponere vix decebat. (417 *fuscum* vulgo. (421 *cessit* multi.
424 *in corpora* Hugen. *in prælia* Sprot. (426 *in hostes* vulgo.

Hinc atque hinc, oditque moras, hastamque coruscat.
Postquam habilis lateri clipeus loricaque tergo est,
Ascanium fusis circum complectitur armis,
Summaque per galeam delibans oscula fatur:
Disce, puer, virtutem ex me, verumque laborem;
Fortunam ex aliis. Nunc te mea dextera bello
Defensum dabit, & magna inter præmia ducet.
Tu facito, mox quum matura adoleverit ætas,
Sis memor, & te animo repetentem exempla tuorum
Et pater Æneas, & avunculus excitet Hector.
Hæc ubi dicta dedit, portis sese extulit ingens,
Telum immane manu quatiens: simul agmine denso
Antheusque Mnestheusque ruunt; omnisque relictis
Turba fluit castris. Tum cæco pulvere campus
Miscetur, pulsuque pedum tremit excita tellus.
Vidit ab adverso venientes aggere Turnus,
Videre Ausonii, gelidusque per ima cucurrit
Ossa tremor. Prima ante omnes Juturna Latinos
Audiit adgnovitque sonum, & tremefacta refugit.
Ille volat, campoque atrum rapit agmen aperto.
Qualis ubi ad terras abrupto sidere nimbus
It mare per medium: miseris, heu, præscia longe

437 *prælia* aliquot Pier. tum Menag. pr. & Goth. tert.
441 *ingens* ad Æneam cum Donato, non ad *telum* cum aliis, est referendum. (443 *Anteusque* vulgo. (444 *ruit c.* Gud. pro div. lect. & Menag. pr. (450 *campumque a. r. agmine a.* Goth. sec. elegans lectio: modo graviorem auctorem haberet.

Horrescunt corda agricolis: dabit ille ruinas
Arboribus, stragemque satis; ruet omnia late:
Ante volant, sonitumque ferunt ad litora venti.
Talis in adversos ductor Rhœteius hostes
Agmen agit: densi cuneis se quisque coactis
Adglomerant. Ferit ense gravem Thymbræus Osirim,
Archetium Mnestheus, Epulonem obtruncat Achates,
Ufentemque Gyas. Cadit ipse Tolumnius augur,
Primus in adversos telum qui torserat hostes.
Tollitur in cœlum clamor versique vicissim
Pulverulenta fuga Rutuli dant terga per agros.
Ipse neque aversos dignatur sternere morti;
Nec pede congressos æquo, nec tela ferentes
Insequitur: solum densa in caligine Turnum
Vestigat lustrans, solum in certamina poscit.
Hoc concussa metu mentem Juturna virago
Aurigam Turni media inter lora Metiscum
Excutit, & longe lapsum temone relinquit.
Ipsa subit, manibusque undantes flectit habenas,
Cuncta gerens, vocemque, & corpus, & arma Metisci.
Nigra velut magnas domini quum divitis ædes
Pervolat, & pennis alta atria lustrat hirundo,
Pabula parva legens, nidisque loquacibus escas;

454-5 *ruit omnia, late Antevolant:* eleganter. Sic Medic. Leid. Zulich. Parrh. cum Goth. tert. (456 *victor* multi.
465 *c. nec equo* vett. Edd. & nonnullæ recentiores.
474 *penitus* Parrh. quod Masvic. expressit. (475 *petens* Hugen.

Et nunc porticibus vacuis, nunc humida circum
Stagna sonat: similis medios Juturna per hostes
Fertur equis, rapidoque volans obit omnia curru:
Jamque hic germanum, jamque hic ostentat ovantem:
Nec conferre manum patitur: volat avia longe.
Haud minus Æneas tortos legit obvius orbes,
Vestigatque virum, & disjecta per agmina longa
Voce vocat. Quoties oculos conjecit in hostem,
Alipedumque fugam cursu tentavit equorum;
Aversos toties currus Juturna retorsit.
Heu, quid agat? vario nequidquam fluctuat æstu:
Diversæque vocant animum in contraria curæ.
Huic Messapus, uti læva duo forte gerebat
Lenta, levis cursu, præfixa hastilia ferro,
Horum unum certo contorquens dirigit ictu.
Substitit Æneas, & se collegit in arma,
Poplite subsidens: apicem tamen incita summum
Hasta tulit, summasque excussit vertice cristas.
Tum vero adsurgunt iræ, insidiisque subactus,
Diversos ubi sensit equos currumque referri,
Multa Jovem & læsi testatur fœderis aras;

Jam

477 *volat* Parrh. & Leid. a m. pr. cum Goth. tert. sed alterum exquisitius. (478 *cursu* aliquot Pier. & Burm. cum ejusdem Ed. pr. (479 *ostendit* vulgo. (482 *a. magna* Medic. & ceteri Heins. omnes Goth. & Edd. vett. omnes.
484 *fuga cursum* ap. Schol. Horatii Cruqu. I, Od. 27.
486 *quid agam* alii ap. Servium ex Æneæ persona.
496 *læsas* Menag. pr. *testatus* vulgg.

Jam tandem invadit medios, & Marte secundo
Terribilis, sævam nullo discrimine cædem
Suscitat; irarumque omnes effundit habenas.
Quis mihi nunc tot acerba deus, quis carmine cædes
Diversas, obitumque ducum, quos æquore toto
Inque vicem nunc Turnus agit, nunc Troius heros,
Expediat? tanton' placuit concurrere motu,
Juppiter, æterna gentes in pace futuras?
Æneas Rutulum Sucronem, (ea prima ruentes
Pugna loco statuit Teucros) haud multa moratus,
Excipit in latus, &, qua fata celerrima, crudum
Transadigit costas & crates pectoris ensem.
Turnus equo dejectum Amycum, fratremque Diorem,
Congressus pedes: hunc venientem cuspide longa,
Hunc mucrone ferit; curruque abscisa duorum
Suspendit capita, & rorantia sanguine portat.
Ille Talon, Tanaimque neci fortemque Cethegum,
Tres uno congressu, & mæstum mittit Onyten,
Nomen Echionium, matrisque genus Peridiæ;
Hic fratres Lycia missos & Apollinis agris,
Et juvenem exosum nequidquam bella Menœten

506 *morantem* Rom. & pars Pierianorum & Heinsiani omnes, interque eos Mediceus cum Goth. tert. Est igitur etiam hic locus ex iis, in quibus sententiæ ratio & natura omnem librorum auctoritatem evicit, (507-8 *crudo — ense* Naugerius videtur emendasse: sic enim Ald. tert. & quæ hinc profectæ, invitis libris omnibus. (511 *abscissa* vulgo.

Arcada: piscosæ cui circum flumina Lernæ
Ars fuerat, pauperque domus; nec nota potentum
Limina: conductaque pater tellure serebat.
Ac velut immissi diversis partibus ignes
Arentem in silvam & virgulta sonantia lauro;
Aut ubi decursu rapido de montibus altis
Dant sonitum spumosi amnes, & in æquora currunt,
Quisque suum populatus iter; non segnius ambo
Æneas Turnusque ruunt per prœlia: nunc, nunc
Fluctuat ira intus, rumpuntur nescia vinci
Pectora: nunc totis in vulnera viribus itur.
Murrhanum hic, atavos & avorum antiqua sonantem
Nomina, per regesque actum genus omne Latinos,
Præcipitem scopulo atque ingentes turbine saxi
Excutit, effunditque solo. Hunc lora & juga subter
Provolvere rotæ: crebro super ungula pulsu
Incita nec domini memorum proculcat equorum;
Ille ruenti Hyllo, animisque immane frementi
Occurrit, telumque aurata ad tempora torquet:
Olli per galeam fixo stetit hasta cerebro.
Dextera nec tua te, Graiûm fortissime, Creteu,
Eripuit Turno: nec dî texere Cupencum,

519 *Lar f.* conj. Heinsii: ab ipso spreta. (520 *Munera* vulgo. (521 *At* Goth. sec. & hoc malim. (522 *lauri* alius Leid. minus docte. (531 *ingenti* Rom. & Donat. cum Goth. sec. (532 *Excipit* Medic. quod malim amplecti.
537 *fixa* aliquot Pierii ex interpolatione. Recepit tamen Cuningh. (539 *Cupentum* vulgo.

Ænea veniente, sui; dedit obvia ferro
Pectora: nec misero clipei mora profuit ærei.
Te quoque Laurentes viderunt, Æole, campi
Oppetere, & late terram consternere tergo;
Occidis, Argivæ quem non potuere phalanges
Sternere, nec Priami regnorum eversor Achilles;
Hic tibi mortis erant metæ: domus alta sub Ida;
Lyrnessi domus alta, solo Laurente sepulcrum.
Totæ adeo conversæ acies, omnesque Latini,
Omnes Dardanidæ: Mnestheus, acerque Serestus,
Et Messapus equûm domitor, & fortis Asylas,
Tuscorumque phalanx, Evandrique Arcades alæ.
Pro se quisque viri summa nituntur opum vi.
Nec mora, nec requies: vasto certamine tendunt.
Hic mentem Æneæ genetrix pulcherrima misit,
Iret ut ad muros, urbique adverteret agmen
Ocius, & subita turbaret clade Latinos.
Ille, ut vestigans diversa per agmina Turnum,
Huc atque huc acies circumtulit; adspicit urbem
Immunem tanti belli, atque impune quietam.
Continuo pugnæ accendit majoris imago;
Mnesthea, Sergestumque vocat, fortemque Serestum,
Ductores, tumulumque capit: quo cetera Teucrûm
Concurrit legio: nec scuta aut spicula densi

543 *lato* pr. Hamb. & Exc. Burm. cum Goth. sec. sicque olim conj. Heinsius: minime probandum. (551 *Arcadis* vulgo. (556 *cæde* duo Rottend. (558 *aciem* multi ap. Burm. (562 *rapit* Ed. Ven. Burm.

Deponunt. Celso medius stans aggere fatur:
Ne qua meis esto dictis mora. Juppiter hac stat.
Neu quis ob inceptum subitum mihi segnior ito.
Urbem hodie, caussam belli, regna ipsa Latini,
Ni frenum accipere & victi parere fatentur,
Eruam, & æqua solo fumantia culmina ponam.
Scilicet exspectem, libeat dum prœlia Turno
Nostra pati; rursusque velit concurrere victus?
Hoc caput, o cives, hæc belli summa nefandi.
Ferte faces propere, fœdusque reposcite flammis.
Dixerat; atque animis pariter certantibus omnes
Dant cuneum; densaque ad muros mole feruntur.
Scalæ improviso, subitusque adparuit ignis.
Discurrunt alii ad portas, primosque trucidant;
Ferrum alii torquent, & obumbrant æthera telis.
Ipse inter primos dextram sub mœnia tendit
Æneas, magnaque incusat voce Latinum;
Testaturque deos; iterum se ad prœlia cogi:
Bis jam Italos hostes: hæc altera fœdera rumpi.
Exoritur trepidos inter discordia cives:
Urbem alii reserare jubent, & pandere portas
Dardanidis; ipsumque trahunt in mœnia regem.

573 *properi* plerique Pierii. (577 *p. fatigant* pr. Moret. alt. Hamb. cum Oblongo Pierii. (581 *se invitum ad* lectio e Donato a Ge. Fabricio illata, recte iterum ejecta est ab Heinsio. (582 *Bis victos h.* Oudart. *h. jam a.* Medic. a m. sec. nervosius utique, Heinsio judice. (585 *trahant* pr. Moret. quod Heinsio impense arridebat, ut antea sit *juvent:* quod non assequitur Heynius.

Arma ferunt alii, & pergunt defendere muros.
Inclusas ut quum latebroso in pumice pastor
Vestigavit apes, fumoque implevit amaro;
Illæ intus trepidæ rerum per cerea castra
Discurrunt, magnisque acuunt stridoribus iras.
Volvitur ater odor tectis: tum murmure cæco
Intus saxa sonant: vacuas it fumus ad auras.
Accidit hæc fessis etiam fortuna Latinis,
Quæ totam luctu concussit funditus urbem.
Regina ut tectis venientem prospicit hostem,
Incessi muros, ignes ad tecta volare:
Nusquam acies contra Rutulas, nulla agmina Turni:
Infelix pugnæ juvenem in certamine credit
Exstinctum; &, subito mentem turbata dolore,
Se caussam clamat, crimenque, caputque malorum:
Multaque per mæstum demens effata furorem,
Purpureos moritura manu discindit amictus,
Et nodum informis leti trabe nectit ab alta.
Quam cladem miseræ postquam accepere Latinæ:
Filia prima manu flavos Lavinia crines

586 *A. fremunt* Bigot. Lapsus librarii non infelix! lapsus tamen. (596 *Incendi* videtur Naugerius interpolasse in Aldtert. Hinc utrumque passim editum; a nonnullis, ut a Cerda, *inscendi*, ex emendatione Canteri non mala, si ex libris nihil haberemus, quod probari posset. Porro *ignesque* vulgo. (598 *juv. pugnæ* pr. Hamb. & Gud. quem verborum ordinem malit Heynius, ne ambigua sit sententia.
603 *infamis* Uratisl. & Dorvill. (605 *floreos* ex antiquis grammaticis unus Egnatius recepit, & e recentioribus Cuningh.

Et roseas laniata genas, tum cetera circum
Turba furit: resonant late plangoribus ædes.
Hinc totam infelix vulgatur fama per urbem.
Demittunt mentes: it scissa veste Latinus,
Conjugis adtonitus fatis, urbisque ruina,
Canitiem immundo perfusam pulvere turpans:
(Multaque se incusat, qui non acceperit ante
Dardanium Ænean, generumque adsciverit ultro.)
  Interea extremo bellator in æquore Turnus
Palantes sequitur paucos, jam segnior, atque
Jam minus, atque minus successu lætus equorum.
Adtulit hunc illi cæcis terroribus aura
Commixtum clamorem, adrectasque impulit aures
Confusæ sonus urbis, & illætabile murmur.
Hei mihi! quid tanto turbantur mœnia luctu?
Quisve ruit tantus diversa clamor ab urbe?
Sic ait, adductisque amens subsistit habenis.
Atque huic, in faciem soror ut conversa Metisci
Aurigæ, currumque & equos & lora regebat,
Talibus occurrit dictis: Hac, Turne, sequamur
Trojugenas, qua prima viam victoria pandit:

607 *latæ* haud dubie vitiosa lectio, quam sane mireris Heinsium revocasse. Burmannus observat Cerdam & P. Danielem aliosque sic edidisse, sine Codicum utique auctoritate, & verba saltem Donati notæ præfixa sequutos. Tum *clangoribus* Oblong. item Mentel. sec. & Hugen. *clamoribus* Medic. Pier. (612-3 Hi duo versus desiderantur in Rom. Medic. & aliis vetustis, translati huc ex lib. VI, 472, omissi etiam a Cuninghamo.

Sunt alii, qui tecta manu defendere possint.
Ingruit Æneas Italis, & prœlia miscet:
Et nos sæva manu mittamus funera Teucris.
Nec numero inferior, pugnæ nec honore recedes.
Turnus ad hæc:
O soror, & dudum adgnovi, quum prima per artem
Fœdera turbasti, teque hæc in bella dedisti:
Et nunc nequidquam fallis dea. Sed quis Olympo
Demissam tantos voluit te ferre labores?
An fratris miseri letum ut crudele videres?
Nam quid ago? aut quæ jam spondet Fortuna salutem?
Vidi oculos ante ipse meos, me voce vocantem,
Murrhanum, quo non superat mihi carior alter,
Oppetere ingentem, atque ingenti vulnere victum.
Occidit infelix, ne nostrum dedecus Ufens
Adspiceret. Teucri potiuntur corpore & armis.
Exscindine domos, id rebus defuit unum,
Perpetiar? dextra nec Drancis dicta refellam?
Terga dabo? & Turnum fugientem hæc terra videbit?
Usque adeone mori miserum est? vos o mihi Manes
Este boni: quoniam Superis aversa voluntas.
Sancta ad vos anima, atque istius inscia culpæ

627 *possunt* vulgo. (629 *multa manu* Zulich. (631 *humili respondet talia voce* Leid. supplet. (638 *oculis-meis* quidam editi ap. Quinctil. IX, 3. (639 *fuerat* Medic. a m. pr. & pars Codd. Pier. (644 *Dranci* maluerat olim Heins. forte tanquam magis poeticum. (648 *nescia* Goth. tert. cum altero Menag. Macrob. III, 3, & Ed. pr. Burm.

Descendam, magnorum haud umquam indignus avorum.
Vix ea fatus erat; medios volat, ecce, per hostes
Vectus equo spumante Saces, adversa sagitta
Saucius ora, ruitque implorans nomine Turnum:
Turne, in te suprema salus: miserere tuorum.
Fulminat Æneas armis, summasque minatur
Dejecturum arces Italûm, excidioque daturum:
Jamque faces ad tecta volant. In te ora Latini,
In te oculos referunt: mussat rex ipse Latinus,
Quos generos vocet, aut quæ sese ad fœdera flectat.
Præterea regina, tui fidissima, dextra
Occidit ipsa sua, lucemque exterrita fugit.
Soli pro portis Messapus & acer Atinas
Sustentant aciem. Circum hos utrinque phalanges
Stant densæ, strictisque seges mucronibus horret
Ferrea: tu currum deserto in gramine versas.
Obstupuit varia confusus imagine rerum
Turnus, & obtutu tacito stetit. Æstuat ingens
Uno in corde pudor, mixtoque insania luctu,
Et Furiis agitatus amor, & conscia virtus.
Ut primum discussæ umbræ, & lux reddita menti,
Ardentes oculorum orbes ad mœnia torsit

651 *Sages* vulgo. (655 *Italis a.* Montalb. (658 *mittat* Oblong. non male. (664 *τῷ versas* interrogationem alii apponunt. (667 *imo in c.* vulgo, quod majorem vim habere in tali loco nemo dubitet, etsi alterum exquisitius dictum sit. (669 *m. est* vulgo ante Heins. (670 *oc. acies* Goth. tert. & Dorvill.

Turbidus, eque rotis magnam respexit ad urbem.
Ecce autem, flammis inter tabulata volutus
Ad cœlum undabat vortex, turrimque tenebat:
Turrim, compactis trabibus quam eduxerat ipse,
Subdideratque rotas, pontesque instraverat altos.
Jam jam fata, soror, superant; absiste morari:
Quo deus, & quo dura vocat Fortuna, sequamur.
Stat conferre manum Æneæ, stat, quidquid acerbi est,
Morte pati: nec me indecorem, germana, videbis
Amplius. Hunc, oro, sine me furere ante furorem.
Dixit, & e curru saltum dedit ocius arvis:
Perque hostes, per tela ruit: mœstamque sororem
Deserit, ac rapido cursu media agmina rumpit.
Ac veluti montis saxum de vertice præceps
Quum ruit, avulsum vento, seu turbidus imber
Proluit, aut annis solvit sublapsa vetustas,
Fertur in abruptum magno mons improbus actu,
Exsultatque solo; silvas, armenta, virosque
Involvens secum: disjecta per agmina Turnus
Sic urbis ruit ad muros, ubi plurima fuso
Sanguine terra madet, striduntque hastilibus auræ:
Significatque manu, & magno simul incipit ore:

672 *volutis* Leid. & Hugen. ad vulgarem formam. (673 *petebat* pro div. lect. pr. Hamb. & Zulich. (675 *instruxerat* Edd. vett. cum Medic. Pier. & aliis. (678 Melius, putat Heynius, interpungitur post *Morte* ut sit: *Stat*, *q. a. e. Morte*, *pati*. (687 *ictu* multi Codd. Pier. & Heins. 691 *stridentque* vulgo. (692 *increpat ore* facile cuique in mentem veniat: sic tamen, observante Heynio, poeta hic noluit; ut tot alia argutius dicta, quibus carere maluit.

Parcite jam, Rutuli; & vos tela inhibete, Latini:
Quæcumque est Fortuna, mea est: me verius unum
Pro vobis fœdus luere, & decernere ferro.
Discessere omnes medii, spatiumque dedere.
At pater Æneas, audito nomine Turni,
Deserit & muros, & summas deserit arces;
Præcipitatque moras omnes: opera omnia rumpit:
Lætitia exsultans, horrendumque intonat armis:
Quantus Athos, aut quantus Eryx, aut ipse, coruscis
Quum fremit ilicibus, quantus, gaudetque nivali
Vertice se adtollens pater Apenninus ad auras.
Jam vero & Rutuli certatim, & Troes, & omnes
Convertere oculos Itali, quique alta tenebant
Mœnia, quique imos pulsabant ariete muros:
Armaque deposuere humeris. Stupet ipse Latinus,
Ingentes, genitos diversis partibus orbis,
Inter se coiisse viros, & cernere ferro.
Atque illi, ut vacuo patuerunt æquore campi,
Procursu rapido, conjectis eminus hastis,
Invadunt Martem clipeis atque ære sonoro.
Dat gemitum tellus: tum crebros ensibus ictus
Congeminant. Fors & virtus miscentur in unum.
Ac velut, ingenti Sila, summove Taburno
Quum duo conversis inimica in prœlia tauri

694 *me justius* Sprot. ex glossa. (700 *exsultat* Oudart. & Sprot. *horrendisque* Parrh. (708 *diversi p. o.* Maronis mos postulat. Sicque jam conj. Heins. (711 *conjectisque* Medic. ut Heins. tradit.

Frontibus incurrunt: pavidi cessere magistri;
Stat pecus omne metu mutum, mussantque juvencæ,
Quis nemori imperitet, quem tota armenta sequantur:
Illi inter sese multa vi vulnera miscent,
Cornuaque obnixi infigunt, & sanguine largo
Colla armosque lavant: gemitu nemus omne remugit.
Haud aliter Tros Æneas & Daunius heros
Concurrunt clipeis. Ingens fragor æthera complet.
Juppiter ipse duas æquato examine lances
Sustinet, & fata imponit diversa duorum;
Quem damnet labor, & quo vergat pondere letum.
Emicat hic, impune putans, & corpore toto
Alte sublatum consurgit Turnus in ensem,
Et ferit. Exclamant Troes trepidique Latini,
Adrectæque amborum acies. At perfidus ensis
Frangitur, in medioque ardentem deserit ictu:
Ni fuga subsidio subeat. Fugit ocior Euro,
Ut capulum ignotum dextramque adspexit inermem.
Fama est, præcipitem, quum prima in prœlia junctos
Conscendebat equos, patrio mucrone relicto,
Dum trepidat, ferrum aurigæ rapuisse Metisci:

719 *Q. pecori* vulgo. Porro *imperet &* aliquot Pier. & Burm.
720 *prælia m.* Gud. Sed alterum figuratius. (722 *rigant* Oudart. a m. sec. ex interpretamento. (724 *pulsat* Oblong.
727 *aut quo* complures scripti Heins. tum Parrh. & alii.
732 Post hunc versum in Zulichemio sequebatur versus imperfectus: *Quid superest?* Vidit scilicet aliquis hic deesse aliquid sententiæ explendæ. Vid. not. (733 *o. aura* Sprot.
734 *inertem* perpetua varietate.

Idque diu, dum terga dabant palantia Teucri,
Suffecit: postquam arma dei ad Vulcania ventum,
Mortalis mucro, glacies ceu futilis, ictu
Dissiluit: fulva resplendent fragmina arena.
Ergo amens diversa fuga petit æquora Turnus:
Et nunc huc, inde huc incertos implicat orbes.
Undique enim densa Teucri inclusere corona:
Atque hinc vasta palus, hinc ardua mœnia cingunt.
Nec minus Æneas, quamquam tardata sagitta
Interdum genua impediunt, cursumque recusant,
Insequitur, trepidique pedem pede fervidus urget:
Inclusum veluti si quando flumine nactus
Cervum, aut puniceæ septum formidine pennæ,
Venator cursu, canis & latratibus, instat:
Ille autem, insidiis & ripa territus alta,
Mille fugit refugitque vias: at vividus Umber
Hæret hians, jam jamque tenet, similisque tenenti
Increpuit malis, morsuque elusus inani est.
Tum vero exoritur clamor: ripæque lacusque
Responsant circa, & cœlum tonat omne tumultu.

739 *v. est* nonnulli scripti & editi cum tribus Goth.
741 *resplendet fragmen* Rom. cum aliis Pier. tum Medic. a m. sec. aliique Heins. quod exilius esset. Heinsius tamen subtilitatem captat & conj. *resplendent fragmen*, ut *crepitabant bractea* VI, 209. (746 *tardante s.* plerique libri, etiam Medic. a m. pr. & vett. Edd. ante Dan. Heins.
748 *instat* pro *urget*, ex Arusiano Messio laudat & illustrat Heins. (755 *illusus* alt. Menag. & alt. Goth. (757 *intonat* Sprot. & alii ap. Burm. & Pier. *fragore* iidem & alii permulti.

Ille simul fugiens, Rutulos simul increpat omnes,
Nomine quemque vocans, notumque efflagitat ensem.
Æneas mortem contra præsensque minatur
Exitium, si quisquam adeat: terretque trementes,
Excisurum urbem minitans, & saucius instat.
Quinque orbes explent cursu, totidemque retexunt
Huc illuc. Neque enim levia aut ludicra petuntur
Præmia: sed Turni de vita & sanguine certant.
Forte sacer Fauno foliis oleaster amaris
Hic steterat, nautis olim venerabile lignum:
Servati ex undis ubi figere dona solebant
Laurenti divo, & votas suspendere vestes.
Sed stirpem Teucri nullo discrimine sacrum
Sustulerant, puro ut possent concurrere campo.
Hic hasta Æneæ stabat: huc impetus illam
Detulerat fixam, & lenta in radice tenebat.
Incubuit, voluitque manu convellere ferrum
Dardanides, teloque sequi, quem prendere cursu
Non poterat. Tum vero amens formidine Turnus,
Faune, precor, miserere, inquit: tuque optima ferrum
Terra tene; colui vestros si semper honores,
Quos contra Æneadæ bello fecere profanos.

766 *Fauni* aliquot Edd. ex Naugeriana recensione Ald. tert. & sic Serv. laudat ad *779*, quod præfert Cerda tanquam exquisitius. Sed aliter Codd. (*767 signum* Menag. pr. & Parrh. non indocte, ut Homericum σῆμα, quod late conspectum præbet. (*779 ferro f. p.* duo Rottend. Zulich. & pro var. lect. Gud. Saltem hoc interpretationem juvat. Sed hic miratur Heynius Maroni non tenuem & exilem visum ver-

Dixit, opemque dei non cassa in vota vocavit.
Namque diu luctans, lentoque in stirpe moratus,
Viribus haud ullis valuit discludere morsus
Roboris Æneas. Dum nititur acer, & instat,
Rursus in aurigæ faciem mutata Metisci
Procurrit, fratrique ensem dea Daunia reddit.
Quod Venus audaci Nymphæ indignata licere,
Accessit, telumque alta ab radice revellit.
Olli sublimes, armis animisque refecti,
Hic gladio fidens, hic acer & arduus hasta,
Adsistunt contra certamina Martis anheli.

Junonem interea rex omnipotentis Olympi
Adloquitur, fulva pugnas de nube tuentem:
Quæ jam finis erit, conjunx? quid denique restat?
Indigetem Ænean scis ipsa, & scire fateris,
Deberi cœlo, fatisque ad sidera tolli.
Quid struis? aut qua spe gelidis in nubibus hæres?
Mortalin' decuit violari vulnere divum?
Aut ensem (quid enim sine te Juturna valeret?)
Ereptum reddi Turno, & vim crescere victis?
Desine jam tandem, precibusque inflectere nostris:
Nec te tantus edat tacitam dolor: & mihi curæ

versum, inprimis in hoc: *fecere profanum*, pro, *profanarunt*. Paullo ante ad v. 777 notatum erat in Servianis. „ Humiliter quibusdam visum dictum: *prendere cursu*. "
782 *discindere* Ven. *convellere* qu. Moret. (784 *conversa* Zulich. Ven. & duo Rottend. cum Medic. a m. sec. *mentita* nonnulli ap. Cerdam. (785 *tradit* alt. Hamb.
790 *certamine* vulgo.

Sæpe tuo dulci tristes ex ore recursent.
Ventum ad supremum est. Terris agitare, vel undis,
Trojanos potuisti: infandum accendere bellum,
Deformare domum, & luctu miscere hymenæos;
Ulterius tentare veto. Sic Juppiter orsus;
Sic dea submisso contra Saturnia vultu:
Ista quidem quia nota mihi tua, magne, voluntas,
Juppiter; & Turnum, & terras invita reliqui.
Nec tu me aeria solam nunc sede videres
Digna indigna pati; sed flammis cincta sub ipsam
Starem aciem, traheremque inimica in prœlia Teucros.
Juturnam misero, fateor, succurrere fratri
Suasi, & pro vita majora audere probavi;
Non ut tela tamen, non ut contenderet arcum:
Adjuro Stygii caput implacabile fontis:
Una superstitio superis quæ reddita divis.
Et nunc cedo equidem, pugnasque exosa relinquo.
Illud te, nulla fati quod lege tenetur,
Pro Latio obtestor, pro majestate tuorum:
Quum jam connubiis pacem felicibus, esto,
Component, quum jam leges & fœdera jungent;
Ne vetus indigenas nomen mutare Latinos,

808 *magna v.* Edd. vett. usque ad Dan. Heins. *celsa v.* Ed. Junt. (809 *relinquo* aliquot ap. Burm. cum trinis Goth. 810 *sub nube* Parrh. & pr. Hamb. pro var. lect. (811-2 *ipsa — acie* vulgo: alterum e Medic. tanquam elegantius refinxit Heins. (815 *ostenderet* nonnulli ap. Serv. (818 *exorsa* Ald. tert.

Neu Troas fieri jubeas, Teucrosque vocari;
Aut vocem mutare viros, aut vertere vestes.
Sit Latium: sint Albani per sæcula reges:
Sit Romana potens Itala virtute propago:
Occidit, occideritque sinas cum nomine Troja.
Olli subridens hominum rerumque repertor:
Et germana Jovis, Saturnique altera proles,
Irarum tantos volvis sub pectore fluctus?
Verum age, & inceptum frustra submitte furorem.
Do, quod vis; & me victusque volensque remitto.
Sermonem Ausonii patrium moresque tenebunt;
Utque est, nomen erit: commixti corpore tanto
Subsident Teucri. Morem ritusque sacrorum
Adjiciam, faciamque omnes uno ore Latinos.
Hinc genus, Ausonio mixtum quod sanguine surget,
Supra homines, supra ire deos pietate videbis:
Nec gens ulla tuos æque celebrabit honores.
Annuit his Juno, & mentem lætata retorsit.
Interea excedit cœlo, nubemque reliquit.

His actis, aliud genitor secum ipse volutat:
Juturnamque parat fratris dimittere ab armis.

Di-

828 *sidas* Medic. a m. pr. unde Heins. ejecto *que* facit: *occiderit, si das*. (835 *tantum* vulgo. Eandem lectionem firmat Medic. cum aliis Codd. Pier. & Heins. item Serv. nec cur illam mutare necesse fuerit, videt Heynius.

842 *relinquit* Medic. cum plurimis aliis. Sed, judice Heynio, totus hic versus melius abesset: nisi ille aliter olim lectus fuit.

Dicuntur geminæ pestes cognomine Diræ,
Quas & Tartaream Nox intempesta Megæram
Uno eodemque tulit partu, paribusque revinxit
Serpentum spiris, ventosasque addidit alas.
Hæ Jovis ad solium, sævique in limine regis
Adparent, acuuntque metum mortalibus ægris,
Si quando letum horrificum morbosque deûm rex
Molitur; meritas aut bello territat urbes.
Harum unam celerem demisit ab æthere summo
Juppiter, inque omen Juturnæ occurrere jussit.
Illa volat, celerique ad terram turbine fertur:
Non secus, ac nervo per nubem impulsa sagitta;
Armatam sævi Parthus quam felle veneni,
Parthus, sive Cydon, telum immedicabile, torsit;
Stridens, & celeres incognita transilit umbras.
Talis se sata Nocte tulit, terrasque petivit.
Postquam acies videt Iliacas, atque agmina Turni;
Alitis in parvæ subitam collecta figuram,
Quæ quondam in bustis aut culminibus desertis

849 *sævoque* Parrh. Leid. (853 *demittit* editum ubique ante Dan. Heins. (858 *Arcu*, *s.* C. vel *Partho* *s.* C. conj. Waddel. prius ferri possit. (859 *auras* nonnullos legisse testatur Servius, qui rem male expedit de umbra sagittæ. Immo, cum Heynio dicam, ad majorem phantasmatis horrorem pro *auris* exquisitius posuit *umbras*, h. e. nigrum aerem, quem transvolat sagitta. (861 *acies venit* l. pr. Moret. quod non displicebat Heinsio. (862 *in pravæ* Waddel. conj. ap. Burm. prave utique, etsi ita lectum in Parrh. & receptum a Cuningh. Porro *subito* vulgo: *conversa f.* Medic. Pier. & Medic. princeps.

Nocte sedens, serum canit importuna per umbras:
Hanc versa in faciem, Turni se pestis ob ora
Fertque refertque sonans, clipeumque everberat alis.
Illi membra novus solvit formidine torpor:
Adrectæque horrore comæ, & vox faucibus hæsit.
At, procul ut Diræ stridorem adgnovit & alas,
Infelix crines scindit Juturna solutos,
Unguibus ora soror fœdans, & pectora pugnis;
Quid nunc te tua, Turne, potest germana juvare?
Aut quid jam duræ superat mihi? qua tibi lucem
Arte morer? talin' possum me opponere monstro?
Jam jam linquo acies. Ne me terrete timentem,
Obscœnæ volucres: alarum verbera nosco,
Letalemque sonum. Nec fallunt jussa superba
Magnanimi Jovis. Hæc pro virginitate reponit?
Quo vitam dedit æternam? Cur mortis ademta est
Conditio? possem tantos finire dolores
Nunc certe, & misero fratri comes ire per umbras.
Immortalis ego? Aut quidquam mihi dulce meorum
Te sine, frater, erit? O quæ satis alta dehiscat

864 *sævum c.* in lib. ap. Pier. (865 *in ora* Medic. & Goth. tert. (866 *volans*, *cl.* pr. Hamb. *reverberat* Medic. Pier. Parrh. & Ed. pr. Burm. (873 *miseræ* vulgo: *diræ* Goth. tert. Quod ipsum præfert Heynius. (879 *Cur v.* aliquot Pier. (880 *labores* pr. Hamb. sec. Moret. & Exc. Burm. idque receptum a Cuninghamo e Ms. Boecleri. (781 *sub u.* Medic. Pier. pr. Hamb. & alii. Heynius malit per exclamationem *I. ego*! Cuninghamus malebat sublatum *aut*.
883 *s. ima*, quod Rom. habet, lectum vulgo ante Heins.

Terra mihi, Manesque deam demittat ad imos?
Tantum effata, caput glauco contexit amictu
Multa gemens, & se fluvio dea condidit alto.
Æneas instat contra, telumque coruscat
Ingens arboreum, & sævo sic pectore fatur:
Quæ nunc deinde mora est? aut quid jam, Turne, retractas?
Non cursu, sævis certandum est comminus armis.
Verte omnes tete in facies; & contrahe, quidquid
Sive animis, sive arte vales; opta ardua pennis
Astra sequi, clausumque cava te condere terra.
Ille caput quassans, Non me tua fervida terrent
Dicta, ferox; dî me terrent, & Juppiter hostis.
Nec plura effatus, saxum circumspicit ingens,
Saxum antiquum, ingens, campo quod forte jacebat,
Limes agro positus, litem ut discerneret arvis.
Vix illud lecti bis sex cervice subirent,
Qualia nunc hominum producit corpora tellus.
Ille manu raptum trepida torquebat in hostem,
Altior insurgens, & cursu concitus, heros.
Sed neque currentem se, nec cognoscit euntem,
Tollentemve manu, saxumque immane moventem;

893 *clausumve* Menag. pr. recte. (897 *campo qui* (sc. *limes*) ubique editum ante Heinsium, idque eleganter, sicque pars Codd. cum Goth. pr. Recepit tamen Heinsius *quod* e Medic. a m. sec. aliisque suis & Pier. scilicet idem mutaturus hoc in istud, si alterum reperisset. (898 *L. agri* invenit nescio in quibus Pier. sicque Ed. pr.

Genua labant: gelidus concrevit frigore sanguis.
Tum lapis ipse viri, vacuum per inane volutus,
Nec spatium evasit totum, nec pertulit ictum.
Ac velut in somnis, oculos ubi languida pressit
Nocte quies, nequidquam avidos extendere cursus
Velle videmur, & in mediis conatibus ægri
Succidimus; non lingua valet, non corpore notæ
Sufficiunt vires, nec vox aut verba sequuntur:
Sic Turno, quacumque viam virtute petivit,
Successum dea dira negat. Tum pectore sensus
Vertuntur varii. Rutulos adspectat, & urbem,
Cunctaturque metu, telumque instare tremiscit;
Nec, quo se eripiat, nec qua vi tendat in hostem,
Nec currus usquam videt, aurigamve sororem.
Cunctanti telum Æneas fatale coruscat,
Sortitus fortunam oculis, & corpore toto
Eminus intorquet. Murali concita numquam
Tormento sic saxa fremunt, nec fulmine tanti
Dissultant crepitus. Volat atri turbinis instar
Exitium dirum hasta ferens, orasque recludit

906 *viæ vacuum* frustra tentat Burm. (907 *evasit, totum n.* interpungunt alii, etiam ap. Servium. (908 *o. cum* alt. Menag. (913 *quamcumque v.* Leid. & Par. quod expeditius esset: alterum exquisitius. (916 *teloque* Hamb. a m. sec. argute: *letumque* Rufinian. de Schem. (918 *aurigamque* vulgo. (920 *pectore* alt. Menag. & Leid.
922 *s. sonant* pro var. lect. pr. Hamb. (924 *Excidium* tert. Mentel. & Parrh. *recludens*, Thuaneus ap. Burm. minus suaviter.

Loricæ, & clipei extremos septemplicis orbes;
Per medium stridens transit femur. Incidit ictus
Ingens ad terram duplicato poplite Turnus.
Consurgunt gemitu Rutuli, totusque remugit
Mons circum, & vocem late nemora alta remittunt.
Ille humilis supplexque oculos dextramque precantem
Protendens, Equidem merui, nec deprecor, inquit:
Utere sorte tua. Miseri te si qua parentis
Tangere cura potest; oro, (fuit & tibi talis
Anchises genitor) Dauni miserere senectæ:
Et me, seu corpus spoliatum lumine mavis,
Redde meis. Vicisti; & victum tendere palmas
Ausonii videre; tua est Lavinia conjunx:
Ulterius ne tende odiis. Stetit acer in armis
Æneas, volvens oculos, dextramque repressit;
Et jam jamque magis cunctantem flectere sermo
Cœperat: infelix humero quum adparuit alto
Balteus, & notis fulserunt cingula bullis
Pallantis pueri; victum quem vulnere Turnus
Straverat, atque humeris inimicum insigne gerebat.
Ille, oculis postquam sævi monumenta doloris
Exuviasque hausit, furiis accensus, & ira

925 *cl. extremo s. orbe* Heins. conj. caussam non videt Heynius. (940 *fl. mentem* aliquot Pier. (941 Pro *alto* Carisius lib. I laudat *ingens*: quam Ge. Fabricius omnium veterum librorum lectionem esse ait, mutatam ab iis, qui bina uni nomini epitheta adjungi vitiosum existimarent.

Terribilis: Tune hinc spoliis indute meorum
Eripiare mihi? Pallas te hoc vulnere, Pallas
Immolat, & pœnam scelerato ex sanguine sumit.
Hoc dicens, ferrum adverso sub pectore condit
Fervidus. Ast illi solvuntur frigore membra,
Vitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras.

950 *in p. torsit* qu. Moret.

# P. VIRGILII MARONIS

# CARMINA MINORA

SIVE

# POEMATIA JUVENILIA,

*Quæ mendosa admodum ad nos pervenerunt.*

# P. VIRGILII MARONIS
# CULEX
## AD OCTAVIUM.

### ARGUMENTUM.

*Pastor gregem mane in pascua eductum sub medium diem ad fontem in agro Thebano sub Cithærone* (cf. ad v. 108.) *compulerat, qui erat in valle silvosa; ipse juxta explicuit se & obdormivit. Ecce magnus serpens in locis, quæ circa fontem erant, paludosis æstum levare solitus advolvitur & pastori iratus imminet: cum forte fortuna Culicis aculeo in oculi angulo infixo expergefactus ex somno pastor manu quidem ad vulnus delata miserum Culicem attritu interimit, vigilantibus tamen oculis prospiciens serpentem sibi minantem aspicit. Itaque exilit & arrepto trunco serpentem trucidat. Nocte sequente Culicis umbra pastori se per somnum offert, graviterque cum eo expostulat, quod se, qui ei salutis auctor fuisset, manus afflictu vi-*

*ta privasset. Tum exponit errores suos per loca infera, sede certa nondum assignata. Pastor altero die, ut Culici officium persolveret, tumulum ei exstruit variis floribus fruticibusque consitum & titulo ornatum. Videtur autem hoc, etsi diserte poeta non exposuit, eo consilio fecisse, ut ad sedem certam in locis inferis admitteretur umbra Culicis: ad eum morem, quo sine tumuli honore nec aliæ umbræ Stygem tranare posse creditæ sunt.*

Lusimus, Octavi, gracili modulante Thalia:
Atque, ut araneoli, tenuem formavimus orsum.
Lusimus: hæc propter Culicis sint carmina dicta.
Omnis ut historiæ per ludum consonet ordo
Notitiæ, ducam voces: licet invidus adsit,
Quisquis erit culpare jocos Musamque paratus:
Pondere vel Culicis levior famaque feretur.
Posterius graviore sono tibi Musa loquetur
Nostra: dabunt quum securos mihi tempora fructus:
Ut tibi digna tuo poliantur carmina sensu.
  Latonæ magnique decus Jovis aurea proles
Phœbus erit nostri princeps & carminis auctor,
Et recinente lyra fautor: sive educat illum
Alma Chimæreo Xanthus perfusa liquore,
Seu nemus Asteriæ, seu qua Parnassia rupes
Hinc atque hinc patula præpandit cornua fronte,
Castaliæque sonans liquido pede labitur unda.

Quare, Pierii laticis decus, ite, sorores
Naides, & celebrate deum plaudente chorea.
Et tibi, sancta Pales, ad quam ventura recurrit
Agrestum bona cura, sequi sit cura tenentis
Aereos nemorum tractus silvasque virentes.
Te cultrice vagus saltus feror inter & astra.
At tu, cui meritis oritur fiducia chartis,
Octavi venerande, meis adlabere cœptis,
Sancte puer: tibi namque canit non pagina bellum,
Phlegra Giganteo sparsa est quo sanguine tellus,
Nec Centaureos Lapithas compellit in enses:
Urit Erichthonias Oriens non ignibus arces:
Non perfossus Athos, nec magno vincula Ponto
Jacta, meo quærent jam sera volumine famam:
Non Hellespontus pedibus pulsatus equorum,
Græcia quum timuit venientes undique Persas:
Mollia sed tenui pede currere carmina versu
Viribus apta suis Phœbo duce ludere gaudet.
Et tu, sancte puer, venerabilis, & tibi certet
Gloria perpetuum lucis mansura per ævum:
Et tibi sede pia maneat locus, & tibi sospes
Debita felicis memoretur vita per annos,
Grata bonis lucens. Sed nos ad cœpta feramur.
Igneus æthereas jam Sol penetrarat in arces,
Candidaque aurato quatiebat lumina curru;
Crinibus & roseis tenebras aurora fugarat;
Propulit e stabulis ad pabula læta capellas

Pastor, & excelsi montis juga summa petivit:
Lurida qua patulos velabant gramina colles.
Jam silvis dumisque vagæ, jam vallibus abdunt
Corpora: jamque omni celeres e parte vagantes
Scrupea deserte perrepunt ad cava rupis.
Tondentur tenero viridantia gramina morsu,
Pendula projectis carpuntur & arbuta ramis,
Densaque virgultis avide labrusca petuntur.
Hæc suspensa rapit carpente cacumina morsu
Vel salicis lentæ, vel quæ nova nascitur alnus:
Hæc teneras fruticum sentes rimatur: at illa
Imminet in rivi præstantis imaginis undam.

O bona pastoris, siquis non pauperis usum
Mente prius docta fastidiat, & probet illis
Omnia luxuriæ pretiis incognita curis,
Quæ lacerant avidas inimico pectore mentes.
Si non Assyrio fuerint bis lauta colore,
Attalicis opibus data vellera: si nitor auri
Sub laqueare domus animum non tangit avarum:
Picturæque decus, lapidum nec fulgor in ulla
Cognitus utilitate manet: nec pocula gratum
Alconis referent, Bœtique toreuma: nec Indi
Conchea bacca maris pretio est: at pectore puro
Sæpe super tenero prosternit gramine corpus:
Florida quum tellus gemmantes picta per herbas
Vere notat dulci distincta coloribus arva:
Atque illum, calamo lætum recinente palustri,

Otiaque invidia degentem ac fraude remota,
Pollentemque sibi, viridi cum palmite lucens
Vitea pampineo subter coma velat amictu.
Illi sunt gratæ rorantes lacte capellæ.
Et nemus, & fœcunda Pales, & vallibus imis
Semper opaca novis manantia fontibus antra.
Quis magis optato queat esse beatior ævo,
Quam qui mente procul pura sensuque probando
Non avidas agnovit opes; non tristia bella,
Nec funesta timet validæ certamina classis?
Non, spoliis dum sancta deûm fulgentibus ornat
Templa, vel evectus finem transcendat habendi,
Adversum sævis ultro caput hostibus offert
Illi falce, deus colitur, non arte, politus:
Ille colit lucos, illi Panchaica thura,
Floribus agrestes herbæ variantibus, adsunt:
Illi dulcis adest requies, & pura voluptas,
Libera simplicibus curis: huc imminet, omnis
Dirigit huc sensus: hæc cura est subdita cordi,
Quolibet ut requie victu contentus abundet,
Jucundoque locet languentia corpora somno.
O pecudes, o Panes, & o gratissima Tempe
Fontis Hamadryadum: quarum non divite cultu
Æmulus Ascræo pastor sibi quisque poetæ
Securam placido traducit pectore vitam.
Talibus in studiis baculo dum nixus apricas
Pastor agit curas, & dum non arte canora

Compacta solidum modulatur arundine carmen:
Tendit inevectus radios Hyperionis ardor,
Lucidaque æthereo ponit discrimina mundo,
Qua jacit Oceanum flammas in utrumque rapaces.
 Et jam compellente vagæ pastore capellæ
Ima susurrantis repetebant ad vada lymphæ,
Quæ subter viridem residebant cærula muscum.
Jam medias operum partes evectus erat Sol,
Quum densas pastor pecudes cogebat in umbras:
Ut procul adspexit luco residere virenti,
Delia diva, tuo: quo quondam victa furore
Venit Nyctileum fugiens Cadmeis Agave
Infandas scelerata manus e cæde cruenta:
Quæ gelidis bacchata jugis requievit in antro,
Posterius pœnam gnati se morte futuram.
Hic etiam viridi ludentes Panes in herba,
Et Satyri Dryadesque choros egere puellæ
Naiadum cœtu. Tantum non Orpheus Hebrum
Restantem tenuit ripis, silvasque canendo,
Quantum te, Peneu, remorantem dia chorea,
Multa tibi læto fundentes gaudia vultu,
Ipsa loci natura domum resonante susurro
Quis dabat, & dulci fessas refovebat in umbra.
Nam primum prona surgebat valle patentes
Aereæ platanus: inter quas impia Lotos,
Impia, quæ socios Ithaci mœrentis abegit,
Hospita dum nimia tenuit dulcedine captos.

At quibus insigni curru projectus equorum
Ambustos Phaethon luctu mutaverat artus,
Heliades teneris amplexæ brachia truncis
Candida fundebant tentis velamina ramis.
Posterius, cui Demophoon æterna reliquit
Perfidiam lamentandi mala, perfida multis.
Quam comitabantur fatalia carmina quercus:
Quercus ante datæ, Cereris quam semina, vitæ:
Illas Triptolemi mutavit sulcus aristis.
Hic, magnum Argoæ navi decus, edita pinus
Proceras decorat silvas hirsuta per artus:
Adpetit aereis contingere montibus astra.
Ilicis & nigræ species, & læta cupressus:
Umbrosæque manent fagus, hederæque ligantis
Brachia, fraternos plangat ne populus ictus:
Ipsæque excedunt ad summa cacumina lentæ,
Pinguntque aureolos viridi pallore corymbos.
Quîs aderat veteris myrtus non nescia fati.
At volucres patulis residentes dulcia ramis
Carmina per varios edunt resonantia cantus.
His suberat gelidis manans e fontibus unda:
Quæ levibus placidum rivis sonat orta liquorem.
Et quanquam geminas avium vox obstrepit aures,
Hanc querulæ referunt voces, quis nantia limo
Corpora lympha fovet: sonitus alit aeris Echo:
Argutis & cuncta fremunt ardore cicadis.
At circa passim fessæ cubuere capellæ,

Excelsisque super dumis: quos leniter adflans
Aura susurrantis possit confundere venti.

Pastor, ut ad fontem densa requievit in umbra
Mitem concepit projectus membra soporem,
Anxius insidiis nullis: sed lentus in herbis
Securo pressos somno mandaverat artus.
Stratus humi dulcem capiebat corde quietem:
Ni fors incertos jussisset ducere casus.
Nam solitum volvens ad tempus tractibus îsdem
Immanis vario maculatus corpore serpens,
Mersus ut in limo magno subsideret æstu,
Obvia vibranti carpens gravis aera lingua,
Squamosos late torquebat motibus orbes.
Tollebant auræ venientis ad omnia visus.
Jam magis atque magis corpus revolubile volvens
Adtollit nitidis pectus fulgoribus, & se
Sublimi cervice rapit: cui crista superne
Edita purpureo lucens maculatur amictu,
Adspectuque micant flammantia lumina torvo.
Metabat sese circum loca: quum videt ingens
Adversum recubare ducem gregis. Acrior instat
Lumina diffundens intendere, & obvia torvo
Sæpius adripiens infringere, quod sua quisquam
Ad vada venisset: naturæ comparat arma:
Ardet mente, furit stridoribus, intonat ore:
Flexibus eversis torquetur corporis orbis:
Manant sanguineæ per tractus undique guttæ:

Spi-

Spiritibus rumpit fauces. Cui cuncta paranti
Parvulus hunc prior humoris conterret alumnus,
Et mortem vitare monet per acumina. Namque
Qua diducta genas pandebant lumina gemmis,
Hac senioris erat naturæ pupula telo
Icta levi. Tum prosiluit furibundus, & illum
Obtritum morti misit: cui dissitus omnis
Spiritus excessit sensus. Tum torva tenentem
Lumina respexit serpentem comminus: inde
Impiger, exanimis, vix compos mente, refugit,
Et validum dextra truncum detraxit ab orno:
Qui casus sociaret opem, numenve deorum.
Namque illi dederitne viam casusve, deusve,
Prodere sit dubium: voluit sed vincere tales.
Horrida squamosi volventia membra draconis,
Atque reluctantis crebris, fœdeque petentis
Ictibus ossa ferit, cingunt qua tempora cristam:
Et quod erat tardus, omni languore remoto,
Nescius adspiciens timor obcæcaverat artus:
Hoc minus implicuit dira formidine mentem.
Quem postquam vidit cæsum languescere, sedit.

Jam quatit & bijuges oriens Erebo cit equos Nox,
Et piger aurato procedit Vesper ab Œta:
Cum grege compulso pastor, duplicantibus umbris,
Vadit & in fessos requiem dare comparat artus:
Cujus ut intravit levior per corpora somnus,
Languidaque effuso requierunt membra sopore,

Effigies ad eum culicis devenit, & illi
Tristis ab eventu cecinit convicia mortis.
Inquit: equid meritus, ad quæ delatus acerbas
Cogor adire vices? tua dum mihi carior ipsa
Vita fuit vita, rapior per inania ventis:
Tu lentus refoves jucunda membra quiete.
Ereptus tetris e cladibus: at mea Manes
Viscera Lethæas cogunt transnare per undas:
Præda Charontis agor. Viden' ut flagrantia tædis
Lumina collucent infestis omnia templis;
Obvia Tisiphone, serpentibus undique comta,
Et flammas & sæva quatit mihi verbera pœnæ:
Cerberus & diris flagrant latratibus ora,
Anguibus hinc atque hinc horrent cui colla reflexis,
Sanguineique micant ardorem luminis orbes.
Heu! quid ab officio digressa est gratia, quum te
Restitui superis lethi jam limine ab ipso?
Præmia sunt pietatis ubi? pietatis honores
In vanas abiere vices: & rure recessit
Justitiæ prior illa fides: instantia vidi
Alterius, sine respectu mea facta relinquens:
Ad pariles agor eventus: fit pœna merenti:
Pœna fit exitium: modo sit dum grata voluntas,
Existat par officium. Feror avia carpens,
Avia Cimmerios inter distantia lucos:
Quem circa tristes densentur in omnia pœnæ.
Nam vinctus sedet immanis serpentibus Otos,

Devictum mæstus procul adspiciens Ephialten,
Conati quondam quum sint incendere mundum:
Et Tityos, Latona, tuæ memor anxius iræ,
Implacabilis ira nimis, jacet alitis esca.
Terreor a tantis insistere, terreor umbris,
Ad Stygias revocatus aquas. Vix ultimus amni
Restat, nectareas divûm qui prodidit escas,
Gutturis arenti revolutus in omnia sensu.
Quid, saxum procul adverso qui monte revolvit,
Contemsisse dolor quem numina vincit acerbus,
Otia quærentem frustra? Vos ite puellæ,
Ite, quibus tædas accendit tristis Erinnys,
Sicut Hymen præfata dedit connubia mortis:
Atque alias alio densat super agmine turmas,
Impietate fera vecordem Colchida matrem,
Anxia sollicitis meditantem vulnera gnatis:
Jam Pandionias miseranda prole puellas,
Quarum vox Ityn, & Ityn, quod Bistonius Rex,
Orbus epops mæret volucres evectus in auras.
At discordantes Cadmeo sanguine fratres
Jam truculenta ferunt infestaque vulnera corpus
Alter in alterius: jamque adversatus uterque,
Impia germani manat quod sanguine dextra.
Eheu! mutandus numquam labor: auferor ultra
In diversa magis: distantia numina cerno:
Elysiam tranandus agor delatus ad undam.
Obvia Persephone comites Heroidas urget

Adversas perferre faces: Alcestis ab omni 1
Inviolata vacat cura, quod sæva mariti 2
Ipsa suis fatis Admeti fata morata est.
Ecce, Ithaci conjux semper decus Icariotis
Femineum incorrupta decus manet, & procul illam
Turba ferox juvenum telis confixa procorum.
Quin misera Eurydice tanto mœrore recessit,
Pœnaque respectus & nunc manet, Orpheus, in te.
Audax ille quidem, qui mitem Cerberon unquam
Credidit, aut ulli Ditis placabile numen:
Nec timuit Phlegethonta furentem ardentibus undis,
Nec mæsta obtentu diro & ferrugine regna,
Defossasque domos, & Tartara nocte cruenta
Obsita, nec faciles Ditis sine judice sedes,
Judice, qui vitæ post mortem vindicat acta.
Sed fortuna valens audacem fecerat Orphea.
Jam rapidi steterant amnes, & turba ferarum
Blanda voce sequax regionem insederat Orphei:
Jamque imam viridi radicem moverat alte
Quercus humo, steterantque amnes, silvæque sonoræ
Sponte sua cantus rapiebant cortice amara.
Labentes bijuges etiam per sidera Luna
Pressit equos: & tu currentes, menstrua virgo,
Auditura lyram tenuisti nocte relicta.
Hæc eadem potuit Ditis te vincere conjux,
Eurydicemque ultro ducendam reddere: non fas,

Non erat in vitam divæ exorabile numen.
Illa quidem, nimium Manes experta severos,
Præceptum signabat iter: nec rettulit intus
Lumina, nec divæ corrupit munera lingua.
Sed tu crudelis, crudelis tu magis, Orpheu,
Oscula cara petens rupisti jussa deorum.
Dignus amor venia, parvum si Tartara nossent
Peccatum ignovisse. Sed & vos sede piorum,
Vos manet Heroum contra manus: hic & uterque
Æacides. Peleus namque, & Telamonia virtus
Per secura patris lætantur numina, quorum
Connubiis Venus & Virtus injunxit honorem.
Hunc rapuit serva: ast illum Nereis amavit.
Adsidet hac juvenis, sociat quem gloria, fortis,
Acer, inexcussus, referens a navibus ignes
Argolicis Phrygios torva feritate repulsos.
O quis non referat talis divortia belli,
Quæ Trojæ videre viri, videreque Graii?
Teucria cum magno manaret sanguine tellus,
Et Simoïs, Xanthique liquor, Sigeaque præter
Littora; cum Troes sævi vos Hectoris ira
Videre in classes inimica mente Pelasgas
Vulnera, tela, neces, ignes inferre paratos.
Ipsa jugis namque Ida potens feritatis, & ipsa
Æqua faces altrix cupidis præbebat alumnis,
Omnis ut in cineres Rhœtei littoris ora
Classibus ambustis flamma superante daretur.

Hinc erat oppositus contra Telamonius heros,
Objectoque dabat clipeo certamina: & illinc,
Hector erat, Trojæ summum decus: acer uterque,
Fulminibus cœlo veluti fragor editus alto:
Ignibus hic telisque super, si classibus Argos
Eripiat reditus: ille ut Vulcania ferro
Vulnera protectus depellere navibus instet.
Hoc erat Æacides, alter, lætatus honore:
Dardaniæque, alter, fuso quod sanguine campis
Hectoreo victor lustravit corpore Trojam.
Rursus acerba fremunt, Paris hunc quod letat, & hujus
Alma dolis Ithaci virtus quod concidit icta.
Huic gerit aversos proles Laertia vultus,
Et jam Strymonii Rhesi victorque Dolonis,
Pallade jam lætatur ovans; rursusque tremiscit
Jam Ciconas, jam jamque horret Læstrygonas atros.
Illum Scylla rapax canibus subcincta Molossis,
Ætnæusque Cyclops: illum metuenda Charybdis,
Pallentesque lacus, & squalida Tartara terrent.
Hic & Tantalei generis decus, amplus Atrides,
Adsidet, Argivûm lumen: quo flamma regente
Doris Erichthonias prostravit funditus arces.
Reddidit, heu gravius pœnas tibi Troja ruenti;
Hellespontiacis obiturus reddidit undis.
Illa vices hominum testata est copia quondam,
Ne quisquam propriæ fortunæ munere dives
Iret inevectus cœlum super omne: propinquo

Frangitur invidiæ telo decus. Ibat in altum
Vis Argoa petens patriam, ditataque præda
Arcis Erichthoniæ: comes huic erat aura secunda
Per placidum cursu pelagus: Nereis ad undas
Signa dabat, pars inflexis super acta carinis:
Quum seu cœlesti fato, seu sideris ortu
Undique mutatur cœli nitor, omnia ventis,
Omnia turbinibus sunt anxia. Jam maris unda
Sideribus certat consurgere: jamque superne
Conruere & Sol iis, & sidera cuncta minantur.
At venit in terras cœli fragor. Hoc modo læta
Copia nunc miseris circumdatur anxia fatis,
Immoriturque super fluctus; & saxa Capharei,
Euboicas & per cautes Heræaque late
Littora: quum Phrygiæ passim vaga præda peremtæ
Fluctuat omnis in æquoreo jam naufraga tractu.
Hic alii sidunt pariles virtutis honore
Heroes, mediisque siti sunt sedibus omnes.
Omnis Roma decus magni quos suscipit orbis.
Hic Fabii, Deciique: hic est & Horatia virtus:
Hic & fama vetus nunquam moritura Camilli:
Curtius &, mediis quem quondam sedibus urbis
Devotum bellis consumsit gurgitis haustus:
Mucius & prudens ardorem corpore passus,
Legitime cessit cui fracta potentia Regis.
Hic Curius claræ socius virtutis, & ille
Flaminius, devota dedit qui corpora flammæ.

Jure igitur tales sedes pietatis honorat.
Illic Scipiadæque duces: devota triumphis
Mœnia quos rapidos Libycæ Carthaginis horrent.
Illi laude sua vigeant; ego Ditis opacos
Cogor adire lacus, viduos a lumine Phœbi,
Et vastum Phlegethonta pati: quo maxima Minos
Conscelerata pia discernit vincula sede.
Ergo jam caussam mortis me dicere vinctæ
Verberibus sævo cogunt ab judice pœnæ:
Quum mihi tu sis causa mali, nec conscius adsis,
Nec tolerabilibus curis hæc immemor audis:
Quæ tamen, ut vanis dimittens omnia ventis,
Digredior numquam rediturus: tu cole fontes
Et virides nemorum silvas & pascua lætus:
Et mea diffusas rapiantur dicta per auras.
Dixit: & extrema tristis cum voce recessit.

Hunc ubi sollicitum dimisit inertia vitæ,
Interius graviter mentem æger: nec tulit ultra
Sensibus infusum Culicis de morte dolorem,
Quantumcumque sibi vires tribuere seniles,
(Quis tamen infestum pugnans devicerat hostem)
Rivum propter aquæ, viridi sub fronde latentem
Conformare locum capit impiger: hunc & in orbem
Destinat, ac ferri capulum repetivit in usum,
Gramineam ut viridi foderet de cespite terram.
Jam memor inceptum peragens sibi cura laborem
Congestum cumulavit opus, atque aggere multo

Telluris tumulus formatum crevit in orbem:
Quem circum lapidem lævi de marmore formans
Conserit adsiduæ curæ memor. Hic & acanthus,
Et rosa purpureo crescit rubicunda colore,
Et violæ omne genus: hic est & Spartica myrtus,
Atque hyacinthus: & hic Cilici crocus editus arvo,
Laurus item Phœbi surgens decus: hic rhododaphne,
Liliaque, & roris non avia cura marini,
Herbaque thuris opes priscis imitata Sabina,
Chrysanthusque, hederæque nitor, pallente corymbo,
Et Bocchus Libyæ regis memor: hinc amaranthus,
Buphthalmusque virens, & semper florida pinus.
Non illinc Narcissus abest: cui gloria formæ
Igne Cupidineo proprios exarsit in artus,
Et quoscunque novant vernantia tempora flores.
His tumulus super inseritur: tum fronte locatur
Elogium, tacita format quod littera voce:
*Parve Culex, pecudum custos tibi tale merenti*
*Funeris officium vitæ pro munere reddit.*

# P. VIRGILII MARONIS

# CIRIS

## AD MESSALLAM.

### *ARGUMENTUM.*

*M. Valerio Messallæ inscriptum est carmen: eique adeo in exordio satis diserto ad v.* 100 *offert illud. Narrare inde incipit fabulam de Scylla Nisi Megarensium regis filia. Habebat Nisus in vertice crinem purpureum, urbi ac regno fatalem, ut capi Megara non posset, quamdiu ille incolumis esset. Minos, Cretæ rex, Megaram urbem cum obsideret, Scylla, cum ex muro forte eum prospexisset, insano ejus amore correpta est: quo illa victa noctu surrexit, ut crinem illum fatalem clam rescinderet, quo sibi Minois amorem conciliaret. Exeuntem cubiculo animadvertit nutrix, Carme, Jovi olim amata, ex quo illa Britomartin pepererat. Ea alumnæ meliora primum persuasit, mox autem, cum Nisum frustra hortata esset, ut filiam Minoi nuptui dare vellet, in ejus sententiam concessit. Reserta igitur*

*Niso coma aurea, &, capta urbe, Minoi tradita. Is vero facinus tam atrox & impium aversatus, cum in Cretam rediret, puellam, ne piaculo tanto classem contaminaret, ne navi quidem recipere voluit, sed ex navi exteriore latere alligatam secum duxit. Tum illa multa diu conquesta in avem Cirim mutata est: additus tamen mox ei pater Nisus in haliaeetum mutatus, qui Cirim avem internecino odio prosequitur.*

ETsi me vario jactatum laudis amore,
Irritaque expertum fallacis præmia vulgi,
Cecropius suaves exspirans hortulus auras
Florentis viridi Sophiæ complectitur umbra:
Num mea quæret eo dignum sibi quærere carmen?
Longe aliud studium, atque alios adcincta labores,
Altius ad magni suspendit sidera mundi,
Et placitum paucis ausa est adscendere collem:
Non tamen absistam cœptum detexere munus.
In quo jure meas utinam requiescere Musas,
Et leviter blandum liceat deponere morem.
Quod si mirificum proferre valent genus omnes
Mirificum sæcli, modo sit tibi velle libido;
Si me jam summa Sapientia pangeret arce,
Quatuor antiquis quæ heredibus est data consors:
Unde hominum errores longe lateque per orbem
Despicere, atque humiles possem contemnere curas;

Non ego te talem venerarer munere tali;
Non equidem; quamvis interdum ludere nobis,
Et gracilem molli liceat pede claudere versum;
Sed magno intexens, si fas est dicere, peplo,
Qualis Erichtheis olim portatur Athenis,
Debita quum castæ solvuntur vota Minervæ,
Tardave confecto redeunt Quinquennia lustro,
Quum levis alterno Zephyrus concrebuit Euro,
Et prono gravidum provexit pondere cursum.
Felix ille dies, felix & dicitur annus:
Felices, qui talem annum videre, diemque.
Ergo Palladiæ texuntur in ordine pugnæ:
Magna Giganteis ornantur pepla tropæis:
Horrida sanguineo pinguntur prœlia cocco.
Additur aurata dejectus cuspide Typho,
Qui prius Ossæis consternens æthera saxis,
Emathio celsum duplicabat vertice Olympum.
Tale deæ velum sollemni in tempore portant.
Tali te vellem, juvenum doctissime, ritu
Purpureos inter soles & candida lunæ
Sidera, cæruleis orbem pulsantia bigis,
Naturæ rerum magnis intexere chartis:
Æternum Sophiæ conjunctum carmine nomen
Nostra tuum senibus loqueretur pagina sæclis.
Sed quoniam ad tantas nunc primum nascimur artes:
Nunc primum teneros firmamus robore nervos:
Hæc tamen interea, quæ possumus, in quibus ævi

Prima rudimenta, & primos exegimus annos,
Accipe dona, meo multum vigilata labore,
Et præmissa tuis non magna exordia rebus:
Impia prodigiis ut quondam exterruit amplis
Scylla, novosque avium sublimis in aere cœtus
Viderit: & tenui conscendens sidera penna
Cæruleis sua tecta supervolitaverit alis;
Hanc pro purpureo pœnam scelerata capillo,
Proque patris solvens excisa funditus urbe:
Complures illam, & magni, Messalla, poetæ
(Nam verum fateamur: amat Polyhymnia verum)
Longe alia perhibent mutatam membra figura,
Scyllæum monstra in saxum conversa vocari:
Illam esse, ærumnis quam sæpe legamus Ulyxi
Candida succinctam latrantibus inguina monstris
Dulichias vexasse rates, & gurgite in alto
Deprensos nautas canibus lacerasse marinis.
Sed neque Mæoniæ hæc patiuntur credere chartæ,
Nec malus istorum dubiis erroribus auctor.
Namque alias alii vulgo finxere puellas,
Quæ Colophoniaco Scyllæ dicuntur Homero.
Ipsi seu Lamie mater sit, sive Cratæis,
Sive illam monstro genuit Persea biformi,
Sive est neutra parens: atque hoc in carmine toto
Inguinis est vitium & Veneris descripta libido:
Sive etiam exactis speciem mutata venenis,
Infelix virgo: quid enim commiserat illa?

Ipse pater timidam sæva complexus arena
Conjugium caræ violaverat Amphitrites:
Attamen exegit longo post tempore pœnas:
Ut quum cura sui veheretur conjugis alto,
Ipsa trucem multo misceret sanguine pontum.
Seu vero, ut perhibent, forma quum vinceret omnes,
Et cupidos quæstu passim spoliaret amantes:
Piscibus & canibus rabidis vallata repente,
Horribiles circum vidit sibi sistere formas.
Heu quoties mirata novos expalluit artus!
Ipsa suos quoties heu pertimuit latratus!
Ausa quod est mulier numen fraudare deorum,
Et dictam Veneri votorum vertere pœnam:
Quam, mala multiplici juvenum quod septa caterva
Dixerat, atque animo meretrix agitata ferarum,
Infamem tali merito rumore fuisse,
Docta Palæphatia testatur voce papyrus.
Quidquid, & ut quisquis tali de clade locutus,
Omnia sint: potius liceat notescere Cirin:
Atque unam ex multis Scyllam non esse puellis.
Quare &, quæ cantus meditanti mittere certos,
Magna mihi cupido tribuisti præmia, divæ
Pierides: quarum castos altaria postes
Munere sæpe meo inficiunt, foribusque hyacinthi
Deponunt flores, aut suave rubens narcissus,
Aut crocus alterna conjungens lilia caltha,
Sparsaque liminibus floret rosa: nunc age, divæ,

Præcipue nostro nunc adspirate labori:
Atque novum æterno prætexite honore volumen.
Sunt Pandioniis vicinæ sedibus urbes,
Actæos inter colles & candida Thesei
Purpureis late ridentia littora conchis:
Quarum non ulli fama concedere digna
Stat Megara, Actæi quondam munita labore
Alcathoi, Phœbique: deus namque adfuit illi:
Unde etiam citharæ voces imitantur acutas.
Sæpe lapis recrepat Cyllenia munera pulsus,
Et veterem sonitu Phœbi testatur honorem.
Hanc urbem, ante alios qui tum florebat in armis,
Fecerat infestam populator remige Minos:
Hospitio quo se Nisi Polyidos avito,
Carpathium fugiens & flumina Ceratæa,
Texerat. Hunc bello repetens Gortynius heros
Attica Cretæa sternebat rura sagitta.
Sed neque tunc cives, neque tunc rex ipse veretur
Infesto ad muros volitantes agmine turmas
Ducere, & indomita virtute retundere mentes:
Responsum quoniam satis est meminisse deorum.
Nam capite a summo regis, mirabile dictu,
Candida cæsaries: florebant tempora lauro,
Et roseus medio fulgebat vertice crinis:
Cujus quam servata diu natura fuisset,
Tam patriam incolumem Nisi regnumque futurum,
Concordes stabili firmarunt numine Parcæ.

Ergo omnis caro residebat cura capillo:
Aurea sollemni comtum quoque fibula ritu
Mopsopio tereti nectebat dente cicadæ.
Nec vero hæc vobis custodia vana fuisset,
Nec fuerat: nisi Scylla novo concepta furore,
Scylla patris miseri patriæque inventa sepulcrum,
O nimium cupidis si non inhiasset ocellis!
Sed malus ille puer, quem nec sua flectere mater
Iratum potuit, quem nec pater atque avus idem
Juppiter: ille etiam Pœnos domitare leones,
Et validas docuit vires mansuescere tigris;
Ille etiam divos, homines, sed dicere magnum est:
Idem tum superis acuebat parvulus iras.
Junonis magnæ, cujus perjuria divæ
Olim se meminisse diu perjura puellæ
Non ulli liceat, violaverat inscia sedem,
Dum sacris operata deæ lascivit, & extra
Procedit longe matrum comitumque catervam,
Suspensam gaudens in corpore ludere vestem,
Et tumidos agitante sinus Aquilone relaxans:
Necdum etiam castos agitaverat ignis honores,
Necdum sollemni lympha perfusa sacerdos
Pallentis foliis caput exornarat olivæ:
Quum lapsa e manibus fugit pila, quumque relapsa
Procurrit virgo: quo utinam ne prodita ludo
Aurea tam gracili solvisset corpora palla!
Omnia, quæ retinere gradum, cursumque morari

Pos-

Possent, o tecum vellem tua semper haberes!
Non unquam violata manu sacraria divæ,
Jurando infelix nequidquam jura piasses.
Et si quis nocuisse tibi perjuria credat,
Caussa pia est: timuit fratri te ostendere Juno.
At levis ille deus, cui semper ad ulciscendum
Quæritur ex omni verborum injuria dicto,
Aurea fulgenti depromens tela pharetra,
Heu nimium tereti, nimium Tirynthia visu,
Virginis in tenera defixerat omnia mente.
Quæ simul ac venis hausit sitientibus ignem,
Et validum penitus concepit in ossa furorem:
Sæva velut gelidis Ciconum Bistonis in oris
Ictave barbarico Cybeles antistita buxo,
Infelix virgo tota bacchatur in urbe.
Non styrace Idæo flagrantes picta capillos,
Cognita non teneris pedibus Sicyonia servans,
Non niveo retinens baccata monilia collo.
Multum illi incerto trepidant vestigia cursu.
Sæpe redit patrios adscendere prodita muros:
Aeriasque facit caussam se visere turres.
Sæpe etiam tristes volvens in nocte querelas,
Sedibus ex altis cœli speculatur amorem:
Castraque prospectat crebris lucentia flammis.
Nulla colum novit: carum nec respicit aurum.
Non arguta sonant tenui psalteria chorda:
Non Libyco molles plauduntur pectine telæ.

Nullus in ore rubor. Ubi enim rubor, obstat amori.
Atque ubi nulla malis reperit solatia tantis,
Tabidulamque videt labi per viscera mortem:
Quo vocat ire dolor, subigunt quo tendere fata,
Fertur; & horribili præceps impellitur œstro:
Ut patris, ah demens, crinem de vertice ferret
Furtim, atque arguto detonsum mitteret hosti.
Namque hæc conditio miseræ proponitur una.
Sive illa ignorans: quis non bonus omnia malit
Credere, quam tanto scelere damnare puellam?
Heu tamen infelix (quid enim imprudentia prodest?)
Nise pater: cui, direpta crudeliter urbe,
Vix erit una super sedes in turribus altis,
Fessus ubi exstructo possis considere nido.
Tu quoque, avis, moriere: dabit tibi filia pœnas.
Gaudete, o celeres, subnixæ nubibus altis,
Quæ mare, quæ virides silvas, lucosque sonantes
Incolitis: gaudete, vagæ blandæque volucres:
Vosque adeo, humani mutatæ corporis artus
Vos o crudeli fatorum lege, puellæ
Dauliades, (crudele) venit carissima vobis
Cognatos augens reges numerumque suorum
Ciris, & ipse pater: vos, o pulcherrima quondam
Corpora, cæruleas prævertite in æthera nubes,
Qua novus ad superum sedes Chalcheius, & qua
Candida concessos ascendat Ciris honores.
Jamque adeo dulci devinctus lumina somno

Nisus erat: vigilumque procul custodia primis
Excubias foribus studio jactabat inani:
Quum furtim tacito descendens Scylla cubili
Auribus arrectis nocturna silentia tentat:
Et pressis tenuem singultibus aera captat.
Tum suspensa levans digitis vestigia primis
Egreditur: ferroque manus armata bidenti
Evolat: at demtæ subita in formidine vires
Cæruleas sua furta prius testantur ad umbras.
Nam qua se ad patrium tendebat semita limen,
Vestibulo in thalami paullum remoratur, & altum
Suspicit ad culti nutantia sidera mundi;
Non accepta piis promittens munera divis.
Quam simul Ogygii Phœnicis filia Carme
Surgere sensit anus (sonitum nam fecerat illi
Marmoreo æratus stridens in limine cardo)
Corripit extemplo fessam languore puellam:
Et simul, o nobis sacrum caput, inquit, alumna:
Non tibi nequidquam viridis per viscera pallor
Ægrotas tenui suffudit sanguine venas;
Nec levis hanc faciem (neque enim pote) cura subegit.
Haud fallor, quod te potius Rhamnusia fallit.
Nam qua te caussa nec dulcis pocula Bacchi,
Nec gravidos Cereris dicam contingere fœtus?
Qua caussa ad patriam solam vigilare cubile,
Tempore quo fessas mortalia pectora curas,
Quo rapidos etiam requiescunt flumina cursus?

Dic age nunc miseræ saltem, quod sæpe petenti
Jurabas nihil esse mihi, quum mœsta parentis
Formosos circum virgo morerere capillos?
Hei mihi, ne furor ille tuos invaserit artus,
Ille, Arabis Myrrhæ quondam qui cepit ocellos,
Ut scelere infando, quod nec sinit Adrastia,
Lædere utrumque uno studeas errore parentem.
Quod si alio quovis animo jactaris amore:
Nam te jactari, non est Amathusia nostri
Tam rudis, ut nullo possim cognoscere signo;
Sin concessus amor noto te macerat igne:
Per tibi Dictynnæ præsentia numina juro,
Prima deûm quæ te mihi dulcem donat alumnam,
Omnia me potius digna atque indigna laborum
Millia visuram, quam te tam tristibus istis
Sordibus & scoria patiar tabescere tali.
Hæc loquitur: mollique ut se velavit amictu,
Frigidulam injecta circumdat veste puellam,
Quæ prius in tenui steterat succincta corona.
Dulcia deinde genis rorantibus oscula figens,
Persequitur miseræ caussas exquirere tales.
Nec tamen ante ullas patitur sibi reddere voces,
Marmoreum tremebunda pedem quam rettulit intra.
Illa autem, Quid nunc me, inquit, nutricula torques?
Quid tantum properas nostros novisse furores?
Non ego consueto mortalibus uror amore,
Nec mihi notorum deflectunt lumina vultus,

Nec genitor cordi est: ultro namque odimus omnes.
Nil amat hic animus, nutrix, quod oportet amari,
In quo falsa tamen lateat pietatis imago:
Sed media ex acie, mediis ex hostibus, heu heu,
Quid dicam? quove ipsa malum hoc exordiar ore?
Dicam equidem: quoniam quid tu mihi dicere, nutrix,
Non sinis? extremum hoc munus morientis habeto.
Ille, vides, nostris qui mœnibus adsidet hostis,
Quem pater ipse deûm sceptri donavit honore,
Cui Parcæ tribuere nec ullo vulnere lædi:
Dicendum est, frustra circumvehor omnia verbis,
Ille mea, ille idem oppugnat præcordia Minos.
Quod te per divûm crebros obtestor amores,
Perque tuum memoris haustum mihi pectus alumnæ,
Ut me, si servare potes, ne perdere malis.
Sin autem optatæ spes est incisa salutis,
Ne mihi, quam merui, invideas, nutricula, mortem.
Nam nisi te nobis malus, o malus, optima Carme,
Ante hunc conspectum casusve deusve tulisset:
Aut ferro hoc (aperit ferrum quod veste latebat)
Purpureum patris demsissem vertice crinem,
Aut mihi præsenti peperissem vulnere lethum.
Vix hæc ediderat, quum clade exterrita tristi
Intonsos multo deturpat pulvere crines,
Et graviter questu Carme complorat anili:
O mihi nunc iterum crudelis reddite Minos,
O iterum nostræ Minos inimice senectæ,

Semper &, aut olim nata o te propter eundem,
Aut amor insanæ luctum portavit alumnæ.
Tene ego tam longe capta atque avecta nequivi,
Tam grave servitium, tam duros passa labores,
Effugere, ut sistam exitium crudele meorum?
Jam jam nec nobis ea, quæ senioribus ullum
Copia vivendi vitæ genus. Ut quid ego amens
Te erepta, o Britomarti, meæ spes una salutis,
Te, Britomarti, diem potui producere vitæ?
Atque utinam Cereri, nec tantum grata Dianæ
Venatus esses virgo sectata virorum,
Cnossia neu Partho contendens spicula cornu
Dictæas ageres ad gramina nota capellas:
Nunquam, tam obnixe fugiens Minois amores,
Præceps aereis specula de montibus isses:
Unde alii fugisse ferunt, & numina Phocæ
Virginis adsignant: alii, quo notior esses,
Dictynnam dixere tuo de nomine Lunam.
Sint hæc vera velim: mihi certe, gnata, peristi.
Nunquam ego te summo volitantem in vertice montis
Hyrcanos inter comites agmenque ferarum
Conspiciam, nec te redeuntem amplexa tenebo.
Verum hæc tum nobis gravia atque indigna fuere,
Tum, mea alumna, tui quum spes integra maneret;
Et vox ista meas nondum violaverat aures.
Tene etiam Fortuna mihi crudelis ademit?
Tene, o sola meæ vivendi caussa senectæ?

Sæpe tuo dulci nequidquam capta sopore,
Quum premeret natura, mori me velle negavi,
Ut tibi Corycio glomerarem flammea luto.
Quo nunc me (infelix) aut quæ me Numina servant?
An nescis, qua lege patris de vertice summo
Edita candentis prætexat purpura canos?
Quæ tenui patriæ spes sit suspensa capillo?
Si nescis, aliquam possum sperare salutem:
Inscia quandoquidem scelus es conata nefandum.
Sin est, quod metuo: per me, mea alumna, tuumque
Expertum multis miseræ mihi rebus amorem,
Per me, & sacra precor per flumina Ilithyiæ,
Ne tantum in facinus tam nulla mente sequaris.
Non ego te incepto, fieri quod non pote, conor
Flectere, Amor: neque sit cum dîs contendere nostrum:
Sed patris incolumi potius te nubere regno,
Atque aliquos tamen esse velis tibi, alumna, Penates.
Hoc unum, exitio docta atque experta, monebo.
Quod si non alia poteris ratione parentem
Flectere: (sed poteris; quid enim non unica possis?)
Tunc potius tamen ipsa, pio cum jure licebit,
Quum facti caussam tempusque doloris habebis:
Tunc potius conata tua atque incepta referto.
Meque, deosque tibi comites, mea alumna, futuros
Polliceor: nihil est, quod texas ordine longum.
His ubi sollicitos animi relevaverat æstus
Vocibus, & blanda pectus spe vicerat ægrum:

Paullatim tremebunda genis obducere vestem
Virginis, & placidam tenebris captare quietem,
Inverso bibulum restinguens lumen olivo,
Incipit ad crebros insani pectoris ictus
Ferre manum, adsiduis mulcens præcordia palmis.
Noctem illam sic mœsta super morientis alumnæ
Frigidulos cubito subnixa pependit ocellos.
Postera lux ubi læta diem mortalibus almum,
Et gelido veniens mani quatiebat ab Œta;
Quem pavidæ alternis fugitant, optantque puellæ:
Hesperium vitant, optant ardescere Solem:
Præceptis paret virgo nutricis, & omnes
Undique conquirit nubendi sedula caussas.
Tentantur patriæ submissis vocibus aures,
Laudanturque bonæ pacis bona: multus ineptæ
Virginis insolito sermo novus errat in ore.
Nunc tremere instantis belli certamina dicit,
Communemque timere deum: nunc regis amicos,
(Namque ipso verita est orbari mœsta parente)
Cum Jove communes qui quondam habuere nepotes,
Nunc etiam conficta dolo mendacia turpi
Invenit, & divûm terret formidine cives:
Nunc alia ex aliis, nec desunt, omina quærit:
Quin etiam castos ausa est corrumpere vates:
Ut, quum cæsa pio cecidissset victima ferro,
Essent, qui generum Minoa auctoribus extis
Jungere, & ancipites suaderent tollere pugnas.

At nutrix patula componens sulfura testa,
Narcissum, casiamque, herbas incendit olentes:
Terque novena ligat triplici diversa colore
Fila: ter in gremium mecum, inquit, despue virgo,
Despue ter, virgo: numero deus impare gaudet.
Inde Jovi geminat magno Stygialia sacra,
Sacra nec Idæis senibus, nec cognita Graiis;
Pergit, Amyclæo spargens altaria thallo,
Regis Iolciacis animum defigere votis.
Verum, ubi nulla movet stabilem fallacia Nisum,
Nec possunt homines, nec possunt flectere divi:
(Tanta est in parvo fiducia crine cavendi:)
Rursus ad inceptum sociam se adjungit alumnæ,
Purpureumque parat rursus tondere capillum,
Quum longo quod jam captat succurrere amori:
Non minus illa tamen revehi, quod mœnia crescant,
Gaudeat: & cineri patriæ est jucunda sepulto.
Ergo metu capiti Scylla est inimica paterno.
Tum coma Sidonio florens succiditur ostro:
Tum capitur Megara, & divûm responsa probantur:
Tum suspensa novo ritu de navibus altis,
Per mare cæruleum trahitur Niseia virgo.
Complures illam Nymphæ mirantur in undis:
Miratur pater Oceanus, & candida Thetis,
Et cupidas secum rapiens Galatea sorores:
Illa etiam, junctis magnum quæ piscibus æquor
Et glauco bipedum curru metitur equorum,

Leucothee, parvusque dea cum matre Palæmon.
Illi etiam, alternas sortiti vivere luces,
Cara Jovis soboles, magnum Jovis incrementum,
Tyndaridæ niveos mirantur virginis artus.
Has adeo voces, atque hæc lamenta per auras
Fluctibus in mediis questu volvebat inani,
Ad cœlum infelix ardentia lumina tollens,
Lumina: nam teneras arcebant vincula palmas.
Supprimite o paullum turbati flamina venti,
Dum queror: & divos, quanquam nil testibus illis
Profeci, extrema moriens tamen adloquor hora.
Vos ego, vos adeo, venti, testabor, & auræ:
Vos matutina si qui de gente venitis,
Cernitis. Illa ego sum cognato sanguine vobis
Scylla; quod, ah, salva liceat te dicere Procne;
Illa ego sum Nisi pollentis filia quondam:
Certatim ex omni petiit quam Græcia regno,
Qua curvus terras amplectitur Hellespontus:
Illa ego sum, Minos, sacrato fœdere conjunx
Dicta tibi: tamen hæc, & si non accipis, audis.
Vinctane tam magni tranabo gurgitis undas?
Vincta tot adsiduas pendebo ex ordine luces?
Non equidem me alio possum contendere dignam
Supplicio: quod sic patriam carosque Penates
Hostibus immitique addixi ignara tyranno.
Verum esto. Hæc, Minos, illos scelerata putavi,
Si nostra ante aliquis nudasset fœdera casus,

Facturos, quorum direptis mœnibus urbis,
O ego crudelis, flamma delubra petivi:
Te vero victore, prius vel sidera cursus
Mutatura suos, quam te mihi talia captæ
Facturum metui. Jam jam scelus omnia vincit.
Ten' ego plus patrio dilexi perdita regno?
Ten' ego? nec mirum, vultu decepta puella
Ut vidi, ut perii! ut me malus abstulit error!
Non equidem ex isto speravi corpore posse
Tale malum nasci: forma, vel sidere fallor.
Non me deliciis commovit regia dives,
Coralio fragili, ac electro lacrimoso,
Me non florentes æquali corpore Nymphæ,
Non metus incensam potuit retinere deorum.
Omnia vincit amor: quid enim non vinceret ille?
Nec mihi jam pingui sudabunt tempora myrrha,
Pronuba nec castos adcendet pinus odores,
Nec Libys Assyrio sternetur lectulus ostro.
Magna queror: nec & illa quidem communis alumna
Omnibus injecta tellus tumulabit arena.
Mene inter comites, ancillarumque catervas
Mene alias inter, famularum munere fungi,
Conjugis atque tuæ, quæcumque erit illa, beatæ
Non licuit gravidos penso devolvere fusos?
At belli saltem captivam lege necasses.
Jam fessæ tandem fugiunt de corpore vires,
Et caput inflexa lentum cervice recumbit:

Marmorea adductisque labascunt brachia nodis.
Æquoreæ pestes, immania corpora Ponti,
Undique conveniunt, & glauco in gurgite circum
Verbere caudarum, atque oris minitantur hiatu.
Jam tandem casus hominum, jam respice, Minos.
Sit satis hoc, tantum solam vidisse malorum:
Vel fato fuerit nobis hæc debita pestis,
Vel casu incepto, merita vel denique culpa.
Omnia nam potius, quam te læsisse, putabo.
  Labitur interea revoluta ab littore classis,
Magna repentino sinuantur lintea Coro,
Flectitur in viridi remus sale, languida fessæ
Virginis in cursu moritur querimonia longo.
Deserit angustis inclusum faucibus Isthmon,
Cypselidæ magni florentia regna Corinthi:
Præterit abruptas Scironis protinus arces,
Infestumque suis diræ testudinis exit
Spelæum, multoque cruentas hospite cautes.
Jamque adeo tutum longe Piræea cernit,
Et notas secum, heu frustra, respectat Athenas.
Jam procul e fluctu Minoia respicit arva,
Florentesque videt jam Cycladas, hinc Strophadasque:
Hinc sinus, hinc statio contra patet Hermionea.
Linquitur ante alias longe gratissima Delos
Nereidum matri & Neptuno Ægæo.
Prospicit incinctam spumanti littore Cithnon,
Marmoreamque Paron, viridemque adlapsa Donysam,

Æginamque simul, sementiferamque Seriphum.
Fertur, & incertis jactatur ad omnia ventis:
Cymba velut, magnas sequitur quum parvula classes,
Afer & hiberno bacchatur in æquore turbo.
Donec tale decus formæ vexavit, & ægros
Non tulit, & miseros mutavit virginis artus,
Cæruleo pollens conjunx Neptunia regno.
Sed tamen externam squamis vestire puellam,
Infidosque inter teneram committere pisces
Non statuit. Nimium est avidum pecus Amphitrites.
Aereis potius sublimem sustulit alis,
Esset ut in terris facti de nomine Ciris,
Ciris Amyclæo formosior ansere Ledæ.
Ac velut in niveo teneræ quum primitus ovo
Effigies animantis & internodia membris
Imperfecta novo fluitant concreta calore:
Sic liquido Scyllæ circumfusum æquore corpus
Semiferi incertis etiam nunc partibus artus
Undique mutabant, atque undique mutabantur.
Oris honos primum, & multis optata labella,
Et patulæ frontis species, concrescere in unum
Cœpere, & gracili mentum producere rostro.
Tum, qua se medium capitis discrimen agebat,
Ecce repente, velut patrios imitatus honores,
Purpuream concussit apex in vertice cristam.
At mollis varios intexens pluma colores
Marmoreum volucri vestivit tegmine corpus,

Lentaque perpetuas fuderunt brachia pennas.
Inde alias partes, minioque infecta rubenti
Crura, nova macies obduxit squalida pelli,
Et pedibus teneris ungues confixit acutos.
Et tamen hoc demum miseræ succurrere pacto
Vix fuerat placida Neptuni conjuge dignum.
Nunquam illam posthac oculi videre suorum
Purpureas flavo retinentem vertice vittas:
Non thalamus Tyrio fragrans accepit amomo,
Nullæ illam sedes. Quid jam cum sedibus illi?
Quæ simul ut sese cano de gurgite velox
Cum sonitu ad cœlum stridentibus extulit alis,
Et multum late dispersit in æquore rorem;
Infelix virgo nequidquam morte recepta
Incultum solis in rupibus exigit ævum,
Rupibus, & scopulis, & littoribus desertis.
Nec tamen hoc iterum pœna sine: namque deûm rex,
Omnia qui imperio terrarum millia versat,
Commotus talem ad superos volitare puellam,
Quum pater extinctus cæca sub nocte lateret,
Illi pro pietate sua (nam sæpe tepenti
Sanguine taurorum supplex resperserat aras:
Sæpe deûm largo decorarat munere sedes)
Reddidit optatam mutato corpore vitam,
Fecit & in terris Haliæetus ales ut esset.
Quippe aquilis semper gaudet deus ille coruscus.
Huic vero miseræ, quoniam damnata deorum

Judicio gnatique & conjugis ante fuisset,
Infesti adposuitque odium crudele parentis.
Namque ut in ætherio signorum munere præstans,
Unum quem duplici stellarum sidere vidi,
Scorpius alternis clarum fugit Oriona:
Sic inter sese tristes Haliæetus iras,
Et Ciris, memori servant ad sæcula fato.
Quacumque illa levem fugiens secat æthera pennis,
Ecce inimicus atrox magno stridore per auras
Insequitur Nisus: qua se fert Nisus ad auras,
Illa levem fugiens raptim secat æthera pennis.

# P. VIRGILII MARONIS
# CATALECTA.

## I.
### AD TUCCAM.

DElia, Tucca, tibi venit, sed sæpe videre
Non licet; occulitur limine clausa viri.
Delia sæpe tibi, non venit adhuc mihi: namque
Si occulitur, longe est, tangere quod nequeas.
Venerit aut tibi, sed jam jam mihi nuntius iste
Quid prodest? illi dicito, quæ rediit.

## II.
### IN C. ANNIUM CIMBRUM RHETOREM.

Corinthiorum amator iste verborum,
Iste iste rhetor. Namque quatenus totus
Thucydides tyrannus Atticæ febris,
Tau Gallicum spinæ ipsemet male illisit,
Ista omnia, ista verba miscuit fratri.

## III.

### IN NOCTUINUM.

Socer beate, nec tibi, nec alteri,
Generque Noctuine, putidum caput,
Tuone nunc puella talis, heu tuo
Stupore pressa rus abibit? hei mihi!
Ut ille versus usquequaque pertinet:
Gener, socerque, perdidistis omnia.

## IV.

### IN EUNDEM.

Superbe Noctuine, putidum caput,
Datur tibi puella, quam petis, datur,
Datur, superbe Noctuine, quam petis:
Sed, o superbe Noctuine, non vides
Duas habere filias Atilium,
Duas, & hanc, & alteram, tibi dari.
Adeste nunc, adeste, ducit, ut decet,
Superbus, ecce, Noctuinus herneam.

## V.

### IN LUCIUM.

Jacere me, quod alta non possim, putas,
    Ut ante vectari freta:
Nec ferre durum frigus, aut æstum pati,
    Neque arma victoris sequi.

Valent, valent mihi ira; & antiquus furor,
Et lingua: qua adsim tibi,
Et prostitutæ turpe contubernium
Sororis. O quid me incitas?
Quid, impudice, & improbande Cæsari?
Sed furta dicantur tua,
Et heluato sera patrimonio
In fratre parsimonia:
Vel acta puero cum viris convivia,
Udæque per somnum nates:
Et inscio repente clamatum super,
Thalassio, Thalassio.
Quid palluisti, femina? an joci dolent?
An fata cognoscis tua?
Non me vocabis pulchra per Cotyttia
Ad feriatos fascinos:
Nec dein movere lumbos in crocotulam
Prensis videbo altaribus,
Flavum prope Thybrim & olentis nauticum
Vocare: ubi adpulsæ rates
Stant in vadis cœno retentæ sordido,
Macraque luctantes aqua.
Neque in culinam, & uncta compitalia,
Dapesque ducis sordidas:
Quibus repletus, ut salivosis aquis,
Obesam ad uxorem redis,
Et æstuantes docte solvis pantices,

Os usque lambis saviis.
Nunc læde, nunc lacesse, si quidquam vales:
Et nomen adscribo tuum.
Cinæde Luci, an te reliquerunt opes?
Fameque genuini crepant?
Videbo habentem præter ignavos nihil
Fratres, & iratum Jovem,
Scissumque ventrem, & herniosi patrui
Pedes inedia turgidos.

## VI.

### AD VENEREM.

Si mihi susceptum fuerit decurrere munus,
O Paphon, o sedes quæ colis Idalias;
Troius Æneas Romana per oppida digno
Jam tandem ut tecum carmine vectus eat:
Non ego thure modo, aut picta tua templa tabella
Ornabo, & puris serta feram manibus.
Corniger hos aries humilis, & maxima taurus
Victima sacratos tinget honore focos:
Marmoreusque tibi, dea, versicoloribus alis,
In morem picta stabit Amor pharetra.
Adsis, o Cytherea: tuus te Cæsar Olympo,
Et Surrentini littoris ora vocat.

## VII.

### Relictis aliis studiis Philosophiam Epicuream amplectitur.

Ite hinc, inanes rhetorum manipli,
Inflata rore non Achaico verba,
Et vos, Sile, Albuti, Arquitique, Varroque,
Scholasticorum natio madens pingui:
Ite hinc inanes cymbalon juventutis.
Tuque, o mearum cura, Sexte, curarum.
Vale, Sabine: jam valete formosi.
Nos ad beatos vela mittimus portus,
Magni petentes docta dicta Scironis,
Vitamque ab omni vindicabimus cura.
Ite hinc, Camenæ: vos quoque limite sævæ
Dulces Camenæ: nam fatebimur verum,
Dulces fuistis: & tamen meas chartas
Revisitote: sed pudenter, & raro.

## VIII.

### De Sabino Parodia Catulliana.

Sabinus ille, quem videtis, hospites,
Ait fuisse mulio celerrimus:
Neque ullius volantis impetum cisi
Nequisse præterire: sive Mantuam
Opus foret volare, sive Brixiam.
Neque hoc negat Triphonis æmuli domus

Negare nobilem, insulamve cæruli:
Ubi iste, post Sabinus, ante Quinctio
Bidente dicit attondisse forcipe
Comata colla, nequa sordidum, jugo
Premente, dura vulnus edere juba,
Cremona frigida, & lutosa Gallia,
Tibi hæc fuisse, & esse, cognitissima
Ait Sabinus. Ultima ex origine
Tua stetisse dicit in voragine,
Tua in palude deposuisse sarcinas,
Et inde tot per orbitosa millia
Jugum tulisse: læva, sive dextera.
Stringere mulas, sive utrumque cœperat.
Neque ulla vota semitalibus deis
Sibi esse facta, propter hoc novissimum,
Paterna lora, proximumque pectinem.
Sed hæc prius fuere; nunc eburnea
Sedetque sede, seque dedicat tibi,
Gemelle Castor, & Gemelle Castoris.

## IX.

### AD VARIUM.

Scilicet hoc sine fraude, Vari dulcissime, dicam.
Dispeream, nisi me perdidit iste putus.
Sin autem præcepta vetant me dicere: sane,
Non dicam. Sed me perdidit iste puer.

## X.

### AD VILLAM SCIRONIS.

Villula, quæ Scironis eras, & pauper agelle,
Verum illi domino tu quoque divitiæ:
Me tibi, & hos una mecum, & quos semper amavi,
Si quid de patria tristius audiero,
Commendo, in primisque patrem. Tu nunc eris illi,
Mantua quod fuerat, quodque Cremona prius.

## XI.

### AD M. VALERIUM MESALLAM.

Pauca mihi, niveo sed non incognita Phœbo,
Pauca mihi doctæ, dicite, Pegasides.
Victor adest, magni magnum decus ecce triumphi,
Victor, qua terræ, quaque patent maria:
Horrida barbaricæ portans insignia pugnæ,
Magnus ut Œnides, utque superbus Eryx.
Nec minus idcirco nostros exprömere cantus
Maximus, & sanctos dignus inire choros.
Hoc itaque insuetis jactor magis, optime, curis:
Quid de te possim scribere, quidve tibi.
Namque, fatebor enim, quæ maxime deterrendi
Debuit, hortandi maxima caussa fuit.
Pauca tua in nostras venerunt carmina chartas,
Carmina quum lingua, tum sale Cecropio.
Carmina, quæ Pylium sæclis accepta futuris,

Carmina, quæ Pylium vincere digna senem.
Molliter hic viridi patulæ sub tegmine quercus
Mœris Pastores & Melibœus erant:
Dulcia jactantes alterno carmina versu,
Qualia Trinacriæ doctus amat juvenis.
Certatim ornabant omnes Heroida divæ:
Certatim divæ munere quæque suo.
Felicem ante alias tanto scriptore puellam:
Alter non famam dixerit ipse prior.
Non illa, Hesperidum ni munere capta fuisset,
Quæ volucrem cursu vicerat Hippomenem:
Candida cycneo non edita Tyndaris ovo:
Non supero fulgens Cassiopea polo:
Non defensa diu volucrum certamine equorum,
Optabant Graiæ quam sibi quæque manus;
Sæpe animam generi pro qua pater impius hausit;
Sæpe rubro Eleis sanguine fluxit humus:
Regia non Semele, non Inachis Acrisione,
Immitti exspectant fulmine, & imbre Jovem:
Cujus & ob raptum pulsi liquere Penates
Tarquinii patrios, filius atque pater:
Illo, quo primum dominatus Roma superbos
Mutavit placidis tempore Consulibus.
Multa, neque immeritis, donavit præmia alumnis,
Præmia Messalis maxima Poplicolis.
Nam quid ego immensi memorem studia ista laboris?
Horrida quid duræ tempora militiæ?

Castra foro solitos, urbi præponere castra,
 Tam procul hoc nato, tam procul hac patria?
Immoderata pati nunc frigora, nuncque calores?
 Stertere vel dura posse super silice?
Sæpe trucem adverso perlabi sidere Pontum?
 Sæpe audendo mare vincere, sæpe hiemem?
Sæpe etiam densos inmittere corpus in hostes:
 Communem belli nec timuisse deum?
Nunc celeres Afros, perituraque millia gentis,
 Aurea nunc rapidi flumina adire Tagi?
Nunc aliam ex alia bellando quærere gentem?
 Vincere & Oceani finibus ulterius?
Non nostrum est, inquam, tantas adtingere laudes;
 Quin ausim hoc etiam dicere, vix hominum est.
Ipsa, hæc ipsa ferent rerum monumenta per orbem:
 Ipsa sibi egregium facta decus parient.
Nos ea, quæ tecum finxerunt carmina divi,
 Cynthius, & Musæ, Bacchus, & Aglaie.
Si laudes adspirem, humili sed adire Camena;
 Si patrio Graios carmine adire sales
Possumus: optatis plus jam procedimus ipsis.
 Hoc satis est, pingui nil mihi cum populo.

## XII.

### IN POMPEJUM MAGNUM, VEL IN MITHRIDATEM.

Adspice, quem valido subnixum gloria regno
 Altius & cœli sedibus extulerat.

Terrarum hic bello magnum concusserat orbem:
Hic reges Asiæ fregerat & populos.
Hic grave servitium tibi, jam tibi, Roma, ferebat:
Cetera namque viri cuspide conciderant:
Quum subito in medio rerum certamine præceps
Corruit, e patria pulsus in exsilium.
Tale deæ Numen, tali mortalia nutu
Fallax momento temporis hora dedit.

## XIII.

### AD ANTONIUM MUSAM.

Quocumque ire ferunt variæ nos tempora vitæ,
Tangere quas terras, quosque videre homines:
Dispeream, si te fuerit mihi carior alter.
Alter enim quis te dulcior esse potest?
Cui Venus ante alios, divi, divûmque sorores:
Cuncta, neque indigno, Musa, dedere bona:
Cuncta, quibus gaudet Phœbus, chorus ipseque Phœbi:
Doctior o quis te, Musa, fuisse potest?
O quis te in terris loquitur jucundior uno?
Clio nam certe candida non loquitur.
Quare illud satis est, si te permittis amari;
Non, contra ut sit amor mutuus inde mihi.

## XIV.

### IN OCTAVII MORTEM.

Quis deus, Octavi, te nobis abstulit? an, quæ
  Dicunt, an, nimio pocula dura mero?
Vobis si culpa est bilis: sua quemque sequuntur
  Fata: quod immeriti crimen habent cyathi?
Scripta quidem tua nos multum mirabimur, & te
  Raptum, & Romanam flebimus historiam.
Sed tu nullus eris. Perversi, dicite, Manes,
  Hunc superesse patri quæ fuit invidia?

# COPA. *

## ARGUMENTUM.

*In anum propolam scriptum esse carmen vulgo ajunt. Ita vero omnis ejus suavitas sublata & ad veram interpretationem via præclusa videri debet. Immo vero invitatio est ad compotationem & hilariter exigendum diem in taberna cauponaria; cujus generis fuere olim plures, ut etiam nunc sunt, extra urbem, ad Tiberim & ad littus maris. Ad eas tabernas non modo sordida & nautica plebs confluebat: verum erant etiam aliæ, quas lautiores & elegantiores homines adirent. Autumnali autem die institutam compotationem cogitare necesse est.*

COpa Syrisca, caput Graia redimita misella,
　Crispum sub crotalo docta monere latus,
Ebria famosa saltat lasciva taberna,
　Ad cubitos raucos excutiens calamos.

* Superiora carmina ex Heinsiana & Burmanniana recensione repetivit Cl. Heynius; hæc vero duo, quæ sequuntur, ex Burmanni secundi Anthologia Latina descripta sunt.

Quid juvat æstivo defessum pulvere abesse,
Quam potius bibulo decubuisse toro?
Sunt cuppæ, calices, cyathi, rosa, tibia, chordæ,
Et trichila umbriferis frigida arundinibus.
Est &, Mænalio quæ garrit dulce sub antro,
Rustica pastoris fistula more sonans.
Est & vappa, cado nuper diffusa picato.
Est strepitans rauco murmure rivus aquæ.
Sunt etiam croceo violæ de flore corollæ:
Sertaque purpureo lutea mista rosa:
Et quæ virgineo libata Achelois ab amne
Lilia vimineis attulit in calathis.
Sunt & caseoli, quos juncea fiscina siccat.
Sunt autumnali cerea pruna die:
Castaneæque nuces, & suave rubentia mala.
Est hic munda Ceres: est Amor: est Bromius.
Sunt & mora cruenta, & lentis uva racemis.
Est pendens junco cæruleus cucumis.
Est tuguri custos armatus falce saligna;
Sed non & vasto est inguine terribilis.
Huc Alibida veni: fessus jam sudat asellus:
Parce illi: vestrum delicium est asinus.
Nunc cantu crebro rumpunt arbusta cicadæ.
Nunc etiam in gelida sede lacerta latet.
Si sapis, æstivo recubans te prolue vitro;
Seu vis, crystallo ferre novos calices.
Eia age, pampinea fessus requiesce sub umbra:

Et gravidum roseo necte caput strophio.
Candida formosæ decerpes ora puellæ.
Ah! pereat, cui sunt prisca supercilia!
Quid cineri ingrato servas bene olentia serta?
Anne coronato vis lapide ista tegi?
Pone merum & talos. Pereant, qui crastina curant!
Mors autem vellens: vivite, ait, venio.

# MORETUM.

## *ARGUMENTUM.*

*Hoc, quod Virgilio perperam tribuitur, opusculum Moretum inscriptum est a Pastilli, seu placentæ ac crusti genere ex pane, & herbis confecto: in quo describendo ingenii libertatem poeta abunde aperit, dum in re tam tenui, tamque (ut ita dicam) nulla tam graphice & diserte rusticanam diligentiam, continentiam & parsimoniam præscribit: subinserens horti feracis commoda.*

JAM nox hibernas bis quinque peregerat horas,
Excubitorque diem cantu prædixerat ales:
Simulus exigui cultor quum rusticus agri,
Tristia venturæ metuens jejunia lucis,
Membra levat sensim, vili demissa grabato,
Sollicitaque manu tenebras explorat inertes,
Vestigatque focum; læsus quem denique sensit.
Parvulus exusto remanebat stipite fumus,
Et cinis obductæ celabat lumina prunæ.
Admovet his pronam, submissa fronte, lucernam,
Et producit acu stupas humore carentes,
Excitat & crebris languentem flatibus ignem.

Tandem concepto tenebræ fulgore recedunt;
Oppositaque manu lumen defendit ab aura,
Et reserat clausa, quæ prævidet, ostia clavi.
  Fusus erat terra frumenti pauper acervus;
Hinc sibi depromit, quantum mensura patebat,
Quæ bis in octonas excurrit pondere libras.
Inde abit, adsistitque molæ: parvaque tabella,
Quam fixam paries illos servabat in usus,
Lumina fida locat; geminos tunc veste lacertos
Liberat, &, cinctus villosæ tergore capræ,
Præverrit cauda silices gremiumque molarum.
Advocat inde manus operi, partitus utrinque;
Læva ministerio, dextra est intenta labori:
Hæc rotat adsiduis gyris & concitat orbem.
Tunsa Ceres rapido silicum decurrit ab ictu.
Interdum fessæ succedit læva sorori,
Alternatque vices. Modo rustica carmina cantat,
Agrestique suum solatur voce laborem.
Interdum clamat Cybalen: erat unica custos,
Afra genus, tota patriam testante figura,
Torta comam, labroque tumens, & fusca colorem;
Pectore lata, jacens mammis, compressior alvo,
Cruribus exilis, spatiosa prodiga planta;
Continuis rimis calcanea scissa rigebant.
Hanc vocat, atque arsura focis imponere ligna
Imperat, & flamma gelidos adolere liquores.
  Postquam implevit opus justum versatile finem:

Transfert inde manu fusas in cribra farinas,
Et quatit. At remanent summo purgamina dorso:
Subsidit sincera foraminibusque liquatur
Emundata Ceres. Lævi tum protinus illam
Componit tabula, & tepidas super ingerit undas.
Contrahit admistos nunc fontes atque farinas;
Transversat durata manu; liquidoque coacto
Interdum grumos spargit sale. Jamque subactum
Lævat opus, palmisque suum dilatat in orbem,
Et notat, impressis æquo discrimine quadris.
Infert inde foco: Cybale mundaverat aptum
Ante locum: testisque tegit; super adgerat ignes.
Dumque suas peragit Vulcanus testaque partes:
Simulus interea vacua non cessat in hora;
Verum aliam sibi quærit opem; neu sola palato
Sit non grata Ceres, quas jungat, comparat escas.
Non illi suspensa focum carnaria juxta,
Durati sale terga suis, truncique vacabant:
Trajectus medium sparto sed caseus orbem,
Et vetus adstricti fascis pendebat anethi.
Ergo aliam molitur opem sibi providus heros.

Hortus erat junctus casulæ, quem vimina pauca
Et calamo recidiva levi munibat arundo;
Exiguus spatio, variis sed fertilis herbis.
Non illi deerat, quod pauperis exigit usus.
Interdum locuples a paupere plura petebat.
Nec sumtus erat illud opus. Sed regula curæ:

Si quando vacuum casula pluviæve tenebant,
Festave lux: si forte labor cessabat aratro:
Horti opus illud erat. Varias deponere plantas
Norat, & occultæ committere semina terræ,
Vicinosque apte cura submittere rivos.
Hic olus, hic late fundentes brachia betæ,
Fecundusque rumex, malvæque, inulæque virebant:
Hic siser, & capiti nomen debentia porra:
Hic etiam nocuum capiti gelidumque papaver,
Grataque nobilium requies lactuca ciborum,
Et gravis in latum demissa cucurbita ventrem.
Verum hic non domini, quis enim contractior illo?
Sed populi proventus erat: Nonisque diebus
Venales olerum fasces portabat in urbem:
Inde domum cervice levis, gravis ære, redibat:
Vix unquam urbani comitatus merce macelli.
Cepa rubens sectique famem domat area porri,
Quæque trahunt acri vultus nasturtia morsu,
Intubaque & Venerem revocans eruca morantem.
Tum quoque tale aliquid meditans intraverat hortum.
Ac primum, leviter digitis tellure refossa,
Quatuor educit cum spissis allia fibris;
Inde comas apii graciles, rutamque rigentem,
Vellit, & exiguo coriandra trementia filo.
Hæc ubi collegit, lætum consedit ad ignem:
Et clara famulam poscit mortaria voce.
Singula tum capitum numeroso cortice nudat,

Et summis spoliat coriis, contemtaque passim
Spargit humi atque abicit. Servatum gramine bulbum
Tingit aqua, lapidisque cavum demittit in orbem.
Hinc salis inspergit micas; sale durus adeso
Caseus adjicitur; dictas super ingerit herbas;
Et læva vestem setosa sub inguina fulcit.
Dextera pistillo primum fragrantia mollit
Allia; tum pariter misto terit omnia succo.
It manus in gyrum; paullatim singula vires
Deperdunt proprias; color est e pluribus unus;
Nec totus viridis, quia lactea frusta repugnant,
Nec de lacte nitens, quia tot variatur ab herbis.
Sæpe viri nares acer jaculatur apertas
Spiritus, & simo damnat sua prandia vultu.
Sæpe manu summa lacrimantia lumina tergit;
Immeritoque furens dicit convicia fumo.
Procedebat opus. Non jam salebrosus, ut ante,
Sed gravior lentos ibat pistillus in orbes.
Ergo Palladii guttas instillat olivi,
Exiguique super vires infundit aceti,
Atque iterum commiscet opus, mistumque retractat.
Tum demum digitis mortaria tota duobus
Circuit, inque globum distantia contrahit unum:
Constet ut effecti species nomenque moreti.

Eruit interea Cybale quoque sedula panem;
Quem lætus recipit manibus, pulsoque timore
Jam famis, inque diem securus Simulus illam,

Ambit crura ocreis paribus, tectusque galero
Sub juga parentes cogit lorata juvencos,
Atque agit in segetes, & terræ condit aratrum.

*P. Virgilii Fragmenta ex Epistola, quam ad Augustum Cæsarem super Æneide sua scripsit.*

Ego vero frequentes a te litteras accipio. *Et infra*: De Æneа quidem meo, si me Hercules jam dignum auribus haberem tuis, libenter mitterem. Sed tantum inchoata res est, ut pæne vitio mentis tantum opus ingressus mihi videar: cum præsertim, ut scis, alia quoque studia ad id opus, multoque potiora, impertiar.

# IN P. VIRGILII MARONIS ÆNEIDOS SEX POSTERIORES LIBROS NOTÆ.

## IN LIBRUM SEPTIMUM.

Vers. 25 - 8 Valde operosum cultum adjecisse videtur poeta his versibus, primum colorum varietate, tum epithetorum copia, & verborum pondere. Caussam tanti ornatus in eo cum Heynio invenire licet, quod de ortu memorabilis & magni istius diei agitur, quo primum Italiam illam a fatis promissam adibant Trojani.

29 - 36 Simili cum judicio ornata sunt hæc, cum jam de rerum summa, de accessu ad Italiam, agatur; itaque locorum faciem exhibet poeta jucundissimam.

96 - 101 Oraculum multa cum verborum dignitate expositum est. Ad dignitatem quoque facit multitudinis numerus pro unitate: *connubia*, *thalami*, *externi generi*.

107 sqq. Observandum adolescentibus quantam verborum dignitatem rei tenui & levi adjecerit poeta; vitatis verbis propriis, quæ exiliora erant pro carmine, v. c. panis.

114 *Violare* eo refert Cerda, quod mensa inter res sacras habebatur. Potest ferri: sed in poetica oratione, ut ait Heynius, omnino esse potest frangere, comminuere.

142 *Auro*. Forte *aura* magis placere potest, ait Heynius; nam proprie & docte *aura lucis* & *fulminis* dicitur. Tamen nec male alterum *auro lucis* pro vulgari *radiis aureis*; nota figura.

152 sqq. Cum Heynio observandum, quomodo in summa rerum & hominum tenuitate legationem missam & exceptam ornaverit & ad dignitatem miram extulerit poeta, partim rerum descriptionibus & adjunctis, partim verbis amplioribus.

167 *Reportat* est pro simplici portat. Argutatur Burmannus, dum emissum ante nuntium fuisse conjectat.

182 *Martiaque*. Burmanni subtilitatem, qui hoc ex Servio & Romano reposuit, non satis assequitur Heynius. Malim equidem *qui* & *que* abesse.

187-91 & ante v. 183 retrahendi videri possunt, ut regibus subjungatur unus aliquis insignior Picus. Potuit tamen Virgilius maluisse alterum.

195-211 Simplicitate & proprietate commendabilis oratio, ut altera Ilionei fide & probabilitate cum gravitate conjuncta.

228 sqq. Magna suavitas in extenuatione ejus, quod petunt, (quia & verecunda petitio, bene ait Servius) tum in sui commendatione modesta & gravi.

242 sqq. *Hinc Dardanus ortus* &c. Salebrosa oratio, ad quam tamen neminem offendisse miratur Heynius, ne ad interpretationem quidem. Verba *Huc repetit* ad Dardanum referunt Intpp. post Turnebum. Atqui hoc durum & pene putidum Heynio videtur: quamquam multo deterior Servii ratio, ut Dardanus nunc Æneas sit. Saltem Apollo is esse debet; adeoque interpungendum: *Hinc Dardanus ortus*: *Huc repetit jussisque* &c.

243 *Dat* sc. Æneas, & sic vulgo explicatur. Sic oratio ad v. 221 retrahitur. Quod tamen satis durum esse quis cum Heynio non videt? imprimis cum orationis cursus ad Apollinem hoc referat, v. 241 sensu tamen repugnante. Videtur poeta, quæ media sunt, secundis curis elaborasse, neque iis cetera satis accommodasse.

245 Virtutem habet hic oratio, quod tanquam dramatice res repræsentatur, non facta narratur. Mox *Priami gestamen* sceptrum intelligit Heynius.

247 Paullo calidior quis, sic observante Heynio, conjectari possit: *Hoc Priami gestamen erat — sceptrum; Assaracique tiaras*; vel *Assaraci ecce tiaras*.

273 *Opto* in hoc contextu nihil aliud esse potest, quam, eligo, amplector, generum probo. Recte Pomp. Sab. Hoc, inquit, volebat, quia hæc sors erat.

293 sqq. Nolit Heynius poetæ nimis argutam dictionem defendendam suscipere; multo minus ea placet in dea irata. Ferret illud: *fata contraria fatis nostris*; sed in ceteris, si recte Virgilium novimus, tragicorum, inprimis Euripidis, rhetoricos spiritus æmulatus esse videtur.

308 *Qua potui*, h. sustinui, semel in eum locum me demisi, ut omnia auderem. Hærent Intpp. sed *posse* & alibi obvium hoc sensu. Nec male tamen cum Cantero *potui*

*linquere* meram periphrasin dixeris simplicis formæ: *qua liqui*.

333 *Connubiis ambire L.* docte, ut ait Heynius, translatum ad socerum, quod puellæ debebatur. Prohibe, ne Æneas matrimonio jungatur Laviniæ. Aliena a sermonis genio videtur interpretum illa ratio, ut *ambire* sit *circumvenire*.

341 *Gorgoneis A. infecta venenis*. Putat Heynius ex poetica ratione *venena* pro serpentibus dicta, quibus Furia comas habet implexas.

343 *Tacitum* limen, quatenus de matrisfamilias cubiculo agitur in secretiore domus parte.

351 *Fit tortile collo* &c. Nescit Heynius an pro epica dignitate nimis ingeniosa sint. Ovidio vix ea condonanda.

359-72 Oratio bene morata & argumentis instructa probabilibus & gravibus, sed breviter enumeratis.

377 *In immensam — per urbem* hæreat forte aliquis, si parvam, & angustam urbem Laurentum cogitet. Poeta tamen etiam in ceteris res Latinorum ad majus & splendidius evexit. Recordare modo regiam Latini v. 170 sqq. Alioqui in mentem venire potest scriptum fuisse *Immensum — furit*; noto poetarum more.

419 *Sacerdos anus* (sc. vetula) *templi Junonis* intelligendum esse censet Heynius.

450 Absurde Servius, quem Pomponius sequitur, *geminos* de similibus serpentibus accipit. Burm. conj. *gelidos*: dicet aliquis, frigere hoc. Quidni autem duo angues in capite inter ceteros extolli a dea poterant, ut alias unus exsurgit?

458 Notabile utique, *sudorem perfundere ossa*. *Ora & artus* ratio postulare videtur.

462 *Ira super*. Optandum erat, ut viri docti docerent, quomodo hæc acciperent. Vulgo videntur interpretari cum Cerda: insuper; accessit demum ira. Ita saltem distinctio erat accommodanda: *s. i. belli*, *Ira super; magno* &c. Sed sententia inde exit jejuna, & tanto poeta indigna. Exilitas tanta facile a poeta evitari poterat, si scriberet, *Ira furit*, vel simili modo. Sententia certe eo est expedienda, ut sit, Tandem in manifestam iram irrumpit, exardescit.

475 sqq. „ Principium belli inter Latinos & Trojanos cervus „ venatione interemtus. Reprehensum hoc jam apud Ma„ crob. V, 17, & hinc a multis tanquam tenue & vi epica „ destitutum. Nolo defendere poetam. Totus hic locus de „ caussis belli in Trojanos concitati parum placet. Malim „ a magnis animorum motibus, iris & odiis eas arcessitas „ esse, quam a Discordiæ seu Furiæ artibus. Si semel poe-

„ ta rerum miracula pro caussis naturalibus affert, ab al-
„ legorica certe persona frustra ea peti puto. Nec tamen
„ cerva hic belli est caussa; sed occasio tantum & ini-
„ tium. “ Heynius.

477 Bene Holdsvvorthus observabat *arte nova* non bene jungi cum *speculata locum*: nam in hoc, quod locum speculabatur, ars Alectus spectari non potuit. Itaque interpungi vult: *se concitat alis Arte nova, sp. l.* Sed non magis *Ars nova* ad volatum referri potest. Scilicet *Arte nova — rabiem objicit*; sed cum alia interjecta essent v. 479. *Hic* interserit. Locus autem sic distinguendus, ut Heynio placet: *Dum Turnus — se c. alis. Arte nova, sp. — Julus, Hic s. — Objicit* &c.

483 sqq. Molles & bucolicis propiores versus sunt, qui sequuntur, quod eleganter monuit Spencius.

500 sqq. Si adolescenti hæc interpretaris ( monet Heynius ), observa ingenuæ indolis signa in miseratione cervæ, placidæ ac mansuetæ feræ.

569 sqq. Cum Heynio observes velim membra sibi non accurate satis respondentia, etsi res non exemplis caret.

586, 7 Elegantiam in repetitione agnoscebant Pierius & Ursinus. Sed aliter instituenda erat oratio, si venustas inde petebatur, & incurrit in oculos vitium, quod his verss. insidet. Aut versum priorem, aut hunc alterum: *Ut pelagi*, esse spurios persuasum habebat Heins. quanquam de hoc altero id censere malebat. Et deerat ille pr. m. ab altero Mentel. & pr. m. a Bigot. Contra prior versus, *Ille velut p.* a Macrobio laudatur lib. VI, 3. Equidem cum Heynio ita existimare malim, esse utrumque inter versus nondum a poeta absolutos & elaboratos. Cum alterum adjecisset, priorem mox morte præventus mutare nequiit.

598 In illis *omnisque in limine portus* impedita est oratio, ut quisque facile videt. Servii & Donati explicatio nihili est. Itaque Heynius Pomp. Sab. sequitur, qui hæc habet: *senex sum & in portu vita mea est*; quasi esset: *& totus sum in aditu portus*; in portu navigo. Potest & *omnis* retrahi ad *quies*, ut sit: *mihi parta est quies, eaque omnis jam est in l. p.* Sed prius præferendum. Satius tamen est totam hanc laciniam adsutam statuere, versu inexpleto relicto. Etiam Marklandus totum hemistichium suspectum habebat. Burman. conj. *mortisque in l. p.* alius vir doctiss. *navisque in l. p.*

601-22 „ Egregium & epicæ majestati consentaneum poetæ
„ commentum, dum bellum motum & illatum narraturus

„ erat, primum morem patrium Jani reserandi arcessere, „ tum ad deæ ministerium eam rem referre, unde augusta „ rei species exoritur. " Heynius.

657 Aventinum Virgilius hic exhibet clipeatum, quod ferri potest; sed cum paullo post v. 666. eundem leonis exuviis indutum incedere narrat, in eo poetæ diligentiam & judicium se desiderare fatetur Heynius; nam diversorum vitæ priscæ temporum fuit, spoliis ferarum tectum esse, & de curru armatum pugnare.

667-8 Quomodo interpretes hæc acceperint, ex vulgari quidem interpunctione, non assequitur Heynius. Omnino post *tegumen torquens* durum est *Indutus capiti*. Ut molliatur oratio, interpungi oportet saltem plane in fine versus 667 — *albis*. *Indutus* &c. Nec tamen multum absit, quin vitium in *torquens* latere arbitreris: nam si eo sublato substituatur epitheton leonis, puta, *Nemæi* vel *Gætuli*, omnia rite procedunt. Post *capiti* autem omnino plene distinguendum: ut nunc est, friget τὸ sic. Totus tamen locus ultimam poetæ manum expectasse videtur.

703 *Tanto* Heynio non satis placet. Quorsum enim magnitudo agminis commemoratur? Vir doctus conj. *tali*, ut syllaba ultima ex fine versus sequentis adhæserit priori.

704-5 An & hoc commode satis ad cygnos referri possit, dubitat Heynius: malit enim de avibus, v. c. gruibus, accipere agmine austrinas plagas ultra mare petentibus. Inest quoque alia difficultas in comparationis ratione & vi: num comparatio ad *ordines incedentium æquatos* spectet, an ad *modos canoros* & carmina. Videat pro se quisque, an talem comparationem probandam judicet. Heynio ea haud dubie præferenda esse videtur.

721 *Lycia*, aspera & saxosa regio nescit Heynius an alibi fertilitatis laude celebretur.

740 In Servianis narratiunculis occurrit *Nolæ* primum pro *Abellæ* a poeta fuisse scriptum, sed mutatum nomen propter negatum ipsi hospitium. Similis fabula de loco Ge. II, 213.

754 *Manuque*. Hærent intpp. De offis soporiferis vel herois manu admotis Burm. accipit. Sed res ipsa fert, ut de tactu accipiatur. Est hoc genus domandi & sopiendi angues satis notum, quod manuum contactu fit. Cf. Plin. VII, 2.

761 *Pulcherrima bello* jungunt intpp. Ergo erit insignis, clara, conspicua. Præstat forte, *ibat bello*, ad bellum: multo tamen magis Heynius jungere malit tertio loco *bello insignem*; ne *insignem* nudum frigeat.

764 Dubitat Heynius an versus hic satis sanus sit: certe languet.

807 Velocitatis denotationem temere a viris doctis reprehendi optime arbitratur Heynius. Nec illa utique convenit nostris sensibus; sed cum Maro ea uteretur, a vetustate quasi per manus erat tradita; expressit enim Homerus de equabus Erichtonii; de Euphemo Apollonius &c.

## IN LIBRUM OCTAVUM.

V. 22 sqq. Laudata comparatio multis, ut Heynius observat, etiam Lowthio de sacra poesi Hebræor. præl. XII, p. 238 quippe in qua observata rerum dissimilium similitudo delectet. Nec tamen minus delectat ea propterea, quod animi status & affectio re sub oculorum intuitum cadente præclare expressa est: id quod genus comparandi suavissimum est.

63 *Ruentem* pro *stringentem* probat Heinsius & illustrat, ut erat ille paullo proclivior ad captandas elegantias secretiores & exquisitiores, etiam ubi a genio scriptoris & loci erant alienæ. Sed multo probabilius Heynio videtur, librarium casu in hanc vocem incidisse, quam tot alios Codices esse depravatos. Nec, quod Burm. recte monuit, placidum flumen bene dicitur *ruere*.

64 *Cæruleus*. Atqui flavus est Tiberis & luteus, ut satis notum. Scilicet nunc deo communem fluviorum naturam dat.

94 Fatigant, non se, ut Cerda malit, & inscite vertit Ambrogius, quod prosaicum esset: sed est epica audacia. Poetæ tempori tribuunt tanquam actum ab eo id, quod in tempore fit.

102 sqq. Egregia carminis œconomia, qua belli cum Latinis gesti argumento per se tenui & pauperi copiam rerum & narrationum conciliat poeta.

119 *Forte hæc*, non ad ramum cum Servio & aliis referendum; sed, nuntiate.

127 In *cui precari* antiquitatis studium declaravit poeta; saltem exquisitam orationem captavit, ut Heynius existimat.

143 - 5 Præclari versus. Cum Heynio hunc amo amplectorque Æneam!

216 *Colles clamore relinqui*, h. a bubus; præteriri, superari boum clamore & mugitu, ut ( sic exponente Burmanno )

ultra colles procederet mugitus, & usque ad Caci speluncam perveniret. Ita passim *relinquimus* eum, quem superamus, inprimis cursu, & *loca relinquimus*, per quæ transimus.

245 *Dîs invisa* argutatur Burm. post Ruæum & alios, dum interpretatur non visa, ut *invisus* lib. II, 574.

313 sqq. usque ad 330 Conferant cum his erectioris indolis adolescentes Lucretianos versus lib. V, 351 sqq.

343 *Retulit* est, ut Heynius explicat, appellavit. Male aliter Serv. & alii.

355-8 Habet nescio quid religionis veneranda hæc antiquitas ruinæ duorum antiquissimorum oppidorum, quam hospiti suo monstrat Evander.

359 sqq. Etiam in his vetus simplicitas delectat, inprimis cum magnificentia serioris ætatis comparata.

364-5 Nihil magnificentius his versibus dici potest.

370 sqq. Qui sequitur locus, judice Heynio, artis magis quam ingenii laudem habet. Nimis manifesta imitationis Homericæ sunt vestigia, simulque jejunæ istius copiæ, quæ fere imitationis studium prodere solet.

397 Heinsius delere malebat hunc versum, quem salvo sensu abesse posse putabat: Heynio vero secus videtur.

408 *Quum femina*. Aliqui legunt *ceu f.* quod haud dubie ad comparationem illatam opportunius esset. Sed *primum* ita otiosum est, satisque docet ea vox *cum primum* vere legi. Verum uti in Heinsianis & Burmanniana interpungitur, plene scilicet ac perfecte post *natos* v. 413, sententiarum nexum nullus assequebatur Heynius, ne grammaticum quidem. Itaque mediam stigmen posuit, ut comparatio nulla sit, sed temporis mera designatio.

456 *Sub culmine*. Miratur Heynius, hoc adjectum: sunt igitur galli gallinacei intelligendi. Nam hirundines non facile e somno excitant dormientes, nec ad hunc usum a poetis advocantur.

461 Aut amplectendam prorsus Marklandi emendationem: *limine ab arto*, aut dicendum censet Heynius, poetam epitheton paullo otiosius, & ad communem liminum naturam effinxisse. Apud Macrob. V, 8 in libris: *limine in ipso* habetur.

472 *Pro nomine tanto*. Non videt Heynius, quam commoda sententia sit, si Trojanorum vel Æneæ nomen & genus vel fama intelligatur. Referendum haud dubie ad bellum ipsum, & *nomen belli tantum* est vel fama de belli magnitudine, vel ipsa belli magnitudo. *Nomen* pro ipsa re, satis frequens.

523 *Ni — dedisset*. Mira forma orationis, in qua miratur Heynius interpretes non hæsisse. Ellipsis esse debet totius enuntiationis: *& diutius etiam in ea cogitatione defixi præstitissent*, *Ni* &c.

542 In *Herculeis ignibus* hæret Heynius. Suspicatur vitium inesse scribendumque esse: *Herceis ignibus*. Confirmat eum imitator Maronis Lucanus: Herceas, *monstrator ait*, *non respicis* aras? Jovis *Hercei* religio satis nota.

596 Versum ipso verborum sono rem referentem mirati sunt multi, qui potiora mirari nesciunt; comparato quoque v. 465-6 Il. B. Cum Cl. Heynio odimus subtilitatem molestam in talibus: casum felicem amplectimur. Ipsum quidem inflammati impetum ingenii in hæc natura ducente incidere necesse est; studio factum nolim.

603 Non male, putat Heynius, quæras cum Servio: quomodo *castra in tutis locis* habere potuerint, si in valle & campis erant, & e collibus prospici & adiri poterant?

622 *Sanguineam*. Serv. cruentam, terribilem; immo rutilam, ait Heynius, si ex ære thoracem cogites.

625 *Clipei non enarrabile textum:* materiam, quam explicare nequeat, ut cetera, intelligit Cerda, & fabricam Ruæus. Malo cum Heynio in eo manere, ut argumentum clipei sit tam varium & copiosum.

654 Totus hic versus scrupulum Heynio injicit. *Romuli casam* in Capitolio fuisse nemo dubitet. Sed mentio ejus hic facta est tam importune, ut nihil magis: nam nec structura nec sententia ullo eum versum vinculo comprehendit. Casa nude commemorata quorsum referri debet? Et tum sequuntur *auratæ porticus:* quæ tandem hæc paupertatis & luxuriæ in eundem locum coacervatio! At *recens regia?* in tanto temporum intervallo inde a Romulo ad Manlium. Nec res expeditur, si regiam de ipso Capitolio & Jovis templo accipias. Manent enim reliqua, in quibus laboramus. Alienum itaque & mala manu illatum versum esse Vir Cl. arbitratur.

657 *Et dono noctis opacæ* paullo otiosius adjectum videtur.

675 sqq. Splendida carminis pars, quam velit Heynius unam clipei argumentum a Poeta factum esse. Jam Propertio hic locus adeo probatus fuit, ut, etsi tum tota Æneis nondum prodiisset, ex eo tamen carminis summam præstantiam auguraretur.

677 *Auroque effulgere fluctus*. Hoc hemistichium prorsus otiosum & languidum esse arbitratur Heynius, quodque Tucca & Varius rescindere debebant. Quorsum enim hoc perti-

net, inprimis cum jam satis declaratum esset vs. 671-2 *mare esse aureum?*

# IN LIBRUM NONUM.

V. 48 *Et* vacare videri potest. Enimvero jungenda: *Turnus urbi adest*, viginti equitibus *comitatus & improvisus*.

75 *Focos*, quos a Rutulis extemplo exstructos fuisse cum Heynio cogitandum est. Burmannus focos agrestium in vicis circumvicinis advocabat.

86-7 Ad hos versus neminem offendisse miratur Heynius. Inesse enim hiulci aliquid & scabri, ad sensum proclive est; *pinea silva mihi — Lucus in arce fuit —*, nec, si absint hi duo versus, quicquam desideres. Nec satis consentaneum, si *pineam* silvam dixit, eandem facere *Nigranti picea & aceribus obscuram*. Præstabat saltem includere ista tanquam a poeta narratore, ad interpretationem inserta. Quicquid sit, excusandum Vir Cl. putat locum, non probandum.

129 In sensu alterius hemistichii hærent Intpp. Faber post Ortuin. emendat: *nunc telaque & ignes*. Burmannus multis verbis nihil expedit. Sententia tamen satis per se expedita.

140 sqq. Heynio paullo argutiora & ῥητορικὰ esse videntur.

141 Pro *modo non* Marklandus ad Stat. *modo nunc* corrigebat. Sed mirum est viros doctos in loco hoc nodum quærere, aut in eo solvendo adeo laborare potuisse: *modo non*, ut *tantum non omne*, quoties non occurrit?

151 Versus totus remoratur impetum loquentis Turni. Observat quoque Burmannus Freinshemium hemistichium, ex lib. II, 166 repetitum, ab alia manu adsutum putasse.

176-449 Episodium hoc Æneidis omnium facile nobilissimum existimari debet, cujus suavitas summa inprimis ad sensum & affectionem amicitiæ sese refert. Sed accesserant tot alia ad animos movendos accommodata: generosa puerorum indoles; præclara laudis cupido, & virtus nullam mercedem expetens, ipso facto contenta; respectus materni amoris ac pietas; Ascanii pueri & Aletæ senis benevolentia in eos. Singula explicare vel saltem notare magistris juventutis haud difficile erit: sed utantur tali loco, suadente Heynio, ad tentandas & alliciendas mentes adolescentum, qui alias seu

naturæ seu institutionis vitio ad poetarum delicias callo obductum palatum habent. Quem vero ne hujus quidem loci dulcedine tactum videant juvenem, eum omni liberali disciplina indignum judicent.

205-6 Versus omnium, quos memini (cum Heynio mihi affirmare liceat) sententiæ generositate & magnanimitate præstantissimi. Sensum quisque suum excutiat, & juvenes ingenue natos observet, annon lecta & percepta sententia exultent.

294 Locus suavissimi affectus plenus præclare in sententiam desinit ex intimis animi recessibus repetitam.

315 Impedita sententia. *Ante* respicere necesse est *inimica*, in quo vis latet, perniciosa ipsis, unde redituri non erant; ut bene Serv. igitur *ante* quoad sententiam ex ea voce supplendum: *antequam ipsi perirent*.

349-50 Sensum igitur fœdæ & ingratæ rei poeta habuit nullum, qui ista memorare non dubitavit. Sed nec alii (Ovidii & Statii exempla Cerda laudat) descriptionem tam molestam, & nauseam moventem refugerunt, quam hodierni non ferrent mores.

361-3 In hujus loci interpretatione magnas turbas fecere veteres interpretes. Cf. Jul. Sab. Donat. Servius post multa ait: *Sane sciendum, locum hunc esse unum de* XII (alii XIII) *Virgilii, sive per naturam obscuris, sive insolubilibus, sive emendandis: sive sic relictis, ut a nobis per historiæ antiquæ ignorantiam liquide non intelligantur*. Mortem *Euryali* nonnulli intellexere, cumque iis Cuningh. toto loci sensu inciso & everso.

372 Gravis dubitatio hic est de sententia. Trojanorum muros intelligunt omnes, hoc est vallum & castra, quæ obsidebant Rutuli. Absonum tamen videtur Heynio, hæc potius a poeta declarari quam Rutulorum castra; cum de copiis agat, quæ Rutulis auxilio missæ castra Rutulorum, non Trojanorum, ingressuræ sunt.

387 In lectione *lacus* magna suboritur difficultas, si locorum situm quis comparet, quod Ruæus quoque fecit. Sed altera lectio haud minore premitur difficultate. Si concedas *locos* poetam dicere, ubi vulgaris oratio *loca* postulabat, tamen non est, quod scias, ullus loquendi mos, quo *loca Albana* appellari possint. *Agrum*, *collem* & similia requiras. Heynius, donec de locis Albanis meliora edoceatur, *lacus Albanos* præferendos censet: *lacus* toties in *locos* abiere; nec adeo morosi esse debemus, quominus in poeta feramus cur-

sum Nisi paullo ultra justos limites productum, cum omnino longius cursu evectum vellet significare. Si tamen a poetæ nostri subacto judicio alienum esse videbitur, quod alii poetæ e vulgo forte condonandum sit, utendum Vir Cl. arbitratur altera lectione *lucos*, ut scriptum statuat: Ad *lucos*, h. pervenerat usque ad lucum Albanum dictum.

424 sqq. Observa hic incalescere orationem cum ipso Nisi calore. Et illa *Me*, *me* &c. quis non æstuet juvenilis animus inter legendum!

446-9 Splendidissimum epiphonema! & ad miserationem altius infigendam animo, dum se ipsum, ea tactum significat poeta, aptissimum. Sumserunt a poeta alii, non æque feliciter: congessit imitationem multorum Cerda.

486 Locus interpretatione vix expediendus. Servius *funeram* exponit h. e. eam, ad quam funus pertinet, quasi funeream. Addunt alii *funeras* producere cadavera, *præficas* sequi. Grammatico acumine digna antiquata vox, non Maroniana elegantia! Quid quod nec vocis exemplum extat, nisi ex lectione Jos. Scaligeri in Ennii epitaphium illata: *nec funera fletum faxit*. Aliud acumen sequuti sunt alii, Cerdam nemo forte assequatur: etsi is proclivior videtur in Servianam rationem. Castalio apud Burmannum verba jungebat sic: *nec te tegens veste produxi funera*. Dura prorsus oratio. Locum esse corruptum nullus dubitat Heynius, atque eum adeo inter ea esse referendum censet, in quorum corruptelis omnes Codices conspirant, adeoque testatum faciunt, se istis depravationibus seriores esse omnes. Laudatur quidem lectio ex sec. Moret. *nec enim tua*, & ex Parrhas. *nec ego tua*, sed correctorem in his agnoscas facile; nec in aliis locis hi Codices ab aliis recedunt nisi ex interpolatione. Sed in promtu est loci emendatio, quæ, una cum depravationis caussa, ex antecedenti *tua* in oculos incurrit; eamque jam Bembus proposuerat: *nec te tua funere mater Produxi*: nec ego produxi te funere. Vulgare erat: ducere, producere, funus; & elegantia nota pro ego, *tua mater*. Burmannus castigationem hanc admitti posse concedit, fluctuat tamen incertus, tandemque tentat: *nec tristia funera*. Heumannus olim conjecerat: *te* & *tua f*. Laxa & fluxa oratio: lorum in rivo natare putes. Merula ad Ennium, qui Servianæ alioqui rationi favet, insuper legebat *praluxi*, nullo cum fructu.

503 Præclare ad revocandum a mœrore & recipiendum ex tam longa narratione animum utitur versibus ad excutiendos af-

fectus idoneis: prioris lineas ductas esse ex illo Ennii: *at tuba terribili sonitu taratantara dixit*, omnes monuere post Macrobium.

547 *Vetitis armis*, ut Heynius explicat, quæ tractare nondum posset propter teneram adolescentiam; nam erat *primævus*. Male Intpp. post Servium omnes, ne Ruæo quidem excepto, ad Romanorum morem in servis a militia prohibitis referunt.

589 Hic poeta, ut notat Heynius, non satis attendit, se in oppugnatione murorum versari. Nam *arenam* vix bene posuit. Dicendum saltem cum Servio Arcentis filium cecidisse trans murum.

590 Multa h. l. moliuntur Segraisius, Trappius & alii, ut difficultatem diluant, quod hic jam arma tractet, qui in lib. I, 717 puer fuit, cui assimilatus. Amor Didonis gremio insidere posset. Scilicet, cum Heynio dicam, nec illud recte tenent, quid eo loco sit *gremio insidere*, ad veterem morem, nec cogitant, Amorem a veteribus puerum fere puberem haberi: quod ex poetis & signis satis constat.

603 Locus qui sequitur egregius & ornatus est de veteris Italiæ disciplina & vita, quæ in Sabinis diutissime viguit: eandem a majoribus Albanis Romani acceperant.

614-20 Etiam hi versus inter ornatissimos: notabilis quoque rhetoricæ propior tractatio. Ceterum ne illa ex nostris moribus æstimare velis, quæ contumeliosa & turpia in Trojanos jaciuntur. Est enim hoc non minus ex heroum, quam ex barbarorum populorum vita, ut hostem conviciis provocent. Qui Homerum inspexit, satis tenet hoc.

622 sqq. Memorabile erat hoc telum, quippe primum, quod Ascanius in pugna emisit, primum virtutis documentum: itaque ornare potuit. Fecit tamen Homeri exemplo, qui sic Pandari in Menelaum mittendam sagittam exornat.

655 *Et paribus non invidet armis*. Hoc sublime & magnificum: suæ sagittandi peritiæ, suæ virtuti, Ascanii futuram virtutem æquiparat Apollo. Alii, inter quos Ruæus, comparationem in eo quærunt, quod Apollo puer Pythonem interfecit. Heynio hoc argutum magis quam verum esse videtur.

703 Bitiam tam vasto & immani corpore fuisse declarat poeta, ut jaculi vulnus nimis leve, nec mortem allaturum fuisset. Non satis dignum Maronis castigatiore Musa hoc Heynio videtur: nec placet *dedisset* pro *reddidisset*.

710 sqq. In sequentibus iterum magnum poetam cum Hey-

nio agnoscas: rem posuit novam per se, grandem & terribilem, eamque ornavit luculenter & docte.

715 *Alta tremit*, ut *crebra* pro *crebro* maluit jungere Addison. ap. Burm. quoniam Prochyta non alta, sed humilis est. Heynio vero P. *alta* epitheton commune est omnium insularum, quatenus mari eminent.

731-5 Præclare hæc in majus aucta. Scilicet cogitandum est, principum virorum ac regum arma præcipuo aliquo lævore ac fulgore splendere debuisse, cristas fuisse altiores, & sic porro.

774-7 Suaves versus! Fuit vir doctus, qui Horatium respici putaret, ne poetæ amicissimus homo plane in Maronianis carminibus præteritus videretur. Sed talia affirmare & refellere æque in promtu est.

789 Discessus Turni impavidi & animosi in ipsa fuga egregie ornatus est; nec tamen Ajacis illum nobilem apud Homerum discessum a Virgilio superatum dicere audet Heynius.

## IN LIBRUM DECIMUM.

V. 6 Oratio Jovis majestatis plena, ipsa brevitate & antiquæ orationis studio.

8 Nusquam, si bene meminimus, poeta commemoravit in superioribus Jovem interdixisse, ne Dii bellum inter Trojanos & Latinos foverent. Nec præter Venerem & Junonem alii Dii eam rem curasse videntur. Quin potius Jovis verba parum caute præmissa videntur lib. I, 263 *Bellum ingens geret Italia* &c. Refert hoc Heynius, & fere omnia loca, in quibus Deorum interventus exponitur, inter ea, quæ Æneidem nondum absolutam arguunt.

63 sqq. In oratione hac Junonis, qua Veneris accusationem diluit, quasi suis machinationibus calamitates hæ inductæ sint Trojanis, nescit Heynius an non poeta paullo nimis *ῥητορικῶς* versetur.

100 sqq. Splendidos hos versus quisque facile mirabitur. Primas, sed obscuras, lineas in Ennianis versibus servavit Macrob. VI, Sat. 2. Adde Catull. Epithal. 204, sqq.

107 *Spem incidere* & ex Horatio *spem longam resecare* rationem certam loquendi satis produnt, quæ quidem ita fert: ut *spem secare*, sit: incidere, intercipere spem. Respiciunt autem

autem hæc ad spem Veneris de futuro Iuli regno in Italia, quam intercidere necesse erat, si castra a Turno expugnabantur. Ceterum Heynius hanc arbitratur sententiam verbis esse subjectam: Quam utraque pars fortunam hodie experietur, quam spem magnarum rerum prædictarum & expectatarum alteru ri sibi præcident, (qua spe excident) seu Trojani, seu Rutuli, juxta & eodem loco habebo: sive (quod Venus putat) fatis suis iniquis, sive (quod Juno v. 68) stultitia Trojanorum & vaticiniis falsis eo res adducta est, ut nova Troja nunc oppugnetur.

111 *Nec Rutulos solvo*, obscurum est per brevitatem affectus. Videtur supplendum esse ex iis, quæ proxima sunt: non solvo, exsolvo, eximo, Rutulos *labore & fortuna*, quæ eos manet. Interpretes secundum Servium *solvo* pro *absolvo* accipiunr; parum commode, ut arbitratur Heynius.

124 *Thybris* corruptum arbitratur Heynius. Quomodo enim Trojanus vir poetæ a Tiberi denominari commode potuit? Legendum *Thymbris*, quod & Rom. habet: eoque alludunt alii ap. Burm.

128 Modestius hoc visum Mæcenati, tumidum quod Homerus dixit Odyss. I, 481 Polyphemum in naves jaculatum esse &c. Senec. Suas. 1. Locum jam Burm. post alios laudavit. Sed Mæcenas non cogitasse videtur, de Poliphemo agere Homerum, de homine Trojano Maronem.

185 sqq. Obscurior locus, seu ex interpolatione, quod suspicatur Heynius, seu propter fabulam a poeta aliter quam ab aliis tractatam.

201 *Omnibus* non ad avos erat referendum, quod vulgo faciunt, sed ad *agmen*, quod Ocnus adducit patriis ab oris.

247 *Modus* non est ratio, modus propellendi: hoc esset tenue & jejunum in epico poeta. Sed est, quod bene Servius monuit, moderatio.

249 *Inde aliæ* sc. naves, ut vulgo accipitur. Servius tamen argutius explicat: inde aliæ Nymphæ aliarum navium cursus celeriores efficiunt, sicut fecerat Cymodocea.

272 sqq. Quomodo nostri poetæ excellere & superare possint veteres, exemplum esto hoc Miltoni Parad. Lost lib. II, 708 sqq. ubi cometen exustum ab Ophiucho flammare & coma quassa pestem & famem immittere dicit.

288 *Servare recursus*. De refluxu reciprocantis maris accipi nequit cum Ruæo; nam eum nunc non expectarunt: sed sunt *loca* vadosa littoris, non abrupta, imo declivia, in quibus deficiunt extremi fluctus.

406 Pro *silvis* hic forte intelligi debent stipulæ agri demessi, quas pastor seu omnino agrestis ad solum comburendum incendit. Sic *silvam* dixit Maro de leguminum calamis Ge. I, 76, & de herbis lib. I, 152.

465 Totum hemistichium *l. e. i.* ab aliena manu venisse arbitratur Heynius: cum & otiosum sit & vero etiam molestum: qui deus corde premit gemitum, ut idem ille lacrimas fundat, absurdum est.

476 Variant Codd. & Edd. inter *humeri* & *humeris*. Si, ut vulgo faciunt, accipimus de thorace, nil refert utro modo legamus. Sed ut de illo accipi possit veretur Heynius: ita enim *hasta, quæ in humerum inciderat*, mox per clipei oram adacta tandem corpus strinxit; quod quomodo fieri potuerit, nemo facile dicat. *Tegmina* nulla alia esse possunt, quam *clipeus*. In hac interpretatione præstat *humeris* legere, ut eidem Heynio videtur.

520 Nondum ea ætate metuendum fuit Maroni, ne displiceret immane facinus lectoribus; nec tum videri Æneas debuit inhumaniter & impie egisse; etsi hoc ad nostrum sensum aliter se habet. Heynius præterea improbat manifestam nimium in hoc loco Homeri imitationem.

541 *Ingentique umbra tegit*, sc. super adstans & inclinans se, ut spolia legat. Ita accipit, nec aliter accipi posse putat Heynius. Sane de morte tum alii, tum Ursin. Scalig. Cerda, Ruæus accipiunt. At enim *noctem*, *umbram*, *tegere oculos* recte dixeris: quis vero ferat: *tegere aliquem umbra*? & tum *umbra ingenti*?

543 *Instaurant acies* putat Heynius simpliciter, succedunt in pugnam cum Ænea.

551 Alius quam Deus *Silvicola Faunus* vix esse potest. Ita vero humani quid passus est poeta, dum subjicit v. 558 *patrio sepulcro*. Videtur hoc sensisse Jul. Sab. qui legit *Dauno*, sed sic *silvicolæ* parum accommodatum.

553 *Loricam — impedit hasta* dictum pro vulgari *hastam impedit lorica*; nam hasta impedita & fixa tenetur; sicque & ipse clipeus impeditus est, nec libere regi ac moveri potest. Ita Heynius. Servius *impedit:* non permisit usui esse ad protegendum Tarquitum. Nec aliter Cerda, Ruæus & alii. Verum caput parum tuetur lorica clipeusque.

572 *Longe gradientem*, sc. longis gradibus incedentem, ut Heynio placet, non e longinquo, ut Ruæus exponit, & vertit, semper deteriora amplectens, Ambrogius.

591 *Pius* epitheton nullam vim habet. Super Æneæ inhumanitate cf. sup. ad v. 520.

604 Artificium orationis velim cum Heynio observari in judicio & dilectu rerum, quos narrat, tot aliis omissis.

668 sqq. Oratio gravissima & affectus plena. Nec habes qui cum compares præterquam Horatianæ Europæ querelas tantum miserationis facientes Carm. III, 27, 36.

713 Non multo acumine opus est, ut perspicias, sequentes versus sede sua esse motos, & nunc sequi debere vss. 717-8. Nihil liquidius esse potest, quam ad comparationem & ad aprum hos esse retrahendos. Monuerunt hoc idem viri docti Scaliger, H. Stephanus & alius vir doctus ap. Guell. Quibus Heins. & Burm. qui poetam recensebant, obtemperare debebant: obtemperavit Cuninghamus. Etiam luxationis caussam deprehendere sibi Heynius videtur in hoc, quod transitus ad comparatum ab eo fit, quod vss. 712-3 exponitur.

771 *Mole sua stat*, sumtum a rupe, quæ suo pondere librata firmum situm habet. De magnæ molis homine stante nescit Heynius quam bene dicatur. Servius explicat: in sua mole, ut dicitur, in vestigio, quod parum placet.

789 sqq. In hoc loco de Lausi in Mezentium patrem pietate Antilochum, Nestori f. ante oculos habuisse videri potest poeta. Hoc certe probabilius dixeris, quam quod historiam de Scipione Africano eum respexisse ajunt. In eo vero poetæ acumen cum Heynio observari velim, quod tantam pietatem tribuit filio hominis sævi & injusti, quodque hunc ipsum patrem hominem impium & odiosum, naturæ affectu & amore in filium mollissimum exhibuit: ut enim in tragicis, ita nunc in epica hac persona, tanto magis monemur pietatis hoc affectu in homine, qui adhuc nullam talis humanitatis sensus spem de se fecerat.

821 sq. Ad miserationem egregie facit ipsa Æneæ miseratio, & respectus Ascanii & in alterius fortuna cogitatio de casu, qui sibi accidere posset.

860 sqq. Displicuit hæc ad equum suum Mezentii oratio venustioribus nostra ætate. Sed, ne Homeri quidem exemplo advocato, in naturæ humanæ indole hoc ipsum videtur alte insitum esse, ut cum iis ipsis animantibus, quibus diu adsuevimus, tanquam cum familiaribus & sodalibus agamus & confabulemus. Non vero pro epici carminis dignitate nimis humile hoc videri debet in equo bellatore.

## IN LIBRUM UNDECIMUM.

V. 36 sqq. Ad naturæ veritatem hoc, quod Æneæ adventu renovatur luctus.

51 *Nil jam cælestibus ullis Debentem*. Animose dictum! Referendum autem ad v. 50, atque hinc illustrandum. Qui vota facit, *debere* dicitur *diis*, si rata sunt; sin irrita sunt, nihil debere. Sic locum accipit Heynius. Alia commenta Servii aliorumque Intpp. repetere nil refert.

152-3 Turbata oratio dolore loquentis. Si vera tamen hæc est lectio, simplicissima est ratio eam sic explere: *Non hæc dederas promissa*—sed *Cautius ut s. velles*. Ita vero, invita ratione grammatica, dictum esset, *promittere ut*. Ruæus non male supplet: *sed fore ut*. Possit quoque aliquis supplere: *parenti*, cum ego te monerem, *ut velles*. Sed tum præstitisset statim scribere: *non hæc d. p. monenti*, *Cautius ut s. v.* Ineptit Servius: nil vident Cerda & ceteri. Unus Faber alterum jubet versum sejungere a superiori, & explicare: *utinam vero voluisses cautius te credere Marti!* Ita *velles* pro voluisses. Præstaret saltem sic: *Cautius at velles*. In Servianis traditur: „ Alii non *parenti*, sed „ *petenti* legunt:" quod etsi ab indocto grammatico perperam exponitur, tamen omni difficultati occurrit, & merito ipsi Heinsio concinnius videbatur: *petenti* mihi, *ut velles*. Etiam in sqq. sententias inter se abruptas esse mirandum non est.

181 Dura versus ratio, *perferre* pro perferre nuntium, & quidem de Turno interemto: nam hoc nuntiaturus est senex brevi ipse subiturus loca infera. Itaque suspicatur Heynius in Maronis apographo hic versum aut defuisse aut excidisse inchoatum.

183 *Extulerat*. Apud Servium Asinii Pollionis acumen super hac voce h. l. profertur, quod, cum tot aliis ex priscis illis Commentariis servatis, facit ut desiderium eorum facile ferri possit. Quis enim *extulerat* propterea commode positum putet de *aurora*, quoniam de sepulturis hoc die agetur, in quibus proprie efferre dicitur de funeribus?

213 Impeditus locus; unde mendo laborare versum monuit Markland. ad Stat. Silv. V, præf. Et sane in *tectis* — *ur-*

*be Latini* scabra videtur esse oratio; cui variis modis poterat occurri. Ipse Burm. conj. *in tristi p.* vel *in tectis & divitis*. Potest tamen locus aliquanto juvari distinctione & interpretatione opportuniore.

336 Male ingeniosi nonnulli in Drance Ciceronem, ut in Turno M. Antonium quæsivere. Ursinus in Drance Polydamantem, Macrobius Achillem quæsivere: utrumque nimis sedulo. Diceret saltem aliquid, qui Thersiten ex Iliade ante oculos fuisse contenderet, sed turpitudine & probro, quo ibi flagrat, liberatum.

351 *Et cœlum territat armis:* tanquam qui provocat. Servius observat hoc nimis tumidum esse, nec, nisi e Drancis persona dictum, gravitati Virgilii convenire.

376 sqq. In hac Turni oratione, multo etiam magis quam in altera Drancis, seculi sui genium artibus rhetoricis imbuti declaravit Maro. Nec quicquam in Græcis, multo minus in Homero, reperiri arbitratur Heynius, quod ad artem declamatoriam propius spectet.

403-5 ῥητορικῶς hæc vel maxime, plus forte quam nostra tempora in poeta epico ferant.

447 sqq. Præstat monere cum Heynio, ut artem poetæ observet lector in narrationis ordine a vulgari tenore ac pedestri rerum narrandarum structura avocato.

463 sqq. Festinationem Turni bene assequitur ratio abrupta, dum Turnum esse loquuturum non prædictum est.

477-8 Illud miratur Heynius, quod Palladem jam tum coli a Laurentibus tradidit poeta, quam Trojanos primum intulisse communis fama obtinebat.

512 *Improbus*, accipit Heynius pro audax; proprie, qui nimium audet. Sic alia supra passim.

531 Recte Servius transitum tanquam abruptum & nimis tritum reprehendit.

554 *Telum immane — Huic*. Nota cum Heynio structuræ immutationem, quæ vel ob negligentiæ speciem suavitate non caret.

607 *Adventus virûm ardescit*, h. e. ut Heynius explicat, strepitus ex adventu, seu advenientium, major majorque ad aures accidit & increbescit, quo propiores invicem sibi turmæ fiunt. Ceterum cum eodem Heynio valde miror neminem ad hunc versum offendisse. Potest abstractum videri positum pro concreto, ut sit pro: *viri advenientes*, *propius accedentes*, exardescunt. At hoc jejunum est, & loci splendorem, qui summus est, offuscat. Suspicetur aliquis vitium

inesse ex una littera, quam copula invexit, & legendum: *adventuque*, *virûm* &c. Aut, ut magis niteat oratio: *Adventuque virûm*, *f. a. e.*

659 *Cum flumina Thermodontis pulsant*: pro ripis flumen dictum opinatur Cerda & alii. Heynio tamen tum ipsa res persuadet, agi de flumine glacie obducto, tum vero etiam Claudiani imitatio, qui non aliter intellexisse videtur Pros. Rap. II, 61-6.

699 sqq. Quod sequitur episodium novitate & varietate praeclarum & ab omni parte perfectum. Ligures fraudibus & perfidia omnino infames fuere: forte quia montium latebris hostium incursus eludere, eosque inter silvarum ambages & saltus in insidias allicere solebant. *Ligures omnes fallaces*, verba Catonis Origg. lib. II excitat Serv. ad h. l.

770-1 Hærent in his Intpp. Heynio sic jungenda videntur: *pellis* ferina *auro conserta*, h. aureis fibulis, subter alvum equi oras pellis constringentibus, collecta & firmata; sed *pellis aenis in plumam squamis*, h. cum squamis, habens squamas in plumæ modum ex ære, pelli, ne corpus ferri rigore læderetur, pro stragula substratæ injectas vel innexas.

857 In *Tune etiam* latet difficultas aliqua, quæ Interpretes passim tenuit, etsi ab Heinsio & Burmanno nil notatum. Videamus rationes, quibus expedire potest, sigillatim. Aut jungi debet: *tune etiam*, etiam tu, sc. ad exemplum tot aliorum, qui Dianæ telis periere. Sic fere Serv. & Donat. aut: *etiam Dianæ telis*, sc. nec meis: expectabisne, dum a Diana ipsa interficiaris? Neutrum placet. Erant etiam ipsius Dianæ sagittæ, quibus Opis utebatur. Possit alterum distinctione juvari: *Huc p. veni. Capias ut digna Camillæ Præmia, tune etiam telis moriere Dianæ?* Ex Cerdæ mente dolet Nympha, fraudolento homini contingere gloriosam mortem: cum periturus sit Dianæ telis. Ex simili indignatione dictum putabat Guell. Unum modum videt Heynius paullo meliorem, ut ex affectu reliquorum etiam hoc dicatur: *Tune etiam? Telis moriere Dianæ*: h. tune etiam longius abis? non pares dicto? Ades vero, o bone, *t. m.* D. Uti in objurgatione *etiam* sollenne est. Ceterum tota hæc Dianæ oratio ad nostrum sensum parum habet epicæ gravitatis.

866 *Obliti*, negligentes, ait Servius, probante Burmanno, h. e. non curantes præ fugiendi studio.

885-6 Paullo obscurior est ad rem animo legentis repræsentandam verborum junctura: nec lux ab Servio aliisque ex-

pectanda. Simplicissimum post alia tentata hoc esse arbitratur Heynius: agi de portis nondum clausis, sed claudendis. Dum in eo sunt oppidani, ut portas claudant, ecce irruunt primi fugientes, quos isti accipere intra urbem nolunt.

891 Affectum Latinarum matronarum, ex hoc profectum dicere cum Heynio necesse est, quod Camillæ corpus deportatum ex pugna conspiciunt. Quam cum pro Latinorum salute cecidisse videant, ipsæ partim miseratione, partim patriæ defendendæ studio inflammantur. De deportato quidem ex acie corpore nihil poeta adjecit narrationi; neque forte rem sic narrare potuit, cum sup. v. 593-4 viam ad hoc faciendnm sibi præcidisset.

892 *Monstrat amor verus patriæ*, sc. Latinas matronas: earum animum ac virtutem declarat. Ita saltem accipit Heynius; etsi obscuriorem esse sententiam, quam pro poetæ ingenio ac more, facile largiatur.

914 *Tingat equos*. Hoc humiliter dictum esse, monuere olim Grammatici apud Servium. Poterat, judice Heynio, simile quid moneri paullo ante in vs. 912.

# IN LIBRUM DUODECIMUM.

V. 74 Jure miratur Heynius, veteres in hoc loco adeo hærere potuisse, ut, quemadmodum Servius docet, unus esse ex XII insolubilibus fuerit habitus.

81 sqq. An Maro, si retractare licuisset carmen, probaturus fuisset narrationem, quæ sequitur, dubitat Heynius. Locus est per se elegantissimus, ad exempla veterum heroum amantium se attemperatus. Sed vix placere potest, quod Turnum & Æneam hæc omnia facere narrat *die*, *seu vespere*, *qui pugnam antecedit*. Induit arma, ut exploret an humeris apte inhæreant, experitur hastam &c. ut iterum exuat & se quieti det. Nam sequitur v. 113 *Postera vix summos* &c. Non tamen quemquam, præter Heynium, acutissimi ingenii virum, hæc offendisse videas.

111 *Fata docens*. Non veretur hoc ipso poeta detrahere aliquantum virtuti herois sui. Qui enim novit fatale sibi esse, ut vincat, non adeo magna virtute indigere videtur; quam qui incerto, multo magis qui certo vitæ discrimine ad pugnam procedit. Sed fecit hoc (an recte, quis dubitet)

exemplo Homeri; apud quem Helenus Hectorem ad certamen hoc ipso argumento excitat.

113 Bene Servius: „ Et sciendum nunquam diem sic poten-„ ter descripsisse Virgilium, sicut in IV, 522 noctem, ubi „ Dido pervigilans deliberat. “

201 *Medios ignes*, in medio positos; ut sæpe. Elegantior tamen Heinsii interpretatio, ut sint tanquam sequestres & conciliatores pacis.

258 *Expediuntque manus*, non ad dimicandum, ut Servius explicat, nec ad deprecandum, ut Cerda: sed recte videtur Heynio naturalis hominum motus, qui sponte fit, cum re inopinata vehementer percellimur, exprimi.

300-1 Forte ad nimis tenuia descendisse videri potest poeta. Sed de vulneribus & ferendum hoc est, & alibi factum.

374-5 Non a Turno, sed a tergo immissam Phegeo fuisse hastam ab alio, contra Ruæum arbitratur Heynius.

391 sqq. Suavissimus, qui sequitur, & laudatissimus est locus de Iapyge, seu quod malit Heynius, Iapide medico, hoc est, chirurgo, quales veteris ævi erant ἰατροὶ. Antonium Musam, cujus artem Augusti valetudo tantopere celebravit, sub aliena persona ut laudaret, consilium fuisse Maroni, suspicatus est Franc. Atterburius in Diss. inserta Virgilio Anglice reddito & a Wartono curato, To. IV. Heynio tamen hoc parum fit verisimile, cum omnino poeta Iapidem suum ad Homericorum medicorum exempla induxerit.

397 *De mutis artibus* & *medicina*, *muta arte*, multa disputata sunt; pleraque argute magis quam vere. Nam silentium medicorum ex jurejurando Hippocratis vel ex adytis Ægyptiorum alienum profecto a poeta est. Erat saltem unum illud ex Servianis tenendum: *artes mutas* esse musicæ comparatione; sc. non vocales & canoras. Atqui adjectum illud *inglorius* Cl. Heynio videbatur potius notionem τῷ *mutus* constituere, ut *mutæ artes* sollenni figura non sint, quæ silent, sed quæ silentur, vel faciunt, ut ii, qui eas colunt, sileantur: ars nullam famam datura, de qua silebunt homines: inprimis ex istius, quo poeta vivebat, seculi opinione, cum medicinam tantum servi vel liberti ac Græci exercerent; cum contra nominis celebritatem inter homines daturæ fuissent artes augurandi, sagittandi & cithara canendi; quibus in heroum vita nihil præclarius.

425 Exclamationis repentinæ vim facile quisque sentit. Egregium narrantis hoc artificium.

435 sqq. Eminentissimus locus patris affectu, sententiæ gra-

vitate, vi ac veritate; quocum conferenda loca pulcherrima primum Hectoris ad puerum Astyanactem verba apud Homerum, tum Ajacis ad Eurysacem ap. Sophocl. unde Attius suum sumpserat *Virtute sis par, dispar fortunis patri*. Cum hac simplicitate quandoquidem luctandum erat Maroni, sententiam paullo argutius expressit quam par erat.

438-40 Versus aurei infigendi puerorum animis, quibus illustres parentes contigerunt.

473 Exemplum hujus comparationis ante Maronem non occurrit alind, Nisi itaque poeta is, unde ductum est, intercidit: est hoc inter Virgilii non adeo multa inventa. Observanda autem ars in re tenui & humili ornanda & amplificanda.

494 Servius: „Hic moderate locutus est. Nam Ennius dixit: „*irarumque effunde quadrigas*.“ Nostri contra inflatiora quæritant, ut exaggerent amplius, & quo stultiores, eo sibi videntur esse pulchriores.

517-20 Egregie ad miserationem faciendam ornatus locus; idque eo sagacius poetam fecisse observat Heynius, quod statim atrox rerum facies succedit.

560 In sqq. adumbratur allocutio militum. Brevitas & asperitas in ea commendanda venit.

573 *Fœdusque reposcite flammis*. Nescit Heynius an nimis argute dixerit poeta, si flammam sacrorum fœderi feriundo respexit. Malit ille accipere simpliciter: illato urbi igni reposcite id, quod fœdere jam pepigerant Latini.

600 sqq. Infame hoc mortis genus poetam maluisse mirum videri debet. Scilicet nec hoc ad sui seculi sensum attemperavit, nec ad nostram opinionem est dijudicandum: est enim hoc genus mortis heroicum ac tragicum, h. e. carminibus & tragœdiis Græcorum frequentatum. Nobile adeo leti genus ex antiquo more, inprimis in feminis. Sic Jocasta laqueo spiritum interclusit, Epicaste, Elite, Phædra & aliæ.

680 In archaismo *furere furorem* nemo hærebit; sed quod a viris doctis illustratum & expositum volebat Heynius, hoc erat: quam vim h. l. habeat *ante*. Servius exponit: „prius „quam ad eum veniam, ut pugnam mente concipiam & „instructus furore in bella prorumpam.“ Digna Grammatico interpretatio, non poeta! Cerda: *priusquam moriar* supplet, quod æque putidum. Atqui in his & similibus obmutescunt summi viri. Nisi vitio coinquinatus est versus, est utique inter eos, quos poeta, donec emendaret, rudere, ne hiarent, complevit. Alias facile poterat succurri: *sine me*

*furere*, *alma*, *f.* vel *sine me insanire furorem*. Certe *ante* prorsus alienum.

697 sqq. Præclarus locus: primum in exhibenda impatientia moræ & festinatione, tum in phantasmate (quod tamen quis forte audacius dixerit) miræ heroum magnitudinis & specie corporis.

715 Ornatissima comparatio; facile cuivis obvia, sed tam splendide & magnifice vix a quopiam tractata.

725-6-7. Hoc tantum intellige poetice dictum, non modo homines exitum pugnæ suspensos expectare, sed ipsos deos. Porro *quem damnet labor* sic accipit Heynius, ut eandem sententiam more suo bis exponat poeta: quem *damnet* sc. leto, quem morti destinet iniqua sua fortuna, calamitas sua; seu *labor* simpliciter pro pugna positum est.

732 Sententia imperfecta. Post hunc versum animo supplendum cum Heynio: & inermis sic relictus Turnus periisset utique, *Ni fuga subsidio subeat*, h. ejus menti subiisset.

797-8-9 Forte hæc expostulatio cum Junone non satis subtiliter est excutienda: argumentatio utique mihi, ut Heynio, valde levis videtur.

801-2 *Et mihi curæ* &c. Ambigua oratio. Aut adversativa est propositio; sc. immo defer ad me curas & querelas sæpe. Sic fere Cerda: ita vero sententia friget. Aut est reiteratio antecedentis enuntiationis: nec toties me querelis tuis fatiges. Hoc utique malit Heynius: & subjungi, cum negativa *nec* repetenda esset, novum non est; ut paullo post v. 825.

857 Malit Heynius Codicem aliquem pro *Parthus* meliorem dare lectionem, quod vitiosum utique esse arbitratur. Quid enim *Parthus*, *Parthus sive Cydon* suavitatis habeat? Aut genus ponendum erat, ut individua vel formæ sequerentur; aut utrumque iterandum. Forte latet epitheton seu *Parthi* in seq. versu, seu *fellis*; v. c. *Armatam sævi fallax quam* &c. aut simile quid. Nisi ultima poetæ manus versui deest; quod probabile fit.

## EDITORIS MONITUM.

MINORIBUS *Carminibus*, *quæ Virgilio tribuuntur*, *ullam sive Lectionis Varietatem*, *sive Adnota-*

*tionem subjungere eo minus cogitavimus*, *quod* juvenili ingenio (*ut Cl. Heynii verbis utamur*) seu capiendo ac detinendo, seu ornando vel locupletando exigua in iis proposita est materies. *Si Copam utique ac Moretum excipias, pauca in reliquis nitere fatendum est. Nos autem studiosorum adolescentum, qui ad altiora tendunt, utilitati, non unius alteriusve eruditult curiositati, inservire jam satis notum. Neque tamen erit alienum hoc egressu animos consilii nostri memoria refricare; nos scilicet in Varietate Maroni, ut ceteris Auctoribus, adornanda, summo semper habito delectu, librariorum ludibria ac stupores neglexisse, & in Notis ea præsertim loca adamasse, ubi novandum aliquid esse videremus. O utinam, iterum, utinam ratio hæc nostra doctioribus cordatioribusque viris probari queat, & annosis ludimagistris, qui nedum umquam salutaverint, ne de nomine quidem Artem Criticam norunt, stultum cachinnum movere jugiter pergat: istis enim displicuisse non ultima laus censeri debet. Porro T. Lucretii Cari* De Rerum Natura *Poematis editionem, ad Sigeberti Havercampii textum quam accuratissime exactam, inter ipsum Plinianum Opus edendum, sedulo nunc paramus. Tu interim, Candide Lector, boni, quemadmodum soles, consule & vale.*

Dabam Venetiis Postr. Non. Jan. MDCCLXXXV.

# IN OMNIA
# P. VIRGILII MARONIS OPERA
## RERUM AC VERBORUM
### EMENDATISSIMUS
# INDEX.

*Numerus prior Tomum, posterior paginam significat.*

A

C.

## D

## E

F

G

L

## N

## O

Py-

T

V

FINIS.

# SYLLABUS

## PRÆSTANTIORUM EDITIONUM

## P. VIRGILII MARONIS.

1467 vel 69 fol. Romæ per Conr. Sweinshemium & Arn. Pannarthium.

1469 fol. Ibid. cum Comment. Servii, per Uldaricum Gallum.

1470 fol. maj. Romæ (*cum XIII libro Maphæi Vegii*) per Adam. Rot.

1472 fol. Florentiæ per Bernardum & Dominicum fratres Cennini.

— fol. Venetiis, per Leonardum Achatem.

— fol. Ibid. per Bartholomæum Cremonensem.

— fol. Mediolani (*ut vulgo creditur*) per Antonium Zarotum Parmensem.

1474 fol. Ibid. per Philippum de Lavagnia.

— fol. Venetiis, per Nic. Jenson.

1476 fol. Mediolani, per Antonium Zarotum.

— fol. Vicentiæ, per Jo. de Vienna.

— fol. Lovanii, per Jo. de Paderborne in Westphalia.

1478 fol. Parisiis, per Udalricum Gering.

1480-82-83 fol. Venetiis, cum Servio.

1490 fol. Romæ, per Eucherium Silber, alias Frank.

1492 fol. Norimbergæ, impensis Ant. Koberger. (*Hæc editio inter meliores referenda.*)

1500 fol. Parisiis, cum Comment. Jod. Badii Ascensii.

— fol. Venetiis, per Franciscum Rampazetum, curis Nic. Erithræi. (*Est hæc editio prima Erithræana sæpius deinceps repetita; cujus Index nullo plane consilio ac judicio confectus est.*)

1501 8vo. Venetiis, ex ædibus Aldi. (*Prima hæc est Aldinarum editionum, & ceteris sequentium annorum longe emendatior.*)

1502 fol. Argentorati, per Jo. Grieningen. (*Optima editio*).

1507 fol. Parisiis, per Jo. Parvum, cum Comment. variorum.

— fol. Venetiis, Joan. Bapt. Egnatio emendante, cum figg.

1510 fol. Florentiæ, impensa Phil. de Junta.

1517 fol. Lugduni, impensa Ciriaci Hechperg.

1526 8.vo Parisiis, per Simonem Colinæum.

1529 8.vo Ibid. per Pet. Videvæum cum figg.

1532 fol. Parisiis, ap. Robertum Stephanum.

1533 fol. Venetiis ap. Junt. Florent.

1534 8vo. maj. Ibid. per Pet. de Nicolinis de Sabio. (*Hanc editionem sibi inspectam esse velit Heynius.*)

— 4to. Basileæ per Jo. Walder. Par. I. II. (*Editio hæc, si Fabricio credimus, in editionum præcipuarum censum referenda.*)

1542 8vo. Parisiis, ex castigatione Ant. Goveani, ap. Seb. Gryphium (*Hanc quoque editionem accuratius excussam & exploratam esse vellet Heynius.*)

1546 16. Antuerpiæ, per Plantinum, Theod. Pulmanni annotatt. illustrata. (*Debet hæc princeps esse Palmannianarum.*)

1551 fol. Basileæ, per Henricopetrum, ex recensione Ge. Fabricii.

1552 fol. Venetiis ap. Juntam.

1556 8.vo Parisiis, per Andream Wechelum, cum P. Rami Prælectionibus (*quas ne pueris quidem in manus dares Cl. Heynius.*)

1557 8.vo Argent. apud Rihelium. (*Fabricianarum princeps editio.*)

1575 fol. Antuerp. per Christ. Plantinum, cum Comment. & Paralipom. Germani Valentis Guellii.

1576 8.vo Venetiis, ap. Aldum, cum Comment. Jo. Meyen Bergizomii Belgæ. (*Sæpius repetita editio, quamquam in bonarum editionum censum non venire potest.*)

1581 8.vo Lipsiæ, cum notis Ge. Bergmanni.

1583 8.vo Francf. ap. hered. A. Wechelii, cura Fr. Sylburgii.

1599 fol. Aug. Vindel. cum Comment. Jac. Pontani.

1600 fol. Parisiis, per Seb. Nivelle, cum Commentariis Servii & aliorum. (*Nobilissima editio.*)

1617 fol. 3 voll. Lugduni, sumtibus Horatii Cardon, cum Comment. Jo. Lud. de la Cerda S. J.

1618 4.to Francf. cum Comment. Frid. Taubmanni.

1613 fol. Venetiis, ap. Jo. Guerilium, cum Commentariis Pauli Benii Eugubini (*operosis, sed parum subtilibus.*)

1634 8.vo Londini, cum notis Thomæ Farnabii.

1636 8.vo & 16. Lugduni Batavorum, ex officina Elzeviriana, recensente Dan. Heinsio. (*Satis magna Dan. pater pro Marone egit, sed tamen multo majora Nic. filio perficienda reliquit.*)

1663 fol. Londini per Jo. Ogilvium, cum sculpturis æneis. (*Volumen magna impensa, parva arte curatum.*)

1664 12. Lugduni Batavorum, per Elzev. accurante Nic. Heinsio. (*Nobilis editio*, 1671, 1676 & 1704 *repetita, e qua melior Virgilio lux affulsit.*)

1675 4.to Parisiis, interpretante & illustrante Carolo Ruæo S. J. (*Inter editiones in usum Delphini hæc fere præcipua habenda est.*)

1680 8.vo 3 voll. Lugd. Bat. & Amst. cum not. var. & Jac. Emmenessii.

1698 8.vo Ulmæ, ex recognitione Jo. Henr. Bœcleri. (*Digna editio, quæ accuratius inspiciatur.*)

1701 4.to maj. Cantabrigiæ, ex recensione Hen. Laughton.

1707 12. Parisiis, apud Musierium.

1715 12. maj. Londini, per Mich. Maittairium.

1716 & 19 voll. 6 Parisiis, curante Franc. Catrou S. J.

1717 4.to voll. 2. Leovadiæ, ex recensione Pancratii Masvicii. (*Satis obvia editio, quæ tamen ineruditis fucum fecit, Venetiis 1736 per Jo. Bapt. Paschalium, labore nimis pœnitendo, iterata.*)

1738 8.vo Patavii per Jos. Cominum. (*In hac editione Cl. Vulpii sollertiam vix agnoscas.*)

1741 fol. Florentiæ, ex Cod. Mediceo, editore Pet. Franc. Fogginio.

1743 12 voll. 2 Edimburgi, ex recensione Alex. Cuninghamii Scoti.

1744 & 46 4.to voll. 4. Amst. apud Jac. Wetstenium, ex Nic. Heinsii & P. Burmanni castigationibus. (*Pulchra, & supra quam dici possit, utilis editio.*

1757 4.to maj. Birminghamiæ, typis Jo. Baskerville. (*Splendidissimum opus, & characterum peculiari nitore commendatissimum in charta lævigata.*)

1763 fol. 3 voll. Romæ, curante Ant. Ambrogio S. J. (*Ut Heynio videtur, & cuilibet non obesæ naris homini videri debet, Ambrogius rei criticæ parum peritus magnis sumtibus valde inutilem splendidæ editionis molem emisit.*)

1767 12. voll. 2 Parisiis, per Jos. Barbou. (*Sola typorum elegantia hanc editionem delicatulis commendat.*)

1775 8.vo maj. voll. 4. Lipsiæ sumtibus Casparis Fritschii, varietate lectionis, & perpetua adnotatione illustrata a Chr. Gottl. Heyne. (*Nihil hac editione ingeniosius, doctius, atque ad usus criticos accommodatius excogitari poterat.*)

| | | ERRATA | CORRIGE |
|---|---|---|---|
| Pag. 35 | lin. 15 | Terribile | Terribili |
| Ibid. | Var. 6 | vulgari | vulgarius. |
| 41 | 4 | nimphæ | nymphæ |
| 62 | 4 | Archades | Arcades |
| 64 | Var. 7 | *cum* | *cura* |
| 102 | Var. 5 | quam | quem |
| 110 | 11 | sociumque | sociûmque |
| 181 | Var. 4 | *Post* sententia *adde* & subtilioris acuminis, | |
| 208 | 16 & 20 | Aruns | Arruns |
| 220 | Var. 6 | *Accepit* | Accepit |
| 275 | 5 | insistete | insistere |
| 282 | ult. | *Reserta* | *Resecta* |

## IN TOMO II.

| | | | |
|---|---|---|---|
| Pag. 3 | lin. 12 | *liverariore* | *liberaliore* |
| 15 | 15 | *vitam* | *vita* |